

**TÜRKİYE’DE MİLLETVEKİLLERİNİN
PARTİ DEĞİŞTİRMELERİNİN
SİYASİ SONUÇLARI :
YENİ TÜRKİYE PARTİSİ ÖRNEĞİ**

(Yüksek Lisans Tezi)

Ahmet AKSU

Kütahya - 2008

T.C.
DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİMDALI

Yüksek Lisans Tezi

TÜRKİYE’DE MİLLETVEKİLLERİNİN
PARTİ DEĞİŞTİRMELERİNİN SİYASİ SONUÇLARI :
YENİ TÜRKİYE PARTİSİ ÖRNEĞİ

Danışman:
Yrd. Doç. Dr. HASAN DURAN

Hazırlayan:
AHMET AKSU
200491030101

Kütahya – 2008

Kabul ve Onay

Ahmet AKSU'nun hazırladığı “Türkiye’de Milletvekillerinin Parti Değiş-tirmelerinin Siyasi Sonuçları: Yeni Türkiye Partisi Örneği” başlıklı Yüksek Lisans tez çalışması, jüri tarafından lisansüstü yönetmeliğinin ilgili maddelerine göre değerlendirilip kabul edilmiştir.

...../...../2008

Tez Jürisi

Yrd. Doç. Dr. Hasan DURAN (Danışman)

Yrd. Doç. Dr. Fatih DEMİRCİ

Yrd. Doç. Dr. Hayrettin ÖZLER

Prof. Dr. Ahmet KARAASLAN

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Yemin Metni

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Türkiye’de Milletvekillerinin Parti Değıştirmelerinin Siyasi Sonuçları: Yeni Türkiye Partisi Örneğı” adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

...../...../2008

ÖZGEÇMİŞ

04.09.1983 tarihinde Zonguldak'ta dünyaya geldi. İlkokulu Zonguldak Merkez Tepebaşı İlkokulu'nda; ortaokul ve lise öğrenimini Zonguldak Merkez İmam-Hatip Lisesi'nde tamamladı. Lisans öğrenimini ise Dumlupınar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü'nde derece ile tamamladı.

2004 yılında T.C. Dışişleri Bakanlığı Stratejik Araştırmalar Merkezi'nde bir ay süreli kursa katıldı ve "Yurtdışındaki Vatandaşlarımızın Sorunları" başlıklı tezini vererek sertifikasını aldı.

01.12.2006 tarihinden itibaren T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü İşsizlik Sigortası Dairesi Başkanlığı'nda Veri Hazırlama ve Kontrol İşletmeni olarak çalışmaktadır.

Evli ve bir çocuk babasıdır.

ÖZET

Bu çalışmada Türk siyasi tarihi incelenerek, genel seçim sonuçları bağlamında ortaya çıkan parlamento yapılarında daha sonra yaşanan değişiklikler değerlendirilmiştir. Milletvekillerinin parti değiştirmelerinin yol açtığı siyasi sonuçlar araştırılarak, bu olayların hükümetlerin kurulması ve düşmesinde oynadığı rol ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ayrıca, 18 Nisan 1999 genel seçimi sonuçları doğrultusunda oluşan 21. dönem TBMM’nde yaşanan siyasi gelişmeler bağlamında; DSP içinde yaşanan liderlik mücadelesi ve sonrasında DSP’nin bölünerek YTP’nin ortaya çıkmasının siyasi sonuçları araştırılmıştır. 2001’de yaşanan ekonomik kriz, sonrasında Kemal Derviş’in ekonomiden sorumlu devlet bakanı olarak Türkiye’ye getirilmesi, DSP’deki liderlik mücadelesi, Derviş’in CHP’ne katılması gibi olayların DSP’yi ve DSP’nin bölünmesiyle kurulan YTP’ni yıprattığı ve bunun da 3 Kasım 2002 genel seçim sonuçları itibariyle sadece Ak Parti ve CHP’nin TBMM’ne girmesi ve Ak Parti’nin tek başına iktidara gelmesini etkilediği saptanmıştır.

ABSTRACT

This study aims at examining the Turkish political history, and evaluating the changes experienced in the parliamentary structures following the general elections. The political consequences of the deputy transfers among the political parties were searched in an attempt to exhibit the role of such events in establishment and drop of the cabinets. Furthermore, in the context of the political developments in the Turkish Great National Assembly at the 21st term upon the general election on April 18, 1999, the leadership challenge in the Democratic Leftist Party (DSP), followed by the emergence of the New Turkey Party (YTP), was studied in details. It was determined that such events as the economic crisis in 2001, and then transfer of Kemal Derviş to Turkey as the state minister in charge of economy, the leadership challenge in DSP, and participation of Kemal Derviş in the Republican Populist Party (CHP) eroded DSP, and naturally YTP that was founded upon disintegration of DSP, and hence only the Justice and Development Party (AKP) and CHP entered the Turkish Great National Assembly (TBMM) and the sole government of AKP.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	V
ABSTRACT	VI
İÇİNDEKİLER	vii
TABLOLAR	X
KISALTMALAR	XI
TEZ HAKKINDA	XII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM MİLLETVEKİLİ VE SİYASİ PARTİ İLİŞKİLERİ

1.1. SİYASİ PARTİ KAVRAMI, ORTAYA ÇIKIŞI VE TİPOLOJİLERİ	4
1.1.1. SİYASİ PARTİ KAVRAMI	4
1.1.2. SİYASİ PARTİLERİN ORTAYA ÇIKIŞI	5
1.1.3. SİYASİ PARTİ TİPOLOJİLERİ	5
1.1.3.1. PARLAMENTO İÇİNDE DOĞAN PARTİLER (KADRO PARTİLERİ)	5
1.1.3.2. PARLAMENTO DIŞINDA DOĞAN PARTİLER (KİTLE PARTİLERİ)	6
1.1.3.3. DİĞER PARTİ TİPLERİ (TEMSİL-BÜTÜNLEŞME-HEPSİNİ YAKALA PARTİLERİ)	7
1.2. SİYASİ PARTİLERİN YAYGINLAŞMASI VE GELİŞMESİ	7
1.3. MİLLETVEKİLİ-SİYASİ PARTİ İLİŞKİLERİ	9
1.3.1. MİLLETVEKİLLERİNİN PARTİYE HAKİMİYETİ	9
1.3.2. MİLLETVEKİLLERİ İLE PARTİ ARASINDAKİ REKABET VE NİSPİ DENGİ	9
1.3.3. PARTİNİN MİLLETVEKİLLERİNE HAKİMİYETİ	10
1.4. PARTİ LİDERLİĞİ, PARTİ DİSİPLİNİ VE PARTİ İÇİ DEMOKRASİ	11
1.4.1. PARTİ LİDERLİĞİ	11
1.4.2. PARTİ DİSİPLİNİ	14
1.4.3. PARTİ İÇİ DEMOKRASİ	16
1.5. MUHALEFET, SİYASAL MUHALEFET VE PARTİ İÇİ MUHALEFET	18
1.5.1. MUHALEFET	18
1.5.2. SİYASAL MUHALEFET	19
1.5.3. PARTİ İÇİ MUHALEFET	21
1.6. MİLLETVEKİLLERİNİN PARTİ DEĞİŞTİRMELERİNİN GEREKÇELERİ	22

İKİNCİ BÖLÜM TÜRKİYE'DE PARLAMENTO VE SİYASİ PARTİLERİN ORTAYA ÇIKIŞI VE GELİŞME SÜRECİ BAĞLAMINDA SİYASİ HAYAT (1876-1945)

2.1. 1876 KANUNİ ESASİ VE MECLİS-İ UMUMİ	25
2.1.1. Anayasa ve Parlamento Kavramlarının Ortaya Çıkışı	25
2.1.2. Kanun-i Esasi'nin İlanı	27
2.1.3. Seçimlerin Yapılması Ve İlk Meclis-i Mebusan	29
2.2. II. ABDÜLHAMİT'İN MUTLAK İDARE DÖNEMİ	31
2.2.1. II. Abdülhamit'in İzlediği İç Ve Dış Politika	31
2.2.2. Jön Türkler	32
2.3. II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ	35
2.3.1. II. Meşrutiyet'in İlanı	35

2.3.2. 1908 Genel Seçimi	35
2.3.3. 31 Mart Vakası	37
2.3.4. Cemiyetleşme Ve Fırkalaşma Hareketleri	39
2.3.5. 1912 Genel Seçimi Ve Sonrasındaki Gelişmeler.....	41
2.3.6. 1914 Genel Seçimi	43
2.3.7. Birinci Dünya Savaşı	43
2.4. MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİ	44
2.4.1. Mütareke Dönemi	44
2.4.2. Ulusal Bağımsızlık Fikrinin ve Mücadelesinin Ortaya Çıkışı.....	47
2.4.3. Son Osmanlı Meclis-i Mebusan'ı ve Misak-ı Milli	50
2.4.4. TBMM'nin Kuruluşu.....	51
2.4.5. Kurtuluş Savaşı.....	53
2.4.6. Saltanatın Kaldırılması Ve Lozan Andlaşması	56
2.5. CUMHURİYETİN İLANI VE TEK PARTİ DÖNEMİ	57
2.5.1. Halk Fırkası'nın Kuruluşu.....	57
2.5.2. Cumhuriyetin İlanı.....	58
2.5.3. Hilafetin Kaldırılması ve 1924 Anayasası	60
2.5.4. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası	61
2.5.5. Serbest Cumhuriyet Fırkası	63
2.5.6. Parti-Devlet Bütünleşmesi	66
2.5.7. Milli Şef Dönemi	66

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE ÇOK PARTİLİ SİYASİ HAYAT (1945-1999)

3.1. ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞ SÜRECİ (1945-1950).....	70
3.1.1. Çok Partili Hayata Geçiş Etki Eden İç Ve Dış Etkenler	70
3.1.2. Milli Kalkınma Partisi	71
3.1.3. Demokrat Parti'nin Kuruluşu	72
3.1.4. 1946 Genel Seçimi Ve Sonrasındaki Gelişmeler.....	74
3.1.5. Demokrat Parti'nin Bölünmesi Ve Millet Partisi	76
3.1.6. Şemsettin Günaltay Hükümeti Ve Yeni Seçim Kanunu	76
3.2. DEMOKRAT PARTİ İKTİDARI DÖNEMİ (1950-1960)	77
3.2.1. 1950 Genel Seçimi Ve 9. Dönem TBMM	77
3.2.2. 1954 Genel Seçimi ve 10. Dönem TBMM	78
3.2.3. 1957 Genel Seçimi ve 11. Dönem TBMM	80
3.2.4. Dönemin Genel Değerlendirmesi	81
3.3. 1960-1971 ARASI DÖNEM.....	84
3.3.1. 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi.....	84
3.3.2. 1961 Anayasası.....	85
3.3.3. 1961 Genel Seçimi ve 12. Dönem TBMM.....	87
3.3.4. 1965 Genel Seçimi, 13. Dönem TBMM ve AP İktidarı	90
3.3.5. 1969 Genel Seçimi ve 14. Dönem TBMM (1969-71)	93
3.4. 1971-1980 ARASI DÖNEM.....	95
3.4.1. 12 Mart Askeri Muhtırası ve Ara Rejim Dönemi (1971-73)	95
3.4.2. 1973 Genel Seçimi ve 15. Dönem TBMM	99
3.4.3. 1977 Genel Seçimi ve 16. Dönem TBMM	103
3.5. 12 EYLÜL 1980 ASKERİ REJİMİ.....	105
3.5.1. 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi	105
3.5.2. 1982 Anayasası	106
3.6. ANAP İKTİDARI DÖNEMİ (1983-1991)	109
3.6.1. 1983 Genel Seçimi ve 17. Dönem TBMM	109
3.6.2. Solda Birlik (SHP) ve Bölünme (DSP).....	112
3.6.3. Siyasi Yasakların Kaldırılması	116
3.6.4. 1987 Genel Seçimi ve 18. Dönem TBMM	117
3.7. 1991-1999 ARASI DÖNEM.....	119
3.7.1. 1991 Genel Seçimi ve 19. Dönem TBMM	119

3.7.2. 1995 Genel Seçimi ve 20. Dönem TBMM.....	123
---	-----

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM MİLLETVEKİLLERİNİN PARTİ DEĞİŞTİRMESİ BAĞLAMINDA YENİ TÜRKİYE PARTİSİ

4.1. 1999 GENEL SEÇİMİ VE 21. DÖNEM TBMM.....	130
4.1.1. 1999 Genel Seçimi Sonuçları.....	130
4.1.2. 57. Hükümetin Kuruluşu ve Sonrasındaki Gelişmeler	131
4.1.3. Cumhurbaşkanlığı Seçimi	133
4.1.4. Siyasi ve Ekonomik Kriz Sonrasındaki Gelişmeler	134
4.1.5. FP'nin Kapatılması ve İki Yeni Partinin Kuruluşu.....	136
4.2. DSP'DEN İSTİFALAR VE PARTİNİN BÖLÜNMESİ.....	138
4.2.1. Ecevit'in Hastalığı ve Liderliğinin Tartışılması	138
4.2.2. Parti İçi Muhalefetin Ortaya Çıkışı ve DSP'den İstifalar	142
4.3. YTP'NİN ORTAYA ÇIKIŞI	147
4.3.1. Yeni Türkiye Partisi'nin Kuruluşu	147
4.3.2. Solda Birlik Arayışları, YTP'nin Tutumu Ve Derviş'in Tercihi	149
4.4. 2002 GENEL SEÇİMİ VE 22. DÖNEM TBMM.....	155
4.4.1. 2002 Genel Seçimi ve AK Parti İktidarı	155
4.4.2. Seçim Sonrasında YTP'nin Durumu	157
4.5. YTP'NİN SİYASİ HAYATININ SONA ERMESİ	159
4.5.1. 28 Mart 2004 Yerel Seçimleri.....	159
4.5.2. YTP'nin CHP'ne Katılması	160
4.6. YTP'NİN GENEL DEĞERLENDİRMESİ	163
4.6.1. DSP'nin Bölünmesine İlişkin Komplo Teorileri	163
4.6.2. YTP'nin Diğer Sol Partiler ve YDH İle Mukayesesi.....	166
4.6.3. Genel Seçim Sonuçları Bağlamında YTP'nin Kuruluşunun Yol Açtığı Siyasi Sonuçlar.....	169

BEŞİNCİ BÖLÜM TÜRKİYE'DE MİLLETVEKİLLERİNİN PARTİ DEĞİŞTİRME TÜR VE BİÇİMLERİ

5.1. BİREYSEL PARTİ DEĞİŞTİRME	174
5.2. GRUP HALİNDE PARTİ DEĞİŞTİRME	176
5.2.1. Büyük Kopma Hali.....	178
5.2.2. Orta Kopma Hali	179
5.2.3. Küçük Kopma Hali	181
5.3. PARTİ KAPATILMASI SONUCUNDA PARTİ DEĞİŞTİRME.....	181
5.3.1. Milli Görüş Siyasi Hareketi Partileri	183
5.3.2. Kürt Kimliği Eksenindeki Partiler	186
SONUÇ	189
KAYNAKÇA.....	203
DİZİN.....	216

TABLÖLAR

Tablo 4.1 : 21. Dönem TBMM’nde temsil edilen siyasi partiler ve görev yapan milletvekillerinin değişim takip tablosu.....	155
Tablo 4.2 : 1983 – 2002 Yılları Arasındaki Genel Seçimlerde Sol Politik Çizgideki Siyasi Partilerin Almış Oldukları Oy Oranları Tablosu.....	170

KISALTMALAR

<u>Kısaltma</u>	<u>Açıklama</u>
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AK PARTİ	Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	Anavatan Partisi
ARMHC	Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
AP	Adalet Partisi
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
DP	Demokrat Parti
DSP	Demokratik Sol Parti
DYP	Doğru Yol Partisi
İTC	İttihat ve Terakki Cemiyeti
HİF	Hürriyet ve İtilaf Fırkası
HP	Hürriyet Partisi
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
MKP	Milli Kalkınma Partisi
MNP	Milli Nizam Partisi
MSP	Milli Selamet Partisi
NATO	North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)
SCF	Serbest Cumhuriyet Fırkası
SHP	Sosyal Demokrat Halkçı Parti
SP	Saadet Partisi
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCF	Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
YTP	Yeni Türkiye Partisi

TEZ HAKKINDA

Araştırmanın Problemleri

Araştırmada üzerinde durulan başlıca problemler şunlardır: Türkiye’de parlamento ve siyasi partilerin gelişim süreci nasıl gerçekleşmiştir? Türkiye’de çok partili siyasi hayatın başlamasından sonra siyasi partilerin gelişim süreci nasıl bir seyir izlemiştir? Askeri müdahalelerin Türkiye’de siyasi yapı ve siyasi partiler üzerindeki etkileri nelerdir? Türkiye’de TBMM yapısının seçimler yapılmadan değişmesi; hükümetlerin kurulması ve düşmesinde, milletvekillerinin parti değiştirmeleri nasıl bir rol oynamıştır? Milletvekillerinin parti değiştirmeleri, partilerin liderliklerinde, kimliklerinde, ideolojilerinde ne tür değişikliklere neden olmuştur? Türkiye’de milletvekillerinin partilerinden istifa etmeleri ve bir başka siyasi partiye katılmaları ne gibi siyasi sonuçlar ortaya çıkarmıştır? DSP’den ayrılan milletvekilleri tarafından kurulan YTP’nin ortaya çıkardığı siyasi sonuçlar nelerdir?

Araştırmanın Amacı

Parlamente demokratik sistemlerde halkın iradesi, genel seçimlerle belirlenmiş parlamentolarla oluşur. Bu parlamentolarda yasama organının halk tarafından seçilmiş üyeleri olan milletvekilleri, çoğunlukla siyasi partiler içerisinde ve az sayıda bağımsız olarak yer alırlar. Hükümetler, seçimler sonucunda parlamentoda çoğunluğu kazanan siyasi parti veya partilerce kurulur. Oluşan parlamento ve kurulan hükümetin görev süreleri boyunca halktan aldıkları yetkiyle yasama ve yürütme erklerini kullanmaları gerekmektedir. Ancak bazı durumlarda parlamento kompozisyonları değişmekte ve hükümetler bu değişiklikler sonucu yasal şartlarını kaybederek düşmektedir. İşte, milletvekillerinin parti değiştirmeleri de parlamento kompozisyonunu değiştiren ve hükümetleri düşüren bir faktördür. Çalışmamın amacı bu ilişkiyi göstermek; ayrıca milletvekillerinin parti değiştirmelerinin yol açtığı diğer siyasi sonuçları incelemektir. Örneğin, milletvekillerinin parti değiştirmeleri, genellikle parti içi liderlik mücadelesi veya parti politikalarındaki anlaşmazlıklar sonucunda olmakta; ihraç ve/veya istifalar sonucu partiden kopuşlar/tasfiyeler olması, parti liderliğinin güçlenerek sürmesine ve izlenilen/izlenilmek istenen politikaların daha kararlı bir şekilde uygulanmasına neden olmaktadır.

Türk siyasi hayatı boyunca tek partinin iktidara gelebilecek çoğunluğu sağladığı parlamento kompozisyonlarında dahi parti değiştirmeler ile değişik parlamento aritmetiklerinin ortaya çıktığı ve seçimlerin sonuç vermediği hükümetlerin kurulduğu görülmüştür. 1999-2002 dönemi TBMM’nde hükümetin erken seçim kararı alması da milletvekillerinin parti değiştirmeleri sonucu gerçekleşmiştir. Bu çalışmada, koalisyon hükümetinin büyük ortağı olan DSP içerisindeki liderlik (ve dolayısıyla da başbakanlık) mücadelesini kazanamayan İsmail Cem önderliğindeki milletvekili grubunun partiden ayrılma kararı alması ve yeni bir parti kurmasının Türk siyasi hayatı ve DSP üzerinde yaptığı etkilerin açıklanması hedeflenmektedir.

Araştırmanın Önemi

Türkiye’de hükümetlerin görevlerinden düşmesi ya da düşürülmesi iki şekilde olmaktadır. Bir; tek başına iktidar dönemleri genelde, tek başına iktidara gelen siyasi parti liderinin bir şekilde görevine devam edememesi sonucu sona ermektedir. Demokrat Parti tek başına iktidarı dönemi, partinin lideri Adnan Menderes’in idamıyla sonuçlanan bir askeri darbe ile sona ermiş; Adalet Partisi tek başına iktidarı dönemi, partinin lideri Süleyman Demirel’in başbakanlıktan istifasını isteyen bir askeri muhtıra ile sona ermiş; Anavatan Partisi tek başına iktidarı dönemi, partinin lideri Turgut Özal’ın Cumhurbaşkanı olarak aktif siyasetten ayrılması ile sona erme sürecine girmiştir. İkinci olarak, koalisyon hükümetleri ise, koalisyon üyesi olan ya da olmayan partilerde yaşanan gelişmelerle paralel olarak düşmektedir. Koalisyon hükümetini sonuç veren parlamento kompozisyonlarının olduğu dönemlerde genelde, parlamentonun görev süresi içinde birden fazla hükümet kurulmaktadır. 1961 seçimleri sonrası oluşan TBMM’nin görev süresi boyunca tam dört hükümet kurulmuştur. 1973 seçimleri sonrası oluşan TBMM’nin görev süresi boyunca üç adet hükümet kurulmuşken; 1977 seçimleri sonrasında ikişer kez sırayla başbakanlık görevlerini üstlenen Bülent Ecevit ve Süleyman Demirel’in başbakanlıklarında tam dört adet hükümet kurulmuştur. Anavatan Partisi’nin tek başına iktidar dönemini sona erdiren 1991 seçimleri sonrasında iki adet hükümet kurulmuştur. 1995 seçimleri sonrasında ise yine dört adet hükümet kurulmuştur. İşte 1999-2002 dönemi TBMM’nin farkı, koalisyon hükümetini sonuç vermesine karşın tek bir hükümet ile tamamlanabilmesidir.

Bu çalışmada, Türk siyasi hayatında koalisyon hükümeti kurulmasını gerektiren bir parlamento kompozisyonuna sahip olup da görev yaptığı süre boyunca sadece tek bir hükümetin işbaşına geldiği 1999-2002 dönemi TBMM incelenmektedir. Bu istisnai durumun açıklaması, ‘koalisyon hükümeti düşeceğini anladığında erken seçim kararı almıştı’ olabilir mi diye düşünüldüğündeyse böyle olmadığı anlaşılır. Çünkü koalisyon hükümeti çıkartan başka parlamento kompozisyonlarında da erken seçim kararı alan hükümetler olmuştur. En yakın örnek 1991 sonrası oluşan TBMM’dir. Dönemin başbakanı Tansu Çiller, erken seçim kararı almasına karşın, 1991-1995 arası TBMM, Süleyman Demirel ve Tansu Çiller başbakanlığında iki hükümet görmüştür. 1999-2002 arası 21. dönem TBMM’nde seçimler sonrasında beş adet parti bulunmaktaydı. Bunlar; Demokratik Sol Parti (DSP), Milliyetçi Hareket Partisi (MHP), Fazilet Partisi (FP), ve Anavatan Partisi (ANAP) ve Doğru Yol Partisi (DYP) idi. DSP, MHP ve ANAP, DSP Genel Başkanı Bülent Ecevit’in başbakanlığında 57. Cumhuriyet Hükümeti’ni kurmuşlardır. 21. dönem TBMM kendini yenilemeye karar verdiğindeyse TBMM’nde yer alan parti grubu sayısı yediye, TBMM’nde temsil edilen parti sayısı ise on bire çıkmıştır. Fazilet Partisi, Anayasa Mahkemesi kararıyla kapatılmış ve FP milletvekilleri, Saadet Partisi ve Adalet ve Kalkınma Partisi adıyla kurulan iki yeni siyasi partiye katılmıştır. DSP’den ayrılan milletvekilleri tarafından da Yeni Türkiye Partisi (YTP) kurulmuştur. Bu milletvekillerinin bir kısmı aynı zamanda bakan oldukları için bakanlık görevlerinden de istifa etmişlerdir. Ancak oluşan yeni dengeler yeni bir hükümeti değil erken seçimi getirmiş; böylece meşruiyet sorunu tartışması hiç yaşanmamış ve yeni hükümet, gerçekleştirilen genel seçimden sonra kurulmuştur. Bu çalışma bu istisnai dönemi konu edinmektedir.

Araştırmanın Hipotezleri

1.) Türk siyasi hayatında genel seçimler sonrası oluşan TBMM’nin yapısının değişmesinde; hükümetlerin kurulması ve düşmesinde milletvekillerinin parti değiştirmelerinin önemli bir rolü vardır.

2.) Milletvekillerinin parti değiştirmeleri genellikle, parti liderlik mücadelesi veren ve/veya partinin izlediği/izlemek istediği politikaları benimsemeyen bir parti içi muhalif grubun ortaya çıkması ve bu grubun parti disiplini çerçevesinde işletilen

uygulamalar sonucunda partiden ayrılması/ayrılmak zorunda bırakılması sebebiyle gerçekleşmektedir.

3.)Partilerin ideolojik kimlikleri ve örgüt yapıları, milletvekillerinin parti değiştirmeleri sonucunda daha homojen, türdeş ve sıkı bir hal almaktadır.

4.)Milletvekillerinin parti değiştirmeleri ayrıca, parti liderliğinin ve parti yönetiminde oluşan oligarşik yapının güçlenmesine de neden olmaktadır.

Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Türk Siyasi Tarihi, 1876 yılında Kanun-i Esasi'nin ilan edilmesinden itibaren incelenmeye başlanmış; çok partili siyasi hayata geçilen 1945 yılı sonrasındaki tüm genel seçimler ve oluşan TBMM yapıları incelenerek milletvekillerinin parti değiştirmelerinin siyasi sonuçları araştırılmıştır. Bu bağlamda, DSP'den ayrılan milletvekilleri tarafından kurulan YTP'nin yol açtığı siyasi sonuçlar ve YTP'nin siyasi hayatı ele alınmıştır.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırma, Türk siyasi hayatında genel seçimler sonrasında oluşan parlamentoların ve çok partili hayata geçildikten sonra kurulan hükümetlerin nasıl değiştiğine ve bu değişikliklerde milletvekillerinin parti değiştirmelerinin rolüne; ayrıca milletvekillerinin parti değiştirmelerinin yol açtığı diğer siyasi sonuçlara odaklanmıştır. Konunun bütünlüğü içinde işlenebilmesi için, literatür tarama ve dokümantasyon teknikleri kullanılmıştır. Kaynakçada belirtilen eserler incelenmiş ve tezle ilgili gerekli notlar alınmıştır. Dokümantasyon olarak arşiv belgeleri de kullanılmış; arşiv belgeleri olarak, internet ortamında yayımlanan günlük gazete, siyasi partiler ve diğer web sitelerinin arşivleri kullanılmıştır

TEZ METNİ

GİRİŞ

19. yüzyılın ortalarına doğru Batı’da, demokrasinin yaygınlaşması ve parlamentoların gücü, yetkileri ve etkinliğinin artması üzerine; bir program etrafında toplanmış, siyasal iktidarı elde etmek ya da paylaşmak amacını güden, sürekli bir örgüte sahip kuruluşlar olarak tanımlanabilecek olan siyasi partiler ortaya çıkmıştır.¹

Ülkemizde ise, 1876 yılında, Kanun-i Esasi’nin (Anayasa) ilan edilmesi; üyeleri Padişah tarafından atanan Meclis-i Ayan ve üyeleri halk tarafından seçilen Meclis-i Mebusan olmak üzere çift meclisten oluşan Meclis-i Umumi’nin (parlamento) kurulmasına karşın yukarıdaki anlamıyla siyasi partilerin ortaya çıkışı, 1908 yılında ilan edilen II. Meşrutiyet döneminde gerçekleşmiştir.

Türkiye’de siyasi partiler, genelde parlamento içinde ve bir başka siyasi partinin bölünmesiyle ortaya çıkmıştır. Örneğin Demokrat Parti, Cumhuriyet Halk Partisi milletvekillerinin partilerinden ayrılması sonrasında kurulmuştur. Bu anlamda milletvekillerinin parti değiştirmelerinin, Türk siyasi hayatında önemli sonuçlara yol açan bir etken olduğu söylenebilir. Ayrıca, özellikle 1960 – 80 ve 1991 – 2002 yılları arasında, seçimler yapılmadan parlamento yapısının değişmesinde; hükümetlerin kurulması veya düşmesinde, milletvekillerinin parti değiştirmeleri önemli roller oynamıştır.

Türkiye’de partilerin birleşmesi ve bölünmesi bağlamında milletvekillerinin parti değiştirmesi, yeni siyasi akımların/partilerin ortaya çıkmasına ya da var olan siyasi akımların/partilerin güç kaybetmesine ve hatta yok olmasına da neden olmuştur. Örneğin, DSP milletvekillerinin partilerinden ayrılarak YTP’ni kurması sonucunda; DSP güç kaybetmiş ve katıldığı ilk genel seçimde çok büyük bir oy kaybına uğramıştır.

Bu çalışmada, Türk siyasi hayatı incelenerek, milletvekillerinin parti değiştirmelerinin yol açtığı siyasi sonuçlar bağlamında analizler yapılmıştır.

Tezin birinci bölümünde, siyasi partilerin tanımı, ortaya çıkışı, tipolojileri ve örgüt yapılarına dair temel kavramlar (parti liderliği, parti disiplini, parti içi demokrasi, parti içi muhalefet) hakkında teorik bilgilere yer verilmiştir.

¹ Münci Kapani, **Politika Bilimine Giriş**, Ankara, Bilgi Yayınevi , 1999, s: 160 - 161

İkinci, üçüncü ve dördüncü bölümler Türk siyasi hayatını kronolojik olarak incelemektedir. Söz konusu bölümlerde, milletvekillerinin parti değiştirmeleri hususlarına dikkatle odaklanılmıştır.

İkinci bölümde, Türkiye’de parlamentonun ve siyasi partilerin ortaya çıkışı ve tarihsel gelişim süreci incelenerek Türk siyasi hayatının 1876 – 1945 yılları arasındaki kesiti konu edinilmiştir. Bu bölümde, konunun daha iyi anlaşılabilmesi için siyasi partilerin tarihsel kökenleri üzerinde önemle durulmuştur.

Üçüncü bölümde, 1945 - 1999 tarihleri arasında Türk siyasi hayatı incelenmiş; bu süreç zarfında çok partili siyasi hayat, partilerarası rekabet, bölünen veya birleşen siyasi partiler, yapılan seçimler; oluşan parlamentolar ve milletvekillerinin parti değiştirmelerinin siyasi sonuçları konu edilmiştir.

Dördüncü bölümde, 1999 yılında gerçekleştirilen genel seçimler sonucunda oluşan parlamento yapısı ve kurulan hükümet incelenerek; DSP’nin bölünme süreci ele alınmıştır. Bu bölümde, DSP’den ayrılan milletvekilleri tarafından kurulan YTP’nin yol açtığı siyasi sonuçlar üzerinde durulmuş; YTP’nin yaklaşık iki buçuk yıllık siyasi hayatı süresince yaşananlar konu edilmiştir.

Beşinci ve son bölümde ise, önceki bölümlerde verilen teorik bilgiler ve analiz edilen tarihi süreçten faydalanılarak, Türkiye’de milletvekillerinin parti değiştirmelerinin tür ve biçimleri kategorize edilmiş ve örnekleriyle ayrıntılı biçimde incelenmiştir.

Sonuç kısmında da, parti değiştiren milletvekillerinin yol açtığı siyasi sonuçlar üç farklı dönem (İkinci Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Partili) ve DSP’nin bölünmesi için ayrı ayrı, maddeler halinde sunulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM
MİLLETVEKİLİ VE SİYASİ PARTİ İLİŞKİLERİ

1.1. SİYASİ PARTİ KAVRAMI, ORTAYA ÇIKIŞI VE TİPOLOJİLERİ

Modern parlamenter demokratik sistemin vazgeçilmez unsurları olan siyasi partiler, ilk olarak 19. yüzyılda ABD’nde ortaya çıkmıştır. Siyasi partiler, halkın örgütlenmesini sağlamış ve bu suretle halkın yönetime ve siyasi iktidara ortak olmasının en önemli aracı haline gelmiştir. Zaman içinde, ortaya çıkışı, örgütlenmesi, iç ilişkileri ve politikaları bakımından birbirinden farklı siyasi partiler ortaya çıkmıştır.

1.1.1. Siyasi Parti Kavramı

Siyasi partiler, birbirine çok yakın olmakla birlikte, farklı kişilerce farklı şekillerde tanımlanmıştır.

Örneğin Kapani’ye göre, 19. yüzyılın ortalarına doğru Batı’da, demokrasinin yaygınlaşması ve parlamentoların gücü, yetkileri ve etkinliğinin artması üzerine; bir program etrafında toplanmış, siyasal iktidarı elde etmek ya da paylaşmak amacını güden, sürekli bir örgüte sahip kuruluşlar olarak tanımlanabilecek olan siyasi partiler ortaya çıkmıştır.²

Özbudun da siyasi partileri, halkın desteğini sağlamak suretiyle, devlet iktidarının kontrolünü ele geçirmeye çalışan ve bu suretle politika belirleme ve belirlenen politikaları uygulama amacını güden, sürekli ve istikrarlı bir örgüte sahip siyasi topluluklar olarak tanımlamıştır.³

Tunaya, siyasi partileri, belli bir program üzerinde birleşmiş kişilerin, bu programı normal seçim yolu ile gerçekleştirmek amacını güderek kurmuş oldukları bir topluluktur, şeklinde tarif etmiştir.⁴

Daver ise, siyasal parti, programını, felsefesini, görüşlerini uygulamak için iktidara gelmeyi amaçlayan örgütlenmiş bir insan topluluğudur, şeklinde bir tanım getirmiştir.⁵

² Kapani, **a.g.e.**, s: 160 – 161 ; Ahmet Taner Kışlalı, **Siyaset Bilimi**, 11. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 2005, s:261

³ Mümtaz’er Türköne (Editör), **Siyaset, (3.Kısım, 7.Bölüm: Siyasi Partiler)**, Lotus Yayınevi, İstanbul, 2003, s: 254

⁴ Mahmut Yalçın Söğütü, “Siyasi Parti Özgürlüğü”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, s: 43

⁵ Söğütü, **a.g.t.**, s: 43

1.1.2. Siyasi Partilerin Ortaya Çıkışı

Yukarıdaki anlamda siyasi partiler ilk olarak Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nde ortaya çıkmış, 19. yüzyılın ortalarından itibaren İngiltere ve Fransa başta olmak üzere Avrupa ülkelerinde yaygınlaşmıştır. Siyasi partilerin yaygınlaşması ve gelişmesi, demokrasinin gelişimi, yani, oy hakkının ve parlamentonun yetkilerinin genişlemesi ile doğru orantılı olarak gerçekleşmiştir. Zira hem fonksiyonları ve bağımsızlıkları artan parlamento üyelerinin söylem ve eylemlerinde birliktelik sağlama amacıyla gruplaşma eğilimi göstermeleri, hem de oy hakkının genişlemesi ile birlikte milletvekili adaylarını kamuoyuna tanıtmak ve seçmenleri örgütlemek amacıyla yerel komite ve parti organlarına ihtiyacın artması, siyasi partilerin yaygınlaşmasını sağlamıştır.⁶

1.1.3. Siyasi Parti Tipolojileri

Siyasi partiler, ortaya çıkış biçimleri bakımından, parlamento içinde doğan partiler (kadro partileri) ve parlamento dışında doğan partiler (kitle partileri) olmak üzere iki ana başlık altında incelenebilir. Bunun dışında, partileri işlevlerinden yola çıkarak temsil partileri ve bütünleşme partileri olmak üzere ikiye ayıran başka bir yaklaşım da mevcuttur. Otto Kirchheimer de Hepsini Yakala Partileri adını verdiği bir parti türünü tarif etmiştir.

1.1.3.1. Parlamento İçinde Doğan Partiler (Kadro Partileri)

Partilerin bu tarz ortaya çıkış biçiminde önce parlamento grupları oluşur, daha sonra seçim komiteleri belirir ve sonunda bu iki unsur arasında devamlı bir bağlantı kurulur. Böylece bir siyasi parti ortaya çıktıktan sonra, henüz seçim komitelerine sahip olmadığı seçim çevrelerinde bu komiteleri kurmaya ve yerel organizasyonunu tamamlamaya yönelir.⁷

Bu tür partiler genel olarak “kadro partileri” olarak adlandırılmıştır. Bu tür partilerde asıl ağırlık parlamento gruplarında bulunur, parti disiplini ve bu bağlamda parti liderliğinin ve genel merkezin otoritesi zayıftır. Çünkü bu tür partilere mensup milletvekilleri, adaylıklarını ve milletvekilliklerini, partileşmeden önce kendi sosyal

⁶ Maurice Duverger, **Siyasi Partiler**, (Çev.: Ergun Özbudun), 4. Baskı, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1993, s: 15 – 16 ; Kışlalı, **a.g.e.**, s: 262 ; Kudret Bosuter, **Türk Siyasi Partiler Sisteminde Parti İçi Demokrasi**, Ulusal Basımevi, Ankara, 1969, s: 4

⁷ Duverger, **a.g.e.** , s: 16 – 23 ; Türköne (Ed.) , **a.g.e.**, s: 256

güçleri sayesinde elde etmiş oldukları için daha özerk hareket edebilmekte ve partisinin gevşek otoritesinden bu şekilde faydalanabilmektedir. Kadro partileri için önemli olan, üye sayılarının arttırılmasından ve geniş halk kitlelerinin örgütlendirilmesinden çok seçkinlerin bir araya getirilmesidir.⁸

1.1.3.2. Parlamento Dışında Doğan Partiler (Kitle Partileri)

Bir siyasi partinin, halihazırda mevcut bir parlamento-dışı bir kurum tarafından kurulması durumuna en bariz örnek, özellikle 19. yüzyıl sonlarında sendikalar tarafından kurulan sosyalist partilerdir. Bunun en bilinen örneği ise, 1899 yılında gerçekleşen Sendikalar Kongresi'nde alınan bir karar doğrultusunda İngiliz İşçi Partisi'nin kurulmasıdır.⁹

Sendikalar dışında, tarım kooperatiflerinin, meslek kuruluşlarının, fikir kulüplerinin, aydın gruplarının ve derneklerin de partilerin doğuşunda etkili oldukları söylenebilir. Hatta, bağımsızlık savaşı veren kurtuluş hareketleri de bu bağlamda zikredilebilir. Bu modelde, ulusal bağımsızlık hareketi yürüten örgüt, daha sonra (tek parti sistemi şeklinde) bir siyasi partiye dönüşmektedir. Türkiye'de Cumhuriyet Halk Partisi bu model için bir örnek teşkil etmektedir.¹⁰

Bu tür partiler de genellikle “kitle partileri” olarak adlandırılmıştır. Bu tür partilerin etkinlikleri sürekli ve yaygındır; üyelerin parti ile bağları daha sıkıdır; parti genel merkezi ile parlamento grubu arasında güç anlamında bir denge bulunmaktadır; ancak genel merkezin parlamento grubu üzerinde “oy disiplini” sıkıdır. Bu partiler, finansmanlarını üyelik aidatlarıyla sağlayan, ideolojik karakteri güçlü partilerdir. Parti içi rekabet, kadro partilerinde görüldüğünün aksine, belirli klikler arasında değil belirli siyasal eğilimler arasında olmaktadır. Güçlü ve genellikle oligarşik eğilimler gösteren bir parti teşkilatlanmasına sahiptirler.¹¹

Partiler, ortaya çıkış bakımından bu farklılıkları taşıması nedeniyle birbirlerinden farklı özelliklere sahip olmuşlardır. Örneğin, parlamento dışında doğan partiler (kitle partileri), parlamento içinde doğanlara (kadro partileri) nazaran daha

⁸ Kışlalı, **a.g.e.**, s: 262 ; Zübeyir G. Tokgöz, **Demokratikleşme Sürecinde Siyasi Partiler**, 1. Baskı, Günce Yayıncılık, Ankara, 1999, s: 15 ; Türköne (Ed.), **a.g.e.**, s: 260

⁹ Duverger, **a.g.e.**, s: 23 – 24 ; Tokgöz, **a.g.e.**, s: 15

¹⁰ Türköne (Ed.), **a.g.e.**, s: 258 – 259

¹¹ Kışlalı, **a.g.e.**, s: 263 ; Tokgöz, **a.g.e.**, s: 40 – 41 ; Türköne (Ed.), **a.g.e.**, s: 260

merkeziyetçi bir yapıya sahiptirler. Zira, birinci gruptakiler yukardan aşağı gelişme istidadında oldukları için, partinin merkezi örgütlenmesi yerel komitelerin söylem ve eylem özgürlüğünü istediği ölçüde kısılabılır. Oysa ikinci gruptakilerde gelişme aşağıdan yukarıya doğru olduğu için yerel komiteler, merkezi örgütlenmenin yetkilerini kendilerine geniş bir özerklik bırakacak şekilde sınırlandırırılar. Aynı şekilde, partilerin parlamento gruplarının parti üzerindeki etkisi, iki ortaya çıkış biçiminde de farklılık arz etmektedir. Kadro partilerinde parlamento grupları hayli etkin bir rol üstlenirken, kitle partilerinde bu etki daha az ve sınırlıdır.¹²

1.1.3.3. Diğer Parti Tipleri (Temsil-Bütünleşme-Hepsini Yakala Partileri)

Siyasi partilerin ortaya çıkış biçimleri bakımından parlamento içinde ve parlamento dışında doğan partiler olmak üzere ikiye ayrılması ve bu temelde kadro ve kitle partileri olmak üzere -örgütlenmelerinden yola çıkarak- sınıflandırılmasının haricinde başka tasnif denemeleri de yapılmıştır. Örneğin, Sigmund Neumann, “temsil partileri ve bütünleşme partileri” ayrımını gündeme getirmiştir. Buna göre, kamuoyunu değiştirmeyi değil, bir biçimde etkilemeyi, olduğu gibi yansıtmayı ve temsil etmeyi isteyen partiler temsil partileri; kitleleri basit biçimde temsil etmeyi değil onları siyasal açıdan sosyalleştirmeyi, eğitmeyi, mobilize etmeyi arzulayan partilere ise bütünleşme partileri olarak adlandırılmaktadır. Bunun yanı sıra, Kirchheimer “hepsini yakala partileri” (catch all) olarak ayrı bir tür parti tanımlı yapmıştır. Hepsini yakala partileri, belirli toplum kesimlerinin veya sınıfların sözcüsü olmaktan çok tüm ulusun sözcülüğünü yapmak isteyen, finansmanını hem kamusal hem özel pek çok kaynaktan sağlayan, üyelerden çok liderlerin etkin olduğu ve baskın bir ideolojik karakter taşımayan bir örgütsel yapıya sahip olan partiler olarak tanımlanmıştır. Günümüz Türk siyasi partileri, çoğunlukla, bu tür partilere örnek gösterilebilir.¹³

1.2. SİYASİ PARTİLERİN YAYGINLAŞMASI VE GELİŞMESİ

Her ne şekilde olursa olsun, bugünkü anlamı ile siyasi partilerin ortaya çıkışı, oy hakkının genişlemesi ile birlikte gerçekleşmiştir. Buna göre partiler, toplum ile milletvekillerini birbirine bağlayan kitlesel örgütler haline gelmişler, kendilerine

¹² Duverger, **a.g.e.** , s: 28 - 29

¹³ Türköne (Ed.), **a.g.e.**, s: 260 – 261

özgü müesseseler kurmuşlar, seçimleri kazanmak ve siyasi mücadeleye girişebilmek için maddi imkanlara ihtiyaç duymaya başlamışlardır. Böylece partiler, dağınık ve birbirinden farklı talepleri olan toplum kesimlerinin arzu ve düşüncelerini bünyelerinde toplayarak düzenleştirmiş ve bunları gerçekleştirmeye yönelmiştir.¹⁴

Parti kavram ve kurumunun günümüzde, ilk ortaya çıktığı andan kapsam, hacim, yapı gibi anlamlarda çok daha farklı olduğu, her anlamda “büyüdüğü” ve “genişlediği” söylenebilir. Çünkü, artık siyasi partiler sadece bir parlamento grubundan ibaret değildir, parti denildiğinde akla bütün ülke çapında on binlerce kişinin aktif katılımıyla örgütlenen, parlamentodaki temsilciler yanında bütün taraftarlarını ve seçmenlerini çeşitli derecelerde hiyerarşik bir yapılanma içinde toplamaya çalışan organlar gelmektedir.¹⁵

Siyasi partilerin yaygınlaşması ile demokrasinin gelişmesi arasında doğru orantı bulunmaktadır. Zira, demokratik toplumun en önemli ve ayırıcı özelliği, toplumu oluşturan çeşitli grupların örgütlenebilmesine imkan tanınmasıdır. Özbudun’a göre, modern (ve/veya çağdaş) demokrasi bir partiler demokrasisidir. Gerçekten de, demokratik rejimlerdeki çok sesliliğin oluşması, yönetenlerin denetlenmesi, siyasi iktidarın gücünün sınırlandırılması ve toplumdaki siyasi dengenin kurulabilmesinde en önemli unsurlardan biri siyasi partilerin varlığıdır. Çünkü Sartori’ye göre, esas itibariyle parti “parça, bölüm, kesim” anlamlarına gelmektedir ve siyasi yapı (iktidar ve muhalefet) anlamında bütünü oluşturan parçaların, toplum ile organik bağlar içinde bulunması gereken örgütler olması, dahası bizzat toplum tarafından “oylanması”, toplumun ve rejimin demokrasi seviyesi ile birebir ilintilidir. İşte bu sebeplerden ötürü bugün partilerin varlığı, tek başına yeterli koşul olmasa da bir ülkede demokrasi olasılığının kanıtı olarak görülmektedir.¹⁶

¹⁴ Leslie Lipson, **Politika Biliminin Temel Sorunları**, Çev: Doç. Dr. Tuncer Karamustafaoğlu, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No: 332, Ankara, 1973, s: 318 – 319 ; Bosuter, **a.g.e.**, s: 4 – 5 ; Türköne (Ed.), **a.g.e.**, s: 255

¹⁵ Atilla Yayla, **Siyaset Teorisine Giriş**, 1.Baskı, Ankara, Siyasal Yayınevi, 1998, s: 180 - 181

¹⁶ Şenol Durgun, “Siyasal Partilerin İşlevsel(siz)liği”, **Demokrasi ve Siyaset**, Türk Harb-İş Sendikası Yayınları, Ankara, 2007, s: 107 – 108 ; Lipson, **a.g.e.**, s: 318 – 319 ; Tokgöz, **a.g.e.**, s: 12 – 13 ; Türköne (Ed.), **a.g.e.**, s: 253

1.3. MİLLETVEKİLİ-SİYASİ PARTİ İLİŞKİLERİ

Partili milletvekilleri ile siyasi parti arasındaki ilişkiler, siyasi partilerin ortaya çıkışından bu yana milletvekilinin aleyhine, partinin lehine olmak üzere değişmiştir. Bu değişim, siyasi partilerin geçirdiği aşamalara bağlı olarak gerçekleşmiştir. Buna göre, milletvekillerinin partiye hakimiyeti, milletvekilleri ile parti arasındaki nispi denge ve rekabet ile partinin milletvekillerine hakimiyeti olmak üzere üç aşama bulunmaktadır.

1.3.1. Milletvekillerinin Partiye Hakimiyeti

Siyasi parti tipolojilerinde de incelediğimiz üzere siyasi partiler öncelikle parlamento içinde doğmuştur. Be sebeple, parlamento üyeleri, yani milletvekilleri, parti karşısında hakim bir pozisyon elde etmişlerdir. Çünkü, bu tür partilerde yönetim kurulu ve liderlik, ulusal ve yerel düzlemde seçilmiş milletvekilleri ve temsilcilerden oluşmuştur. Milletvekillerinin çevrelerinde ve kamuoyunda yüksek prestij sahibi olmaları ve ayrıca partinin karar alma ve idari kurullarında sayısal olarak da çoğunlukta olmaları nedeniyle milletvekillerinin parti içerisinde ve üzerinde önemli bir hakimiyet tesis ettiği görülmüştür.¹⁷

Milletvekillerinin neredeyse “hiyerarşik” olarak adlandırılabilen bu pozisyonu nedeniyle partiler ademi merkeziyetçi bir görünüme sahip olmuşlar ve milletvekilleri parlamento içinde, oy kullanma başta olmak üzere, kendilerine geniş bir hareket serbestisi sağlayacak bir alan yaratmışlardır. Öyle ki, partilerin parlamento gruplarının belli bir “grup” bilinci ile hareket etmediği, oyların blok halinde kullanılmadığı ve hatta bazen aynı parti mensubu milletvekillerine bir parlamento grubu dahi denilmesinin güç olduğu olaylar görülmüştür. Ancak bu durum, 19. yüzyılın sonlarında sosyalist partilerin gelişimi ile değişmeye başlamıştır.

1.3.2. Milletvekilleri ile Parti Arasındaki Rekabet ve Nispi Denge

19. yüzyılın sonundan itibaren parti yapılarının gelişmeye başlaması ile birlikte parlamento grupları ile siyasi parti, başka bir deyişle, milletvekilleri ile parti liderliği arasında bir rekabet ortaya çıkmıştır. Bu rekabet, partilerin niteliğinden kaynaklanmıştır. Çünkü siyasi partiler artık, kuvvetli bir yapıya ve geniş çapta bir

¹⁷ Duverger, **a.g.e.**, s: 248 - 250

yönetim kuruluna ve yerel örgütlenmeye sahip kitle partilerine dönüşmüştür. Bu durum partilerde bir iç hiyerarşinin oluşmasına neden olmuş, bu noktadan sonra da parti liderliği bu iç hiyerarşi çerçevesinde, güçlü bir bürokrasi ve katı bir tüzük marifeti ile milletvekilleri karşısında üstün konuma gelmeye başlamıştır.¹⁸

Parti liderliğinin milletvekili ile rekabetinde öne geçmeye başlaması bir çok hususta kendini belli etmiş, başta oy disiplini olmak üzere çeşitli platformlarda milletvekili partiden ayrı ve bağımsız bir çizgi izleyemez hale gelmiştir. Parti politikalarından ayrı bir çizgide söylem ve eylemde bulunamama mecburiyeti ile karşı karşıya kalan milletvekilleri, parlamentoda kullanacağı oylarda da parti direktiflerinden ayrılamamaya başlamıştır. Böylece parlamento grubunun parti karşısında bağımlı hale gelme süreci başlamıştır.¹⁹

Ancak bu süreçte milletvekilinin elinde de parti ile rekabet etmesini sağlayacak argümanlar bulunmaktadır. Bunların başında bakan olarak kabinede yer almaları ve bu sayede hem nüfuzlarının artması hem de hükümet politikalarının belirlenmesinde söz sahibi olmaları gelmektedir. Bu durum, milletvekillerinin parti ile olan ilişkilerinde nispi bir dengenin sağlanmasına sebep olmaktadır. Ayrıca, partinin yönetim kurullarında gereksinim duyulan nitelikli insan gücü olarak milletvekillerinin hazır olması, milletvekillerinin bu kurullarda yer almaları, dolayısıyla da parti karşısında milletvekilliği kurumunu ve parlamento grubunu güçlendirmelerini sağlamıştır.²⁰

1.3.3. Partinin Milletvekillerine Hakimiyeti

Komünist ve Faşist ideolojiye sahip siyasi partilerin ve bunların ağır ve güçlü bürokratik yapılarının ortaya çıkması ile birlikte yeni bir döneme girilmiştir. Bu dönemde çeşitli araçları etkin şekilde kullanan parti, milletvekillerini kesin bir denetim altına almış ve hakim pozisyona geçmiştir. Bu araçlardan bazıları şöyledir; milletvekilinin aylığının bir kısmının aidat olarak partiye kaydedilmesi; ayrı bir sekreter tahsis edilmeyerek parti sekreterlerinin hizmetlerinden yararlandırılması, böylece yakın ve sıkı bir denetim altına alınması; seçimden önce kendisine tarihsiz bir istifa mektubu imzalatılması; adayların temsil edilecekleri bölge dışından tercih edilmesi suretiyle,

¹⁸ Duverger, a.g.e., s: 256 - 257

¹⁹ a.g.e., s: 261 - 262

²⁰ a.g.e., s: 264 - 265

seçildikleri takdirde partiye karşı bağımsız bir tutum izlemelerine imkan verecek yerel bağlar kurmasının önlenmesi; adayların genelde tanınmamış, kişisel şöhreti bulunmayan kişiler arasından seçilmesi; milletvekillerine yoğun bir doktriner formasyon uygulanmak suretiyle parti politikalarından dışarı çıkmalarına izin verilmemesi; parti liderlerinin milletvekili olması suretiyle parlamento grubunun kontrol altına alınması...²¹

Siyasi partilerin kitleselleşmeleri ölçüsünde gelişen “partilere oy verme” eğilimi de partinin milletvekili adayları ve dolayısıyla milletvekilleri üzerinde hakimiyet kurmasını getirmiştir. Buna göre, neredeyse, seçme hakkı siyasi partilerden birini tercih etme halini almaya başlamış, seçilme hakkı da parti listelerinde yer bulabilme ile sınırlanmıştır.²²

1.4. PARTİ LİDERLİĞİ, PARTİ DİSİPLİNİ VE PARTİ İÇİ DEMOKRASİ

1.4.1. Parti Liderliği

Miller’a göre, lider, mensup olduğu grubun amaçlarını belirleyen ve bu amaçların gerçekleşmesinde gruba en etkili biçimde yön verebilen kişi olarak tanımlanabilir. Gerçekten de, en az iki ya da daha fazla kişiden oluşan bir grubun başında bu grubu yönetecek, ona yön verecek bir kişi bulunmadıkça ortak amaca ulaşabilmek mümkün değildir. Lider böylelikle takipçilerine gidilecek yönü gösteren kişi olarak da tanımlanabilir. Bu anlamda, her organizasyonun olduğu gibi, siyasi partilerin de bir “liderlik” makamına ihtiyacı bulunmaktadır. Bu sebeple, kuruluşlarından itibaren çeşitli ad ve makamlarda olmak üzere her siyasi partide liderler ortaya çıkmıştır. Liderlik bazı partilerde atamayla, bazı partilerde de seçimle gelinen bir makam olmuş ise de günümüzde artık seçimle iş başına gelmek genel bir kural halini almıştır.²³

Parti liderliği seçiminde, ülke çapındaki bütün seçmenler değil, hatta bütün parti üyeleri dahi değil, sadece belirli delegeler oy kullandığı için, bu seçimlerin tam demokratik olarak adlandırılması mümkün değildir. Zira, söz konusu delegeler grubunun kolayca yönlendirilmesi mümkündür ve bundan da önemlisi, seçilmiş bir liderin atadığı kişilerden oluşan bu delegeler grubunun, kendilerini atayan liderden

²¹ Duverger, **a.g.e.**, s: 265 - 271

²² Bosuter, **a.g.e.**, s: 5 – 6

²³ Suavi Tuncay, **Parti İçi Demokrasi ve Türkiye**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1996, s: 182 - 184

başkasına yönelmesi düşük bir olasılıktır. Ayrıca, doğal olarak liderler iktidarlarını koruma ve arttırma eğiliminde olduklarından; üyeler ise, bu eğilimi engellemekten ziyade liderleri tabulaştırmak suretiyle daha da güçlendirdiklerinden parti liderliği otokratik bir biçim almaktadır. Gerçekten de partililer, liderlerinin hitabet ve kitleleri etkileyebilme kudretinin, partinin oylarını ve dolayısıyla siyasi gücünü arttırmasını beklemekte ve bu sebeple de lidere sadakatle bağlanmakta ve onun uğrunda çalışmak kendilerine bir tatmin duygusu vermektedir. Bu bağlamda tüm liderliklerde olduğu gibi parti liderliğinde de “karizmatik” ögeler öne çıkmaktadır.²⁴

Parti liderinin kişisel otoritesinin giderek artma potansiyeli taşımasından başka bir husus da, parti liderliği çevresinde oligarşik bir yönetici sınıfın oluşma eğilimidir. Bunu “*Oligarşinin Tunç Kanunu*” olarak kuramsallaştıran Roberto Michel’in izinden gidilecek olunursa, hemen hemen bütün partilerde, bu biçimde bir yönetici sınıf, az çok kapalı bir kast, girilmesi güç bir iç çevre yapılanması olduğu söylenebilir. Bu mahiyette bir iç çemberin oluşumu, genel seçimler ile de yakından alakalıdır. Zira, seçimlerde aday olmak için parti listelerinde yer almak gerektiğinden; milletvekili adaylarının önce “aday adayı” olarak parti bünyesinde değerlendirilmesi ve bundan sonra da başta lider olmak üzere parti içindeki güçlü iç çember tarafından onaylanmak suretiyle “aday” konumuna gelmesi süreci yaşanmaktadır. Bu da, seçimler sonucunda oluşan parlamento grubu üzerinde partinin hakim bir pozisyonda olmasını sağlar.²⁵

Oligarşinin Tunç Kanunu’ndan daha önce de benzer tezler dile getirilmiştir. Örneğin Ostragorski’ye göre, demokrasi bütün vatandaşların faal iştirakini şart koşmaktadır. Oysaki geniş kitleler yaradılış itibariyle pasiftirler. Kural olarak, toplumda siyasi ve daha geniş anlamda kamu işleri ile ilgilenmesi gereken kişilerin sayısı arttıkça, genel olarak bunlara yönelen ilgi azalmaktadır. Bu durum, parti içinde yönetimi elinde bulunduran azınlık bir grubun oluşmasına ve parti örgütünün üyelerinden tartışmasız bir sadakat beklemesine neden olmaktadır. Bunun, demokrasinin özünü ve ruhunu yansıtmayan bir durum olduğunu savunan Ostragorski, bir adım öteye geçerek siyasi

²⁴ Duverger, **a.g.e.**, s: 188 – 202 ; Max Weber, “Meslek Olarak Siyaset”, **Sosyoloji Yazıları**, Çev.: Taha Parla, 7. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s: 165

²⁵ Duverger, **a.g.e.**, s: 210 ; Kışlalı, **a.g.e.**, s: 268 – 269 ; Türköne (Ed.), **a.g.e.**, s: 270

partilerin yerlerini iktidara gelmek üzere geçici olarak kurulan gruplara terk etmelerini dahi önermiştir.²⁶

Bu tezler karşısında, siyasi partilerde oligarşik bir yönetimin mutlaka oluşacağı iddiasını gerçekçi bulmayanlar da vardır. Örneğin Lipson’a göre, iktidarın birkaç kişide toplanma eğilimi göstermesi ve genellikle otoritenin bir azınlık eliyle kullanılması, demokrasi olanağını ortadan kaldıramaz ya da onun gerçekliğini çürütemez. Esas önemli olan, otoritenin hangi yolla ele geçirildiği, hangi koşullar altında kullanıldığı ve hangi biçimde el değiştirdiğidir. İtirazlar, belli süreler içinde yapılan seçimler sonucunda iktidarın el değiştirme imkanının olduğu, eleştiri ve muhalefetin hayat bulduğu sistemlerin, söz konusu tunç kanununa istisna teşkil ettiği noktasında düğümlenmektedir.²⁷

İşte bu husustan hareketle, parti liderliğinin otokratik mahiyeti ve iç çemberin oligarşik yapısının ortaya çıkmasından sonra problem, bu yapının değişmesi ve gençleşmesi problemidir. Liderler kendi istekleriyle çekilmeye nadiren razı oldukları ve parti içinde oluşan sistem liderin zorla devrilmesine pek olanak bırakmadığı için liderin ve iç çemberin yenilenmesi problemi, parti üyelerinin ve delegelerinin inisiyatifine kalmaktadır. Ancak burada da, parti üyeleri ve delegelerini ve hatta partiye oy veren seçmenleri de içine alacak şekilde kullanılabilecek “taban” tanımı doğrultusunda, parti tabanının yenilenmeye ve değişime direnmesi problemi karşımıza çıkmaktadır. Zira parti tabanları genelde, yeni simalardan ve özellikle çabuk yükselenlerden pek hazzetmemektedir. Bunun arka planında eski simalara düşkünlük ve tutuculuk rol oynasa da asıl sebep bunlardan farklı olarak, “kıskançlık” duygusudur. Parti tabanı, yaşlanmış lideri ve yönetici sınıfı devirme yolunda ilerleyen grup ve hiziplerin bunu gerçekleştirmesini arzu etmemektedir. Bu sebeple, parti yönetimini hedef alan parti içi hizipler, parti dışında bulduğu desteğe nazaran parti içinde çok büyük bir destek bulamamakta, bu da çoğunlukla bu hiziplerin partiyi terk ederek yeni bir parti kurmalarına yol açmaktadır.²⁸

²⁶ Bosuter, **a.g.e.**, s: 10 ; Türköne (Ed.), **a.g.e.**, s: 269

²⁷ Lipson, **a.g.e.**, s: 322 - 324

²⁸ Duverger, **a.g.e.**, s: 217 – 222 ; Bosuter, **a.g.e.**, s: 12

1.4.2. Parti Disiplini

Geniş anlamı ile disiplin, Ranney ve Kendall'a göre, bir sosyal grubun, liderlerin emirlerini muntazaman kabul ve ifa etmekte gösterdiği tutarlılık, yani, grup üyelerinin, grup amaçlarını gerçekleştirebilmek için birlik halinde ve aynı yönde çalışmalarıdır. Dar anlamda disiplin ise parti liderliğinin elinde, itaatsiz üyeleri emirlerini kabul ve ifaya zorlayacak bazı yöntem ve araçların bulunmasıdır. Bu iki farklı tanımları birbirinden ayırmak için, genellikle, birincisi “parti tutarlılığı”, ikincisi ise “parti disiplini” olarak tanımlanmaktadır. Buna göre disiplin, tutarlılığı sağlamak amacıyla kullanılan bir yaptırımlar sistemini ifade etmektedir.²⁹

Parti disiplini partilerin başlıca gücü olarak görülmektedir. Parlamentoda parti liderliğinin direktifleri doğrultusunda partinin parlamento grubunun blok halinde oy kullanması, parti çatısı altında olmayan milletvekillerinin bireysel olarak dağınık halde oy kullanmasına karşı ciddi bir avantaj sağlar. Parti içinde disiplin ve itaati sağlamak üzere bir kurallar manzumesi ve bunları uygulamakla sorumlu disiplin kurulları zaman içinde oluşmuştur. Parti içi disiplini sağlamak üzere tasfiye ve ihraç gibi araçlar etkili bir şekilde kullanılmış ve kullanılmaktadır. Bu durum, parti liderliği tarafından saptanan parti çizgisinin korunmasını sağlamakla birlikte parti üyeleri arasında birliğin oluşturulmasına ve bunun sürdürülmesine de olanak sağlamaktadır.³⁰

Siyasi partiler, yöneticilerinin otoriteleri bakımından, serbest ve disiplinli partiler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bu ayrıma göre, üyelerini, milletvekili ve bakanlarını sert bir disiplin düzenine sokmayan partiler, serbest veya yumuşak partiler olarak adlandırılmaktadır. Bu tip partiler üyelerini bir çok konuda serbest bırakırlar. Belli konularda üyelere etki edilmek istendiğindeyse bu, bağlayıcı ve zorlayıcı bir biçimde değil, ikna ve pazarlık biçiminde yapılır. Bu konuda somut ve bilimsel veriler yoluyla yargıya varabilmek için “partiye sadakat indeksi” adı verilen bir ölçüm yapılmaktadır. Buna göre, partiye sadakat indeksi, bir milletvekilinin, kendi partisinin diğer partiye karşı oy kullanmış olduğu açık oylamalarda, kendi partisinin yanında kullandığı oyların yüzdesini göstermektedir. Sadakat indeksi çok düşük olan bir

²⁹ Bosuter, **a.g.e.**, s: 107 ; Ergun Özbudun, **Batı Demokrasilerinde ve Türkiye’de Parti Disiplini**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No:235, Ankara, 1968, s: 2 – 3

³⁰ Duverger, **a.g.e.**, s: 237 – 238 ; Türköne (Ed.), **a.g.e.**, s: 264

milletvekili hakkında herhangi bir disiplin işlemine girişilmemiş olması, söz konusu partinin serbest parti olduğunu belirtecek en iyi göstergelerden biridir.³¹

Buna karşılık, gerek parlamentoda gerekse de parti örgütleri içinde, üyelerini parti tüzük, program ve kararları ile sıkı sıkıya bağlayan partiler, disiplinli veya sert partiler olarak adlandırılmaktadır. Bu tür partilerde, üyelerin parti birliğini bozucu davranışları disiplin cezasını ve nihayet partiden çıkartılmayı gerektirebilir. Bu tür partileri ayırt edebilmek için de anket usulünden faydalanılabilir. Buna göre, yapılan anketlerde, parti üyelerinin çoğunluğu parti bütünlüğünün korunmasına önem veriyor, parti disiplinini lüzumlu ve meşru görüyorsa, böyle bir partinin disiplinli bir parti olduğu yargısına varılabilir.³²

Parti içi disiplin ve itaat çoğu zaman partiyi bir arada tutan yegane kuvvet haline dahi gelebilmektedir. Bu sebeple de bazen partiyi “bir doktrini, ideolojiyi, siyasi görüşü benimseyerek bir araya gelmiş kişiler grubu” olarak değil, “bir disiplini benimseyerek bir araya gelmiş kişiler grubu” olarak tanımlamak gerekmektedir. Öyle ki, üyelerin, kişisel görüşleri ile parti fikri arasında bir çatışma olduğu zaman, partiden ayrılmadıkları takdirde, parti fikrine uymaları gerekmektedir. Dahası, yapılan gözlemler, parti disiplininin kolayca bir tahakküm aracı olarak kullanılabildiğini, parti merkezlerinin, disiplin mekanizmasını partinin birlik ve tutarlılığını sağlamaktan çok, rakiplerini saf dışı etmek ve kendilerine muhalefet edilmesine imkan vermemek üzere harekete geçirmek eğiliminde olduklarını göstermiştir. Bu sebeple, disiplinli bir partiye mensup milletvekili, seçmenlerin değil, fakat partisinin direktiflerini yerine getiren bir delege haline gelmiştir.³³

Ancak tüm bu “tedbir”lere karşın, ya da bütün bunlardan dolayı, parti içinde hizipler ortaya çıkabilmektedir. Zariski’ye göre hizip, üyeleri ortak bir amaç ve ortak bir özdeşlik duygusunu paylaşan ve hedeflerine erişmek için kollektif şekilde – parti içinde ayrı bir blok olarak – hareket etmek üzere örgütlenmiş bulunan bir parti içi kombinezon, klik veya gruplaşma olarak tanımlanabilir. Duverger’ye göre de bu hizipler çoğunlukla özgür biçimde hareket eden üyelerin liderin otoritesi rağmına hareket edebiliyor

³¹ Bosuter, **a.g.e.**, s: 108 ; Özbudun, **a.g.e.**, s: 7

³² Bosuter, **a.g.e.**, s: 108 ; Özbudun, **a.g.e.**, s: 10

³³ Duverger, **a.g.e.**, s: 238 ; Bosuter, **a.g.e.**, s: 108 ; Özbudun, **a.g.e.**, s: 14 ; Hulusi Şentürk, **Siyasetçinin Yol Haritası: Parti İçi ve Partilerarası Mücadele Taktikleri**, 1. Baskı, Okutan Yayınları, İstanbul, 2006, s: 43

olduğunu değil, liderlik içinde bir görüş ayrılığının oluştuğunu gösterir. Zira her hizip kendi içinde otoriter bir yapıya sahiptir ve her biri bir lider etrafında toplanmış ve parti disiplinine benzer bir itaatle bir araya gelmiş üyelerden oluşur. Bu da, bölünmenin tabandan gelen bir talep üzerine şekillenmediğini, tepeden gelen bir muhalefet olarak ortaya çıktığını gösterir ve genel olarak hizipler, liderliği el geçirme amacına yönelir.³⁴

Sonuç olarak, parti disiplini, hakkında nasıl bir değer yargısına varılırsa varılsın bir gerçektir ve önemli olan onu reddetmek yerine, bir tahakküm aracı haline getirilmesini önlemeye çalışmaktır. Bu amaçla iki tür tedbir düşünülebilir. Bunlardan birincisi, disiplin alanının demokratik sınırları aşmaması ve totaliter yoğunlukta uygulanmamasıdır. Parti ve üyeleri karşılıklı olarak birbirlerinin varlıklarına yönelik şiddetli bir muhalefete başvurmamalı, parti bütünlüğü içerisinde problemlerin çözülmesine gayret sarf edilmelidir. İkinci olarak ise, disiplin mekanizmasının mümkün olduğunca objektif esaslar üzerine kurulmasıdır.³⁵

1.4.3. Parti İçi Demokrasi

Parti içi demokrasi öncelikle bir süreç olmakla birlikte; bu sürecin işleyebilmesi için belli unsurları taşıması bir önkoşul olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu önkoşulların başında, siyasi partilerdeki oligarşik eğilimlerin ve siyasi partiler içerisindeki baskıların ortadan kaldırılması ile hukuki düzenlemelerin yerine getirilmesi gerekmektedir.³⁶

Siyasi partilerin örgüt içi düzenlerinin demokrasi esaslarına uygun, hukuki düzenlemelerle sınırlarının çizilerek, partilerdeki oligarşik eğilimlerin ve baskıların ortadan kaldırılması; demokratik örgüt yapısının kurularak lider, teşkilat, organlar ve adayların demokratik yöntemlerle belirlenmesi ve karar mekanizmasının tabandan tepeye oluşturulması süreci, parti içi demokrasi olarak adlandırılabilir.³⁷

Parti içi demokrasi kavramı, bundan başka, parti üyelerinin ve daha dar anlamda partili milletvekillerinin söylem ve eylemlerinde, düşünce ve ifade özgürlüklerinde ne derece bağımsız oldukları ile ilgilidir. Bu “bağımsızlık” ile kast edilen ise, partinin önceden tespit edilmiş ilke ve politikaları çerçevesinde kalmak ile

³⁴ Duverger, **a.g.e.**, s: 237 – 238 ; Özbudun, **a.g.e.**, s: 10 ; Tuncay, **a.g.e.**, s: 243

³⁵ Bosuter, **a.g.e.**, s: 111 – 112 ; Özbudun, **a.g.e.**, s: 251

³⁶ Tuncay, **a.g.e.**, s: 51 – 52

³⁷ Tuncay, **a.g.e.**, s: 52 ; Tokgöz, **a.g.e.**, s: 129 ; Türköne (Ed.), **a.g.e.**, s: 268

sınırlandırılabilir. Zira, söz konusu ilke ve politikaları aşan bir çizgiye geçilmesi, milletvekili yahut parti üyesinin parti içinde yer almasını anlamsız kılmaktadır. Ancak, söz konusu ilke ve politikalar çerçevesinde kalmak suretiyle münferit olaylar karşısında aykırı bir duruş sergilemek, parlamentoda gerçekleştirilen bir oylama sırasında partinin tavrından farklı bir yönde davranmak gibi istisnai muhalif tavırlar içinde bulunmak hususunda bir serbestliğe sahip olmak, parti içi demokrasinin gelişmişliğine delildir. Parti içi demokrasinin bu bağlamda sağladığı en büyük fayda da, parti içindeki farklı görüşleri parti müşteregi altında aynı potada eritebilmesidir.³⁸

Parti içi demokrasinin tanımı ve kapsamı yapılmaya çalışıldığında dikkat edilmesi gereken husus, “belli bir program etrafında toplanmış kişiler bütünü” olarak partinin bu bütünlüğünü bozacak ve partiyi diğer partilerden ayıran hudutları anlamsızlaştıracak söylem ve eylemleri dışarıda bırakmak, ancak, partinin önceden tespit edilmiş ve kamuoyunun bilgisi ve onayına sunulmuş ilke ve politikalar çerçevesinde gerçekleşen muhalif çıkışları içeride tutmaktır.

Bu tanım ve kapsam çerçevesinde örneğin bir milletvekilinin bir yasanın oylanması sırasında partinin kullandığı oy aleyhine oy kullanması ve bu milletvekilinin partiden ihraç edilmemesi veya kendisine başkaca bir yaptırım uygulanmaması, parti disiplininin zayıflığını olduğu kadar, parti içi demokrasinin de gelişmişliğini gösterir. Ancak bunun sürekli bir hal alması ve milletvekilinin sürekli olarak partinin temel ilke ve politikaları aleyhinde muhalif çıkışlarda bulunması durumunda milletvekilinin partiden ihraç edilmesi veya partinin disiplin kurullarına sevk edilmesi, parti içi demokrasinin gelişmemiş olduğunu da göstermez. Çünkü, her organizasyon gibi partinin de kendi fiziki ve fikri bütünlüğünü muhafaza etme ve sürdürme hakkı bulunmaktadır.³⁹

Bu bağlamda, örneğin parti liderliğini ele geçirmeye yönelmiş bir muhalif hizbin dolambaçlı yollarla ve parti içi hukukun ve parti tüzüğünün değiştirilmesi yahut zorlanmasıyla partiden tasfiye edilmesi parti içi demokrasiyle bağdaşır mı sorusu akıllara gelmektedir. Bu sorunun cevabı ilkesel bazda hayır ya da evet olarak verilebilir, ancak yine de karşılaşılan problemlerin yaşandığı an ve koşullar içerisinde değerlendirilmesi sonucunda varılacak karar en doğrusu olacaktır.

³⁸ Tokgöz, **a.g.e.**, s: 128

³⁹ Bosuter, **a.g.e.**, s: 109 ; Özbudun, **a.g.e.**, s: 7

Parti içi demokrasi bağlamında milletvekilinin durumu incelenecek olursa, yukarıda belirtilenlerin dışında birkaç husus göze çarpmaktadır. Bunların başında partilerin seçimlerde milletvekili adayı göstermesi gelmektedir. Partilerin yaygınlaşması, gelişmesi ve güçlenmesi sonucunda, seçimlerde milletvekili adayı gösterme hususunda da parti lehine önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Zira, demokrasinin de gelişmesi ile doğru orantılı olarak ülkelerin yönetilmesinde parlamentoların, bu parlamentoların oluşumunda seçimlerin, seçimlerde de siyasi partilerin ağırlık kazanması ile birlikte milletvekili değil milletvekili adayı olmak için bile partinin onayı ve takdiri bir zorunluluk halini almıştır. Elbette her ülke ve her seçim sisteminde bağımsız adaylar ve bağımsız milletvekilleri olabilmektedir. Ancak ağırlık partilerdedir ve bu bağlamda partiler milletvekili adaylarının tespitinde başat role sahiptir. Hatta parti liderliği tek başına bu başat rolü üstlenmiştir. Bu sebeplerden dolayı, milletvekili adaylığının daha demokratik usullerle tespiti hem milletvekilllerinin topluma karşı bizzat sorumluluğunu arttıracak hem de bu sayede parti içi demokrasinin gelişmesi sağlanabilecektir.⁴⁰

Parti içi demokrasi, sadece partilerin iç işleri boyutunda da düşünülmemelidir. Zira genel seçimler sonucunda iktidara gelen parti ya da partiler ülkeyi bilfiil yönetmektedirler. Ancak gerek seçimlerde milletvekilllerinin değil partilerin oylanması, partilerin de özellikle yukarıdaki bölümlerde izah edildiği şekilde genellikle oligarşik gruplar tarafından yönetiliyor olması gibi nedenlerden dolayı, parti içi demokrasinin seviye ve muhtevası aynı zamanda o ülkedeki demokrasi seviyesini de işaretlemektedir.⁴¹

1.5. MUHALEFET, SİYASAL MUHALEFET VE PARTİ İÇİ MUHALEFET

1.5.1. Muhalefet

Genel bir kavram olarak muhalefet, herhangi “bir görüşe, bir tutum ve davranışa karşı olma, uymama”, “başka türlü olma”, “karşıtlık” gibi temelde aynı anlamı içeren değişik biçimlerde açıklanabilir. Bu anlamda muhalefeti yapana da, yani

⁴⁰ Bosuter, **a.g.e.**, s: 5 - 6

⁴¹ Bosuter, **a.g.e.**, s: 14 – 15

faile de muhalif denir. Muhalefet, en küçük birimden başlamak üzere toplumsal hayatın her alanında her zaman görülebilir.⁴²

1.5.2. Siyasal Muhalefet

Siyasal anlamda muhalefet denildiğinde akla ilk olarak iktidarda olmayan siyasi partiler gelmektedir. Ancak siyasal muhalefet bundan daha geniş kapsamlı bir kavramdır. Örneğin bir yaklaşıma göre, iktidarın gidişatını benimsemeyen, onaylamayan muhalefet partileri “grup olarak muhalefet” olarak tanımlanırken; hükümetin eylem ve söylemlerine karşı olduğunu yazı ve tartışmalarla ortaya koymak da “davranış olarak muhalefet” olarak tanımlanmaktadır. Sonuç olarak muhalefet, yeni bir faaliyet ve çalışma programı temelinden hareketle, görev başındaki yönetici grubun yerini alma istek ve eğilimini gösteren siyasal görevliler grubu şeklinde değerlendirilmektedir.⁴³

Bütün anlam ve unsurlarını ihtiva eden geniş bir kavram olarak siyasal muhalefet ise, belli bir toplumsal formasyonda, herhangi bir zaman sürecinde, var olan siyasal rejime ve içerisinde yaşanan sosyo-ekonomik düzene veya bunlardan yalnızca birine, ya da sadece siyasal iktidarı elinde bulunduranlara ve/veya bunların faaliyetlerine karşı olmayı, bunları, karşılığında alternatif bir program ya da bir öneri sunarak veya sunmayarak, yasal sınırlar içinde veya yasal sayılmayan çeşitli yollara başvurarak eleştirmeyi ve bu arada istenilen amaç doğrultusunda etki ve sonuçlar yaratmayı içeren bir olgu, bir davranış, olarak tanımlanabilir.⁴⁴

Siyasal Muhalefet (bundan sonra kısaca “muhalefet” olarak anılacaktır), her türlü siyasi yapıda kendiliğinden herhangi bir izin ya da yasaklamaya bağlı olmaksızın ortaya çıkar, ancak önemli olan yasal, açık ve serbest bir şekilde oluşmasını ve fonksiyonlarını sürdürmesini sağlayacak koşulların mevcut olmasıdır. Bu koşullar arasında temel olarak asgari bir demokrasinin varlığı zorunlu olmakla birlikte, iktidarın muhalefet karşısındaki tutumu da bu açıdan önem taşımaktadır.⁴⁵

⁴² Nükhet Turgut, **Siyasal Muhalefet**, 1. Baskı, Birey ve Toplum Yayıncılık, Ankara, 1984, s: 3 ; Tokgöz, **a.g.e.**, s: 136

⁴³ Turgut, **a.g.e.**, s: 4

⁴⁴ Turgut, **a.g.e.**, s: 8 ; Tokgöz, **a.g.e.**, s: 138

⁴⁵ Turgut, **a.g.e.**, s: 37

Muhalefet demokrasi için demokrasi de muhalefet için zorunludur. Öyle ki, yasal, açık ve serbest bir muhalefetin olmadığı bir sistem demokrasi olarak tanımlanamaz; aynı şekilde muhalefet de demokrasinin olmadığı bir sistemde yaşamını ve fonksiyonlarını sürdüremez. Çünkü bir gözetim, kontrol, denetim ve eleştiri olarak muhalefetin kendisini dış dünyaya aksettirebileceği mekanizma ve yollar (düşünce, inanç, ifade, örgütlenme, basın-yayın, haberleşme, toplantı ve gösteri yürüyüşü, dilekçe verme özgürlüğü vb.) ancak demokratik bir sistemde mevcuttur.⁴⁶

Demokrasinin gelişimi ile doğru orantılı olarak büyüyen muhalefet olgusu ve siyasi partiler doğal olarak bir noktada kesişmektedir. Çünkü, her şeyden önce, bir parti sisteminden söz edebilmek için birden çok partinin ve eleştiriyi ve muhalefet hakkını meşru ve gerekli olarak kabul eden bir siyasi yapının olması gerekmektedir. Zira, demokratik sistemde bir iktidarın yanı sıra bir muhalife, bir rakibe ihtiyaç vardır. Demokrasinin sağlıklı işlemesi alternatiflerin olmasına, dahası, alternatiflerin iktidara gelmesinin engellenmemesine bağlıdır.⁴⁷

İktidarda olmayan partiler anlamında muhalefetin ortaya çıkış nedenlerinden biri olarak, insanların başkaları tarafından yönetilmekte olmayı kabul edememeleri, hazmedememeleri ve iktidar olmayı istemeleri, yani kısaca iktidar hırsı da gösterilir. Gerçekten de, tanımında iktidarı elde etmek amacı olan bir örgüt olarak siyasi partilerin iktidar olmayı arzu etmelerinden ve bu uğurda çalışmalarından daha doğal bir şey yoktur. Dolayısıyla her siyasi partide iktidar hırsı az ya da çok bulunmaktadır. Ancak bu, serbest ve denetimli seçimler sonucunda başka bir partinin iktidara gelişini ya da iktidarda oluşunu benimsememe, bunu meşru görmeme biçimine dönüşmemelidir. Bu açıdan, iktidarın icraatlarını beğenmeme ve eleştirme, hukuka uygunluğunu ve yerindeliğini denetleme, sakıncalı olan hususlarına karşı çıkarak tartışma açma gibi fonksiyonlara sahip olan muhalefetin bu işlevinden hareketle yersiz engellemelere girişmemesi de sağlıklı bir siyasi yapı için vazgeçilmez bir unsurdur.⁴⁸

Bir başka önemli husus “anamuhalefet” olgusudur. Anamuhalefet terimi, iktidar ol(a)mayan partiler arasında parlamentoda en çok milletvekili olan partiyi anlatmak için kullanılır. Ancak, hükümetlerin koalisyon şeklinde kurulduğu durumlarda

⁴⁶ Turgut, **a.g.e.**, s: 37 ; Tuncay, **a.g.e.**, s: 52

⁴⁷ Lipson, **a.g.e.**, s: 318 - 320

⁴⁸ Turgut, **a.g.e.**, s: 8 – 9, 17

bir parti için “anamuhalet” olmaktan daha önemlisi “koalisyon hükümetine katılma” olasılığı ve potansiyelidir. Zira bir parti, daha az milletvekili olmasına karşın, kendisini kritik bir konuma getiren parlamento kompozisyonu nedeniyle, koalisyon oluşturulması sürecinde, daha çok milletvekiline sahip bir partiden daha önemli ve güçlü bir pozisyona sahip olabilir. Böyle bir durum, nispeten küçük olarak tanımlanabilecek partiye/partilere, kilit noktada olmalarından kaynaklanan bir güç vehmedebilir. Hal böyle olunca, bunun tersi de düşünülebilir. Yani birden fazla partinin katılımıyla oluşmuş anlamına gelen koalisyon hükümetlerinde yer alan küçük partilerin kendisine daha önemli bir pozisyon vaat eden başka bir koalisyon oluşumu için aklının çelinmesi durumunda hükümetlerin düşmesi söz konusu olabilir. Aynı şekilde, bakanlık yahut başka vaatler veya düşünceler ile koalisyon üyesi partilere mensup milletvekillerinin partilerinden ayrılmaları ve yeni bir hükümet oluşumu için yeni bir parti kurmaya veya başka bir partiye katılmaları da muhtemeldir.⁴⁹

Çok partili parlamento ve hükümet yapılarında her zaman için yukarıda örneklenen riskler bulunmaktadır. Bu anlamda, iktidar olma amacı taşıyan partilerin seçim sonucunda muhalefette kalmaları veri olarak kabul edilemez. Bu partiler bir sonraki seçim dönemini beklemeksizin iktidar olmak uğruna bir takım projeler geliştirebilir. Bu projeler arasında milletvekillerinin parti değiştirmeleri önemli bir araç olarak kullanılabilir. Nitekim milletvekillerinin parti değiştirmeleri sonucunda hükümetlerin düşmesi, yeni hükümetlerin kurulması, parlamentonun kendini yenilemeye mecbur bir konuma getirilmesi her ülkede her zaman için mümkündür.

1.5.3. Parti İçi Muhalefet

Parti içi muhalefetin, bir önceki kısımda ele alınan parti disiplini ve parti içi demokrasi kavramları ile doğrudan bağlantısı bulunmaktadır. Buna göre, parti bütünlüğünün oluşturulması, muhafazası ve sürdürülmesi hususunda en önemli kavram parti disiplini. Parti disiplini ve tutarlılığının sağlanamadığı ya da bunların zayıf kaldığı partilerde görüş ayrılıklarının hizipleşmelere neden olması ve sonuçta ciddi bir parti içi muhalefetin ortaya çıkması mümkündür. Esasen partilerin bünyelerinde zaman zaman görüş ayrılıklarının ortaya çıkması ve hatta bunların hizipleşmeye ve muhalefete yol açması bir ölçüde normal ve doğaldır. Asıl problem bunun parti dışına çıkmasının

⁴⁹ Turgut, a.g.e., s: 106 – 107 ; Tokgöz, a.g.e., s: 34 – 35

önlenememesinden kaynaklanmaktadır. Bu noktada, parti içi muhalefetin yaşamasına izin verecek kadar parti içi demokrasinin, bunun partiyi bölmesine izin vermeyecek kadar da parti disiplininin olması önemlidir.⁵⁰

Parti içi muhalefetin ortaya çıkış nedenleri partilerin ideolojik ve örgütsel yapılarından kaynaklanmaktadır. Örneğin ağır ve katı bir doktrin partisinin içinde pragmatik uygulama taraftarı bir grup; ya da güçlü ve otoriter bir liderliğe ve oligarşik iç çembere sahip partilerde yöneticileri devirmeye yönelik bir grup ortaya çıkabilir. Parti içi muhalefet, parti politikalarının tamamen başka bir yöne kaymasını talep edebilir ya da münferit olaylar karşısında partinin uyguladığı/uygulayacağı politikalardan farklı bir duruş gösterilmesi gerektiğini ileri sürebilir. Aynı şekilde liderliği ve yönetici sınıfı tamamen değiştirmek ve kendisini o pozisyona getirmek isteyebilir ve bunun için uğraşabilir veya sadece parti liderini ya da yönetici sınıftan birkaç kişiyi değiştirmek ve bunu başkalarını o makama getirmek için yapabilir. Her ne olursa olsun parti içi muhalefet, partinin halihazırda mevcut olan cari düzenine cephe almış ve bir takım değişiklikler talep eden bir grup demektir. Bu grubun büyüklüğü ya da küçüklüğü, kamuoyunda destek ve karşılık bulup bulmadığı, parti içi disiplin mekanizmalarının yaşamalarına imkan verip vermemesi gibi nedenler parti içi muhalefetin başarılı olup olamayacağını tayin eder. Dahası, parti içi demokrasinin işletilmesi, parti içi muhalefeti ve partide meydana gelebilecek görüş ayrılıklarını parti içinde tutarak, partinin dışına taşmasını önleyebilir de. Dolayısıyla parti içinde oluşabilecek anlaşmazlıkların parti içinde çözüm bulabilmesi, partiden kopmaların önüne geçebilir. Böylece, parti içi demokrasi işletildiği ölçüde tabanın ve partililerin görüşleri yerini bulacağından, parti disiplini sağlanmış olur.⁵¹

1.6. MİLLETVEKİLLERİNİN PARTİ DEĞİŞTİRMELERİNİN GEREKÇELERİ

Milletvekili-siyasi parti ilişkilerindeki temel kavramlar olarak parti içi demokrasi ve parti disiplini yukarıda açıklanmıştı. Bu bağlamda milletvekili ile siyasi partiler arasında zaman içerisinde bir tür hiyerarşik bağın oluştuğu, geliştiği ve kuvvetlendiği söylenebilir. Zira siyasi partilerin örgüt yapısı ve kimliği anlamında güçlenmesi, parti içi ilişkilerde liderliğin hakim bir pozisyon alması, genel seçimlerin

⁵⁰ Turgut, **a.g.e.**, s: 109 - 110

⁵¹ Tokgöz, **a.g.e.**, s: 130

adaylar arası değil partiler arası bir yarışa dönüşmesi gibi nedenler, milletvekilinin parti içinde kişisel eğilimlerini bir yana bırakıp militan bir parti üyesi haline gelerek varlığını koruyabilmesi sonucunu ortaya çıkmıştır. Yönetimin lider başta olmak üzere oligarşik bir iç çemberin elinde olması milletvekilinin hareket kabiliyetini sınırlandırdığı gibi özgürlüklerini de kısıtlandırmaktadır. Bu da zaman içinde milletvekilinin partiden kopmasına neden olmaktadır. Kopuşun gerekçeleri çoğunlukla parti içi demokrasinin azlığı ya da yokluğu, parti liderliğinin muhalif çıkışlara karşı müsamahasız tavrı, partinin izlediği politikalardan hoşnutsuzluk biçiminde izah edilmektedir.

Bu ve benzeri gerekçelerle partisinden bireysel yahut grup-blok halinde kopan, başka bir partiye katılan ya da yeni bir parti kuran milletvekil(ler)inin gittiği-kurduğu partide önceki partisinde karşılaştığı durumlardan farklı bir durum gördüğü-yaşadığı-oluşturduğu da çok sık görülmemektedir.

Bütün bunların yanı sıra, milletvekillerinin ve daha genel anlamda siyasetçilerin parti değiştirmelerinin arkasında yatan bir başka sebep de söz konusu kişilerin siyasete bakış açısıdır. Bu bağlamda, Weber'in yapmış olduğu, “siyaset için yaşamak” ile “siyaset sayesinde yaşamak” ayrımını vurgulamak yerinde olacaktır. Buna göre, siyaseti kendisine sürekli bir geçim kaynağı yapmaya çalışan kişinin siyaset sayesinde yaşadığı, bunu yapmayanın ise siyaset için yaşadığı söylenebilir. Siyaset için yaşamak için de kişinin bir takım ekonomik olanaklarının olması zorunludur. Bunlar arasında, kişinin, siyasetin kendisine sağlayacağı gelire muhtaç olmaması, varlıklı olması, kendine yeterli gelir sağlayabilen bir konuma sahip bulunması, sayılabilir. Böyle bir kişinin ya siyasetin kendisine sağladığı prestij, güç ve iktidardan hoşlandığı ya da yaşamının bir dava uğrunda çalışması sayesinde anlam kazandığı için siyasetin içinde olduğu söylenebilir. Ancak siyaset sayesinde yaşayan kişilerde bu durum farklıdır. Zira siyaset sayesinde yaşayan kişinin tek gayesi siyaseti bir meslek olarak tercih etmesinin kendisine sağladığı getirileri sürekli kılmaktır. Bu uğurda, mesela tekrar milletvekili olabilmek için ya da bakanlık türü bir pozisyona gelebilmek için parti değiştiren milletvekilleri hep olagelmıştır.⁵²

⁵² Weber, **a.g.e.**, s: 141 - 142

İKİNCİ BÖLÜM

**TÜRKİYE’DE PARLAMENTO VE SİYASİ PARTİLERİN ORTAYA ÇIKIŞI VE
GELİŞME SÜRECİ BAĞLAMINDA SİYASİ HAYAT (1876-1945)**

2.1. 1876 KANUNİ ESASİ VE MECLİS-İ UMUMİ

Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileme devri ile birlikte yaşanan modernleşme sürecinde, devlet teşkilatında bir takım reformlar yapılmıştır. Bunların başında, mutlak monarşi sisteminden meşruti monarşi sistemine geçişi simgeleyen 'Anayasa' ve 'Parlamento' kurumlarının inşa edilmesi gelmektedir. İmparatorluğun yıkılmasının önüne geçmek ve modern bir görünüme kavuşmasını sağlamak amacıyla aydın sınıfının öncülüğünde yoğunlaşan talepler sonucunda Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk anayasası olan Kanun-i Esasi ilan edilmiş, bu anayasanın öngördüğü seçimler sonrasında oluşan Meclis-i Mebusan ile üyelerini Padişahın atadığı Meclis-i Ayan'dan mürekkep Meclis-i Umumi kurulmuştur.

2.1.1. Anayasa ve Parlamento Kavramlarının Ortaya Çıkışı

Osmanlı İmparatorluğu'nda 'Anayasa' ve 'Parlamento' kavramları 19. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun üç kıtaya yayılan topraklarında çok farklı etnik gruplar, diller ve dinler çok kültürlü bir yapı içinde yaşamıştır. Balkanlar'dan Kafkaslar'a, Kuzey Afrika'dan Ortadoğu'ya Anadolu orijinli imparatorluk topraklarında güçlü bir merkezi yönetim hüküm sürmüştür. Osmanlı İmparatorluğunun halkı, dini kimliklerine göre ayrı milletler olarak konumlanmıştır. Etnik kimlikleri ile özdeşleştirilen dini inançlarına göre Rum milleti, Ermeni milleti, Yahudi milleti ve etnik kimlik farklılıkları bir kenara bırakılarak Müslüman milleti olmak üzere ayrı cemaatler ve bu cemaatlerin kendilerine özgü hukukları oluşmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun yüzyıllarca titizlikle uyguladığı bu millet sistemi, yani kültürel ve hukuki özerkliğe dayalı siyasi yapı, Fransız Devrimi sonrasında ortaya çıkan milliyetçilik akımının yayılmaya başlamasıyla birlikte işlerliğini kaybetmiştir.⁵³

Fransız Devrimi'nden sonra yayılan milliyetçilik akımının etkisinde ve Osmanlı İmparatorluğunun topraklarını kendi aralarında paylaşmak isteyen Avrupa devletlerinin organizatörlüğünde İmparatorluk içinde ayaklanmalar ve ayrılıkçı eğilimler ortaya çıkmıştır. Balkanlardaki gayrimüslim etnik gruplar arasında milliyetçilik akımının yayılmaya başlamasından sonra; ilk olarak Sırlar ayrılıkçı bir ulusal ayaklanma ile ortaya çıkmış; ilk olarak bağımsızlığını kazanan ise Yunanistan

⁵³ Mümtaz'er Türköne, "Milli Devlet – Laiklik - Demokrasi", **Türkiye'de Siyaset: Süreklilik ve Değişim**, Der.: Ersin Kalaycıoğlu, Ali Yaşar Sarıbay, Yayın No: 157, İstanbul, Der Yayınları, Bilatarih, s: 399

olmuştur. 19. yüzyıl boyunca İmparatorluğun Balkanlardaki topraklarında yaşayan gayrimüslim etnik gruplar birer birer İmparatorluktan ayrılmış, kendi ulus-devletlerini kurmuşlardır. Bu kopuşlar Osmanlı aydın zümresinde İmparatorluk halklarını bir arada tutmak için çareler üretme arayışını başlatmıştır. Bu arayış esnasında Osmanlı aydınının ürettiği İmparatorluğu dağılmaktan kurtarma projelerinde iki önemli talep göze çarpmaktadır: Anayasa ve Parlamento. Osmanlı aydını, Kanun-i Esasi ilan edilerek ve etnik temsile dayalı bir parlamento oluşturularak İmparatorluğun parçalanmaktan kurtulabileceğine inanmaktaydı.⁵⁴

Etnik ve dini kimliklere dayalı sistemin, milliyetçilik akımının yaygınlaşmaya başlamasıyla birlikte çözülmesinin önüne geçmek için, sadece bir anayasa ilan edilmesi ve etnik temsile dayalı bir parlamentonun kurulması değil, İmparatorluk halkından bir millet yaratmak projesi de gündeme gelmiştir. Bu milletin kimliğinin ne olacağı konusunda da üç farklı akım ortaya çıkmıştır: Osmanlı Milleti, İslam Milleti ve Türk Milleti. Devletin resmi politikası, ısrarla Osmanlı Milleti (Osmanlılık Kimliği) yaratmaya hasredilmiş ve imparatorluğun sonlarına kadar da bu politikadan vazgeçilmemiştir.⁵⁵

Osmanlı aydını İmparatorluk içerisindeki ayrılıkçı milliyetçi akımların önüne geçmek için anayasa ilan etmenin ve bir parlamento oluşturmanın yeterli olacağını ve imparatorluğun Hristiyan bölgelerindeki bütün ıslahat tartışmalarının etkisiz hale geleceğini düşünmüştür.⁵⁶ Anayasa ilan edildikten ve etnik temsile dayalı bir parlamento oluşturulduktan sonra, gayrimüslim halkların imparatorluktan ayrılmaktan vazgeçecekleri düşünülerek; imparatorluk halkının bir Osmanlı Milleti olarak bir arada tutulabileceğine inanılmıştır

⁵⁴ Hanoğlu, Şükrü, “Siyasal Temsil Olayının Osmanlı İmparatorluğundaki Yeri”, **Türkiye’de Siyaset: Süreklilik ve Değişim**, Der.: Ersin Kalaycıoğlu, Ali Yaşar Sarıbay, Yayın No: 157, İstanbul, Der Yayınları, Bilatarih, s: 321 ; Şevket Pamuk, **100 Soruda Osmanlı – Türkiye İktisadi Tarihi (1500 – 1914)**, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1990, s: 158 – 159

⁵⁵ Türköne, **a.g.m.**, s: 401 ; Turgut, **a.g.e.**, s: 233

⁵⁶ Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, 3. Baskı, İstanbul, İletişim Yayıncılık, 1998, s: 114

2.1.2. Kanun-i Esasi'nin İlanı

Abdülaziz döneminde, başlıca temsilcileri Namık Kemal, Ziya Paşa ve Ali Süavi⁵⁷ olan Yeni Osmanlılar ya da Genç Osmanlılar adı verilen bir muhalefet hareketi doğmuştur. Bu muhalif siyasal topluluğun amacı, bir anayasa ilan edilmesini ve bir parlamento oluşturulmasını sağlayarak ülkede Meşrutî bir yönetim tesis etmek olarak belirlenmiştir. Yeni Osmanlılar'ın Osmanlı İmparatorluğu için öngördüğü siyasi yapı, kuvvetler ayrımı ilkesi temeli üzerine kurulmuş bir siyasi yapı olarak kararlaştırılmıştır. Bu yapıda parlamentonun, padişah tarafından değil, yürütme erki olarak, Abdülaziz döneminde ön plana çıkmış bulunan Heyet-i Vükela ve Babıali üst bürokrasisi tarafından dengelenmesi öngörülmüştür.⁵⁸

Yeni Osmanlılar, sadece düşünce bağlamında değil, eylem anlamında da hareket etmiştir. Osmanlı İmparatorluğu için tasarladıkları siyasi yapının ülkeye egemen olması için, 1876 yılının Mayıs ayında öğrencilerin ve halkın da katılımının sağlandığı bir gösteri düzenlemişler, yoğun bir kamuoyu gücünün sergilendiği bu eylem sonrasında Padişah tarafından Mahmud Nedim Paşa azledilerek Heyet-i Vükela başkanlığına Mithat Paşa getirilmiştir. Aynı günlerde Avrupa devletlerinin Osmanlı İmparatorluğuna bir memorandum dikte edecekleri söylentisi ortaya çıkmış; bunun üzerine Avrupa devletlerinin bu memorandumu yayınlama gerekçelerini hükümsüz bırakmak ve Osmanlı İmparatorluğunun içişlerine karışmasını engellemek için, anayasa ilan etmeyeceğini çok kereler ifade etmiş bulunan Sultan Abdülaziz, 29/30 Mayıs 1876'da tahttan indirilip yerine V. Murat getirilmiştir.⁵⁹ Bu saray darbesini, Süleyman Paşa'nın direktifiyle hareket eden Harbiye Taburu gerçekleştirmiştir.⁶⁰

Tahta çıktıktan sonra akıl sağlığında olumsuz gelişmeler görülen V. Murat'ın, anayasa ilan etmek konusunda da hiçbir girişimde bulunmaması üzerine, anayasa ilan edecek yeni bir padişah bulma yoluna gidilmiş ve Abdülhamit'e başvurulmuştur. Anayasa veya daha geniş anlamda, meşrutî idare taraftarı siyasi hareketin en önemli isimlerinden Mithat Paşa, bu amaçla Abdülhamit ile görüşmüş ve

⁵⁷ Mustafa Erdoğan, "Türkiye'de Liberalizm", **Türkiye Özgürleşebilir mi?**, 1. Baskı, Ankara, Liberte Yayınları, 2002, s: 12

⁵⁸ Şerif Mardin, **Jön Türklerin Siyasi Fikirleri (1895 - 1908)**, 7. Baskı, İstanbul, İletişim Yayıncılık, 2000, s: 31

⁵⁹ Tahsin Ünal, **Türk Siyasi Tarihi (1700 - 1958)**, 6. Baskı, İstanbul, Kemer Yayınları, 1998, s: 358

⁶⁰ Mardin, **a.g.e.**, s: 66 - 67

Abdülhamit'in bu konuda söz vermesi üzerine bir takım hazırlıkların ardından 31 Ağustos 1876'da, Abdülhamit, II. Abdülhamit adıyla tahta çıkarılmıştır.⁶¹ Abdülaziz'in ardından V. Murat'ın da tahttan indirilmesi ve II. Abdülhamit'in padişah olması nedeniyle 1876 yılı, Osmanlı siyasi tarihinde 'üç padişah yılı' olarak adlandırılmıştır.⁶²

II. Abdülhamit tahta çıktıktan sonra bir Kanun-i Esasi hazırlanması için bir komisyon kurdurmuştur. Komisyon, çalışmalarını tamamlayıp II. Abdülhamit'e Anayasa taslağını sunmuştur. II. Abdülhamit, anayasaya, padişaha istediği kişiyi sınır dışı etme hakkını veren bir madde eklenmesini istemiş; bunun üzerine bu madde ilave edildikten sonra II. Abdülhamit Kanun-i Esasi adında ilk Osmanlı anayasasını irade buyurmuştur. 23 Aralık 1876'da Kanun-i Esasi kalabalık bir halk kitlesine okunmuştur.⁶³

Kanun-i Esasi, Meclis-i Ayan ve Meclis-i Mebusan olmak üzere iki meclisten oluşan "Meclis-i Umumi" adında bir parlamento öngörmüştür.⁶⁴ Kanun-i Esasi'de; parlamentonun Meclis-i Ayan kanadının, Padişahın atayacağı üyelerden; Meclis-i Mebusan kanadının ise yapılacak seçimlerle oluşması; mebusların üçer yıllık süre için seçilmesi ve her yıl bu üyelerin üçte birinin yenilenmesi; mebus olmak için Müslüman olma şartının aranmaması, gayrimüslimlerin de mebus olabilmesi hükümleri yer almıştır.⁶⁵

1876'da Kanun-i Esasi'nin ilanıyla başlayan dönem, tarihimizde meşrutiyet olarak isimlendirilmiştir. O günlerde anlamı iyice belirginleşmemiş olsa da Meşrutiyet kelimesi, meşveretten parlamenter sisteme kadar pek çok manayı karşılamış; genelde ise hükümdarın mutlak otoritesinin sınırlandırılması ve şarta bağlanması olarak anlaşılmıştır.⁶⁶ Osmanlı tarihinde 'Birinci Meşrutiyet Dönemi' olarak adlandırılan bu dönem, Kanun-i Esasi'nin ilanıyla başlamış, II. Abdülhamit'in 14 Şubat 1878'de Meclis-i Mebusan'ı tatil etmesiyle sona ermiştir.

⁶¹ Alpay Kabacalı, **Türk Basınında Demokrasi**, İkinci Baskı, Yayın No: 1638, Ankara, T. C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1999, s: 44

⁶² Kemal Beydilli, "Osmanlı Siyasi Tarihi-Küçük Kaynarca'dan Yıkılışa", **Osmanlı Devleti Tarihi – I. Cilt**, Ed.: Ekmelettin İhsanoğlu, İstanbul, Feza Gazetecilik A.Ş., 1999, s: 102

⁶³ Ünal, **a.g.e.**, s: 409

⁶⁴ Yılmaz Aliefendioğlu, "Türkiye Cumhuriyeti Anayasalarında Devlet Anlayışı", **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt: 26 , Sayı: 2, Haziran 1993 , s: 4

⁶⁵ Vahid Çabuk, **Osmanlı Siyasi Tarihinde Sultan II. Abdülhamit Han**, İstanbul, Emre Yayınları, 2003, s: 26

⁶⁶ Turhan Ada, "Türkiye'de Anayasa Hareketleri", **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 159, Kasım - Aralık 2005, s: 24

Kanun-i Esasi'nin ilan edilmesi sonucunda, devletin monarşik yapısı değişmemiş, sadece, Mutlak Monarşi rejiminden Meşruti Monarşi rejimine geçilmiştir. Bu rejim değişikliği sonrasında padişahın yetkilerinde çok büyük değişiklikler olmamış; sadece yazılı bir anayasası bulunmayan bir imparatorlukta egemenliğini kullanan padişahın, yazılı bir anayasa dahilinde egemenliğini kullanacağı bir düzen kurulmuştur.⁶⁷ Yeni sistemde; Heyet-i Vükela (hükümet) ve parlamentonun Meclis-i Ayan kanadının üyelerini Padişahın ataması; Heyet-i Vükela'nın parlamentoya karşı değil Padişaha karşı sorumlu olması; parlamentoyu toplantıya çağırmak veya feshetmek yetkisinin padişahın elinde olması; hükümeti kurmak veya görevden uzaklaştırmak konularının da padişaha tanınmış bir hak olarak kalması; Padişahın yasama organının faaliyetine karışma olanaklarına sahip olması tasarlanmıştır. Böylece, yasama ve yürütme faaliyetlerinin tamamen padişahın arzusuna tabi olabilmesi sonucu ortaya çıkmıştır.⁶⁸ Bir anlamda “Padişahın üstünlüğü”, bu anayasanın en önde gelen özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır.⁶⁹

2.1.3. Seçimlerin Yapılması Ve İlk Meclis-i Mebusan

Kanun-i Esasi'nin 23 Aralık 1876'da ilan edilmesinden sonra Aralık ve Ocak aylarında seçimlere gidilmiş⁷⁰ ve parlamento 19 Mart'ta resmen açılmıştır.⁷¹ Henüz bir seçim kanunu hazırlanmamış olduğundan bu seçim, Kanun-i Esasi'den önce çıkartılan Talimat-ı Muvakkate göre yapılmıştır. Bu usule göre, kentlerdeki ve kasabalardaki idare meclislerinin üyeleri ikinci seçmen sayılmış ve mebuslar bunlar tarafından seçilmiştir. Bu sebeple, ilk Osmanlı Meclis-i Mebusan'ının, tam bir genel seçime dayanmadığı söylenebilir.⁷²

İkinci seçmenleri seçecek olan ilk seçmen olabilmek için de bir takım şartlar aranmıştır. Örneğin, anayasaya göre sadece erkeklerin oy hakkı bulunmaktaydı.⁷³ Ayrıca, mebus olabilmek için de bir takım şartlar aranmıştır. Örneğin, az çok emlak sahibi olmak, bu şartlardan biri olarak öne sürülmüştür. Bu gibi siyasal katılmayı

⁶⁷ Mustafa Erdoğan, **Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset**, 4. Baskı, Ankara, Liberte Yayınları, 2003, s: 15

⁶⁸ Aliefendioğlu, **a.g.m.**, s: 4

⁶⁹ Suna Kili, “1876 Anayasası'nın Çağdaşlaşma Sorunları Açısından Değerlendirilmesi”, **Türkiye'de Siyaset: Süreklilik ve Değişim**, Der.: Ersin Kalaycıoğlu, Ali Yaşar Sarıbay, Yayın No: 157, İstanbul, Der Yayınları, Bilatarih, s: 105

⁷⁰ Erdoğan, **a.g.e.**, s: 20

⁷¹ Zürcher, **a.g.e.**, s: 116

⁷² Kili, **a.g.m.**, s: 110 - 111

⁷³ Erdoğan, **a.g.e.**, s: 20

kısıtlayıcı hükümler de, Meclis-i Mebusan'ın tam bir genel seçime dayanmadığını gösteren veriler olarak karşımıza çıkmaktadır.⁷⁴

Meclis-i Mebusan'a 80'i Müslüman 50'si gayrimüslim 130 üye seçilmiştir.⁷⁵ Keza Meclis-i Ayan'da da benzer bir durum göze çarpmaktadır. Böylece, Osmanlı İmparatorluğunun geleneksel millet sistemine ve toplumsal yapısına uygun bir etnik temsil esasına dayalı bir parlamento oluşmuştur.⁷⁶ Çeşitli kaynaklarda; milliyetçilik ideolojisinin hızla yayıldığı; hemen hemen tüm etnik grupların kendi uluslarını ve ulus-devletlerini kurmak için ayaklanmalar çıkardığı bir dönemde, Osmanlı İmparatorluğunun kurucu ögesi olan Türklerin, parlamentoda Türk olmayan Müslümanlar ve gayrimüslimler karşısında azınlıkta kalması, İmparatorluğun dağılma sürecini hızlandıran bir gelişme olarak gösterilmiştir.⁷⁷

19 Mart 1877'de açılan Meclis-i Umumi (Meclis-i Mebusan ve Meclis-i Ayan), 50 toplantı yapmıştır. 1877 yılının Kasım ayında bir kez daha seçimlerin yapılmasının ardından 30 toplantı daha yaparak 13 Aralık 1877 - 14 Şubat 1878 arasında üç ay daha çalışmıştır. Daha sonra ise, II. Abdülhamit tarafından, Rusya'nın Osmanlı tebaası Hristiyanları korumak iddiasıyla Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilan etmesi üzerine gerçekleşen '1877-1878 Osmanlı - Rus Savaşı' gerekçe gösterilerek Meclis-i Mebusan "tatil" edilmiştir. Ancak savaş sona erdikten sonra da Meclis açılmamış ve "tatil" otuz yıl sürmüştür. Mebuslar seçim bölgelerine gönderilmiş; Ayan üyeleri ise ölünceye kadar tahsisatlarını almışlardır.⁷⁸

Meclisin tatil edilmesi, anayasanın askıya alındığı anlamına gelmekteydi ve böylece II. Abdülhamit, Mutlak Monarşi rejimini yeniden tesis etmiştir. Bu süreçte Yeni Osmanlılar hareketi de II. Abdülhamit tarafından dağıtılmıştır.⁷⁹

⁷⁴ Kili, **a.g.m.**, s: 111

⁷⁵ Kabacalı, **a.g.e.**, s: 46

⁷⁶ Hanioğlu, **a.g.m.**, s: 321

⁷⁷ Raif Karadağ, **Muhteşem İmparatorluğu Yıkanlar**, 3. Baskı, İstanbul, Emre Yayınları, 2004, s: 410

⁷⁸ Kabacalı, **a.g.e.**, s: 46

⁷⁹ Mardin, **a.g.e.**, s: 32

2.2. II. ABDÜLHAMİT'İN MUTLAK İDARE DÖNEMİ

2.2.1. II. Abdülhamit'in İzlediği İç Ve Dış Politika

II. Abdülhamit 1876 yılında ilan ettiği Kanun-i Esasi ile, Osmanlı İmparatorluğu'nun rejimini meşruti monarşi olarak değiştirmiştir. Ancak cülusunun ikinci yılında, üyeleri halk tarafından seçildiği için Meclis-i Umumi'nin en önemli kanadı sayılabilecek olan Meclis-i Mebusan tatil edilmiş; mebuslar dağıtılmıştır. Fakat Meclis-i Ayan dağıtılmamıştır; devlet protokolünde sadrazam, şeyhülislam ve Heyet-i Vükela'dan sonra Meclis-i Ayan azalarının isimleri zikredilmiştir. Meclis-i Ayan üyelerinin memuriyetleri devam etmiş ve maaşları verilmiştir. Ama Meclis-i Mebusan'ın yokluğu, parlamenter rejimin 1908'e kadar tatili anlamına gelmiştir.⁸⁰

II. Abdülhamit, hatıralarında şöyle yazmıştır:

*“Söyledim yine söyleyeceğim, anlattım yine anlatacağım, düşünmüyorlar mıydı ki Osmanlı Ülkesi bir çok milletlerin bir araya gelmesinden meydana gelmiştir... Böyle bir ülkede Meşrutiyet, ülkenin unsur-u aslisi için ölümdür, İngiliz Paramentosu'nda bir Hindli, Afrikalı, Mısırlı, Fransız Paramentosu'nda bir Cezayirli mebus var mıydı ki, Osmanlı Paramentosu'nda Rum, Ermeni, Bulgar, Sırp, Arap mebusu bulunmasını istemeye kalkıyorlar!..”*⁸¹

Yukarıdaki sözlerinden anlaşıldığı kadarıyla II. Abdülhamit, çok milletli Osmanlı İmparatorluğu'nda, etnik temsile dayalı bir parlamento kurulmasının İmparatorluğun dağılması anlamına geleceğini söylemektedir. Ayrıca, meşrutiyet taleplerinin, İmparatorluğu parçalamak isteyen büyük devletlerin kışkırtmalarıyla yoğunlaştığını ve Osmanlı aydınlarının da bu süreçte söz konusu büyük devletler tarafından kullanıldığını belirtmektedir.⁸²

II. Abdülhamit'in izlediği iç politika, Sultan II. Mahmud'dan beri halkın gözünde yıpranmış ve meşruiyeti zedelenmiş bir kurum olan padişahlık ve devlet otoritesini restore etmek ve güçlendirmek amacına dönük olmuştur.⁸³ Bu amaçla,

⁸⁰ İlber Ortaylı, “Tanzimat Devri Ve Sonrası İdari Teşkilat”, **Osmanlı Devleti Tarihi**, Cilt 1, Ed.: Ekmelettin İhsanoğlu, İstanbul, Feza Gazetecilik A.Ş., 1999, s: 324

⁸¹ İsmet Bozdağ, **Sultan Abdülhamid'in Hatıra Defteri**, 12. Baskı, İstanbul, Pınar Yayınları, 2000, s:

61

⁸² Bozdağ, **a.g.e.**, s: 70

⁸³ Mustafa Armağan, **Abdülhamid'in Kurtlarla Dansı**, 1. Baskı, İstanbul, Ufuk Kitap, 2006, s: 33

meşrutiyetin yeniden ilan edilmesini ve parlamentonun yeniden toplanmasını talep eden muhalefeti etkisizleştirmiştir.⁸⁴

II. Abdülhamit, bir denge stratejisi üzerine kurduğu dış politikasını hatıralarında şöyle anlatmaktadır:

*“Apaçık görüyordum ki, Avrupa’nın büyük devletleri kendi aralarında dünyayı bölüşmeye çıkmışlardı. Bölüşülecek ülkeler arasında Osmanlı mülkü de vardı. Ben bu kuvvetlerin önünde tek başıma duramazdım. Gücümüz yetmezdi. Yapabileceğim tek şey, aralarındaki rekabetten yararlanıp, her birine daha büyük lokma ümidi dağıtarak birini ötekine düşürmekten ibaretti... Yine apaçık görüyordum ki, Almanya’nın kurulmasıyla bozulan Avrupa dengesi, eninde sonunda büyük devletleri birbirine düşürecekti. Eğer o güne kadar memleketimi parçalanmaktan kurtarabilirsem, o çatışma koptuğu zaman, kümelerden birine katılıp öteki tarafı kırmakla varlığımızı koruyabilirdim. Bunun ne zaman olacağı belli değildi ama, bana uzak da görünmüyordu. Almanların her yıl biraz daha güçlenmesinin, Fransızları, Rusları olduğu kadar İngilizleri de tedirgin etmeye başlayacağını görüyordum. Bunun sonu birbiriyle kapışmak ve hesaplaşmak olacaktı.”*⁸⁵

II. Abdülhamit’in iç ve dış politikası bu tespitlerinin ışığında gelişmiştir. Bir yandan İmparatorluk topraklarını kendi aralarında paylaşmak isteyen büyük devletlerin arasındaki dengelerden yararlanarak İmparatorluğun toprak bütünlüğünü korumaya çalışmış, diğer yandan da meşrutiyet talep eden aydınları etkisizleştirmiştir.

2.2.2. Jön Türkler

II. Abdülhamit döneminde Mülkiye, Tıp ve Harbiye’de eğitim gören yeni kuşaklar, liberal ve anayasal düşüncelerin ve gizlice okuyup tartıştıkları Yeni Osmanlıların etkisinde kalmışlardır. II. Abdülhamit’e ve Mutlak Monarşi rejimine karşı olan yeni bürokrat, aydın ve subay kuşakları, yeniden meşruti rejimin kurulması ve parlamentonun açılmasına büyük önem vermişlerdir.⁸⁶ II. Abdülhamit’in Mutlak Monarşi rejimini yeniden tesis ettiği yıllar boyunca, Kanun-i Esasi bir özgürlük simgesi

⁸⁴ Bozdağ, **a.g.e.** , s: 71

⁸⁵ Bozdağ, **a.g.e.** , s: 70

⁸⁶ Hanioglu, **a.g.m.** , s: 323 ; Zürcher, **a.g.e.** , s: 130 ; Turgut, **a.g.e.** , s: 238

haline gelmiş ve yeniden yürürlüğe girmesi için yapılan çalışmalar halkın da gittikçe artan bir oranda siyasallaşması sonucunu doğurmuştur.⁸⁷

II. Abdülhamid'in baskı yönetiminden kaçarak Avrupa ve Mısır'da rejimi devirmek için çalışan aydınlar, 1876 öncesinin Yeni Osmanlılar hareketine paralel bir siyasi oluşuma dönüşmüşler ve Jön Türkler olarak adlandırılmışlardır.⁸⁸ Bu yeni kuşak muhalif hareket, II. Abdülhamit döneminde açılan veya eskiden var olup geliştirilen okullarda yetişmiş; zihinleri ortak bir vatan ve Osmanlı Milleti kavramı etrafında şekillenmiş; pozitif ve sosyal bilimlerle, modernizm ve teknolojik gelişmelerle tanışmıştır. Kısacası Jön Türkler, 1876 Kanun-i Esasi'nin arka planındaki yoğun baskı gücünü oluşturan Yeni Osmanlılardan daha donanımlı bir kuşak olarak göze çarpmaktadır.⁸⁹

Jön Türkler, Osmanlı İmparatorluğunun dağılma sürecinin meşrutiyet rejimine geçilerek; Kanun-i Esasi'yi yeniden yürürlüğe sokarak ve parlamentoyu yeniden oluşturarak durdurulabileceğine inanmışlardır.⁹⁰ Bu sebeple mutlak monarşi rejimine başkaldırmışlar; fikirleri ve eylemleriyle geç Osmanlı döneminin entelektüel ve siyasi yaşamını biçimlendirmişler; Cumhuriyetin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün devrimi için temeller atmış olan zengin bir muhalefet geleneği oluşturmuşlardır.⁹¹

Jön Türkler, gizli cemiyetler şeklinde örgütlenerek güçlenmeye ve etki alanını genişletmeye çalışmıştır. 3 Haziran 1889 tarihinde İstanbul'da, Tıbbiye-i Şahane (Askeri Tıbbiye) Mektebi'nde okuyan Ohrili İbrahim Temo, Arapkirli (Harputlu) Abdullah Cevdet, Diyarbakirli İshak Sükuti, Kafkasyalı Mehmed Reşid, Bakülü Hüseyinzade Ali öncülüğünde, İttihad-i Osmani Cemiyeti kurulmuştur. Cemiyet, resmi olarak dernek kurmak yasak olduğu için, faaliyetlerini gizli tutmak zorunda kalmıştır.⁹² İttihad-i Osmani Cemiyeti, başlangıçta yalnızca, anayasa, Osmanlılık ve hürriyet programı içerisinde Osmanlı İmparatorluğu'nun gelişmesini, Sultan V. Murat'ın yeniden tahta çıkarılmasını, ya da bu gerçekleşmediği takdirde Mehmed Reşat'ın tahta geçirilmesini talep etmiştir. Daha sonraları çalışmalarını Meşrutiyet rejiminin kurulması

⁸⁷ Kili, **a.g.m.**, s: 115

⁸⁸ Kabacalı, **a.g.e.**, s: 49 - 50

⁸⁹ Armağan, **a.g.e.**, s: 244

⁹⁰ Mardin, **a.g.e.**, s: 301

⁹¹ Stephen Kinzer, **Hilal ve Yıldız - İki Dünya Arasında Türkiye**, (Çev.: Funda Keskin, Yayına Hazırlayan: Sulhiye Gültekingil), 1. Baskı, İstanbul, İletişim Yayıncılık, 2002, s: 29

⁹² Zafer Gören, **Anayasa Hukuku**, Ankara, Seçkin Yayınevi, 2006, s: 39

yönünde sürdüren bu cemiyet, önce yurt çapında bazı şubeler açmış ve üye kayıtları ile kadrosunu güçlendirmeye çabalamıştır. Paris'teki Jön Türklere katılan Cemiyet üyelerinden Ahmed Rıza, Avrupa'daki teşkilatın adını, Auguste Comte'un pozitivist felsefesinin parolası olan Nizam ve Terakki koymak istemiş, fakat Jön Türkler bu ismi kabul etmeyip, İstanbul'daki İttihad-ı Osmani Cemiyetinin 'İttihat'ının da bu cemiyetin isminde yer almasını istemişler, böylece İstanbul'dakilerin İttihat'ı ile Ahmed Rıza'nın Terakki'si bir araya getirilerek, cemiyetin adının 'İttihat ve Terakki' olması kararlaştırılmıştır.⁹³

1902 yılında gerçekleştirilen Paris kongresinde Jön Türkler ikiye ayrılmış; bir kısmı Ahmed Rıza'nın etrafında toplanarak İttihat ve Terakki Cemiyeti'nde kalırken; bir kısmı da Prens Sabahattin'in etrafında toplanarak Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti'ni kurmuşlardır.⁹⁴ Ahmed Rıza Bey öncülüğündeki İttihat ve Terakki Cemiyeti, Auguste Comte ve Pozitivizm akımına bağlı kalmış; Prens Sebahaddin Bey'in önderliğini yaptığı Teşebbüs-ü Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti ise, Edmond Desmoline ve Frederic Le Play'in İlm-i İçtima doktrinini benimsemiştir. Ahmed Rıza grubu güçlü bir merkeziyetçi devlet anlayışını savunmuş iken Prens Sabahattin grubu ise devletin ademi merkeziyet esasına göre yönetilmesi gerektiğini, yerli ve yabancı burjuvazinin işbirliğine dayanan liberal bir ekonomik anlayışı savunmuştur. Bu bölünme, gelecekteki iktidar ve muhalefet merkezlerinin çekirdeğini oluşturmuştur. Öyle ki bugün dahi siyasi partiler ve akımlar kendilerinin tarihçesini ve ideolojik kökenlerini bu bölünmeye dek getirmektedirler.⁹⁵

Ahmed Rıza Bey'in öncülüğündeki İttihat ve Terakki Cemiyeti, 1906 yılında, daha çok alt rütbeli subay ve memurların oluşturduğu Osmanlı Hürriyet Cemiyeti ile birleşme kararı almış ve bu birleşme sonucunda ortaya 'Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti' adında güçlü bir muhalefet örgütü çıkmıştır.

⁹³ Çubuk, **a.g.e.**, s: 183 – 184 ; "İttihat ve Terakki", 2004, <http://www.dallog.com/kurumlar/itterak.htm>, Erişim Tarihi: 05.03.2007

⁹⁴ "Adem-i Merkeziyetçilik", 2004, <http://www.dallog.com/kavramlar/ademimerkez.htm> , Erişim Tarihi: 05.03.2007

⁹⁵ Çubuk, **a.g.e.**, s: 186 ; Turgut, **a.g.e.**, s: 239

2.3. II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ

2.3.1. II.Meşrutiyet'in İlanı

9 Haziran 1908 tarihinde, İngiliz Kralı Edward ile Rus Çarı II. Nikola, Reval'de, Japonya ve Almanya'nın güçlenerek kendileri için ortak bir tehdit haline gelmesi nedeniyle önlem almak ve Osmanlı İmparatorluğu'nu kendi aralarında paylaşmak için bir görüşme yapmışlar; bu görüşmede, Makedonya'ya gönderilen yabancı asker sayısının arttırılmasını ve buraya uluslararası denetime bağlı bir vali atanmasını karara bağlamışlardır. Reval görüşmesi, Balkanlarda ve özellikle Makedonya'da oldukça güçlü olan Jön Türk subaylarını ve İttihat ve Terakki Cemiyeti mensuplarını, ihtilal yapma zamanının geldiğine inandırmıştır.⁹⁶

3 Temmuz 1908 günü Manastır'da, Resne Kolağası Niyazi Bey, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Manastır örgütünden izin alarak, bir piyade birliği ile birlikte dağa çıkarak, II. Abdülhamit'in mutlak monarşi rejiminin kaldırılmasını; meşrutiyetin yeniden ilan edilmesini; eşitlik ve herkesin hukukuna riayet esasına dayanan yeni bir hükümet kurulmasını ve bu amaçlara ulaşmak için bütün Müslüman ve gayrimüslimlerin birlikte hareket etmesini talep eden bir beyanname yayınlamıştır.⁹⁷ Bu isyanla eşgüdümlü olarak İttihat ve Terakki Cemiyeti de meşrutiyetin yeniden ilan edilmesini talep eder doğrultuda hareket etmiş; isyanı bastırmakla görevli asker ve subayların kimi öldürülmüş kimi de savaşmayı reddederek meşrutiyet talep eden ayaklanmanın safına geçmiştir. Bunun üzerine II. Abdülhamit, isyanın bastırılmayacağını anlamış ve 23 Temmuz 1908 tarihinde, otuz yıllık bir aradan sonra Kanun-i Esasi'nin yeniden yürürlüğe konduğunu ilan etmiştir.⁹⁸

2.3.2. 1908 Genel Seçimi

İkinci Meşrutiyet döneminin ilk seçimi 1908 yılında gerçekleştirilmiştir. Toplam 122 seçim çevresinden seçilen mebusların etnik ve dini kimliklerine göre temsilci sayıları şu şekilde gerçekleşmiştir: Müslüman (Türk 147, Arap 60, Arnavut 27), Rum (26) , Ermeni (14) , Yahudi (4) , Slav (10) .⁹⁹

⁹⁶ Gül Tokay, **Makedonya Sorunu (1903 – 1908)** , İstanbul, Alfa Yayınları, 1995, s: 93

⁹⁷ Ünal, **a.g.e.** , s: 447

⁹⁸ Zürcher, **a.g.e.** , s: 13

⁹⁹ Beydilli, **a.g.e.** , s: 199 ; Davut Dursun, **Siyaset Bilimi**, 2. Baskı, İstanbul, Beta Yayınları, 2004, s: 367

İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC) , seçimlerden büyük bir başarı ile çıkmış ve Meclis-i Mebusan'da çoğunluğu elde etmiştir.¹⁰⁰ İTC'nin seçim stratejisi, 'oyların bölünmemesi' üzerine kurulmuştur. Buna göre, Müslüman Osmanlı halkının sadece İTC'nin adaylarına oy vermesi gerektiği; oyların bölünmesi durumunda azınlıkların haklarından fazla mebus çıkaracakları ileri sürülmüş ve Müslüman Osmanlı halkının İTC adayları etrafında kenetlenmesi istenmiştir. Buna göre, Patrikhane veya Hahamhanenin Rumların, Ermenilerin, Yahudilerin tek temsilcisi olması gibi, İTC'nin de Osmanlı Müslümanlarının tek temsilcisi olduğu iddia edilmiştir. Ayrıca, İTC listelerinde gayrimüslimlere de yer verilmiş ve söz konusu kontenjanlara bizzat kendi cemaatlerinin belirlediği adaylar yerleştirilmiştir.¹⁰¹ İTC'nin bu seçim stratejisi başarılı olmuş ve Prens Sabahattin'in Eylül ayında kurmuş olduğu, ama yerleşik ve yaygın bir örgütü bulunmayan, İttihatçılara muhalif tek parti durumundaki Osmanlı Ahrar Fırkası sadece bir sandalye kazanabilmiştir.¹⁰²

Seçimlerin tamamlanmasının ardından, 17 Aralık 1908 tarihinde II. Abdülhamit, Ayasofya'daki Adliye Nezareti binasına gelerek, merasimle parlamentoyu açmıştır.¹⁰³

İTC listelerinden aday olarak mebus olanların çoğu İTC mensubu olmadıkları için İTC bu dönemde arka planda kalarak denetimi elinde bulundurmaya çalışmıştır.¹⁰⁴ Ancak bu durum mebuslar arasında bir kafa karışıklığına neden olmuştur. Mebuslar, hükümeti desteklemek, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni temsil etmek veya bağımsız hareket etmek hususlarında son derece çekimser ve mütereddit davranmışlardır.¹⁰⁵

Tüm bu faktörlere rağmen, Meclis-i Mebusan'da, İTC'ne mensup mebuslar ve muhalifler olmak üzere iki farklı grup oluşmaya başlamıştır. İttihatçı mebuslar, muhtelif milletlerden müteşekkil karma bir 'Osmanlı Milleti' ve 'Osmanlı Vatanı' kurmayı tasarlamışlardır. Bu bağlamda İTC'nin iktidarı tek başına ele aldığı 1913'e dek

¹⁰⁰ Mustafa Erdoğan, *Türkiye'de Anayasalar...* , s: 26 ; Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler, Cilt 1: İkinci Meşrutiyet Dönemi (1908-1918)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, s: 38

¹⁰¹ Sina Akşin, "Siyasal Tarih (1908 - 1923) ", *Yakınçağ Türkiye Tarihi (1908-1980)* , Haz.: Sina Akşin, İstanbul, Milliyet Kitaplığı, 2004, s: 27

¹⁰² Erdoğan, *a.g.e.* , s: 26

¹⁰³ Ünal, *a.g.e.* , s: 451

¹⁰⁴ Erdoğan, *a.g.e.* , s: 26 ; Turgut, *a.g.e.* , s: 242

¹⁰⁵ Çubuk, *a.g.e.* , s: 202

ideolojisi ve söylemleri “vatan-ı umumi” kavramına dayanmıştır. Yani, bir toplumsal sözleşme esasına dayanan “ittihad-ı anasır” (unsurların birliği) savunulmuş idi. Bu çerçevede, 1913’e dek İttihatçılar milliyetçilik ve Türkçülükten uzak durmuşlar, geleneksel Osmanlı Millet Sistemi ile benzeşen kimliklerin aynı vatanda yaşaması ve aynı devleti kabul etmesi fikrini işlemişlerdir. Muhalif mebuslar ise İTC’nin amaçlarının aksine; etnik köken, dini inanç ve mezhep farklılıklarını birleştirmenin mümkün olamayacağını; yapılması gerekenin unsurları birleştirmek değil, çıkarları birleştirmek olduğunu iddia etmişlerdir. Bu fikri taşıyan muhalif grubun içerisinde Arap, Arnavut, Ermeni, Rum ve hatta Türk mebuslar bulunmuştur. Bu muhalif grubun söylemlerinde Ahrar Fırkası’nın, dolayısıyla Prens Sabahattin’in fikirlerinin etkisi açıkça görülmektedir.¹⁰⁶

İTC, Meclis-i Mebusan’da çoğunluğu elde etmesine karşın, meşrutiyetin yeniden ilanından 31 Mart vakasına kadar olan dönemde kurumsal olarak ortaya çıkmamış ve iktidarı bilfiil ele almamış; perde arkasında kalarak, Sadrazam düşürmek, vali ve kumandan tayin ettirmek veya kabinede değişiklikler yaptırmak gibi usullerle iktidar olanaklarını kullanmışlardır. İTC, perde arkasında iktidarı kullanan asıl güç olma konumunu padişaha rağmen elde etmiştir; çünkü, meşruti bir rejimde Padişahın iktidarının zayıfladığını düşünmüş ve padişahı artık bir tehlike olarak görmemiştir¹⁰⁷

2.3.3. 31 Mart Vakası

6 Nisan 1909 gecesi, sert muhalefetiyle tanınmış Serbesti gazetesi başyazarı Hasan Fehmi, Galata Köprüsü’nde öldürülmüştür. Saldırganın sırtında bir subay pelerini bulunduğu ileri sürülmüş; köprünün iki ucunda da karakollar bulunduğu halde, kimse yakalanamamıştır. Muhalefet olaya çok büyük tepki göstermiş ve cinayetten dolayı İTC’ni sorumlu tutmuştur. Hasan Fehmi’nin cenazesi büyük bir kitle gösterisi halini almış; 13 Nisan 1909’da (ya da Rumi takvimle 31 Mart 1325’te) bir ayaklanma çıkmıştır.¹⁰⁸ Bir kısım öğrenci, asker ve halktan insan sokaklara dökülerek gösterilere

¹⁰⁶ Ünal, **a.g.e.**, s: 451 – 452 ; Turgut, **a.g.e.**, s: 242 ; Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye’de Siyasal Partiler, Cilt 3 : İttihat ve Terakki – Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s: 374 – 375

¹⁰⁷ Ünal, **a.g.e.**, s: 482

¹⁰⁸ Akşin, **a.g.m.**, s: 29

başlamış; Meclisi basarak bazı mebuslara saldırmış, iki mebusu da öldürmüşler; şeriata uygun bir yönetim ve Padişahın yetkilerine saygı gösterilmesini istemişlerdir.¹⁰⁹

İsyan, kısa sürede, Meşrutiyet rejimine ve İTC'ne yönelik bir ayaklanma niteliğine dönüşmüştür. İsyanı bastırmak için Selanik'te, 3. Ordu Komutanı Mahmut Şevket Paşa'nın komutasında bir Hareket Ordusu kurulmuştur. Hareket Ordusu, 23 Nisan'da İstanbul'a girmiş ve ertesi gün de isyanı bastırmıştır.¹¹⁰

Ayaklanmanın bastırılması ve Hareket Ordusu'nun duruma hakim olması üzerine, mebuslar ve ayanlar bir araya gelmiş ve 27 Nisan'da, 'Meclis-i Umumi-i Milli' adı altında toplanmışlardır. Said Paşa'nın yönetimindeki bu meclis, II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesine karar vermiştir.¹¹¹ Akşin, iki meclisin Meclis-i Umumi-i Milli adında birleştirilerek toplanmasını, Fransız Devrimi öncesinde devrim sürecini başlatan üç meclisli Fransız Parlamentosunun Krala rağmen Ulusal Meclis adında birleştirilerek toplanmasına benzeterek, bu eylemin ilhamını buradan aldığı yorumunu yapmıştır.¹¹²

Meclis-i Umumi-i Milli'nin aldığı karar ve Şeyhülislam'dan alınan fetva gereğince, II. Abdülhamit tahttan indirilmiş ve yerine V. Mehmet adıyla Mehmet Reşat Padişah ilan edilmiştir. Böylece II. Abdülhamit'in 33 yıllık uzun saltanatı noktalanmıştır. Tahttan indirildikten sonra II. Abdülhamit'in Selanik'te oturması uygun görülmüştür.¹¹³

31 Mart Vakası'ndan ve II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesinden sonra İTC'nin kazandığı siyasi güç doğrultusunda, Meclis-i Mebusan, Meşrutiyet döneminin pekişmesini hedefleyen bir yasama programına girişmiştir. 1909 yılının Ağustos ayında anayasanın bazı maddeleri tam bir meşruti ve parlamenter rejim kuracak ölçüde değiştirilmiştir. Bu değişiklikler sonucunda Padişah'ın yetki sınırları dahilinde sadece sadrazamı ve şeyhülislamı atama hakkı kalmıştır. Ayrıca, Parlamentonun sadece hükümetin güvenoyu almaması durumunda feshedilebilmesi; feshedilme durumunda ise üç ay içerisinde seçimlerin yapılması; Parlamentonun yasa yapma dışında uluslar arası andlaşmaları onaylama yetkisinin olması hükümleri getirilmiştir. Yapılan değişikliklerle

¹⁰⁹ “31 Mart Vakası”, <http://www.tarihsayfam.com/ilginc-olaylar/31-mart-vakasi.html>, Erişim Tarihi: 05.03.2007

¹¹⁰ Akşin, **a.g.m.**, s: 31

¹¹¹ Beydilli, **a.g.m.**, s: 120 - 121

¹¹² Akşin, **a.g.m.**, s: 32

¹¹³ **a.g.m.**, s: 32

padişah neredeyse tamamen etkisizleştirilmiş, kabine (hükümet) zayıflatılmış, parlamento ise güçlendirilmiştir. Padişahın görevi, kabine ya da parlamento tarafından alınmış kararları onaylamaktan ibaret hale getirilmiştir. Kabine ile parlamento arasında bir anlaşmazlık olduğunda kabinenin, ya parlamento çoğunluğunun almış olduğu kararı kabul etmesi ya da istifa etmesi öngörülmüştür.¹¹⁴

2.3.4. Cemiyetleşme Ve Fırkalaşma Hareketleri

1909 yılında yapılan anayasa değişiklikleriyle, cemiyet kurma özgürlüğü getirilmiş, böylece politik cemiyetler yasal bir statüye kavuşarak partileşme sürecine girmiş ve siyasi hayatın temel aktörleri olarak ortaya çıkmışlardır.¹¹⁵ İkinci Meşrutiyet döneminde çok sayıda politik cemiyet ve -siyasal parti anlamında- fırka kurulduğu için, bu dönem cemiyetleşme ve fırkalaşma dönemi olarak veya parlamenter rejimin ikinci kez ve siyasal partilerle birlikte deneme dönemi olarak da adlandırılmıştır. Osmanlı Ahrar Fırkası (OAF) , resmi anlamda fırka adını kullandığı için, siyasal parti davranışı gösteren diğer politik cemiyet ve örgütlerden ayrılarak, ilk siyasi parti olarak değerlendirilebilir. Ayrıca, bu dönemde faaliyet gösteren bazı fırkaların aynı zamanda cemiyet özelliği ve adını da taşıdığı görülmüştür. Örneğin İTC'nin meclisteki organı fırka adını taşıırken sosyal hayatta cemiyet adı kullanılmıştır. Bu karışıklık, 1913 yılında kabul edilen nizamname ile son bulmuş ve İttihat ve Terakki'nin bir fırka olduğu ilan edilmiştir.¹¹⁶

İkinci Meşrutiyet döneminde siyasi partiler arasındaki mücadele, siyasi ortamı şekillendirmiştir. 31 Mart Vakasından sonra siyasi gücü kendisinde toplayan İTC'ne karşı muhalif OAF, hem meşruti rejimin işlerliğini sağlamak ve hem de İTC'nin azınlıklara yönelik olumsuz tutum ve davranışları karşısında azınlıkların desteğini elde ederek Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılımlarının önüne geçmek amacını taşıyan bir politika izlemiştir. OAF, İTC'den ayrılan elli kadar mebusun katılımıyla Meclis-i Mebusan'daki etkinliğini arttırmıştır. Ancak daha sonraları varlık gösterememiş olan OAF, 30 Ocak 1910 tarihinde kendisini feshetmiş, fakat görüşleri ve özellikle azınlıklar

¹¹⁴ Zürcher, a.g.e. , s: 149 ; Turgut, a.g.e. , s: 243

¹¹⁵ Ali Yaşar Sarıbay, **Türkiye'de Demokrasi Ve Politik Partiler**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2001, s: 36

¹¹⁶ Erdoğan, a.g.e. , s: 29 , 30 ; Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler, Cilt 1...**, s: 46

konusundaki politikaları, kendisi gibi Prens Sabahattin ve Teşebbüs-ü Şahsi ve Adem-i Merkeziyet ekolü izinden giden cemiyet ve fırkalara örnek teşkil etmiştir.¹¹⁷

İkinci Meşrutiyet döneminde bir çok farklı parti faaliyet göstermiştir. Bunlardan bazıları şöyle sıralanabilir: İttihat ve Terakki Fırkası, Osmanlı Ahali Fırkası, Osmanlı Ahrar Fırkası, Osmanlı Sosyalist Fırkası, Osmanlı Demokrat Fırkası, İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti, Mutedil Hürriyetperveran Fırkası, Islahat-ı Esasiye-i Osmaniye Fırkası, Hizb-i Cedit, Fırka-i İbad, Fedakaran-ı Millet Cemiyeti, Heyet-i Müttefika-i Osmaniye Fırkası, Milli Meşrutiyet Fırkası.¹¹⁸

İTC karşısında çeşitli muhalif fırkalar (Osmanlı Demokrat Fırkası, Osmanlı Ahali Fırkası ve Mutedil Hürriyetperveran Fırkası) , güçlerini birleştirmek için 21 Kasım 1911 tarihinde bir araya gelmişler ve Hürriyet ve İtilaf Fırkası (HİF)'nı kurmuşlardır. 1910 yılında feshedilmiş olan OAF'nın eski mebusları ve kendisini oluşturan fırkaların mebuslarının da katılımıyla HİF, Meclis-i Mebusan'da 100'ün üzerinde mebus ile temsil edilmiştir.¹¹⁹ HİF, İTC'nin unsurları tek kimlikte birleştirme ideolojisine ve gittikçe istibdata kaymaya başlayan politikalarına karşı bir araya gelmiş olan muhalif partiler koalisyonu olarak karşımıza çıkmaktadır. HİF, İTC'nin tek kimlik esasına dayanan birleştirme politikasının aksine, Osmanlı İmparatorluğu içerisinde din esasına göre ayrılmış olan çeşitli milletlerin eşitliğini savunmuştur. HİF, ademi merkezîyetçilik ve teşebbüs-i şahsi gibi ilkeleri de benimseyerek Prens Sabahattin'in ideolojisiyle aynı doğrultuda politikalar izlemiştir.¹²⁰

Cemiyetleşme ve fırkalaşma hareketlerinin hızlanması ve kamuoyunda güç kazanması üzerine İTC bir takım tedbirler alma yoluna gitmiştir. 31 Mart vakasından sonra 1909 yılında, mecliste çoğunluğu elde edeceklerini düşündüğü için, parlamentoyu güçlendirip kabineyi ve padişahı etkisizleştiren anayasa değişikliklerini gerçekleştiren İTC, meclisin kendisinden bağımsız hareket etmeye başlaması nedeniyle yine anayasa değişiklikleri gerçekleştirmiştir. 1911 yılında yapılan değişikliklerle, meclis ile kabine

¹¹⁷ Çubuk, **a.g.e.** , s: 204

¹¹⁸ Erdoğan, **a.g.e.** , s: 29, 30 ; Çubuk, **a.g.e.** , s: 204 ; Abdünnasır Yiner, “Meclis-i Mebusan’dan Büyük Millet Meclisi’ne”, 1999, <http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=419>, Erişim Tarihi: 06.03.2007

¹¹⁹ Erdoğan, **a.g.e.** , s: 30

¹²⁰ Sarıbay, **a.g.e.** , s: 39

arasında bir uyuşmazlık çıkması durumunda padişaha meclisi feshetme veya hükümeti değiştirme yetkisi getirilmiştir.¹²¹

Bu dönemde, mebusların fırka değiştirmesi bağlamında iki örnek karşımıza çıkmaktadır. İlk fırka değiştirme vakası, 1908 seçimi sonrasında Meclis-i Mebusan'da sadece bir mebus ile temsil edilme hakkı kazanmış olan OAF'na İTC mensubu elli kadar mebusun katılmış olmasıdır. Bunun sonucunda, OAF, Meclis-i Mebusan'daki etkinliğini arttırmış; 1909 Anayasa değişiklikleriyle parlamentonun yetkilerinin artırılması sebebiyle de muhalefet İTC iktidarı karşısında güçlenmiş; İTC iktidarı da muhalefete karşı daha sert politikalar izlemeye başlamıştır.¹²²

İkinci olarak ise, Meclis-i Mebusan'daki muhalif siyasi partilerin bir araya gelmesiyle kurulan HİF karşımıza çıkmaktadır. HİF, gerek kendisini oluşturan fırkalara mensup mebusların, gerekse de sabık OAF mebuslarının katılımıyla Meclis-i Mebusan'da güçlü bir muhalif blok oluşturmuştur. Bunun sonucunda da, İTC iktidarı, padişahın yetkilerini arttırarak parlamentonun yetkilerini azaltan anayasa değişikliklerini gerçekleştirmiştir.¹²³

2.3.5. 1912 Genel Seçimi Ve Sonrasındaki Gelişmeler

11 Aralık 1911'de bir mebusluk için İstanbul'da yapılan ara seçimleri HİF'nin kazanması üzerine muhalefetin güçlendiğini gören İTC baskın bir erken seçime gitme kararı almıştır.¹²⁴ 1912 seçimi, 1908 seçimindeki gibi serbest ve hür bir ortamda değil; İTC'nin, muhalefetin propaganda yapmasını engellediği; seçim sandıkları üzerinde büyük bir baskı oluşturduğu ve hatta şiddete başvurduğu bir ortamda gerçekleşmiş ve 'sopalı seçimler' olarak adlandırılmıştır.¹²⁵

Seçimler, 1908 yılında olduğu gibi yine iki turlu yapılmıştır. Oy kullanabilmek ve ikinci seçmen olabilmek için, erkek olmak, yirmi beş yaşını doldurmuş olmak, -devlet memurları ve askerler için geçerli olmamak üzere- en az bir yıldır o yörede oturuyor olmak, Osmanlı vatandaşı olmak, yüz kızartıcı suç işlememiş ve hacz olmamış olmak gibi şartlar aranmıştır. 1912 seçim sonuçlarına göre Meclis-i

¹²¹ İlhan Arsel, **Türk Anayasa Hukuku**, Ankara, Mars Matbaası, 1965, s: 39

¹²² Çubuk, **a.g.e.**, s: 204

¹²³ Erdoğan, **a.g.e.**, s: 30 ; Arsel, **a.g.e.**, s: 39

¹²⁴ Akşin, **a.g.m.**, s: 38 ; Turgut, **a.g.e.**, s: 246 ; Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler, Cilt 1...**, s: 38

¹²⁵ Dursun, **a.g.e.**, s: 367 – 368

Mebusan'da yer alan 270 mebusun çoğunluğu İTC mensubu iken, HİF sadece 6 mebus çıkartabilmiştir.¹²⁶

Muhalefetin baskı altında tutulması sonucunda, illegal muhalif örgütler ve ayaklanmalar ortaya çıkmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun, Balkan Savaşı'nın çıkmasının da etkisiyle kaybettiği Trablusgarp Savaşı nedeniyle Arnavutluk'ta bir ayaklanma başlamış; seçimlerin, hükümetin ve Trablusgarp mağlubiyetinin sorumlularının yargılanması istenmiştir. Arnavutluk isyanının çıkmasında, 1912 seçimlerinde Arnavutluk halkına sert davranılması ve seçimlerden sonra muhalif mebusların meclisten çıkartılması etkili olmuştur. Eski Üsküp mebusu Hasan ve Yahya beyler ile eski Priştine mebusu Necip Draga ayaklanmanın arkasındaki isimler olarak göze çarpmaktadır.¹²⁷

Ayaklanma bastırıldıktan sonra bu kez de gizli bir subay örgütü tarafından İTC aleyhtarı bildireler yayımlanmıştır: Beş subay tarafından kurulan Halaskar Zabitan (Kurtarıcı Subaylar) örgütü, pek çok subay tarafından desteklendiğini ima eder bir tutum göstermiştir. Halaskar Zabitan, hükümetin istifa etmesini ve yeni bir hükümet kurulmasını, özgür bir ortamda yeni bir seçimin yapılmasını, ordu ile siyasetin birbirinden kesin olarak ayrılmasını talep etmiştir.¹²⁸

İTC'ne yönelen muhalefetin gittikçe gücünü arttırmaya ve ordu içerisinde de siyasi anlamda fikir ayrılıkları oluşmaya başladığı bir zamanda, 23 Ocak 1913 tarihinde, İTC tarafından, Babıali Baskını adı verilen bir hükümet darbesi gerçekleştirilmiştir. İTC'nin önde gelen isimlerinden Enver ve Yakup Cemil, hükümet binasına girmiş, Sadrazam Kamil Paşa'yı istifa ettirerek yerine Mahmud Şevket'in Sadrazam olmasını sağlamışlardır. Bu hükümet darbesi ile İTC, iç siyasi duruma tamamen hakim olmuş ve 1918 yılına dek adeta muhalefetsiz bir ortamda tek parti olarak hareket etmiştir.¹²⁹

1913-1918 yılları arasında otoriter bir tek parti yönetimi gözlenmiştir. Bu dönemde İTC'nin söylemleri kadar ideolojisinde de değişiklikler olmuştur. Buna göre, "vatan-ı umumi" kavramına dayanan bir görüşten milliyetçi (Türkçü) ve laik bir

¹²⁶ Akşin, **a.g.m.**, s: 39 ; Dursun, **a.g.e.**, s: 367 - 368

¹²⁷ Akşin, **a.g.m.**, s: 39

¹²⁸ **a.g.m.**, s: 39

¹²⁹ Zürcher, **a.g.e.**, s: 163 ; Ünal, **a.g.e.**, s: 482 ; Akşin, **a.g.m.**, s: 42

ideolojiye geçiş yapan İTC, bu çerçevede merkeziyetçi ve müstebit bir iktidar pozisyonuna da geçmiştir.¹³⁰

2.3.6. 1914 Genel Seçimi

Yeni parlamento için seçimler 1914 yılının Nisan ayında yapılmıştır. HİF resmen fesholmamakla beraber seçimlere katılmamış ve bu sebeple seçimlerden sonra ortaya çıkan Meclis-i Mebusan, tamamen İttihat ve Terakki Fırkası (İTF)’nin kontrolüne geçmiştir. Meclis-i Mebusan, 14 Mayıs 1914 tarihinde göreve başlamıştır.¹³¹

1914 seçiminin önemli bir özelliği, seçimden önce ordu mensuplarının askerlik görevinde bulundukları süre içerisinde birinci ve ikinci seçmen olamayacaklarının hükme bağlanması ve bu hüküm gereğince muvazzaf askerlerin katılamadığı ilk seçim olmasıdır.¹³²

2.3.7. Birinci Dünya Savaşı

28 Haziran 1914 tarihinde Avusturya - Macaristan İmparatorluğu veliahtının bir Sırp suikastçi tarafından öldürölmesi üzerine Avusturya - Macaristan İmparatorluğu, Sırbistan’a savaş açmış; Sırbistan’ı destekleyen Rusya’nın genel seferberlik ilan etmesi üzerine, Avusturya - Macaristan İmparatorluğu’nu destekleyen Almanya, hem Rusya’ya ve hem de Fransa’ya savaş açmıştır. Almanya’nın Belçika’yı işgal etmesi üzerine, İngiltere de Almanya’ya savaş ilan etmiştir. Böylece Birinci Dünya Savaşı başlamıştır.¹³³

Osmanlı İmparatorluğu savaşın ilk aylarında savaşın dışında kalacağını ilan etmiştir. Ancak Almanya, Osmanlı İmparatorluğu’nu savaşa dahil edebilmek için büyük çaba sarf etmiştir. İngiltere’nin, parası ödendiği halde iki savaş gemisini Osmanlı İmparatorluğu’na teslim etmemesi üzerine Osmanlı ile Almanya yakınlaşması başlamıştır.¹³⁴ İTF önder kadrosu, Almanya’nın savaşı kazanacağına dair inançları ve İngiltere’nin olumsuz tutumu sebebiyle Almanya’nın yanında savaşa girmek niyetini

¹³⁰ Tunaya, **Türkiye’de Siyasal Partiler**, Cilt 3..., s: 372 – 380

¹³¹ Zürcher, **a.g.e.**, s: 164

¹³² Servet Armağan, “Türkiye’de Parlamento Seçimleri”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Faköltesi Mecmuası**, Cilt: 33, Sayı: 3 – 4, İstanbul, 1968, s: 63 ; Tunaya, **Türkiye’de Siyasal Partiler**, Cilt 1..., s: 38

¹³³ Oral Sander, **Siyasi Tarih – İlkçağlardan 1918’e**, 12. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 2003, s: 344 ; Akşin, **a.g.m.**, s: 53, 54

¹³⁴ Sander, **a.g.e.**, s: 369

taşımıştır. Bu amaçla, Sadrazam ve Hariciye Nazırı Said Halim Paşa, Harbiye Nazırı Enver Paşa, Dahiliye Nazırı Talat ve Meclis Reisi Halil beyler tarafından, 2 Ağustos 1914 tarihinde Almanya ile gizli bir ittifak andlaşması imzalanmış, bu andlaşmadan, Cemal Paşa, diğer vekiller ve padişah da haberdar edilmemiştir. Yapılan andlaşmaya göre, Almanya ile Rusya arasında savaş çıkacak olursa bu savaşa Osmanlı İmparatorluğu da katılacaktı.¹³⁵ Bu andlaşmanın imzalanmasından kısa bir süre sonra, Goeben ve Breslau adında iki Alman savaş gemisi, Akdeniz’de İngiliz donanmasından kaçıp Boğazlara girmiş, bunun üzerine bu iki gemi Osmanlı tarafından para ödenmeden satın alınmış, Yavuz ve Midilli adları verilerek Osmanlı donanmasına katılmıştır. Alman Amiral komutasındaki Yavuz ve Midilli, 29 Ekim 1914 tarihinde Rus limanları olan Odessa ve Sivastopol’u topa tutmuş; bu olay üzerine bir ültimatoma veren Rusya’ya, Osmanlı İmparatorluğu 16 Kasım 1914 tarihinde savaş ilan ederek cevap vermiştir. Böylece Osmanlı İmparatorluğu, Almanya’nın yanında savaşa girmiştir.¹³⁶

Osmanlı İmparatorluğu 1914-1918 yılları arasında dört yıl süren Birinci Dünya Savaşı’nda; İngiltere-Fransa-Rusya tarafından oluşturulan İtilaf Devletlerine karşı, Almanya-Avusturya tarafından oluşturulan İttifak Devletleri safında savaşmış ve savaşı Osmanlı İmparatorluğu’nun da içinde olduğu İttifak Devletleri kaybetmiştir.¹³⁷

2.4. MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ

2.4.1. Mütareke Dönemi

3 Temmuz 1918 tarihinde Sultan Reşat ölmüş, yerine Padişah Abdülmecit’in dördüncü oğlu olan Vahdettin, VI. Mehmet adıyla tahta çıkmıştır.¹³⁸ 30 Ekim 1918 tarihinde Limni adasının Mondros Limanı’nda Mondros Mütarekesi imzalanmıştır. Bu tarihten sonraki dönem, Mütareke dönemi olarak adlandırılmıştır.¹³⁹ Mondros Mütarekesi imzalandıktan sonra 1 Kasım 1918 gecesine İTF’nin lider kadrosu olarak değerlendirilebilecek olan Talat, Enver, Cemal Paşalar, Dr. Nazım, Bahaettin

¹³⁵ Beydilli, **a.g.m.**, s: 126 ; Abdullah Özkan, **İşgal Yılları**, İstanbul, Boyut Yayın Grubu, 2005, s. 11

¹³⁶ Sander, **a.g.e.**, s: 369 – 373 ; Özkan, **a.g.e.**, s: 11

¹³⁷ Özkan, **a.g.e.**, s: 11

¹³⁸ Akşin, **a.g.m.**, s: 65 ; Özkan, **a.g.e.**, s: 9

¹³⁹ Akşin, **a.g.m.**, s: 69 ; Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye’de Siyasal Partiler, Cilt 2: Mütareke Dönemi (1918-1922)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s: 29

Şakir gibi kişiler bir Alman gemisiyle Rusya'ya kaçmışlardır. Daha sonra Enver hariç diğer İttihatçı lider kadro, değişik zamanlarda, Ermeniler tarafından öldürülmüştür.¹⁴⁰

Önde gelen İttihatçı liderlerin kaçıışı İstanbul'da bir iktidar boşluğu bırakmıştır. Bu boşluk ortamında, iktidar için çekişme konumunda olan tarafları Zürcher şöyle değerlendirmiştir:

“-Saray: Sultan Reşat, 3 Temmuz 1918'de ölmüş ve kardeşi Vahdettin, VI. Mehmet olarak tahta geçmişti. Zeki ve inatçı biri olan yeni padişah, İttihatçılar zamanında oynamak zorunda kaldığı kukla rolünden kurtulmak için bu fırsattan yararlanmaya tümüyle niyetliydi.

-Liberaller: 1913'de susturulan Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nda birleşmiş olan liberal muhalefet, 1913 öncesinin bazı liberal muhalefet liderlerinin, bilhassa da Damat Ferit Paşa'nın etrafında yeniden örgütlenmiş bulunuyordu.

-İtilaf Devletleri: İtilaf devletlerinin temsilcileri başkente büyük şaşaa içinde girmişlerdi... İtilaf devletleri temsilcilerinin esas işi mütareke koşullarının uygulanmasına nezaret etmektir, ancak bunlar Osmanlı siyasetini etkilemeye de çalışıyorlardı.

-İttihatçılar: Liderleri gitmiş olduğu halde, İttihatçılar yine de Meclise, orduya, polise, posta ve telgraf servislerine ve diğer birçok kuruluşa hakimdiler. 1919'da yeni yönetim tarafından temizlik hareketine başlanmıştı, ancak ne yeni yönetim ne de itilaf devletleri İttihatçı memur çoğunluğunun yerine koyacak yeterli insan gücüne sahip değildi.”¹⁴¹

Padişah Vahdettin, imzalanan Mondros Mütarekesi ile İtilaf Devletlerinin bütün isteklerini kabul etmek zorunda kalmıştır. Mütareke dönemi boyunca da İtilaf devletlerinin, özellikle de İngiltere'nin istekleri doğrultusunda hareket eden Vahdettin, tıpkı kendisinden önceki padişahlar gibi saltanat ve din çizgisinde düşünmüştür. Yani ilgi sahası, saltanat ve hilafet makamı olarak payitaht İstanbul ve sorumluluk sahibi olduğu Ortadoğu'nun Müslüman halkları üzerindeki otoritesini muhafaza etmekten ibaret kalmıştır. İtilaf devletlerinin isteklerine uyarak Meclis-i Mebusan'ı süresiz olarak

¹⁴⁰ Akşin, **a.g.m.** , s: 70 ; Talat, Cemal, Sait Halim Paşa, Bahaeddin Şakir ve Cemal Azmi, Nemesis adlı gizli bir Ermeni terör örgütünün tetikçileri tarafından öldürülmüşlerdir. (Kemal Çiçek, “Ermeni Tasarısına Madde Madde Çürütme – 1”, 2007, <http://www.zaman.com.tr/webapp-tr/haber.do?haberno=513921>, Erişim Tarihi: 16.03.2007)

¹⁴¹ Zürcher, **a.g.e.** , s:196

kapatmıştır. Milliyetçi davranmamış ve Anadolu'nun ya da başka bir bölgenin tam bağımsızlığı için de hareket etmemiştir. İTF'nın doğrultusunda hareket eden selefi Sultan Reşat'ın aksine İttihatçı ve milliyetçi aleyhtarı, İngiliz taraftarı bir politik çizgiyi etkinleştirmek için siyasetle aktif olarak ilgilenmiştir.¹⁴²

30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'nin imzalanması sadece Osmanlı'nın çöküşünü hazırlamamış, İTF'ndan kopmalara da sebep olmuştur. Nitekim, partinin son kongresi toplanmadan önce İTF mebusu Fethi (Okyar) Bey, Hüseyin Kadri'yle birlikte Osmanlı Hürriyetperver Avam Fırkası'nı kurmuş, 30'dan fazla mebusun İTF'ndan ayrılmasına yol açmıştır. Kasım ayında toplanan İTF kongresi ise yeni bir partiye dönüşme yolunda bir karar almış ve bu partinin programı hazırlanmıştır. Neticede, 11 Kasım 1918'de Teceddüt (Yenilik) Fırkası kurulmuş, İTF'nın siyasi hayatı sona ermiştir. Ancak, İttihatçı liderlerin ülke dışına kaçması, İTF'nin feshedilmesi, İttihat ve Terakki'nin yok olmasına neden olmuş, fakat İttihatçılar tamamen yok olmamıştır. İttihatçılar, ülkenin her yanında örgütlenmiş oldukları için tabanı sağ ve canlı tutabilmiştir. Kurtuluş Savaşı ve Milli Mücadele yıllarında da faal olan İttihatçıların çoğu ancak İzmir Suikasti sonrasında, 1926 yılında CHF ile İstiklal Mahkemelerinde hesaplaşarak tarihe karışmışlardır.¹⁴³

Mütareke döneminde de tıpkı II. Meşrutiyet döneminde olduğu gibi çok sayıda fırka ve cemiyet kurulmuştur. 1918-1922 arası dönemde kurulan fırka ve cemiyetlerden bazıları şunlardır: Radikal Avam Fırkası, Ahali İktisat Fırkası, Selameti Osmaniye Fırkası, Sosyal Demokrat Fırkası, Sulh ve Selameti Osmaniye Fırkası, Osmanlı Mesai Fırkası, Türkiye Sosyalist Fırkası, Milli Ahrar Fırkası, Amele Fırkası, Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası, Türkiye Zürra Fırkası, Milli Türk Fırkası, Müstakil Sosyalist Fırkası, Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası, Müstakil Amele Fırkası, Selameti Amme Heyeti, Osmanlı Hürriyetperver Avam Fırkası, Milli Kongre, Ahali İktisat Fırkası, Kürdistan Teali Cemiyeti, İngiliz Muhipleri Cemiyeti.¹⁴⁴

Bu gelişmeler olurken İtilaf devletleri, Mondros Mütarekesi'nin 7. maddesine dayanarak ve çeşitli bahaneler ileri sürerek 1 Kasım 1918'den itibaren

¹⁴² Zürcher, *a.g.e.*, s: 199 – 200 ; Özkan, *a.g.e.*, s: 9

¹⁴³ Sarıbay, *a.g.e.*, s: 38 ; Zürcher, *a.g.e.*, s: 201 ; Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler, Cilt 1...*, s: 45 – 46, Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler, Cilt 3...*, s: 29

¹⁴⁴ Sarıbay, *a.g.e.*, s: 40 – 42 ; Hüsnü Erkan, *Bilgi Uygarlığı İçin Yeniden Yapılanma*, Ankara, İmge Kitabevi, 2000, s: 25

Musul, İskenderun, İstanbul ve Çanakkale boğazlarını, daha sonra da Anadolu'nun çeşitli yerlerini işgale başlamıştır. İstanbul'da sarayın ve hükümetin bu işgallere karşı sessiz kalması işgalleri daha da hızlandırmıştır.¹⁴⁵ İngiltere, Fransa ve İtalya kendi aralarında kararlaştırdıkları bölgeleri işgal etmiş; daha sonra da 15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir, Yunanistan tarafından işgal edilmiştir.¹⁴⁶

2.4.2. Ulusal Bağımsızlık Fikrinin ve Mücadelesinin Ortaya Çıkışı

Ulusal bağımsızlık fikri, Mütareke döneminde İtilaf Devletlerinin ülkeyi işgale başlaması; bu durum karşısında Padişah ve hükümetin hiçbir şey yapmaması üzerine Anadolu'nun işgale uğrayan yerlerinde başlamıştır. Kasım 1918 ile Haziran 1919 tarihleri arasında Anadolu ve Trakya'da, yerel eşraf ve din adamlarının başkanlıklarını üstlendikleri Müdafaa-i Hukuk ve Redd-i İlhak örgütleri ortaya çıkmış, kongreler düzenlenmiş ve bir direniş hareketi örgütlenmeye başlamıştır.¹⁴⁷ 1919'da daha çok subay Anadolu'ya geçtiğinde ve ulusal bir direniş hareketi ortaya çıkmaya başladığında, harekete başkanlık edecek otorite sahibi ve adı lekesiz olan birine ihtiyaç duyulmuş, bunun üzerine önde gelen Karakol¹⁴⁸ mensupları Mustafa Kemal Paşa'nın etrafında toplanmışlardır.¹⁴⁹

Mustafa Kemal Paşa, geniş yetkilerle donatılmış 3. Ordu müfettişi olarak, Padişah ve hükümet tarafından görevlendirilerek, 19 Mayıs 1919 tarihinde Samsun'a ayak basmıştır. Sivas'ta bulunan 3. Kolordu ve Erzurum'da bulunan 15. Kolordu, doğrudan doğruya emrine verilmiştir. Bunun dışında, müfettişlik bölgesine yakın olan askeri birliklere de tebligat yapabilme yetkisi de bulunmaktaydı.¹⁵⁰

Mustafa Kemal Paşa, Osmanlı İmparatorluğu'nun ömrünü tamamladığı görüşünü taşıyarak, Nutuk'ta, yapılmasının gerekli olduğu düşüncüyü şöyle açıklamıştır:

¹⁴⁵ Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2003, s: 330 - 331

¹⁴⁶ Özkan, **a.g.e.**, s: 13

¹⁴⁷ Zürcher, **a.g.e.**, s: 215-216 ; Tarık Zafer Tunaya, "Osmanlı İmparatorluğundan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Rejimine Geçiş", **Türkiye'de Siyaset: Süreklilik ve Değişim**, Der.: Ersin Kalaycıoğlu, Ali Yaşar Sarıbay, Yayın No: 157, İstanbul, Der Yayınları, Bilatarih, s: 325

¹⁴⁸ Karakol Cemiyeti, 5 Şubat 1919 tarihinde kurulmuş gizli bir örgüttür. Milli Mücadele döneminde İstanbul'dan Anadolu'ya cephe, silah ve subay kaçırmıştır. İngiliz Muhipleri Cemiyeti gibi kuruluşların faaliyetlerini Mustafa Kemal Paşa'ya haber vermiştir. Daha sonraları Milli Mücadele'yi sahiplenmek istemeleri ve Bolşeviklerle gizli ilişkilere girmesi üzerine Heyet-i Temsiliye'nin emri üzerine faaliyetlerine son verilmiştir. ("Milli İstihbarat Teşkilatı-Karakol Cemiyeti", 2007, <http://tr.wikipedia.org/wiki/M%C4%B0T>, Erişim Tarihi: 13.03.2007 ; Özkan, **a.g.e.**, s: 61)

¹⁴⁹ Zürcher, **a.g.e.**, s: 207

¹⁵⁰ Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, (Sadeleştiren ve Yayına Hazırlayan: E. Semih Yalçın), Kütahya, Dumlupınar Üniversitesi'nin Armağanıdır, 2006, s: 22 - 23 ; Özkan, **a.g.e.**, s: 5

*“Efendiler, bu durum karşısında bir tek karar vardı, o da, milli hakimiyete dayanan, kayıtsız şartsız, bağımsız yeni bir Türk Devleti kurmak. İşte daha İstanbul’dan çıkmadan önce düşündüğümüz ve Samsun’da Anadolu topraklarına ayak basar basmaz uygulanmasına başladığımız karar, bu karar olmuştur.”*¹⁵¹

Mustafa Kemal Paşa, tasarladığı yeni ve bağımsız Türk Devleti’ni kurmak için çalışmalara başladığında yurdun dört bir tarafında işgallere direnen yerel örgütler kurulmuştu. Mustafa Kemal Paşa’nın liderliği, tüm bu örgütlerin tek bir çatı altında bir araya getirilmesi ve tek bir amaç için, öncelikle vatanın kurtuluşu için çalışmalarını sağlamak amacına yönelmiştir. Milli Mücadele için atılan ilk adım, Mustafa Kemal Paşa’nın 28 Mayıs 1919’da yayınladığı Havza Genelgesi olmuştur. Mustafa Kemal Paşa, kumandanlara ve valilere bir telgraf göndererek, yurdun işgal altında olduğunu; direnişe geçilmesi gerektiğini; halka dayalı milis kuvvetler oluşturulmasını; düzenli orduların dikkatli kullanılmasını; hükümete protesto telgraflarının çekilmesini; halkın her yerde gösteriler düzenleyerek düşman saldırısını ve işgalleri protesto etmelerini bildirmiştir.¹⁵²

Mustafa Kemal Paşa’nın bu davranışları üzerine hükümet 8 Haziran tarihinde onu geri çağırmış ancak Mustafa Kemal Paşa cevabında, çeşitli Müdafaa-i Hukuk ve Redd-i İlhak örgütlerinin kendisine milli mücadele hareketinin önderliğini önerdiklerini; kendisinin de artık bu yola baş koyduğunu bildirmiştir. Aynı gün bazı komutan arkadaşlarını Amasya’ya toplantıya çağırmış, kendisi de Havza’dan oraya hareket etmiştir. 19 Haziran’da başlayan Amasya toplantısına Mustafa Kemal Paşa, 20. Kolordu Komutanı Ali Fuat (Cebesoy), 3. Kolordu Komutanı Refet (Bele) ve Rauf Orbay katılmıştır. Ayrıca, 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir ve 2. Ordu Müfettişi Cemal (Küçük) ile de, telgrafla sürekli iletişim içinde olunmuştur. 21 Haziran tarihinde bazı kararlar alınmış; ertesi gün bu kararlar Amasya Genelgesi adı verilen genelgeyle yayınlanmış ve tüm yurda gönderilmiştir. Özet olarak, kararlarda şunlar dile getirilmiştir: “Vatanın bütünlüğü ve ulusun bağımsızlığı tehlikededir. Ulusun bağımsızlığını yine ulusun azim ve kararı kurtaracaktır. Bu amaçla en kısa zamanda, Sivas’ta her livadan seçilecek üçer temsilciden oluşan bir ulusal kongre toplanacaktır. Fakat ondan önce Erzurum’da bir bölge kongresi yapılacaktır.” Amasya Genelgesi ile,

¹⁵¹ Atatürk, a.g.e. , s: 24

¹⁵² Özkan, a.g.e. , s: 5 - 21

Kurtuluş Savaşı'nın başlangıç vuruşu yapılmıştır. Söz konusu genelgede, Kurtuluş Savaşı'nın gerekçesi ve yöntemi bildirilmiştir.¹⁵³

8 Temmuz tarihinde gelen bir telgraf ile Mustafa Kemal Paşa'nın ordu müfettişliği görevinden azledildiği bildirilmiş, bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa askerlikten istifa etmiştir. Buna karşın, Erzurum Kongresi'ni düzenleyecek olan heyet, kongre başkanlığına Mustafa Kemal'in getirilmesini kararlaştırılmıştır. 23 Temmuz 1919'da toplanan ve 7 Ağustos 1919'a kadar süren Erzurum Kongresi'ne 23'ü Erzurum'dan olmak üzere Bitlis, Sivas, Trabzon ve Van'dan toplam 54 delege katılmıştır. Bölgesel bir nitelik taşıyan kongrede, tüm ulusu ilgilendiren kararlar alınmıştır. Alınan kararlarda özetle şunlar yer almıştır; ulusal sınırlar içinde vatan bütündür parçalanamaz; bağımsızlığın korunması ve güvenliğin sağlanmasına İstanbul Hükümeti'nin gücü yetmezse geçici bir hükümet kurulacaktır; milletin gücünü ve millet iradesini egemen kılmak esastır; Hristiyan azınlıklara, siyasi üstünlük ve toplum düzenimizi bozacak ayrıcalıklar verilemez; manda ve himaye kabul olunamaz; en kısa zamanda seçimler yapıp Meclis-i Mebusan toplanmalıdır; Doğu Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulmuştur. Alınan kararları uygulamak için de Mustafa Kemal'in başkanlığında dokuz üyeli "Heyet-i Temsiliye" oluşturulmuştur.¹⁵⁴

4 – 11 Eylül 1919 tarihleri arasında gerçekleşen Sivas Kongresi, yine Mustafa Kemal'in başkanlığında toplanmıştır. Ulusal bir nitelik taşıyan kongrede alınan kararlar şöyle özetlenebilir: Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı 30 Ekim 1918'deki sınırlar içerisinde kalan Osmanlı ülkesi bütündür, parçalanamaz; Meclis-i Mebusan bir an önce toplanmalıdır; ülke çapındaki tüm direniş örgütleri birleştirilerek Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti (ARMHC) adı altında toplanmıştır; ARMHC, Heyet-i Temsiliye adlı merkezi kurulca yönetilecektir.¹⁵⁵

Kongrenin hemen ardından, Sivas Kongresi'nin dağıtılması emrini veren ve bu amaçla Elazığ Valisi Ali Galip'i görevlendiren Damat Ferit hükümetine karşı net bir tavır alınmış ve İstanbul ile bütün haberleşme kesilmiştir. Anadolu'da, İstanbul hükümetine tavır alabilecek bir güç odağının ortaya çıkması başkentte büyük etki yaratmış ve Damat Ferit hükümeti istifa etmek zorunda kalmıştır. Yerine kurulan Ali

¹⁵³ Akşin, **a.g.m.** , s: 75 – 76 ; Fahri Çoker, **Türk Parlamento Tarihi : Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem (1919 – 1923)** , Cilt : 1, Yayın No: 4 , Ankara, TBMM Vakfı Yayınları, 1994 , s: 5 - 6

¹⁵⁴ Akşin, **a.g.m.** , s: 78 – 79 ; Özkan, **a.g.e.** , s: 55 – 57 ; Çoker, **a.g.e.** , s: 11

¹⁵⁵ Akşin, **a.g.m.** , s: 81 – 84 ; Özkan, **a.g.e.** , s: 73 ; Çoker, **a.g.e.** , s: 19 - 21

Rıza Paşa hükümeti, Heyet-i Temsiliye ile görüşmek üzere Bahriye Nazırı Salih Paşa'yı görevlendirmiştir. Mustafa Kemal ve Rauf Bey ile Salih Paşa arasında Amasya'da 20-22 Ekim tarihlerinde gerçekleşen görüşmede alınan kararlar şöyle özetlenebilir: Vatanın bütünlüğü ve milletin bağımsızlığı korunacaktır; Müslüman olmayan azınlıklara siyasi egemenlik ve toplumsal dengeyi bozacak ayrıcalıklar verilmeyecektir; İstanbul hükümeti, ARMHC'ni tanıyacaktır; Meclis-i Mebusan, Anadolu'da, İstanbul hükümetinin uygun göreceği bir yerde toplanacaktır. Böylece İstanbul hükümeti, ARMHC'ni resmen tanımış ve bir taraf olarak müzakere etmiştir.¹⁵⁶

2.4.3. Son Osmanlı Meclis-i Mebusan'ı ve Misak-ı Milli

Meclis-i Mebusan, Vahdettin tarafından süresiz olarak kapatılmış, Kanun-i Esasi'de yer alan, dört ay içerisinde seçimlerin yapılarak yeni meclisin toplanması hükmü de yerine getirilmeyerek Meşrutî rejimden uzaklaşmıştı.¹⁵⁷ Amasya görüşmesi ile İstanbul Hükümeti'nin ARMHC'ni resmen tanınması ve Meclis-i Mebusan'ın tekrar açılacağına dair karar alınması üzerine seçimler için hazırlıklar başlamıştır. 1919 sonbaharında yapılan seçimler, Osmanlı İmparatorluğunun altıncı genel seçimi olup, Anadolu'da doğup büyüyen milli mücadele hareketinin hukukileşmesi sürecinde önemli bir rol oynamıştır. Seçilen 175 mebus içerisinde milli mücadele taraftarı 116 mebus bulunmuştur. Milli Mücadele taraftarı mebuslar, İstanbul'a gitmeden önce Ankara'da bulunan Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal ile bir görüşme yapmışlar; mebuslara, Erzurum ve Sivas kongrelerinde alınan kararlar ve benimsenen ilkeler; Misak-ı Milli adı verilen program ve Meclis-i Mebusan başkanlığına Mustafa Kemal'i seçmeleri gerektiği anlatılmıştır.¹⁵⁸

12 Ocak 1920 tarihinde toplanan Meclis-i Mebusan'da, mebusların Müdafaa-i Hukuk görüşleri etrafında toplanmalarını sağlamak amacıyla bir grup oluşturulması, Ankara'da yapılan görüşmede milli mücadele taraftarı mebuslara telkin edilmişti. Bu amaçla çekirdek görevini üstlenen bir heyet çalışmalara başlamış, öncelikle Müdafaa-i Hukuk Fırkası kurulması düşünülürken, daha sonra bunun sakıncaları üzerinde durulmuş ve bir Felah-ı Vatan grubu kurulması kararlaştırılmıştır. Bir siyasi parti olarak kurulmadığı için özel bir programa ve tüzüğe sahip olmayan

¹⁵⁶ Özkan, **a.g.e.**, s: 73 ; Çoker, **a.g.e.**, s: 23 ; Tunaya, **a.g.m.**, s: 325

¹⁵⁷ Akşin, **a.g.m.**, s: 85

¹⁵⁸ Zürcher, **a.g.e.**, s: 202 ; Tunaya, **a.g.m.**, s: 326 – 327 ; Abdullah Özkan, **Ulusun Şahlanışı**, İstanbul, Boyut Yayıncılık, 2005, s: 111 - 113

Felah-ı Vatan grubuna hemen hemen bütün mebuslar katılmıştır. Grubun amacı, Erzurum ve Sivas kongrelerinde alınan kararların meclise mal edilmesini sağlamak olmuş ve Misak-ı Milli belgesi kabul edilerek bu amaca ulaşılmıştır. Ancak Mustafa Kemal değil, Celalettin Arif Bey Meclis başkanlığına seçilmiştir.¹⁵⁹

28 Ocak 1920 tarihinde kabul edilen Misak-ı Milli'nin özelliklerini ve içeriğini şu şekilde özetleyebiliriz: Misak-ı Milli bir parlamento kararıdır; Padişah tarafından onaylanmamıştır ; tam bağımsızlık ve kapitülasyonların kaldırılması talep edilmiştir; ilkeleri, Amasya Genelgesi, Erzurum ve Sivas kongrelerinde alınan kararlar temelinde belirlenmiştir; vatanın yeni sınırları etnik yoğunluğa dayanılarak çizilmiştir; etkisini arttırmak ve belgeye bağlılığı göstermek için 'yemin' (misak) biçiminde tanımlanmıştır; yeni, ulusal ve bağımsız bir devlet kurmak üzere hareket geçmiş olan Türklerin akdettikleri, birlikte yaşamak üzere anlaştıkları koşulları içeren bir sosyal sözleşme özelliği taşımaktadır; başka bir deyişle, kurulacak olan yeni devlet bu sözleşmenin içerdiği koşullara dayanacağı ilan edilmektedir. Bir anlamda Misak-ı Milli, son Osmanlı Meclis-i Mebusan'ını Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne bağlayan ideolojik bir köprü olarak değerlendirilebilir.¹⁶⁰

Misak-ı Milli'nin kabulüne İtilaf Devletleri büyük tepki göstermişler ve 16 Mart 1920 tarihinde İngiltere öncülüğünde yürütülen bir operasyonla İstanbul'da devam etmekte olan işgali daha da şiddetlendirmişlerdir. 11 Nisan'da Meclis-i Mebusan dağıtılmış, bazı mebuslar Malta'ya sürgüne gönderilmiş, bazı mebuslar da gizlice Anadolu'ya geçmiştir. Böylece Milli Mücadele yeni bir safhaya ulaşmış ve Anadolu'da yeni bir meclis kurulması için çalışmalara başlanmıştır.¹⁶¹

2.4.4. TBMM'nin Kuruluşu

Mustafa Kemal, henüz Meclis-i Mebusan dağıtılmadan önce, İstanbul'daki işgalin şiddetlenmesinden üç gün sonra, 19 Mart 1920 tarihinde, Ankara'da olağanüstü yetkilere sahip bir meclisin toplanmasını sağlama konusundaki kararını ve bu kararın nasıl uygulanacağını gösteren bir bildiri yayımlamıştır. Mustafa Kemal, bildiri hazırlarken, Kurucu Meclis adını kullanmayı düşünmüş ancak daha sonra, halkın alışık

¹⁵⁹ Tunaya, **a.g.m.** , s: 328 – 329 ; Özkan, **a.g.e.** , s: 113

¹⁶⁰ Tunaya, **a.g.m.** , s: 331 ; Akşin, **a.g.m.** , s: 86 ; Rıdvan Akın, **TBMM Devleti (1920 – 1923) – Birinci Meclis Döneminde Devlet Erkları Ve İdare**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s: 44

¹⁶¹ Akşin, **a.g.m.** , s: 88 – 90 ; Özkan, **a.g.e.** , s: 113

olmadığı bir deyim olduğu gerekçesiyle bundan vazgeçerek, olağanüstü yetkilere sahip bir meclis deyimini kullanmakla yetinmiştir.¹⁶²

Kurulacak olan yeni meclis için seçimler yapılması da Mustafa Kemal tarafından bildirilmiştir. Yeni meclis, seçilecek yeni milletvekilleri ile birlikte son Osmanlı Meclis-i Mebusan'ında yer alan mebusların Ankara'ya gelecek durumda olanlarının da katılımıyla oluşacaktır. Kısa sürede seçimler tamamlanmış, 66 seçim bölgesinden 337 milletvekilinin katılımıyla yeni meclis 23 Nisan 1920 tarihinde Ankara'da toplanmıştır. 'Türkiye', Türklerin yaşadığı ülkenin adını; 'Büyük', meclisin olağanüstü yetkilere sahip olduğunu; 'Millet' de, meclisin milleti temsil ettiğini belirtmek üzere yeni meclis, Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) olarak adlandırılmıştır. TBMM Başkanlığına Mustafa Kemal seçilmiştir. TBMM Başkanının aynı zamanda meclisin seçeceği hükümete de başkanlık etmesi kararlaştırılmıştır. Böylece Milli Mücadele, Osmanlı İmparatorluğu'ndan bağımsız olarak, seçilmiş bir parlamentonun önderliğinde yeni bir sürece girmiştir.¹⁶³

Birinci dönem TBMM'nde milletvekilleri arasındaki görüş farklılıkları zamanla aynı görüşte olanların bir araya gelmelerine ve mecliste gruplaşmaların doğmasına neden olmuştur. Gruplaşmaların mecliste huzursuzluk yaratmaya ve meclisin sağlıklı karar alamaz hale gelmeye başlaması üzerine Mustafa Kemal, ARMHC'ne mensup milletvekillerini, siyasi görüş ayrılıklarını bir kenara koyarak temelde Misak-ı Milli belgesi olmak üzere asgari müştereklerde bir araya getirmeye çalışmış ve bu amaçla 10 Mayıs 1921'de Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nu kurmuştur. Sonrasında, bu gruptan farklı görüşler taşıyan milletvekilleri bir araya gelerek 1922 Temmuz'unda İkinci Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu adıyla bir muhalif grup oluşturmuştur. Birinci Grup, Mustafa Kemal'in liderliğinde iken İkinci Grup, Mustafa Kemal'in diktatörlüğünü ilan etmesinden endişe eden ve siyasi görüş anlamında liberal demokratlardan saltanat taraftarlarına uzanan bir portföye sahip olan bir muhalefet bloku olarak öne çıkmaktadır. Bu iki grubun varlığı ve siyasi

¹⁶² Atatürk, **a.g.e.**, s: 234 ; Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, **İlk Meclis**, İstanbul, Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, 1999, s: 12 - 15

¹⁶³ Atatürk, **a.g.e.**, s: 234 – 235 ; Akşin, **a.g.m.**, s: 90 – 91 ; Akın, **a.g.e.**, s: 49

rekabeti, Birinci Dönem TBMM'nin çoğulcu ve heterojen bir kimliğe sahip olmasını sağlamıştır.¹⁶⁴

2.4.5. Kurtuluş Savaşı

TBMM kurulduktan kısa bir süre sonra İtilaf Devletleri, İtalya'nın San Remo şehrinde 24 Nisan 1920 tarihinde, Osmanlı ile yapacakları barış andlaşmasına son şeklini vermişlerdir. Sevr Andlaşması adı verilen bu andlaşma, Osmanlı İmparatorluğu topraklarının büyük kısmını Ermenistan'a, Yunanistan'a, Suriye'ye ve kurulması tasarlanan Kürdistan'a paylaştırmakta, bir kısmını Fransa ve İtalya'nın nüfuzuna bırakmakta; boğazlar, uluslararası bir örgüt olarak Boğazlar Komisyonu'nun denetimine bırakılmakta; Osmanlı silahlı kuvvetlerini 50000 civarında askerle sınırlamakta; Kapitülasyonları geri getirmekte; Osmanlı maliyesini Fransız, İngiliz ve İtalyan temsilcilerinden oluşacak olan Meclis Komisyonuna bırakmakta; İtilaf devletlerinin gereken yerleri işgal etmesine olanak sağlamaktadır. Padişah ve İstanbul Hükümeti bu andlaşmayı imzalamak istememiş; bunun üzerine İtilaf Devletleri, Yunanistan'ı harekete geçirmiş, Yunan Ordusu 22 Haziran 1920 tarihinde taarruza geçerek Batı Anadolu'nun büyük kısmını işgal etmiştir. Bu gelişmeler üzerine, 10 Ağustos 1920 tarihinde Sevr Andlaşması, Osmanlı temsilcileri Rıza Tevfik, Reşat Halis ve Hadi Paşa tarafından imzalanmıştır.¹⁶⁵

TBMM, oluşturduğu düzenli ordu ile Yunan işgalini sona erdirmek ve Misak-ı Milli sınırları içerisinde tam bağımsız bir devlet kurmak için Kurtuluş Savaşını başlatmıştır. TBMM, ilk askeri ve siyasi zaferini Doğu Cephesinde Ermenilere karşı elde etmiştir. TBMM ile İstanbul Hükümeti arasında devam eden iç savaştan ve Yunan işgalinden faydalanmak isteyen Ermeniler, geniş çapta bir saldırıya geçmiş, buna mukabil, bu bölgede yer alan ve ordusunu terhis etmemiş olan Kazım Karabekir komutasındaki 15. Kolordu, Ermenilerin saldırılarını geri püskürttüğü gibi, Ermenilerin işgali altındaki yerleri de geri almıştır. Bu zafer, TBMM'nin ilk kez bir uluslararası andlaşmaya imza atması ile sonuçlanmıştır. 3 Aralık 1920'de imzalanan Gümrü

¹⁶⁴ Erdoğan, **a.g.e.**, s: 50 ; Şerif Mardin, "Türk Siyasetini Açıklayabilecek Bir Anahtar Merkez-Çevre İlişkileri", **Türkiye'de Siyaset: Süreklilik ve Değişim**, (Çev.: Şeniz Gönen), Der.: Ersin Kalaycıoğlu, Ali Yaşar Sarıbay, Yayın No: 157, İstanbul, Der Yayınları, Bilatarih, s: 136 ; Akın, **a.g.e.**, s: 59 - 61

¹⁶⁵ Akşin, **a.g.m.**, s: 93 – 94 ; Abdullah Özkan, **Zafer**, İstanbul, Boyut Yayıncılık, 2005, s: 85

Andlaşmasıyla Oltu, Sarıkamış ve Kars Türkiye'ye verilmiş; Ermenistan, Sevr'i tanımadığını kabul etmek durumunda kalmıştır.¹⁶⁶

Doğu Cephesi'nde bu gelişmeler olurken, Yunan Ordusu, Batı Cephesindeki TBMM Ordusunun henüz tam olarak oluşmamasından ve Çerkez Ethem'in TBMM'ye karşı başlattığı isyandan faydalanarak; 6 Ocak 1921'de, Eskişehir'i işgal etmek amacıyla, İnönü'de bulunan Türk mevzilerine karşı saldırıya geçmiştir. Türk Ordusu bu saldırıya karşı büyük bir direniş göstererek Yunan Ordusunu geri çekilmeye zorlamış ve bu arada da Çerkez Ethem isyanını da bastırmıştır. Böylece Türk Ordusu, hem içte hem dışta önemli bir başarı elde etmiştir. I. İnönü Muharebesi adı verilen bu zaferin ardından, orduya olan güven artmış; asker kaçakları azalmış; Yunan Ordusu ilk önemli yenilgisini almış; İtilaf Devletlerinin Yunanistan ile ilgili kuşkuları artmış; TBMM'nin otoritesi pekişmiş; Meclisin oluşturduğu yeni siyasal düzen kabullenilmiş; İstiklal Marşı Milli Marş olarak kabul edilmiş; Teşkilat-ı Esasiye Kanunu kabul edilmiştir. 1921 tarihli, Yeni Türk Devleti'nin ilk Anayasası sayılabilecek bu kanun, 1924 tarihine dek yürürlükte kalmıştır. 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile, egemenliğin ulusa ait olduğu kabul edilmiş ve Meclis Hükümeti sistemi kurularak yasama, yürütme ve yargı erkleri, TBMM'nin uhdesine verilmiştir. I. İnönü Muharebesi'nin dış politikada meydana getirdiği sonuçlar ise, Londra Konferansı, Moskova Andlaşması ve Afganistan ile imzalanan Dostluk Andlaşmasıdır. Her ne kadar konferansa Osmanlı Hükümeti ile birlikte çağrılmış olsa da, Londra Konferansı ile İtilaf Devletleri TBMM'yi ilk kez resmen tanımıştır. Moskova Andlaşması ile, Sovyetler Birliği, Misak-ı Milli'yi kabul edip Yeni Türk Devletini tanıyan ilk büyük devlet olmuştur. Afganistan ile imzalanan Dostluk Andlaşması sonucunda Afganistan, TBMM'yi tanıyan ilk Müslüman devlet olmuştur.¹⁶⁷

I. İnönü Muharebesi'nde sarsılan prestijini kurtarmak ve Türk Ordusunu yok etmek için, İngiltere'nin de teşvikiyle Yunan Ordusu bir kez daha saldırıya geçmiş; fakat bu kez de Türk Ordusu tarafından durdurularak geri çekilmek zorunda kalmıştır. II. İnönü Muharebesi'nden de zaferle ayrılan Türk Ordusuna duyulan güven daha da

¹⁶⁶ Akşin, **a.g.m.** , s: 96 ; Özkan, **a.g.e.** , s: 29 - 35

¹⁶⁷ Akşin, **a.g.m.** , s: 97 - 99 ; Özkan, **a.g.e.** , s: 71 - 91 ; Velidedeoğlu, **a.g.e.** , s: 78 - 79

artmış; Batı kamuoyu da Türklere destek vermeye başlamıştır. Fransa, Ankara ile ilişkilerini geliştirmeye başlarken, İtalya da Anadolu'dan çekilmeye başlamıştır.¹⁶⁸

Yunanlılar, kaybettikleri iki muharebenin ardından ülkelerinde seferberlik ilan ederek tüm kaynaklarını ordularına aktarmışlar ve Türk Ordusunu tamamen yok etmek ve TBMM'ne Sevr Andlaşması'nı kabul ettirebilmek için 10 Temmuz 1921'de taarruza başlamışlardır. Afyon, Kütahya, Eskişehir Yunanlıların eline geçmiş; Mustafa Kemal, ordunun Sakarya ırmağının doğusuna çekilmesini emretmiş; böylece ordunun kayıpları biraz azaltılmıştır. Eskişehir - Kütahya Muharebeleri'nde alınan bu mağlubiyet üzerine Mustafa Kemal Paşa oldukça sert bir şekilde eleştirilmiş, Meclisin Kayseri'ye taşınması gündeme gelmiş, İstiklal Mahkemeleri yeniden çalışmaya başlamıştır. Bu muharebede alınan yenilgi, topyekün bir ölüm-kalım savaşının verilmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Bu amaçla, TBMM'nde yaşanan sert tartışmalardan sonra, TBMM'nin tüm yetkilerini Mustafa Kemal Paşa'ya devreden Başkomutanlık Yasası çıkartılmıştır. Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın ilk icraatı, tüm kaynakların orduya aktarılmasını sağlayacak olan ve topyekün bir seferberliği ifade eden Tekalif-i Milliye Emirleri'ni çıkartmak olmuş, bu emirler ile ülkenin sahip olduğu bütün kaynaklar orduya aktarılmıştır.¹⁶⁹

Yunan Ordusu bir kez daha taarruza geçtiğinde, Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, 'Hattı müdafaa yoktur, Sath-ı müdafaa vardır, o sath bütün vatandır', emrini vermiş ve Yunan Ordusu, Sakarya ırmağı kıyılarında durdurulmuştur. Sakarya Meydan Muharebesi'nde alınan bu sonuç ile halkın morali yükselmiş, TBMM'nin prestiji düzelmiş ve büyük bir taarruz için çalışmalar başlamıştır. Sakarya Muharebesi sonrasında Rusya ile Kars Andlaşması, Fransa ile Ankara Andlaşması imzalanmış ve bugünkü doğu sınırı belirlenerek, Fransa ile savaş durumu sona erdirilmiştir. Fransa, Misak-ı Milli'yi tanıyan ilk İtilaf Devleti olmuştur.¹⁷⁰

Büyük gizlilik içerisinde tamamlanan hazırlıklardan sonra, 26 Ağustos 1922 tarihinde Büyük Taarruz başlamış, 30 Ağustos'ta düşmanın ana kuvvetleri yok edilmiş,

¹⁶⁸ Akşin, **a.g.m.** , s: 99 ; Özkan, **a.g.e.** , s: 93

¹⁶⁹ Akşin, **a.g.m.** , s: 99 ; Özkan, **a.g.e.** , s: 109 - 113

¹⁷⁰ Akşin, **a.g.m.** , s: 100 - 101 ; Özkan, **a.g.e.** , s: 115 - 117

9 Eylül'de de Türk Ordusu İzmir'e girmiştir. Büyük Taarruz ile Milli Mücadelenin askeri safhası, yani Kurtuluş Savaşı sona ermiştir.¹⁷¹

11 Ekim 1922 tarihinde İtilaf Devletleri ile imzalanan Mudanya Ateşkes Andlaşması ile Mondros Ateşkes Andlaşması ve Sevr Andlaşması geçerliliklerini kaybetmiş; Türk ve Yunan kuvvetleri arasındaki savaş son bulmuş; İstanbul ve Doğu Trakya savaşılmadan geri alınmış ve barış andlaşması için çalışmalar başlamıştır.¹⁷²

2.4.6. Saltanatın Kaldırılması Ve Lozan Andlaşması

TBMM'nin önderliğinde kazanılan Kurtuluş Savaşı zaferinden sonra bir barış andlaşması için çalışmalar başlamıştır. İtilaf Devletlerinin, barış andlaşması görüşmeleri için hem İstanbul Hükümeti'ni hem de TBMM'ni çağırması üzerine; TBMM bu ikiliği ortadan kaldırmaya karar vermiştir. Yeni Türk Devletinin ulus egemenliğine dayanmış olması; Padişahın ve İstanbul Hükümeti'nin işgal ve Kurtuluş Savaşı sırasında düşmanla işbirliği yapması ve isyanlar çıkartarak TBMM ile bir iç savaş ortamı yaratması; ve nihayet, barış andlaşması görüşmeleri için İstanbul Hükümeti'nin de davet edilmesi gibi gerekçelerle Saltanatın kaldırılması gündeme gelmiştir. TBMM, 1 Kasım 1922 günü almış olduğu bir kararla Hilafet ile Saltanatı birbirinden ayırarak, 600 yıldan fazla bir süredir devam eden Osmanlı Saltanatı'nı kaldırmıştır. TBMM tarafından seçilecek Osmanlı Hanedanından bir kişinin Halife olması da karara bağlanmış ve TBMM, 18 Kasım 1922 tarihinde veliaht Abdülmecit'i Halife olarak atamıştır.¹⁷³

Saltanatın kaldırılmasının yanı sıra İstanbul hükümeti ve Meclis-i Ayan'ı da lağvederek hukuki ve fiili olarak ülkenin tek temsilcisi olan TBMM, Barış Andlaşması görüşmeleri için İsmet Paşa başkanlığında bir heyeti, 20 Kasım 1922 tarihinde İsviçre'nin Lozan şehrinde başlayan Barış Konferansına göndermiştir. İngiltere'nin uzlaşmaz tutumu nedeniyle konferans Şubat ayında kesintiye uğramış; bu kesinti sürecinde İzmir İktisat Kongresi toplanmış ve olası bir barış andlaşmasının Birinci Dönem TBMM tarafından kabul edilmemesi ihtimaline karşı seçimler yapılarak

¹⁷¹ Akşin, **a.g.m.** , s: 104 - 107 ; Özkan, **a.g.e.** , s: 143

¹⁷² Akşin, **a.g.m.** , s: 107 - 108 ; Özkan, **a.g.e.** , s: 151

¹⁷³ Akşin, **a.g.m.** , s: 108 – 110 ; Kazım Karabekir, **Paşaların Kavgası – İnkılap Hareketlerimiz**, İstanbul, Emre Yayınları, 2000, s:106 ; “Siyasi İnkılaplar (Saltanatın Kaldırılması, Cumhuriyetin İlanı, Halifeliğin Kaldırılması) ”, <http://www.ait.hacettepe.edu.tr/egitim/ait203204/III.pdf>, Erişim Tarihi: 20.03.2007

TBMM yenilenmiştir. Yapılan diplomatik temaslar sonucunda 23 Nisan 1923 tarihinde yeniden başlayan görüşmeler, 24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan Barış Andlaşması'nın imzalanması ile sonuçlanmıştır. Bu andlaşma ile, Musul hariç olmak üzere Misak-ı Milli sınırları, Yeni Türk Devleti'nin sınırları olarak kabul edilmiştir. Musul konusu, Milletler Cemiyeti tarafından çözülmek üzere sonraya bırakılmıştır. Kapitülasyonlar kaldırılmıştır. Boğazlar, askerden arındırılarak başkanlığına bir Türk getirilecek olan uluslararası bir komisyona bırakılmıştır. Bu andlaşma ile Yeni Türk Devleti, uluslararası arenada varlığını kanıtlamış, Osmanlı Devleti'nin hukuki varlığı sona ermiştir.¹⁷⁴

2.5. CUMHURİYETİN İLANI VE TEK PARTİ DÖNEMİ

2.5.1. Halk Fırkası'nın Kuruluşu

1 Nisan 1923 tarihinde TBMM seçimlerin yenilenmesine karar vermiştir. 8 Nisan'da Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı olarak Mustafa Kemal, seçim dolayısıyla halka yayınladığı bildiride, '9 Umde' adı verilen ve kurulması düşünülen Halk Fırkası'nın temelini oluşturan bir takım ilkeler bütününe açıklamıştır. Buna göre; ulustan aldığı yetkiyle oluşan TBMM'nin görevlerini büyük ölçüde yerine getirdiği ve yeni seçimlere karar verildiği; bundan sonraki dönemde barış olduğunda bir ekonomik kalkınma hamlesi içine girileceği; bu yeni dönemde TBMM'nin çoğunluğunu bu amaç etrafında toplamak ve birleştirmek, bu yolda ulusal egemenlik temelinde bir Halk Fırkası kurmak yolunda hareket edileceği, TBMM'de halen mevcut olan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun (1. Grup) Halk Fırkası'na dönüşeceği belirtilmiştir.¹⁷⁵

İki dereceli ve mutlak çoğunluk yöntemine göre yapılan seçimlerde ARMHC başarılı olmuş; yeni TBMM'nde çoğunluğu elde etmiştir. Birinci Dönem TBMM'nde yer alan İkinci Gruba mensup pek az üye yeniden milletvekili seçilebilmiştir. Böylece, ilk zamanlarda şiddetli siyasi tartışmalar yaşanmasına karşın, Birinci Dönem TBMM'ne kıyasla siyasi görüşleri birbirine daha yakın olan

¹⁷⁴ Akşin, **a.g.m.**, s: 110 – 114 ; Akın, **a.g.e.**, s: 391 - 392

¹⁷⁵ Cemil Koçak, "Siyasal Tarih (1923 - 1950)", **Yakınçağ Türkiye Tarihi (1908 – 1980)**, Haz.: Sina Akşin, İstanbul, Milliyet Kitaplığı, 2004, s: 131 ; Karabekir, **a.g.e.**, s: 130 - 134

milletvekillерinden oluşan bir TBMM ortaya çıkmış ve tek parti yönetimine doğru ilk adım atılmıştır.¹⁷⁶

11 Ağustos tarihinde toplanan İkinci Dönem TBMM’nde bir fikir birliği oluşturmak ve milletvekilleri arasındaki görüş ayrılıklarını en aza indirmek için Mustafa Kemal tarafından önceden ilan edilen Halk Fırkası’nın kuruluş çalışmalarına, yeni TBMM toplandıktan hemen sonra başlanmıştır. ARMHC üyesi bazı milletvekilleri tarafından hazırlanan partinin nizamnamesi, 9 Eylül’de kabul edilmiş ve Halk Fırkası 11 Eylül 1923 tarihinde resmen kurulmuştur. (Ancak kuruluş günü için, simgesel bir anlamı olan 9 Eylül tarihi tercih edilmiştir.) 11 Eylül’de yapılan seçimde Mustafa Kemal, Halk Fırkası’nın Genel Başkanlığına seçilmiştir. Parti Nizamnamesinin ‘Umumi Esaslar’ kısmında belirtildiğine göre partinin amaçları; ulusal egemenliğin halk tarafından ve halk için uygulanmasına yol göstermek; Türkiye’yi çağdaştırmak ve hukuk devletini egemen kılmaktır. Parti, halk tanımını herhangi bir sınıfa mal etmemiş, aksine sınıflar üstü bir halk tanımından yola çıkarak, her cins ayrıcalığa karşı olduğunu açıklamıştır.¹⁷⁷

Kurtuluş Savaşı’nı yürüten önderlerin çoğunun içinde yer aldığı Halk Fırkası siyasi yaşamın tek partisi olarak iktidardaki yerini almıştır. Parti, İttihatçıların merkeziyetçi, laik ve milliyetçi rolünü aynen üstlenmiştir. Partinin hem iç yapısı hem de söylem ve eylemleri bağlamında demokratik olmadığı kabul edilmekle birlikte totaliter de olmadığı, ancak otoriter olarak tanımlanabileceği yolunda genel bir kanı hakimdir. Buna göre Halk Fırkası, dönemin Kara Avrupa’sında örnekleri görülen faşist-totaliter partiler ile birebir örtüşmemektedir; ancak seçimlerin parti tarafından belirlenen adayları oylamak usulüne dönüşmesi, siyasal özgürlüklerin çok sınırlı tutulması gibi nedenlerden dolayı otoriter olarak nitelenmektedir.¹⁷⁸

2.5.2. Cumhuriyetin İlanı

23 Ekim’de TBMM 2. Başkanı Ali Fuat (Cebesoy) istifa etmiş ve Halk Fırkası Meclis Grubu’nda yapılan seçimde Mustafa Kemal’in liderliğindeki Halk Fırkası yönetimi tarafından gösterilen aday değil, Rauf Bey TBMM 2. Başkanlığına

¹⁷⁶ Koçak, **a.g.m.**, s: 132

¹⁷⁷ Koçak, **a.g.m.**, s: 132 ; “Atatürk Döneminde Kurulan ve BMM’nde Temsil Edilen Siyasi Fırkalar ve Siyasal Olaylar”, <http://www.ait.hacettepe.edu.tr/egitim/ait203204/II2.pdf>, Erişim Tarihi: 20.03.2007

¹⁷⁸ Turgut, **a.g.e.**, s: 256

seçilmiştir. Bu durum Halk Fırkası içerisindeki görüş ayrılıklarını açığa çıkartmıştır. Bunun üzerine, 27 Ekim 1923 tarihinde Fethi (Okyar) Bey'in başında bulunduğu İcra Vekilleri Heyeti (hükümet), Mustafa Kemal'in isteği üzerine istifa etmiş; ancak TBMM'ndeki görüş ayrılıkları nedeniyle yeni bir hükümet kurulamamıştır. Meclis Başkanının yetkilerinin siyasi krizi aşmak için yeterli olmaması; İcra Vekilleri Heyeti'nin tek tek TBMM tarafından seçilmesinden dolayı hükümet kurmanın ve hükümet içerisinde görüş birliği oluşturma'nın çok zor olması nedenlerinden dolayı; kabine sistemine ve devlet başkanına ihtiyaç duyulmuş bu da Cumhuriyet ilan edilmesi için uygun bir siyasi ortam oluşturmuştur.¹⁷⁹

28 Ekim akşamı Çankaya'da yapılan toplantıda, ertesi gün Cumhuriyetin ilan edilmesi kararlaştırılmıştır. 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda (anayasa) yapılması düşünülen şu değişiklikleri içeren bir önerge hazırlanmıştır: Hakimiyet kayıtsız şartsız milletindir; devletin hükümet şekli Cumhuriyettir; Türkiye Devleti'nin dini İslam, resmi dili Türkçe, başkenti Ankara'dır; Türkiye Devleti TBMM tarafından yönetilir; Türkiye Cumhurbaşkanı TBMM genel kurulunca kendi üyeleri arasından seçilir; Türkiye Cumhurbaşkanı devletin de başkanıdır, gerektiğinde TBMM'ne ve Bakanlar Kurulu'na başkanlık eder; Başbakan, Cumhurbaşkanı tarafından TBMM üyeleri arasından seçilir.¹⁸⁰

29 Ekim 1923 tarihinde, önce Halk Fırkası Meclis Grubu'nda, ardından TBMM'de, Cumhuriyet'in ilanı kabul edilmiş; aynı gün yapılan seçim ile, Mustafa Kemal, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Ertesi gün İsmet Paşa da hükümeti kurmakla görevlendirilmiş, aynı gün ilk Cumhuriyet hükümeti kurulmuş ve böylece İsmet Paşa da Cumhuriyetin ilk Başbakanı olmuştur.¹⁸¹

Cumhuriyetin ilanı, hükümet ve devlet başkanlığı krizlerini çözmüş ve kurulmuş olan rejimin adını koymuştur. Kamuoyunda ve Milli Mücadelenin lider kadrosunda Cumhuriyetin ilanına yönelik bir muhalif tepki doğmamıştır. Ancak, Milli Mücadelenin lider kadrosundan önemli isimlerin -Hüseyin Rauf, Ali Fuat (Cebesoy), Adnan (Adıvar), Refet (Bele) ve Kazım (Karabekir)- başkentte olmadığı ve onlara danışılmadan sadece 158 milletvekilinin oylarıyla Cumhuriyetin ilan edilmesine karşı

¹⁷⁹ Koçak, **a.g.m.**, s: 133 – 134 ; “Atatürk Döneminde...”, **a.g.k.**, Erişim Tarihi: 20.03.2007

¹⁸⁰ Koçak, **a.g.m.**, s: 134 ; “Atatürk Döneminde...”, **a.g.k.**, Erişim Tarihi: 20.03.2007

¹⁸¹ Koçak, **a.g.m.**, s: 134 ; “Atatürk Döneminde...”, **a.g.k.**, Erişim Tarihi: 20.03.2007 ; Karabekir, **a.g.e.**, s: 192 - 194

bu isimler tepki göstermişler ve gazetelere verdikleri mülakatlarda, esas önemli olanın Cumhuriyet ilan edilmesi değil Cumhuriyet adı altında tek adam veya istibdat yönetimine kayılmaması ve demokratik bir rejim kurulması olduğunu vurgulamışlardır.¹⁸²

2.5.3. Hilafetin Kaldırılması ve 1924 Anayasası

Milli Mücadele sonrasında üniter bir milli devlet olarak kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde Halifenin varlığı, yönetimde iki başlı bir görünüme sebep olmuştur. Halife, Cumhuriyet karşıtları ve rejim muhaliflerinin ilgi odağı haline gelmiş, bu sebeple Hilafetin kaldırılması için çalışmalar başlatılmış; 3 Mart 1924 tarihinde de TBMM, Hilafetin kaldırılmasına karar vermiştir. Aynı gece Halife Abdülmecit Efendi ve Osmanlı Hanedanının üyeleri yurt dışına çıkarılmıştır. Aynı gün kabul edilen diğer yasalarla da Şer'ie ve Evkaf Vekaleti ile Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekaleti kaldırılmış; yerlerine Başbakanlığa bağlı Diyanet İşleri Başkanlığı ile Genelkurmay Başkanlığı kurulmuştur. Bu iki bakanlığın kabineden çıkartılması ve Başbakanlığa bağlı başkanlıklar haline getirilmesi ile din ve ordu, siyasi kurumların dışına çıkartılmıştır.¹⁸³

Saltanatın ve hilafetin kaldırılması, Osmanlı hanedanının yurtdışına çıkartılması ile Cumhuriyetin en büyük siyasi rakipleri ortadan kaldırılmış; Başbakanlığa bağlı Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kurulmasıyla dini kurum tamamen hükümetin denetimine geçmişti. Bu esnada TBMM'nde, yeni bir anayasa hazırlamak için görüşmeler başlamıştır. TBMM'nde, yeni anayasa ile Cumhurbaşkanlığına verilmesi istenen yetkiler konusunda sert tartışmalar yaşanmış, anayasa tasarısı üzerinde çok sayıda değişiklik yapılmıştır.¹⁸⁴

Yeni anayasa, 20 Nisan 1924 tarihinde TBMM tarafından kabul edilerek, 23 Nisan 1924'te yayınlanmıştır. 1924 Anayasası'nın özelliklerini şöyle saptamak mümkündür: 1924 Anayasası, özel olarak seçilmiş bir Kurucu Meclis tarafından değil, fakat ulusu temsil eden en üst organ olarak TBMM tarafından yapılmıştır; 1924 Anayasası parlamenter rejim ile meclis hükümeti arasında karma bir sistem oluşturmuştur; yasama ve yürütme iktidarı TBMM'de toplanmıştır (kuvvetler birliği ve görevler ayrılığı); yargı erki ve organı, yasama ve yürütmeden kesin olarak ayrılmıştır.

¹⁸² Zürcher, **a.g.e.**, s: 243 – 244 ; Karabekir, **a.g.e.**, s: 200

¹⁸³ Koçak, **a.g.m.**, s: 134 – 136 ; “Siyasi İnkılaplar”, **a.g.k.**, Erişim Tarihi: 20.03.2007

¹⁸⁴ Koçak, **a.g.m.**, s: 136 - 137

Cumhurbaşkanı, Başbakan ve hükümet üyelerinin TBMM üyeleri olması; Cumhurbaşkanının TBMM tarafından, Başbakanın da Cumhurbaşkanı tarafından seçilmesi; Başbakanın hükümeti kurmasından sonra hükümetin Cumhurbaşkanı tarafından onaylanması ve daha sonra TBMM’nde güvenoyuna sunulması da karara bağlanmıştır. 1924 Anayasası, hem tek parti döneminde hem de çok partili dönemde olmak üzere toplam 37 yıl yürürlükte kalmıştır.¹⁸⁵

2.5.4. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası

1924 Anayasasının, bir kişinin hem milletvekili hem de devlet memuru olamayacağını karara bağlayan maddesi gereğince Mustafa Kemal, özellikle ordu mensubu olan milletvekillerinin, milletvekilliklerinden istifa ederek asli görevlerine dönmelerini istemiştir. Ancak Mustafa Kemal’in bu isteğine karşın, bazı ordu mensupları siyasal alanda faaliyet göstermeyi tercih edeceklerini açıklamışlardır. Milli Mücadelenin lider kadrosunda yer alan isimlerin bu istekleri, var olan görüş ayrılıklarını ortaya çıkartmıştır. Kasım 1924 tarihinden itibaren, TBMM’nin de açılmasıyla birlikte bu görüş ayrılığı iyice belirginleşmiş ve nihayet, 9 Kasım’da Refet Paşa, Adnan ve Rauf Beyler Halk Fırkası’ndan istifa etmişlerdir. 10 Kasım’da, Recep Bey (Peker), partiden ayrılanların kurmak niyetinde oldukları partinin isminde “Cumhuriyet” olacağı söylentisine karşılık, Halk Fırkası’nın isminin başına “Cumhuriyet” kelimesinin eklenmesini talep etmiş, bu teklif kabul edilerek partinin adı Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF) olarak değiştirilmiştir. Böylece, oluşmakta olan muhalif harekete yönelik bir tavır alınmış; CHF’nin hem bütün halkı, hem de yeni rejimi ve devleti sembolik de olsa temsil eden bir parti olması sağlanmıştır.¹⁸⁶

Mustafa Kemal’in CHF, TBMM ve hükümet üzerinde artan siyasi otoritesinin ülkede bir tek adam rejiminin oluşmasına neden olacağından endişelenen muhalif grup, bu eğilime yönelen bir siyasal tepki olarak örgütlenmeye başlamıştır. 17 Kasım 1924 tarihinde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF) kurulmuştur. Fırkanın başkanlığına Kazım Karabekir; yardımcılıklarına Adnan Bey ile Rauf Bey; Genel

¹⁸⁵ Koçak, **a.g.m.**, s: 136 – 138 ; Ergun Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2000, s: 31 - 33

¹⁸⁶ “Parti Tarihi”, http://www.chp.org.tr/index.php?module=content&page_id=144 , Erişim Tarihi: 23.03.2007 ; Koçak, **a.g.m.**, s: 138 – 139 ; Osman Kızı, “Atatürk Döneminde Recep Peker (1923-1938)”, Malatya, Yayınlanmamış Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, 2006, s: 59

Sekreterliğine de Ali Fuat Paşa getirilmiştir. TCF, Birinci Dönem TBMM’nde yer alan İkinci Grubun siyasi anlamda devamı ve sürekliliği olarak görülebilir; parti programında liberal, muhafazakar ve demokrat ilkeler bulunmaktadır. TCF’na 29 milletvekili katılmıştır. Böylece, Cumhuriyet tarihinde ilk kez milletvekilleri parti değiştirmiş olmaktadır. Bunun siyasi sonuçları; Milli Mücadelenin lider kadrosu içerisindeki siyasi görüş ayrılıklarının yol ayrılığına dönüşmesi; CHF’na yönelen muhalefetin örgütlenerek bir parti çatısı altında toplanması; yeni devletin şekillenme sürecinde üzerinde uzlaşılan tek bir siyasi fikrin olmadığına ortaya çıkması ve hükümet değişikliği ile sonuçlanan bir siyasi bunalımın yaşanması olarak sıralanabilir.¹⁸⁷

TCF’nın kuruluşundan üç gün sonra CHF Meclis Grubu’nda sıkıyönetim ilanı önerisi reddedilen İsmet Paşa hükümeti 21 Kasım’da istifa etmiş, böylece muhalefet partisinin doğuşu ile birlikte bir siyasal bunalım da ortaya çıkmıştır. İsmet Paşa’nın Başbakanlıktan istifasının ertesi günü, TBMM Başkanı Fethi Bey, yeni hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir. Fethi Bey, İsmet Paşa’nın otoriter yönetim eğiliminin karşısı olarak siyasal bakımdan liberal bir kişi olarak tanındığı için bu görev değişikliği, muhalefet partisi açısından önemli bir siyasal başarı olarak değerlendirilmiştir. Yeni hükümet 27 Kasım’da TCF üyesi milletvekillerinin de olumlu oylarıyla TBMM’nden güvenoyu almıştır.¹⁸⁸

CHF’na muhalif bir partinin kurulduğu; İsmet Paşa hükümetinin istifa ettiği; yeni bir hükümetin iş başına geldiği ve Musul ile ilgili olarak İngiltere ile görüşmelerin devam ettiği 1925 yılının Şubat ayında Doğu illerinde gerici bir ayaklanma olarak Şeyh Sait İsyanı çıkmıştır. Ayaklanmaya karşı önlemler alınırken Meclis bir yasa kabul ederek, dinin siyasete alet edilmesinin suç olduğunu ve vatana ihanet sayılacağını Hıyanet-i Vataniye Kanunu’na eklemiştir. İsyan devam ederken Fethi Bey hükümeti, isyana karşı yeterli önlem almamakla eleştirilmiş ve istifa etmek durumunda bırakılmıştır. Yeni hükümet kısa zamanda İsmet Paşa tarafından kurulmuş; ilk icraat olarak, Takrir-i Sükun Kanunu’nu çıkartmış ve hükümetin önerisi üzerine İstiklal

¹⁸⁷ Koçak, **a.g.m.**, s: 139 – 140 ; “Milli Mücadele Sonrası Siyasi Partiler – Çok Partili Döneme Geçiş” , http://farabi.selcuk.edu.tr/suzep/tarih/ders_notlari/bahar_yariyili/bolum_9/bolum09.html, Erişim Tarihi: 26.03.2007 ; Karabekir, **a.g.e.**, s: 319 - 320

¹⁸⁸ Koçak, **a.g.m.**, s: 140

Mahkemeleri yeniden kurulmuştur. İsyân bastırıldıktan sonra yargılanan Şeyh Sait ve arkadaşları hakkında idam kararı verilmiş ve 29 Haziran'da bu karar infaz edilmiştir.¹⁸⁹

TCF ile Şeyh Sait İsyânı arasında kısa sürede bağlantı kurulmuş ve parti programının dini inançlara saygıya dair altıncı maddesinin gericilerin desteğini almak ve kurulu siyasi düzeni yıkmak için kullanıldığı iddiasıyla TCF'nin kapatılmasına karar verilmiştir. Şeyh Sait İsyânı'nın bastırılmasından ve TCF'nin kapatılmasından sonra hükümet tüm ülkede otoriter bir yönetim kurmuş; TBMM içerisinde ve dışarısındaki muhalefet etkisizleştirilmiştir.¹⁹⁰

1926 yılında Mustafa Kemal'e İzmir'de bir suikast yapılacağı yolunda edinilen istihbarat sonrasında, İstiklal Mahkemeleri tarafından geniş çaplı bir soruşturma ve tutuklama gerçekleştirilmiş; Kazım Karabekir ve İsmet Paşa dahi bu süreçte tutuklanmış, ancak Mustafa Kemal Paşa'nın istediği üzerine serbest bırakılmışlardır. İzmir suikastı davası ve İstiklal Mahkemeleri kanalı ile bir yandan sabık TCF milletvekilleri, diğer yandan da eski İttihatçı siyasal kadrolar tasfiye edilmiştir. Bu dava sonuçlandığında pek çok idam kararı verilmiş ve bu kararlar uygulanmıştır. Milli Mücadelenin lider kadrosu içerisindeki parçalanma da bu şekilde son aşamasına erişmiş ve Mustafa Kemal'in yanında kalan grup diğer grubu tasfiye etmiştir. Böylece Mustafa Kemal'in iktidarına karşı olan ya da en azından eleştirel duran muhalefet ortadan kaldırılmış ve bu tarihten itibaren otoriter bir tek parti iktidarı kurulmuştur.¹⁹¹

2.5.5. Serbest Cumhuriyet Fırkası

1923-30 yılları arasında gerçekleştirilmiş olan toplumsal ve siyasi devrimlere yönelik geniş halk kitlelerinde belli bir tepki ortaya çıkmış, 1929 Dünya Ekonomik Buhranının Türkiye üzerindeki olumsuz etkileri de buna eklenince toplumda var olan hoşnutsuzluk iyice kendini göstermiştir. Böyle bir ortamda, toplumdaki hoşnutsuzluklara TBMM içerisinde çözüm bulunmasını ve bunun için de hükümeti denetleyecek bir muhalefet partisinin kurulmasını isteyen Mustafa Kemal, bu amaçla Paris Büyükelçisi Fethi Bey'i görevlendirmiştir. 22 Temmuz 1930 tarihinde iki aylık

¹⁸⁹ Koçak, **a.g.m.**, s: 141 – 142 ; “Atatürk Döneminde...”, **a.g.k.**, Erişim Tarihi: 20.03.2007

¹⁹⁰ Koçak, **a.g.m.**, s: 141 – 142 ; Erik Jan Zürcher, “Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Siyasal Muhafazakarlık”, http://www.let.leidenuniv.nl/tcimo/tulp/Research/ejz17_tr.pdf, (Çev.: Özgür Gökmen), Erişim Tarihi: 26.03.2007

¹⁹¹ Koçak, **a.g.m.**, s: 143 – 145 ; “Atatürk Döneminde...”, **a.g.k.**, Erişim Tarihi: 26.03.2007

iznini kullanmak üzere Türkiye'ye dönen Fethi Bey ile Mustafa Kemal arasındaki bir dizi görüşmeden sonra, Fethi Bey'in liderliğinde Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF) adında bir muhalefet partisinin kurulması konusunda anlaşma sağlanmış ve 12 Ağustos 1930 tarihinde SCF resmen kurulmuştur.¹⁹²

SCF, kuruluş özellikleri bakımından TCF'dan ayrılmaktadır. TCF, CHF içerisindeki bir muhalif grubun partiden ayrılması ile kurulmuş iktidar alternatifi bir muhalefet partisi iken; SCF, iç ve dış şartların zorlaması sonucunda Mustafa Kemal'in direktifleri ile kurulmuş, muvazaa (danışıklı) ve göstermelik bir muhalefet partisi olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca, yıllardan beri biriken ve artan toplumsal muhalefet potansiyelini kontrol edilebilir ve rejim karşıtı olmayan bir muvazaa muhalefet partisine yönlendirmek ve CHF içerisinde gittikçe güçlenen İsmet Paşa'nın Fethi Bey tarafından dengelenmek istenmesi de SCF'nin kuruluş gerekçeleri arasında sayılabilir.¹⁹³

SCF'nin kurulmasından sonra bizzat Mustafa Kemal Paşa'nın talimatı üzerine CHF'ndan SCF'na geçen milletvekilleri olduğu gibi, yeni partiye gönüllü olarak katılanlar da olmuştur. Bu şekilde, SCF'na CHF'ndan tam 15 milletvekili katılmıştır. Böylece, Cumhuriyet tarihinde ikinci kez milletvekilleri parti değiştirmiş olmaktadır. Ancak bu kez durum ilkinden farklı olmuştur. CHF, iktidara aday olmayacak, küçük, iddiasız ve tehlikesiz bir muhalefet partisi olarak SCF'nin varlığını devam ettirebilmesi için gerekli olan milletvekillerini kendisi göndermiş ve hatta TBMM'nde temsil edilmesi ve muhalefet yapılması için seçimlerde SCF'na milletvekili kontenjanı ayrılması bile düşünülmüştür.¹⁹⁴

SCF, parti programında belirttiği üzere; ekonomik alanda liberalizmi savunmuş; yabancı sermayenin kabul edilmesini; özel girişimin esas tutulmasını; tekellerin kaldırılmasını; bürokrasinin azaltılmasını; tek dereceli seçim ile kadınlara seçme ve seçilme hakkının tanınmasını; fikir, vicdan ve çalışma özgürlüğünün

¹⁹² Şaduman Halıcı, "Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Kuruluşu Sırasında Ali Fethi (Okyar) Bey ile Mahmut Esat (Bozkurt) Beyin Polemikleri", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Say: 59, Cilt: 20, 2004, <http://www.atam.gov.tr/index.php?Page=DergiIcerik&IcerikNo=124>, Erişim Tarihi: 27.03.2007 ; Ercan Haytoğlu, "Türk Tarihinde Demokratik Hareketlerin Gelişimi", **Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Sayı: 1, 1996, s: 29

¹⁹³ Koçak, **a.g.m.** , s: 147 ; Hakkı Uyar, "SCF'nin Yayın Organı: Serbes Cumhuriyet Gazetesi", <http://kisi.deu.edu.tr/hakki.uyar/3.pdf>, Erişim Tarihi: 27.03.2007

¹⁹⁴ Koçak, **a.g.m.** , s: 148 ; Uyar, **a.g.k.** , Erişim Tarihi: 27.03.2007

sağlanması; yürütme organının denetlenmesi gerektiğini ve halkın yönetime katılmasını talep etmiştir.¹⁹⁵

SCF, kısa süre içinde o zamana kadar siyasal alanda temsil olanağından yoksun kalmış geniş yığınların desteğini sağlamaya ve toplumda yaygınlaşmaya başlamıştır. Örneğin, kuruluşundan bir ay sonra yapılan belediye seçimlerinde tüm baskılara rağmen 502 seçim bölgesinden 22'sinde SCF kazanmıştır. Yeni kurulmuş bir parti olarak SCF'nin hazırlıksız olmasına karşın aldığı bu başarı, partiye yönelen halk desteğini göstermesi açısından önemli bir gösterge olarak karşımıza çıkmaktadır. SCF lideri Fethi Beyin iktidara talip oldukları yönündeki açıklamaları ve partinin giderek ilgi toplaması CHF yöneticilerini endişelendirmiş; Mustafa Kemal, iki parti arasında tarafsız davranacağını söylemesine karşın, CHF ile özel bağları bulunduğunu ve halen CHF Genel Başkanı olduğunu açıklama ihtiyacı hissetmiştir.¹⁹⁶

Mustafa Kemal'in SCF üzerindeki desteğini çekmesi üzerine, partinin kuruluşunu sağlayan temeller ortadan kalkmış; bu sebeple Fethi Bey, 17 Kasım 1930 tarihinde Dahiliye Vekaleti'ne yazdığı bir yazı ile partinin fesh edildiğini açıklamıştır. SCF, 12 Ağustos 1930 - 17 Kasım 1930 tarihleri arasında üç buçuk ay, başka bir deyişle 97 gün faaliyette bulunabilmiştir.¹⁹⁷

SCF'nin kapatılmasından kısa bir süre sonra 1930 yılının sonlarına doğru Manisa'nın Menemen ilçesinde gerici bir ayaklanma çıkmıştır. Nakşibendi tarikatına bağlı olduğunu ve kendisinin Mehdi olduğunu ileri süren Giritli Mehmet adında bir kişinin öncülüğünde başlayan gösterilerde, topluluğu dağıtmak için olay yerine gelen Asteğmen Kubilay, göstericiler tarafından şehit edilmiş ve kafası kesilerek meydanda dolaştırılmıştır. Sıkıyönetim ilan edilerek olay kısa sürede bastırılmıştır. Menemen Olayı, SCF ile ilişkilendirilerek, fırkanın kapatılmasının yerindelğine bir kanıt olarak gösterilmiştir.¹⁹⁸

¹⁹⁵ Koçak, **a.g.m.**, s: 148

¹⁹⁶ Koçak, **a.g.m.**, s: 148 – 149 ; Uyar, **a.g.k.**, Erişim Tarihi: 27.03.2007

¹⁹⁷ Koçak, **a.g.m.**, s: 149 ; Haytoğlu, **a.g.m.**, s: 30

¹⁹⁸ Koçak, **a.g.m.**, s: 149 ; Cemal Avcı, "Atatürk, Din ve Laiklik", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı: 18, Cilt: 6, 1990, <http://www.atam.gov.tr/index.php?Page=DergiIcerik&IcerikNo=833>, Erişim Tarihi: 27.03.2007

2.5.6. Parti-Devlet Bütünleşmesi

10 Mart 1931 tarihinde otoriter eğilimleri ile tanınan Recep Bey (Peker), CHF Genel Sekreterliğine getirilmiştir. CHF'nin, 10 – 18 Mayıs 1931 tarihleri arasında gerçekleşen Üçüncü Büyük Kongresi'nde de bir parti programı kabul edilmiş; 'Altı Ok' olarak bilinen, partinin ideolojik yapısının temel ilkeleri (Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık, Laiklik, Devletçilik, İnkılapçılık) tamamlanmıştır. 9 Mayıs 1935 tarihinde toplanan CHF Dördüncü Büyük Kongresi'nde ise, Genel Sekreter Recep Peker, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk parti devleti olduğunu açıklamış; iki dereceli seçim sistemi kabul edilmiş; partinin en yüksek karar organı olarak (partinin milletvekili adaylarını belirleme yetkisine de sahip olan) Parti Genel Başkanı, Genel Başkan Vekili ve Genel Sekreterden oluşması öngörülen "Genel Başkanlık Kurulu" oluşturulmuştur. Yine 1935 yılında, CHF'nin adı Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) olarak değiştirilmiştir.¹⁹⁹

15 Haziran 1936 tarihinde Genel Sekreter Recep Peker görevden alınmış ve 18 Haziran'da CHP Genel Başkan Vekili İsmet İnönü tarafından yayımlanan bir genelgeyle, parti ile devlet-hükümetin birleştirildiği açıklanmıştır. Buna göre, Dahiliye Vekili olan kişi aynı zamanda CHP Genel Sekreteri olacak ve illerde de valiler CHP İl Başkanları olacaklardı. Nihayet, 13 Şubat 1937 tarihinde CHP'nin 'Altı Ok'u anayasaya alınarak parti ilkeleri aynı zamanda devletin temel ilkeleri haline getirilmiştir.²⁰⁰

2.5.7. Milli Şef Dönemi

Mustafa Kemal Atatürk ile İsmet İnönü arasında Milli Mücadeleden bu yana süregelen siyasi birliktelik 1937 yılında sona ermiştir. İki lider arasında başlayan anlaşmazlıklar şu konu başlıklarında toplanabilir: Atatürk, İnönü hükümetine dışardan çok fazla müdahalede bulunmaktaydı, bu durum İnönü'yü oldukça rahatsız etmiştir; Hatay konusunda izlenmesi gereken politika konusunda iki liderin farklı fikirleri bulunmaktaydı, Atatürk, Hatay'ın uygun hamleler ile yurda dahil edilebileceğini düşünürken, İnönü ise bu sorunu daha uzun vadede çözme fikrini taşımıştır; son olarak iki liderin ekonomi konusundaki düşünceleri farklıydı, Atatürk, özel girişim ve liberal bir ekonomi taraftarı iken, İnönü devletçi ekonomi politikalarını benimsemiştir. Bu

¹⁹⁹ "Parti Tarihi", **a.g.k.**, Erişim Tarihi: 27.03.2007 ; Koçak, **a.g.m.**, s: 154 – 156

²⁰⁰ Koçak, **a.g.m.**, s: 156 – 157 ; Hüseyin Tosun, "Türkiye'de Demokrasinin Gelişim Sürecine Genel Bir Bakış", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı: 52, Cilt: 18, 2002, <http://www.atam.gov.tr/index.php?Page=Dergiler&IcerikNo=226>, Erişim Tarihi: 27.03.2007

anlaşmazlıklardan dolayı İnönü, 20 Eylül 1937 tarihinde Başbakanlıktan ayrılmış; bunun üzerine Atatürk, Celal Bayar'ı hükümeti kurmakla görevlendirmiştir. İnönü Başbakanlıktan istifa ettikten sonra siyasal yaşamdan tamamen çekilmiştir, ancak İnönü taraftarı siyasi kadrolar bu süreçte tam manasıyla tasfiye edilememiştir.²⁰¹

İktidar mücadelesi sürerken, 1936 yılından beri rahatsız olduğu bilinen Atatürk'ün hastalığı 1938'in yaz aylarında hızla ilerlemiş; Mustafa Kemal Atatürk, 10 Kasım 1938'de İstanbul'da vefat etmiştir. Cumhurbaşkanı Vekili ve TBMM Reisi A. Renda bir çağrı yayınlayarak 11 Kasım günü TBMM'ni yeni Cumhurbaşkanı seçimi için toplantıya çağırmıştır. 11 Kasım günü önce Bayar'ın başkanlığında CHP Meclis Grubu toplantısı yapılmış; bu toplantıda Bayar, Cumhurbaşkanı seçmek için partinin adayını belirlemek amacı ile gizli oyla ve bir aday adı ortaya atılmaksızın seçim yapılacağını açıklamıştır. CHP Meclis Grubu toplantısında bulunan üyelere 322'si İnönü için oy kullanırken, bir oy da Hikmet Bayur tarafından Celal Bayar'a verilmiştir. CHP Meclis Grubu toplantısından sonra TBMM toplantısı yapılmış ve İsmet İnönü oybirliği ile Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Cumhurbaşkanı seçimi sürecinde İnönü TBMM'nde bulunmamış, seçimin tamamlanmasından sonra TBMM'ne gelerek yemin etmiştir.²⁰²

Atatürk'ün ardından İnönü'nün Cumhurbaşkanı seçilmesi, ülkede Cumhuriyet idaresinin, yapılan devrimlerin ve tek-parti, tek-adam idaresinin kesintisiz olarak devam edeceğine dair olası şüpheleri engellemiştir. İnönü, Cumhurbaşkanlığına seçilmekle kalmamış; Atatürk'ten boşalan Değişmez Genel Başkan koltuğuna da oturmuştur. Dönemin Kara Avrupası ülkelerinde moda olan Şef Sistemlerine atıfta bulunarak, Atatürk'e 'Ebedi Şef', İnönü'ye de 'Milli Şef' unvanları verilmiştir. Böylece, partinin ve rejimin aldığı monolitik biçim "Tek Parti, Tek Millet, Tek Lider" sloganıyla en iyi ifadesini bulmuş ve 1940'lı yılların sonlarına dek sürecek Milli Şef dönemi başlamış bulunmaktadır.²⁰³

²⁰¹ Koçak, **a.g.m.** , s: 157 - 159

²⁰² Koçak, **a.g.m.** , s: 162 – 163 ; Tosun, **a.g.k.** , Erişim Tarihi: 27.03.2007 ; Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, Çev.: Ahmet Fethi, Hil Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul, 1996, s: 19-20

²⁰³ Koçak, **a.g.m.** , 163 ; Tosun, **a.g.k.** , Erişim Tarihi: 27.03.2007 ; Ahmad, **a.g.e.**, s: 20

Bu dönemde, bir yandan İnönü'nün tek adam yönetimi Milli Şef ünvanıyla kurumsallaştırılırken, öte yandan da parti-devlet özdeşliğini azaltmaya yönelik bir takım girişimlerde bulunulmuştur. Örneğin, 29 Mayıs 1939 tarihinde toplanan CHP 5. Büyük Kongresi'nde kabul edilen bir değişiklikle, Genel Sekreterin aynı zamanda İçişleri Bakanı olması uygulaması kaldırılmış ve parti içinde bir Müstakil Grup kurulması karara bağlanmıştır. Böylece, 1931 yılındaki seçimlerde 22 seçim bölgesinde 22 müstakil mebusluk; 1935 yılındaki seçimlerde 16 müstakil mebusluk tahsis edilmek suretiyle hükümetin TBMM içerisinde denetlenmesini amaçlayan uygulama bir adım ileriye taşınmıştır. Müstakil Grup, partili milletvekilleri arasından seçilecek 21 kişiden oluşacak; ama TBMM içerisinde bağımsız bir kimlik taşıyacaklardı. Müstakil Grubun başkanı ise CHP Değişmez Genel Başkanı İsmet İnönü olacaktı. Kongreden bir ay kadar sonra da, Valilerin CHP İl Başkanlığı görevlerinden ayrılmasını öngören bir karar alınmış ve böylece CHP ile devlet bütünleşmesi zayıflatılmaya çalışılmıştır.²⁰⁴

Milli Şef döneminin büyük bölümü 1939 – 1945 tarihleri arasında gerçekleşen İkinci Dünya Savaşı içinde geçmiştir. Türkiye savaşa girmemiş ama özellikle savaşın ekonomik yükünü önemli ölçüde üstlenmek zorunda kalmıştır. Bu dönemde uygulamaya konulan çeşitli vergiler ve kanunlar halkın genelinde ekonomik ve sosyal sıkıntılara ve mevcut iktidara karşı bir muhalefetin oluşmasına neden olmuştur.²⁰⁵

²⁰⁴ Koçak, **a.g.m.** , 167 ; Tosun, **a.g.k.** , Erişim Tarihi: 27.03.2007

²⁰⁵ Tosun, **a.g.k.** , Erişim Tarihi: 27.03.2007

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE ÇOK PARTİLİ SİYASİ HAYAT (1945-1999)

3.1. ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞ SÜRECİ (1945-1950)

İkinci Dünya Savaşı'nın sonuçlanmasını takiben Türkiye Cumhuriyeti'nde çok partili siyasi hayata geçiş çalışmaları başlamış, muhalif partilerin kurulmasına izin verilmiş, ancak siyasi iktidarın seçim sonucuna göre el değiştirip değiştiremeyeceği hususunda bir netlik olmadığı için 1945-1950 yılları arası bir geçiş dönemi olarak adlandırılmıştır. Nihayet, 1950 seçimlerini Demokrat Parti'nin kazanması ve iktidarın barışçı bir biçimde DP'ye devredilmesi ile birlikte geçiş süreci tamamlanarak çok partili siyasi hayata geçilmiştir.

3.1.1. Çok Partili Hayata Geçişe Etki Eden İç Ve Dış Etkenler

Türkiye'de, Milli Şef İsmet İnönü döneminde, bir takım iç ve dış gelişmeler nedeniyle çok partili hayata geçiş süreci başlamıştır. Bu sürecin başlamasında dış gelişmeler temel etken olarak karşımıza çıkmaktadır: 1945 yılında sona eren İkinci Dünya Savaşı'nı, ABD ve İngiltere öncülüğündeki liberal-demokrat blok kazanmış; faşist devletler mağlup olmuş; bunun üzerine Avrupa'da, müttefik ordularının da yardımıyla çok partili ve serbest seçim esasına dayalı liberal demokratik rejimler kurulmaya başlanmıştır. Türkiye, savaş sonrasında toprak ve boğazlarda imtiyaz talep eden Sovyetler Birliği tarafından tehdide maruz kaldığı için bu tehdit karşısında Batı Bloku içerisinde yer almayı tercih etmiştir. Bu tercih ise Türkiye'nin otoriter bir tek parti rejimi ile değil çok partili bir demokratik rejim ile yönetilmesini zorunlu kılmıştır.²⁰⁶

Bu dış gelişmelerin yanında, iç politikadaki bir takım gelişmeler de Türkiye'de çok partili siyasi hayata geçiş sürecinin başlamasını etkilemiştir. Türkiye, İnönü'nün izlediği başarılı ve isabetli dış politika ile İkinci Dünya Savaşı'nın dışında kalabilmiş ancak ekonomik olarak çok büyük sıkıntılar yaşamıştır. Ekonomik sıkıntılar, CHP'ne karşı toplumda geniş bir hoşnutsuzluğun başlamasına ve toplumsal bir muhalefetin ortaya çıkmasına neden olmuştur.²⁰⁷

²⁰⁶ Koçak, **a.g.m.**, s:174 - 178 ; Nihal Karaincioğlu, "Türkiye'de Çok Partili Sisteme Geçiş Ve Demokrasi Sorunları", **Türkiye'de Siyaset: Süreklilik ve Değişim**, Der.: Ersin Kalaycıoğlu, Ali Yaşar Sarıbay, Yayın No: 157, İstanbul, Der Yayınları, Bilatarih, s: 266

²⁰⁷ Rıfki Salim Burçak, "Çok Partili Hayata Geçişimiz Üzerinde II. Dünya Savaşı'nın Etkisi", **Yeni Türkiye Dergisi**, Yıl: 3, Sayı: 17, Eylül - Ekim 1997, s: 645 – 646 ; Tosun, **a.g.k.**, Erişim Tarihi: 27.03.2007

Türkiye’de iç ve dış şartların çok partili siyasi hayata geçişi zorlamasının yanı sıra, İnönü, otoriter rejimin devam etmesi taraftarı olan CHP içerisindeki aşırı kanadın telkinlerine uymamış ve kendi iradesiyle çok partili siyasi hayata geçiş sürecine destek vermiş; hatta bu süreci bizzat kendisi yönlendirmiştir.²⁰⁸

İnönü ve çevresinin öngördüğü geçiş biçimi şu şekilde tasarlanmıştır: TBMM içinde ve dışında varolan siyasi kadrolardan çıkacak kişiler ikinci bir parti kuracak ve böylelikle hem geçmişteki tek-parti rejiminin meşruluğu sorgulanmayacak, hem de muhalif parti cumhuriyetin temel ilkelerine (laiklik, milliyetçilik vb.) uyacaktır. Siyasal faaliyet varolan kadrolar çerçevesinde tutulurken, toplumda kargaşalığa yol açılmayacaktır. Toplumun siyasi katılımının ‘denetimli’ ve ‘adım adım’ olması öngörülmüş; bu tür bir muhalefet partisiyle demokratik görünüş tamamlanmış olacaktır. Temel ilkelerde birleşen siyasi kadrolar iki partiye ayrılarak CHP karşısında kurulan muhalefet partisi bir eleştiri ve kontrol organı olarak varolacak; uzun yıllar iktidara gelme iddiasında bulunmayacaktır. Bir başka deyişle bu dönemde İnönü ve çevresinin oluşturmaya çalıştığı çok partili sistem gerçekten rekabetçi ve çoğulcu bir parti sistemi değil, muhalefet partilerinin sadece görünüşte varolduğu bir ‘hegemonyacı parti’ rejimidir. Nitekim 1945 yılında bir yandan parti içi muhalefetin ayrı bir parti kurması teşvik edilirken, bir yandan da eski rejimin yasalarında hiçbir değişiklik yapılmamıştır. Örneğin, tek parti rejiminin kurumsal temelini oluşturan iki dereceli seçim sistemi ve güçler birliği ilkesine dayanan 1924 Anayasası yürürlükte olduğu gibi, İstiklal Mahkemeleri Kanunu ve 1930’lu yıllarda yasal mevzuata giren baskı yasalarında da herhangi bir değişiklik yapılmamıştır.²⁰⁹

3.1.2. Milli Kalkınma Partisi

1945 yılının Temmuz ayında, İstanbullu bir sanayici olan Nuri Demirağ tarafından Milli Kalkınma Partisi (MKP) kurulmuş ve böylece tek partili hayat resmen sona ermiştir. MKP, Türk siyasi hayatında kitleleri etkileyen ve kitlelere yön veren bir parti olmamış; ancak çok partili siyasi hayatın gelişiminde Demokrat Parti’ye modellik etmiştir.²¹⁰

²⁰⁸ Burçak, **a.g.m.** , s: 649

²⁰⁹ Karaincioğlu, **a.g.m.** , s: 268

²¹⁰ Koçak, **a.g.m.** , s: 177 ; Mustafa Müjdecı, “Türk Basınında Milli Kalkınma Partisi”, **Ekev Akademi Dergisi**, Yıl: 9, Sayı: 25, 2003, s: 188 ; Ahmad, **a.g.e.**, s: 26

MKP Genel Başkanı Nuri Demirağ, partinin temel prensiplerini ‘milliyetçi, liberal ve gelenekçi’ olarak sıralamıştır. MKP, 26 Mayıs 1946’daki yerel seçimlere ve 21 Temmuz 1946’daki genel seçimlere sınırlı da olsa katılmış ve sadece küçük başarılar elde edebilmiştir. 1946 yılı ile birlikte CHP içerisindeki muhalefet daha da şekillenip Demokrat Parti kurulunca MKP ikinci planda kalmıştır.²¹¹

3.1.3. Demokrat Parti’nin Kuruluşu

1945 yılında, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu görüşmeleri esnasında büyük çiftlik sahibi milletvekilleri ve onlara destek olanlar, topraklarının kamulaştırılacağı kaygısıyla tasarının kimi maddelerine tepki göstermişler; böylece CHP içerisinde parti içi muhalefetin ilk tohumları atılmıştır. Muhalefetin oluşum süreci devam ederken 19 Mayıs kutlamaları sırasında İnönü, demokratik bir düzeye geçilmesi gerektiğini vurgulayan bir konuşma yapmıştır. Bu gelişmeler karşısında ortak bir hareket haline gelen grup çalışması sonucunda 7 Haziran’da CHP Meclis Grubu Başkanlığına ‘Dörtlü Takrir’ olarak bilinen ve altında Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan’ın imzalarının bulunduğu, genel olarak ülkede ve parti içerisinde siyasal liberalleşme talep eden bir önerge verilmiştir.²¹²

CHP içerisindeki muhalif grubun bu önerge ile, parti içerisinde güçlü bir muhalefet akımı oluşturarak bu sayede parti yönetimini ve parti politikalarını değiştirmek amacını taşıdığı söylenebilir. Bu durum karşısında İnönü önergenin reddedilmesini sağlamış; İnönü’nün bu tavrı, parti içi muhalefetin CHP’den ayrılarak yeni bir parti kurmasını sağlamaya yönelik bir taktik manevra olarak yorumlanmıştır. Gerçekten de, İnönü’nün CHP içerisinde çıkacak siyasi kadroların bir muhalefet partisi oluşturması fikrini desteklediği bilinmektedir. CHP içerisindeki muhalefetin şekillenme sürecinde MKP kurulmuş ancak pek taraftar toplayamamış; İkinci Dünya Savaşı sona ermiş; Türkiye’nin dahil olmak istediği Batı Blokunda liberalleşme ve demokratikleşme süreci hızlanmış; CHP içerisindeki muhalif grup da tüm bu sebeplerden dolayı liberalleşme ve demokratikleşme taleplerini daha çok dile getirmeye başlamıştır. Bunun üzerine parti içi muhalefet CHP yönetimi tarafından sert bir biçimde eleştirilmiş ve partiden ihraçlar başlamıştır. 21 Eylül’de Menderes ve Köprülü partiden ihraç edilmiş;

²¹¹ Müjdeci, **a.g.m.**, s: 185 - 187

²¹² Kabacalı, **a.g.e.**, s: 170 ; Koçak, **a.g.m.**, s: 176 – 177 ; İsmet Bozdağ, **Değişim Şafağı**, İstanbul, Emre Yayınları, 1993, s: 34 - 35

bu karar üzerine Bayar (CHP'den ayrılmadan) 28 Eylül'de milletvekilliğinden istifa etmiş; 27 Kasım'da da Koraltan CHP'den ihraç edilmiştir. Muhalefet kanadında bu gelişmeler olurken İnönü, 1 Kasım'da TBMM'ni açış konuşmasında, hükümet partisinin karşısında bir parti bulunmamasının yarattığı eksikliği vurgulamış ve bir siyasal partinin kurulmasını teşvik etmiştir. Basında yeni bir parti kuracağı haberleri çıkan Bayar 3 Aralık'ta CHP'den istifa etmiş; ertesi gün, 4 Aralık'ta İnönü, Bayar ile görüşmüştür. Bu görüşmede yeni kurulacak siyasal parti konusunda görüş birliğine varıldığı iddia edilmiş; nitekim, 7 Ocak 1946 tarihinde Demokrat Parti (DP) kurulmuştur. Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan öncülüğünde kurulan DP'nin genel başkanlığına Celal Bayar seçilmiştir.²¹³

DP'nin kuruluşu ile Cumhuriyet tarihinde, TCF ve SCF denemelerinin ardından üçüncü kez milletvekillerinin parti değiştirmesi olayı ile karşı karşıya kalınmıştır. DP örneğinde de daha öncekilerde olduğu gibi, CHP'ne mensup siyasi kadrolar tarafından bir siyasi parti kurulmuştur. Bu anlamda DP, CHP'nin içinden çıkan bir siyasi parti olarak değerlendirilebilir. Ancak, otoriter ve merkezîyetçi CHP'nin içinden çıkan DP zamanla merkezden uzaklaşmış, söylemlerini ve politikalarını çevrenin bakış açısıyla geliştirmiştir. Bu farklılık DP'nin programına da yansımıştır. DP programı demokratikleşme ve liberalleşme görüşleri ekseninde hazırlanmıştır. Programda partinin siyasi amacının ülkede demokrasinin gerçekleşmesini sağlamak olduğu saptanmış; temel hak ve özgürlüklere geniş yer verilmiş; tek dereceli seçim sistemi kabul edilmiş; seçim güvenliği üzerinde önemle durulmuş; özel girişimin ve sermayenin esas olduğu kabul edilmiş; dini özgürlüklerin önemli olduğu vurgulanmıştır. Parti programında belirtilen bu ilkeler DP'nin liberal-demokrat bir çizgide siyaset yapacağını göstermekte ve siyasi kimliğini ortaya koymaktadır. CHP içerisinden bir kopuşu simgeleyen DP'nin ideolojik kimliği ve örgüt yapısı, yine DP'den kopmalar sonucunda türdeş ve sıkı bir hal almıştır.²¹⁴

²¹³ “Demokrat Parti Dönemi Türkiye'si”, <http://www.aof.edu.tr/kitap/IOLTP/1269/unite05.pdf>, Erişim Tarihi: 30.03.2007 ; Koçak, **a.g.m.** , s: 177 – 181 ; Ahmad, **a.g.e.**, s: 22 – 27

²¹⁴ Koçak, **a.g.m.** , s: 181 ; Yılmaz Bingöl, Şener Akgün, “Demokratlıktan Muhafazakar Demokratiğe: Demokrat Parti ile Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Karşılaştırmalı Bir Analizi”, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Yıl: 9 , 2005 / 1, s: 3 - 4

CHP, DP'nin kuruluşunu son derece ılımlı karşılamış; DP'nin hükümeti denetleyecek kontrollü bir muhalefet partisi olarak var olması gerektiğini düşünmüştür. DP, kuruluş döneminde, “muvazaa” bir parti olmadığını, kendisinin CHP'den farklı ve iktidara alternatif bir siyasi parti olduğunu ispatlamak konusunda büyük güçlüklerle karşılaşmıştır. DP'nin hızla örgütlenmeye başlaması üzerine, ciddi bir siyasi rakip ile karşı karşıya kaldığını gören CHP'nin tavrı da sertleşmeye başlamıştır. Bu gelişmeler olurken 10 Mayıs 1946 tarihinde toplanan CHP 2. Olağanüstü Kurultay'ında, İnönü'nün isteği üzerine, 'Değişmez Genel Başkan' ve 'Milli Şef' unvanları kaldırılmış; görevini tamamladığı ve kendisine artık ihtiyaç olmadığı düşüncesiyle Müstakil Grup kapatılmıştır. Ayrıca, çok partili hayata uyum sağlamak için bazı önemli siyasal değişikliklerin bir an önce yapılması gerektiği açıkça belirtilmiş; bu anlamda tek dereceli seçim sisteminin uygulanması ve siyasi parti kurmanın önündeki yasakların kaldırılması gündeme gelmiştir.²¹⁵

3.1.4. 1946 Genel Seçimi Ve Sonrasındaki Gelişmeler

CHP'nin 2. Olağanüstü Kurultayından önce, CHP Meclis Grubunda 1947 yılında yapılması gereken seçimlerin bir yıl öne alınmasına karar verilmiş; DP ve MKP, bu kararın muhalefetin gelişmesinin önlenmesi amacıyla alındığını iddia ederek kararı şiddetle eleştirmiştir. Muhalefetin yoğun ısrarları sonucunda seçim sisteminin tek dereceli olması kabul edilmiş; ancak başka bir değişiklik yapılmamış ve 1946 genel seçimi; adli denetim dışında, açık oy – gizli sayım yöntemiyle ve çoğunluk sistemine göre yapılmıştır.²¹⁶

21 Temmuz 1946 tarihinde gerçekleşen genel seçim sonuçlarına göre; CHP 395, DP 66 ve bağımsızlar da 4 milletvekilliği kazanmışlardır. Ancak seçim sonuçlarının ilanından sonra, DP, CHP'ni seçimlere hile ve baskı karıştırdığı gerekçesi ile suçlamıştır. DP'nin seçim ile ilgili itiraz ve protestoları üzerine TBMM'nde bir komisyon kurulmuş; komisyon itirazları yerinde görmemiştir. Ancak, bazı milletvekillerinin seçim tutanakları onaylanmamış; bunun üzerine TBMM'nde partilerin

²¹⁵ Koçak, **a.g.m.**, s: 181 – 182 ; Ahmad, **a.g.e.**, s: 28 - 29

²¹⁶ Koçak, **a.g.m.**, s: 182

sahip oldukları milletvekillikleri şu şekilde değişmiştir: CHP: 403, DP: 54 ve bağımsızlar: 8.²¹⁷

TBMM, 5 Ağustos 1946 tarihinde toplanmış; Cumhurbaşkanlığına İsmet İnönü; TBMM Başkanlığına Kazım Karabekir seçilmiş; Recep Peker de hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir. Recep Peker hükümeti döneminde CHP ile DP arasındaki siyasi mücadele ve çatışma giderek sertleşmiştir. Bu dönemde, hükümet muhalefeti halkı isyana teşvik etmekle; muhalefet de hükümeti, tek-parti geleneklerini sürdürmeye çalışmak ve baskı uygulamakla suçlamıştır. Peker ile Bayar arasında hakem rolü oynayarak siyasal gerilimi azaltmak isteyen İnönü, yayımladığı 12 Temmuz bildirisiyle hükümet ile muhalefet arasında bir uzlaşma sağlamak üzere harekete geçmiştir. Bu beyanname ile İnönü, hükümet ve muhalefet liderleriyle yaptığı görüşmeleri kamuoyuyla paylaşmış ve kendi görüşlerini açıklamıştır. Bu bildiri sonrasında yumuşayan siyasal ortam, CHP ve DP'yi genel olarak memnun ederken her iki parti içindeki aşırı uçları rahatsız etmiş; partilerin içinde gruplaşmalara neden olmuştur. CHP içerisinde var olan, Peker liderliğindeki sertlik yanlısı grup, İnönü'nün adeta DP tarafını tutması olarak algıladıkları gelişmeler sonrasında parti içindeki ılımlılar ile mücadeleye girmişler; bu mücadeleyi ılımlılar ve İnönü kazanmış; Peker görevinden istifa etmek durumunda kalmıştır. Peker'in istifası sonucunda çok partili hayatın kesintiye uğramadan devam etmesi yolunda hiç bir engel kalmamıştır.²¹⁸

Yeni hükümeti kurmak için CHP içindeki ılımlı-liberal gruptan Hasan Saka görevlendirilmiş, DP bu atamayı çok olumlu karşılamıştır. Yeni hükümetin kurulması ile, hükümet - muhalefet ilişkilerinde belirgin bir iyileşme gözlenmiştir. Ancak Saka hükümeti, kurulduktan kısa bir süre sonra DP ve CHP tarafından eleştirilmeye başlanmış; DP, hükümetin daha liberal davranması gerektiğini; CHP ise daha fazla taviz vermemesi gerektiğini dile getirmiş, bunun üzerine bir kabine değişikliği yaşanmış, yeni hükümet yine Saka tarafından kurulmuştur. İkinci Saka hükümeti, daha fazla liberal eğilimli bakandan oluşmuş ve bu hükümetin en önemli icraatı da, serbest seçimler konusunda çok önemli bir adım olarak değerlendirilebilecek gizli oy - açık sayım ilkesinin kabul edilmesi olmuştur.²¹⁹

²¹⁷ Koçak, **a.g.m.**, s: 183 ; Kabacalı, **a.g.e.**, s: 201

²¹⁸ Koçak, **a.g.m.**, s: 183 – 188 ; Bozdağ, **a.g.e.**, s: 93 – 98 ; Ahmad, **a.g.e.**, s: 38

²¹⁹ Koçak, **a.g.m.**, s: 188 – 190 ; Ahmad, **a.g.e.**, s: 39

3.1.5. Demokrat Parti'nin Bölünmesi Ve Millet Partisi

12 Temmuz beyannamesinin yayınlanmasından itibaren siyasi ortamın yumuşamasıyla birlikte DP içerisinde, CHP'ne ve hükümete karşı sert bir muhalefet sergilenmesi gerektiğine inanan bir grup ortaya çıkmış ve bu grup, DP yöneticilerini CHP ve İnönü ile uzlaşmakla; partiyi 'muvazaa' bir muhalefet partisi konumuna getirmekle suçlamıştır. DP içerisindeki bu grup, parti yönetimini etkileme ve hatta ele geçirme yolunda gittikçe güçlenirken DP yönetimi bu gelişmeye karşı önlem olarak bazı milletvekillerini partiden ihraç etmiştir. Bu gelişme üzerine bazı milletvekilleri de partiden istifa etmiştir. İhraçlar ve istifalar sonucunda DP'nin TBMM'ndeki milletvekili sayısı bir hayli azalmıştır. Bağımsız kalan eski DP'li 13 milletvekili tarafından TBMM'nde Müstakil Demokratlar Grubu; 20 Temmuz 1948 tarihinde de, Mareşal Fevzi Çakmak'ın liderliğinde Hikmet Beyur ve Osman Bölükbaşı gibi isimlerin de kurucu kadroda yer aldığı Millet Partisi (MP) kurulmuştur. Böylece DP bölünmüş ve iktidara karşı daha sert bir muhalefet taraftarı olan yeni bir muhalefet partisi ortaya çıkmıştır. DP içinden çıkan MP, temel siyasi görüşler bağlamında DP'den farklılaşmamış, ama uygulamada daha sert bir muhalefet anlayışını benimsemiştir. DP'den ayrılan milletvekillerince kurulan MP'nin, milletvekillerinin parti değiştirmesinin siyasi sonuçları bağlamında yol açtığı temel siyasi sonuçlar; DP'nin CHP karşısında bir iktidar alternatifi olmak amacıyla benimsediği yumuşak muhalefet politikasının uygulanmasını kolaylaştırmış olması; DP'nin 'kavgacı bir muhalif parti' değil 'iktidar adayı bir siyasi parti' görünümüne sahip olmasını sağlaması olarak karşımıza çıkmaktadır. Gerçekten de TBMM'ndeki gücünü yarı yarıya kaybeden DP, buna rağmen (yahut bu sayede) daha bütünlüklü bir parti haline gelmiştir.²²⁰

3.1.6. Şemsettin Günaltay Hükümeti Ve Yeni Seçim Kanunu

İkinci Saka hükümeti, 14 Ocak 1949 tarihinde istifa etmiş; yeni hükümeti kurmak üzere, partinin ılımlı isimlerinden Şemsettin Günaltay görevlendirilmiş; Günaltay, CHP içerisinde belirginleşen ve 'otuzlar' diye bilinen milletvekillerinin de katılımı ile ılımlı bir kabine oluşturmuştur. Günaltay ve kabinesi, CHP içerisindeki otoriter kesimin oldukça sert tepkisini çekmiş, hatta partinin bölüneceği ve Kemalist Parti adıyla yeni bir parti kurulacağı dahi söylenmişti. Ancak Günaltay, küskün ve

²²⁰ Sarıbay, **a.g.e.**, s: 56 ; Koçak, **a.g.m.**, s: 190 – 191 ; Ahmad, **a.g.e.**, s: 41

hoşnutsuz kitleyi kazanacağını söyleyerek CHP'yi gelecek seçimlerde de iktidara getireceğini iddia ettiği programını uygulamaya başlamıştır. Bu cümleden olarak, CHP'nin 1923'den beri süregelmekte olan tek parti iktidarının son hükümeti olan Günaltay kabinesinin en önemli icraatı yeni seçim kanunu olmuştur. Bu kanun, o güne kadar tanınmayan hatta tartışılmayan güvenceler ve yenilikler getirmiştir.²²¹

16 Şubat 1950'de TBMM'nde kabul edilen seçim yasasına göre; tek dereceli, genel, eşit ve gizli oyla serbest seçim yapılması; sandık kurullarında siyasi parti temsilcilerinin bulunabilmesi; gizli oy-açık sayım ilkesinin uygulanması ve seçimlerin adli denetim altında yapılması karara bağlanmıştır. Kanun görüşmelerinde, seçimlerin hangi sistemle yapılacağı üzerinde de durulmuş; CHP, seçimi kazanacağını düşündüğü için kendisine avantaj sağlayacağına inandığı 'çoğunluk' sisteminin, DP ise 'nisbi temsil' sisteminin uygulanmasını istemiş; TBMM'nde yapılan oylama sonucunda çoğunluk sisteminin uygulanmasına karar verilmiştir.²²²

3.2. DEMOKRAT PARTİ İKTİDARI DÖNEMİ (1950-1960)

3.2.1. 1950 Genel Seçimi Ve 9. Dönem TBMM

14 Mayıs 1950 tarihinde gerçekleştirilen genel seçim sonuçlarına göre, DP: 408, CHP: 69, MP: 1 ve bağımsızlar: 9 milletvekilliği kazanmışlardır. Seçimde çoğunluk sisteminin uygulanması, partilerin aldıkları oy oranları ile doğru orantılı olmayan; daha çok oy alan partiye avantaj sağlayan bir tablo ortaya koymuştur. (Seçimlerde eğer nisbi temsil yöntemi uygulansaydı DP 250, CHP ise 190 civarında milletvekilliğine sahip olacaktı.)²²³

1950 genel seçimi sonuçlarına göre DP, TBMM'nde çoğunluğu elde ederek tek başına iktidara gelmiş; iktidar başarılı ve barışçı bir şekilde DP'ye devredilmiş; 1923 yılından bu yana sürmekte olan 27 yıllık CHP tek parti iktidarı son bulmuş ve Türk siyasi hayatında yeni bir dönem başlamıştır. Dokuzuncu dönem TBMM'nde, Celal Bayar Cumhurbaşkanlığına, Refik Koraltan da TBMM Başkanlığına seçilmiştir. Cumhurbaşkanlığına seçildikten sonra DP genel başkanlığından istifa eden Bayar'ın yerine Adnan Menderes DP genel başkanlığına seçilmiş ve hükümeti kurmakla

²²¹ Koçak, **a.g.m.**, s: 192 ; Tevfik Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950 - 1995)**, 2. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 2000, s: 16 ; Ahmad, **a.g.e.**, s: 42

²²² Çavdar, **a.g.e.**, s: 17 ; Koçak, **a.g.m.**, s: 192

²²³ Koçak, **a.g.m.**, s: 193 ; Çavdar, **a.g.e.**, s: 22

görevlendirilmiş; Fuat Köprülü de Dışişleri Bakanlığına getirilmiştir. Böylece, DP kurucu kadrosunun dört güçlü ismi dört önemli makamı paylaşmıştır.²²⁴

Dokuzuncu dönem TBMM içerisinde ilk olarak 30 Ağustos 1951 tarihinde Kayseri bağımsız milletvekili Suat Hayri Ürgüplü'nün DP'ye katılmasıyla başlayan hareketlenmeler; 16 Eylül 1951 tarihinde CHP'li Lütfi Kırdar'ın DP'ye katılmasıyla devam etmiş; 2 Ekim 1951 tarihinde CHP milletvekili Muhittin Üstündağ partisinden ayrılmış; 2 Ocak 1952 tarihinde de yine CHP milletvekili Cavit Oral partisinden ayrılarak DP'ye katılmıştır. CHP'li ya da bağımsız milletvekillerinin DP'ye katılması; DP iktidarının DP'li olmayan milletvekilleri tarafından da onaylandığını ve desteklendiği şeklinde değerlendirilebilirken, aynı zamanda; iktidara gelme ihtimali düşük olan muhalefet partisi milletvekillerinin tekrar seçilebilmek için seçimi yeniden kazanma ihtimali yüksek olan iktidar partisine katılması olarak da yorumlanabilir.²²⁵

Bu gelişmeler olurken bir yandan da, iktidarının ilerleyen yıllarında DP içerisinde bir takım muhalif gruplaşmalar başlamıştır. 19 Mayıs 1952 tarihinde DP içerisindeki muhalefetten kaynaklanan bir kopuş yaşanmış ve tarıma dayalı bir kalkınmayı savunan Türkiye Köylü Partisi (TKP) kurulmuştur. 1948 yılında DP'den ayrılan milletvekillerince kurulan MP, 1954 yılında, Atatürk ve devrimlerine karşı olduğu gerekçesiyle Ankara Sulh Ceza Mahkemesi'nce kapatılmış; ancak, partinin eski yöneticileri, aynı yıl Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP) adıyla yeni bir parti kurmuştur. DP içerisinde çıkan bu partilerin kurulmasıyla önemli siyasi sonuçlar ortaya çıkmamıştır.²²⁶

3.2.2. 1954 Genel Seçimi ve 10. Dönem TBMM

1954 genel seçimi, dört yıllık DP iktidarının halk tarafından nasıl karşılandığını ve DP'nin icraatlarının kamuoyunda nasıl bir tepki uyandırdığını göstermesi açısından önemlidir. DP, dönemin uygun ekonomik konjonktürünün de yardımıyla ilk dört yıllık iktidar döneminde seçmenlerinin kendisinden beklediği yönde kararlar almış, programlar uygulamıştır. CHP ise bu dönemde tek parti iktidarı

²²⁴ Zürcher, 1998 , s: 316 – 317 ; Sina Akşin, “Siyasal Tarih (1950 - 1960)”, **Yakınçağ Türkiye Tarihi (1908 – 1980)** , Haz.: Sina Akşin, İstanbul, Milliyet Kitaplığı, 2004, s: 215 ; Çavdar, **a.g.e.** , s: 23

²²⁵ Emre Erten , “Türkiye’de Temsil Anlayışı Ve Milletvekillerinin Parti Değiştirmesi” , İzmir, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, 1996 , s: 81

²²⁶ Sarıbay, **a.g.e.** , s: 56

yıllarındaki olumsuz imajını düzeltmek için çok çaba göstermemiş, zaten düzenlenen kampanyalar da seçmen tarafından inandırıcı bulunmamıştır.²²⁷

DP ile CHP arasındaki siyasi rekabet ve gerilimin tüm topluma yayıldığı bir ortamda, 2 Mayıs 1954 tarihinde gerçekleştirilen genel seçimin sonuçlarına göre, DP: 502, CHP: 31, CMP: 5 ve bağımsızlar: 3 milletvekilliği elde etmiştir. Böylece, 10. TBMM içerisinde de çoğunluğu elde eden DP'nin tek başına iktidarı devam etmiştir.²²⁸

1954 seçimi sonrası CHP'nde partinin köylüye yönelik bir parti olmasını savunan Şemsettin Günaltay liderliğinde bir grup ortaya çıkmış; ancak bu grup partide etkili olamamış; bunun üzerine grubun önemli isimlerinden Fikri Düşünsel CHP'nden istifa ederek DP'ye katılmıştır.²²⁹

DP, ikinci iktidar döneminde, muhalefet yıllarında çok yakındığı anti-demokratik uygulamalara bu kez kendisi başvurmuş; kamu personeline, hakimlere, üniversite öğretim üyelerine ve gazetecilere baskı kurmaya çalışmıştır. DP içerisindeki ılımlı-liberal milletvekilleri, bu durumun ortadan kaldırılması için 1955 yılının Ekim ayında, kısıtlayıcı basın yasası gereğince hakkında dava açılmış olan gazetecilerin yazdıklarını ispat hakkına sahip olmalarını ve bunun mahkemelerde delil olarak kabul edilmesini talep etmiştir. Sonraki ay bu öneri, Menderes'in direktifleriyle DP Meclis Grubu tarafından reddedilmiştir. Parti içi muhalefetin artan eleştirileri üzerine hükümet DP Meclis Grubundan güvenoyu istemiş; hükümetin güvenoyu alması üzerine parti içi muhalefet DP'den ayrılmış ve Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu liderliğinde 20 Aralık 1955 tarihinde Hürriyet Partisi (HP) kurulmuştur. DP'den ayrılan milletvekilleri kurulan HP, bir anda TBMM içerisindeki en büyük muhalefet partisi haline gelmiştir. HP, DP içerisindeki liberal kanadın kopmasıyla kurulmuş bir parti olduğu için, bu milletvekillerinin parti değiştirmesi sonrasındaki siyasi sonuçlar, DP'nin ekonomik ve siyasi olarak liberal politikalardan biraz daha uzaklaşması; genel olarak ülkede muhalefetin liberal bir üslupla iktidarı eleştirmeye başlaması olarak sıralanabilir. HP'nin kurulmasıyla CHP de özgürlükçü-liberal bir muhalefet anlayışı geliştirmeye başlamıştır. CHP'nin liberal bir kulvara geçmesi; çok partili hayatta muhalefete daha fazla özgürlük verilmesi; muhalefetin siyasi anlamda yaşayabilmesi için bir takım yeni

²²⁷ Çavdar, **a.g.e.**, s: 49 – 50 ; Ahmad, **a.g.e.**, s: 55 – 61

²²⁸ “1954 Yılı Genel Seçim Sonuçları”, http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=2, Erişim Tarihi: 03.04.2007, Çavdar, **a.g.e.**, s: 51

²²⁹ Çavdar, **a.g.e.**, s: 52

düzenlemelerin yapılmasını talep etmesi, 1946-50 arası dönemdeki DP-CHP konumlanmasını tersine çevirmiştir. Çok partili hayatta muhalefetin yaşama ve iktidara alternatif olabilmesi için bir takım değişiklikler talep eden parti 1946-50 arasında DP iken, bu dönemde bu talepler CHP tarafından dile getirilmeye başlanmıştır. 1955 sonrasında muhalefet partileri birbirine yakınlaşmaya başlarken, iktidarın muhalefete karşı tavrı da sertleşmeye başlamıştır.²³⁰

3.2.3. 1957 Genel Seçimi ve 11. Dönem TBMM

1955 yılından itibaren muhalefet partileri birbirlerine yakınlaşmaya başlamışlar; yapılan görüşmeler sonrasında 4 Eylül 1957 tarihinde muhalefet partileri CHP, HP ve CMP bir ortak ilkeler deklarasyonu yayınlamıştır. Bu deklarasyon ile, oluşturulmak istenen güçbirliğinin amaçları ve nedenleri kamuoyuna açıklanmıştır. Deklarasyonda ayrıca, Anayasa Mahkemesi'nin kurulması; iki meclisli parlamento; yasamanın yürütme üzerindeki üstünlüğünü ve denetimini sağlayacak değişikliklerin yapılması; vatandaş hak ve özgürlüklerinin kanunla değiştirilemeyecek anayasal güvenceye alınması gibi hususlar yer almıştır. Deklarasyonun yayınlanmasından birkaç gün sonra, DP kurucu kadrosunun dört güçlü isminden biri olan Fuat Köprülü DP'den istifa etmiştir. DP, bu gelişmeler üzerine 11 Eylül'de, seçimlerde ortak liste hazırlanmasını engelleyen bir yasa çıkartmış ve 1958 yılında yapılması gereken seçimleri erkene alarak genel seçimin 27 Ekim 1957 tarihinde yapılmasını kabul etmiştir. DP ayrıca, seçmenlerini ve taban kitlesini bir arada tutmak için ortak bir cephe kurma yoluna gitmiş; Menderes 12 Ekim 1957 tarihinde, muhalefetin ortak cephesine karşı bir Vatan Cephesi kurulması çağrısında bulunmuştur. Bu çağrının ardından ülkenin dört bir yanında Vatan Cephesi örgütleri kurulmaya başlanmış; DP'nin il, ilçe ve bucak örgütleri Vatan Cephesi'ne katılmış; Vatan Cephesi'ni kuranların ve Vatan Cephesi'ne katılanların isimleri radyoda tek tek okunmuş; bu durum siyasi gerilimi arttırmıştır.²³¹

²³⁰ Çavdar, **a.g.e.**, s: 67 ; Zürcher, **a.g.e.** , s: 336 ; Akşin, **a.g.m.**, s: 216 ; Bingöl, Akgün, **a.g.m.** , s: 22 - 25

²³¹ Zürcher, **a.g.e.** , s: 337 ; Çavdar, **a.g.e.** , s: 70 ; Akşin, **a.g.m.** , s: 220 ; Hakkı Uyar, **Türk Siyasal Yaşamında Cepheleşmelere Bir Örnek: Vatan Cephesi**, İzmir, Büke Yayınları, 2001, s: 10 ; Ahmad, **a.g.e.** , s: 121

27 Ekim 1957 tarihinde gerçekleştirilen genel seçimin sonuçlarına göre, DP: 424, CHP: 178, CMP: 4, ve HP: 4 milletvekilliği elde etmiştir. Böylece, 11. Dönem TBMM içerisinde de çoğunluğu elde etmeyi başaran DP'nin tek başına iktidarı devam etmiştir. Hatta seçim sonuçlarına göre TBMM'nde sadece bir tek muhalefet partisinin (CHP) grubu bulunmaktadır. Siyasi ve ekonomik sıkıntılara karşın muhalefetin iktidar karşısında çekici bir alternatif olamaması ilginçtir. Bunun nedenleri tek tek parti bazında incelendiğinde; CHP'nin muhalefette kaldığı yedi yıl boyunca, baskıcı imajını silemediği ve halkın güvenini kazanamadığı; CMP'nin geniş bir taban yaratacak kadar fikir şemsiyesini açık tutamadığı; HP'nin ise ulusal çapta belirgin ve sürekli bir örgüte kavuşamadığı, söylenebilir.²³²

DP'nin üçüncü iktidar dönemi siyasal gerilimin arttığı ve muhalefet partileri arasında yakınlaşma ve birleşmelerin olduğu bir dönem olmuştur. 1958 yılında, TKP ve CMP birleşerek, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) adını almış; HP ile CHP ise CHP çatısı altında birleşmiştir. Özellikle HP'nin kendisini feshederek CHP'ne katılması önemlidir, çünkü DP içerisindeki liberal kanadın partiden ayrılması sonucu kurulan HP'nin CHP'ne katılması ile birlikte, CHP'nin 1955 yılından itibaren yaşamakta olduğu dönüşüm hız kazanmış ve CHP kendisine özgürlükçü-liberal bir kimlik ve imaj yaratmıştır.²³³

Bu dönemde de parti değiştiren milletvekilleri olmuş; 23 Kasım 1958 tarihinde DP milletvekillerinden Mustafa Saraç, Avni Yurdaborak ve Necati Dikmen DP'nin politikalarını eleştirerek partilerinden istifa etmiş ve 15 Aralık 1958 tarihinde CHP'ne katılmışlardır. 1959 yılında da grup kararına aykırı davrandıkları gerekçesiyle parti haysiyet divanına sevk edilen CHP milletvekilleri Hüseyin Balık ve Kerametdin Gençler partilerinden istifa ederek DP'ye katılmışlardır.²³⁴

3.2.4. Dönemin Genel Değerlendirmesi

1945 - 1950 arası dönemde çok partili siyasi sistemin işleyebilmesi için gerekli olan kurumsal düzenlemeler yapılmamış; siyasi rekabetin yürütülmesine ve iktidarın muhalefete yönelik tavrının nasıl olacağına ilişkin ortak bir anlayış ve davranış

²³² “1957 Yılı Genel Seçim Sonuçları”, http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=3, Erişim Tarihi: 03.04.2007 ; Ahmad, **a.g.e.**, s: 71, 122 - 123

²³³ Sarıbay, **a.g.e.** , s: 56 ; Zürcher, **a.g.e.** , s: 337 ; Ahmad, **a.g.e.** , s: 75, 123

²³⁴ Erten , **a.g.t.** , s: 82

kuralları geliştirilememiş; bu durum, DP'nin iktidara gelmesinin ardından 1950 sonrası dönemde siyasi sistemin işleyişinde problemler ortaya çıkmasına neden olmuştur. Seçim sonrasında iktidarın başarılı ve barışçı bir yolla DP'ye devredilmesine karşın; seçimleri kaybeden CHP bu dönemde 'iktidarı gasbetmiş' olarak gördüğü DP'ye karşı adeta bir "devlet partisi" olarak muhalefet yürütmüştür. 1950'li yıllar CHP'nin çoğulcu ve rekabetçi bir sistem içinde işlev gören ve toplumu temsil etme kaygısında olan bir parti olmakla devlet partisi geleneği arasında bocaladığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna karşılık seçimle iktidara gelen DP ise, asker ve sivil bürokrasiyle özdeşleşmiş olan CHP karşısında başlangıçtan itibaren kendisini tehdit altında hissetmiş ve muhalefete karşı bir baskı politikası izlemiştir.²³⁵

DP iktidarının muhalefete, ama özellikle de İnönü'ye yönelik sert söylem ve politikalarının, bir "düşman odak" yaratmak suretiyle parti içinde yaşanması muhtemel çatışmaların önüne geçmeyi amaçladığı da söylenebilir. Buna göre, CHP'nin tek parti iktidarından kurtulmak isteyenlerin bir araya geldiği geniş bir çatı olarak DP, iktidara geldikten sonra, doğal olarak, bünyesindeki bütün kişi ve kesimleri tatmin etmekten uzak olmuştu. Bu nedenle de, partinin yeni bir ortak hedef karşısında birleşmesi ve çatışan çıkarların bu suretle uzlaştırılması gereği, CHP'ye ve ama özellikle İnönü'ye karşı sert bir tutum alınmıştı. Bunun DP içerisinde birlik ve bütünlüğü muhafaza etmekle birlikte CHP içerisinde İnönü liderliğini sürgit kılmak gibi bir de yan-sonucu olduğu da vurgulanmalıdır.²³⁶

CHP genelde kentlerde yaşayan bürokratların ve aydınların, kırsal kesimde ise toprak sahiplerinin ve eşrafın partisi olarak; DP ise, köylünün, ticaretle uğraşan toprak sahibinin, özellikle küçük kasabalardaki tüccarın, müteşebbislerin ve küçük kentlerde yaşayan dar gelirli vatandaşların partisi olarak öne çıkmıştır. 1950'lerdeki partiler arası rekabette, siyasal partiler arasında ideolojik farklılaşmalar bulunmamakta; Osmanlı İmparatorluğu'ndan miras kalmış bulunan ve uzun süredir varlığını korumuş olan 'merkez - kenar' ayrımı ve DP'nin, CHP'nin 1950 öncesi tek parti hükümetine duyulan hoşnutsuzluğu kullanmak suretiyle kenardaki gruplardan oluşturduğu koalisyon şeklinde bir yapı karşımıza çıkmaktadır. DP'nin siyasi yapısı içerisinde, Milli Mücadele

²³⁵ Karaincioğlu, **a.g.m.**, s: 274 ; İlter Turan, "Türkiye'de Siyasal Kültürün Oluşumu", **Türkiye'de Siyaset: Süreklilik ve Değişim**, Der.: Ersin Kalaycıoğlu, Ali Yaşar Sarıbay, Yayın No:157, İstanbul, Der Yayınları, Bilatarih, s: 451

²³⁶ Ahmad, **a.g.e.**, s: 49 – 84

ve sonrasının CHP kadrolarından gelen Bayar, Koraltan ve Köprülü gibi isimler; eski İttihatçılar; sabık HİF ve SCF mensupları bulunmaktaydı.²³⁷

DP'nin 1950-60 yılları arasındaki iktidar döneminde TBMM'nde ağırlıklı olarak iki siyasi partinin bulunması ve DP'nin belirgin bir üstünlüğe sahip olması nedeniyle, milletvekillerinin parti değiştirmesi herhangi bir siyasi krize yol açmamıştır. Ancak bu dönemde gerçekleşen milletvekillerinin partilerinden istifa etmesi, başka partilere katılması, partilerinden istifa eden milletvekillerinin yeni siyasi partiler kurması, siyasi partilerin birleşmesi gibi olaylar, daha sonraki yıllarda yoğun bir biçimde bu tür olayların yaşanması hususunda adeta bir örnek teşkil etmiştir.²³⁸

Döneme damgasını vuran önemli olgulardan biri, ise hükümet ile ordu arasındaki ilişkiler olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira DP iktidarı bir askeri darbe ile son bulmuştur ve askeri darbeden başlayarak süreci geriye doğru incelediğimizde de darbe gerekçelerinin DP'nin iktidara gelmesi ile birlikte oluşmaya başladığı görülmektedir. Darbenin siyasi, ekonomik ve psikolojik gerekçeleri bulunmaktadır. Herşeyden önce, DP iktidarı döneminde ordu mensuplarının eski prestij ve statülerini hemen hemen yitirmiş oldukları genel bir kanıdır. Gerçekten de, ülkenin bir an önce kalkınmasına odaklanan hükümet politikalarının yarattığı enflasyonist ortam, sabit maaşlı bürokrat kesiminde yaygın bir hoşnutsuzluğa neden olmuştur. Yaşam standartları düşen ve aynı anda toplumun başka kesimlerinin yaşam standartlarının arttığını gören ordu mensupları içerisinde askeri darbe gerçekleştirme düşüncesi hızla yayılmıştır. Bunların yanı sıra, DP iktidarının, özellikle 1955'den itibaren ekonominin bozulmasıyla birlikte siyasi anlamda baskıcı politikalara başvurusu ve dini argümanlar kullanarak topluma seslenmesi de ideolojik anlamda darbe gerekçelerinin oluşmasına neden olmuştur.²³⁹

²³⁷ Üstün Ergüder, "Türkiye'de Değişen Seçmen Davranışı Örüntüleri", **Türkiye'de Siyaset: Süreklilik ve Değişim**, Der.: Ersin Kalaycıoğlu, Ali Yaşar Sarıbay, Yayın No: 157, İstanbul, Der Yayınları, Bilatarih, s: 364 ; Çavdar, **a.g.e.** , s: 78

²³⁸ Erten , **a.g.t.** , s: 82

²³⁹ Ahmad, **a.g.e.**, s: 75, 82, 156

3.3. 1960-1971 ARASI DÖNEM

3.3.1. 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi

27 Mayıs 1960 tarihinde Türk Silahlı Kuvvetleri'nden bir grup albay ve subay, bir askeri darbe düzenleyerek Milli Birlik Komitesi (MBK) adıyla yönetime el koymuşlar ve MBK'nin başkanlığına Orgeneral Cemal Gürsel'i getirmişlerdir. MBK, kabul ettiği kanun ile geçici bir anayasal düzen kurmuş; buna göre, TBMM'nin yetkilerini üzerine alarak yasama erkini kendinde toplamış; yürütme yetkisini ise kendi seçtiği bakanlar eliyle kullanmış; Devlet Başkanlığı makamı oluşturarak Cumhurbaşkanı, Başbakan, Başkomutan ve MBK Başkanı yetkilerini bu makamda birleştirmiştir.²⁴⁰

Askeri darbe gerçekleşikten hemen sonra radyoda bir bildiri okunmuş ve askeri darbenin amacının, partiler üstü tarafsız bir yönetimin nezaret ve hakemliği altında en kısa zamanda adil ve serbest seçimlerin yapılması, kim kazanırsa kazansız seçimden galip ayrılanlara iktidarın devredilmesi olduğu açıklanmasına karşın bu konuda MBK'ni oluşturan subaylar arasında bir görüş birliği sağlanamamıştır. MBK içerisinde iki farklı eğilim ortaya çıkmış; aralarında general bulunmayan yaşça daha genç subaylardan oluşan ilk grup idareyi uzun süre, ülkenin siyasi yapısını değiştirecek reformlar gerçekleştirilinceye kadar -en az dört yıl-, sivillere devretmeme taraftarı iken; İnönü'nün etkisinde olan ılımlı grup, gerekli hukuki ve siyasal düzenlemeler yapıldıktan sonra hemen seçimlere gidilmesi ve iktidarın parlamentoya devredilmesini savunmuştur. Bu anlaşmazlıklar sonucunda MBK Başkanı Cemal Gürsel'in liderliğindeki grup, 13 Kasım 1960 tarihinde gerçekleştirdikleri iç darbe ile uzun süreli askeri rejim yanlısı subaylardan 14'ünü tasfiye etmişlerdir.²⁴¹

MBK askeri rejimi döneminde yaşanan önemli olaylar olarak; DP'nin kapatılması, Yassıada Mahkemeleri ve ordu ile üniversitelerdeki tasfiyeler, gösterilebilir. Öncelikle, 2 Eylül 1960 tarihinde DP'nin mallarına mahkeme kararı ile el konmuş, bütün binaları mühürlenmiş, her türlü faaliyeti durdurulmuş, daha sonra, 29 Eylül 1960 tarihinde de DP, Ankara Asliye Hukuk Mahkemesi tarafından kapatılmıştır.

²⁴⁰ Özbudun, **a.g.e.**, s: 35 ; Bingöl, Akgün, **a.g.m.**, s: 26 ; Hikmet Özdemir, "Siyasal Tarih (1960-1980)", **Yakınçağ Türkiye Tarihi (1908 – 1980)**, Haz.: Sina Akşin, İstanbul, Milliyet Kitaplığı, 2004, s: 228 - 232

²⁴¹ Özdemir, **a.g.m.**, s: 230 – 232 ; Ahmad, **a.g.e.**, s: 167 – 168

DP liderleri ve milletvekilleri; DP'ye yakın olarak tanınan yüksek rütbeli askerler; haklarında çeşitli yolsuzluk iddiaları bulunan siviller ise tutuklanarak Yassıada'da toplanan Yüksek Adalet Divanı adı verilen özel mahkemede yargılanmışlar; 15 Eylül 1961 tarihine kadar devam eden yargılama sonucunda 15 kişi idama mahkum edilmiş; cezaları MBK tarafından onaylanan (Başbakan) Adnan Menderes, (Maliye Bakanı) Hasan Polatkan ve (Dışişleri Bakanı) Fatin Rüştü Zorlu idam edilmiştir. Yassıada Mahkemeleri devam ederken 3 Ağustos 1960 tarihinde 235 general ve amiral ile 5000'e yakın subay silahlı kuvvetler bünyesinden çıkarılmış; Ekim 1960 tarihinde de 147 öğretim üyesi üniversiteden atılmıştır.²⁴²

27 Mayıs 1960 askeri darbesi ile çok partili siyasetin doğal akışı durdurulmuş; bunalım anlarında sistemi yeniden üretme amacı güden demokratik mekanizmalar (erken seçimler veya seçimlerin yenilenmesi...) yerine, ikame hegemonya aracı olarak darbeciliğin ve askeri rejimlerin olağanlaştırılması yolu açılmıştır.²⁴³

3.3.2. 1961 Anayasası

27 Mayıs askeri darbesini gerçekleştiren MBK üyeleri, askeri bir rejim ile ülkeyi yönetmek değil, en yakın zamanda ülke yönetimini seçimle oluşacak parlamentoya devretmek niyetinde olduklarını, komite içindeki uzun süreli askeri rejim yanlılarını tasfiye ederek göstermişler ve bu operasyonun hemen ardından 7 Aralık 1960 tarihinde yeni bir anayasa hazırlamakla vazifelendirilen bir Kurucu Meclis'in kurulmasına ilişkin kanun çıkartmışlardır. Bu kanun gereğince, MBK ve Temsilciler Meclisi Kurucu Meclis'i; altmış yedi ildeki siyasi parti (DP hariç) ve meslek örgütleri (barolar, basın, emekli subaylar, sendikalar, üniversite ve yargı organları...) içerisinde seçilecek kişiler, bakanlar kurulu üyeleri ve MBK kontenjanından girenler de Temsilciler Meclisi'ni oluşturmuştur.²⁴⁴

6 Ocak - 27 Mayıs 1961 tarihleri arasında dört buçuk ay gibi kısa bir sürede hazırlanan anayasa tasarısı 9 Temmuz 1961'de halkoyuna sunulmuş ve oylamaya katılanların yüzde 60,4'ü tarafından kabul edilerek Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni

²⁴² Özdemir, **a.g.m.**, s: 233 – 236 ; Ahmad, **a.g.e.**, s: 173 ; Nadir Nadi, **27 Mayıs'tan 12 Mart'a**, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul, 1999, s: 64, 99, 107

²⁴³ Özdemir, **a.g.m.**, s: 236

²⁴⁴ Özdemir, **a.g.m.**, s: 237 – 238 ; Ahmad, **a.g.e.**, s: 170

anayasası olmuştur. Ancak, karşı ve boş oyların yüksek bir oranda çıkması, askeri darbeye yönelik tepkinin boyutunu göstermesi bakımından önemlidir.²⁴⁵

1961 Anayasası çift meclisli bir parlamento öngörmüş; buna göre TBMM, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu (Senato) olmak üzere iki ayrı kanat halinde yeniden örgütlenmiştir. Millet Meclisi'nin, nisbi temsil yöntemiyle seçilen 450 üyeden; Senato'nun ise çoğunluk sistemiyle seçilen 150 üye; Cumhurbaşkanı'nca atanan 15 üye ve tabii senatörlerden (MBK üyeleri ve sabık Cumhurbaşkanı) meydana gelmesi kararlaştırılmıştır. Senato üyeliğine seçilmek koşulu, 40 yaşını bitirmiş olmak ve bir yüksek eğitim kurumundan mezun olmak olarak belirlenmiştir. Yasaların önce Millet Meclisi'nde görüşülmesi, daha sonra da Senato'ya sevk edilmesi; bazı özel ve olağanüstü durumlarda her iki meclisin birlikte toplanması; TBMM deyiminin, her iki meclisi kapsayacak şekilde kullanılması; Millet Meclisi seçimlerinin dört yılda bir yapılması; Senato seçimlerinin ise iki yılda bir yapılması ve bu seçimlerle senatörlerin üçte birinin yenilenmesi öngörülmüştür. Cumhurbaşkanı'nın, birleşik oturumda TBMM tarafından kendi üyeleri arasından üçte iki oy çoğunluğuyla yedi yıllığına seçilmesi hükmü yer almıştır. Ayrıca 1961 Anayasası ile, yasaların anayasa uygunluğunun denetlenmesi amacıyla Anayasa Mahkemesi kurulmuştur.²⁴⁶

1961 Anayasası, ordunun siyaset üzerindeki rolü ve etkisini arttıran Milli Güvenlik Kurulu (MGK) adıyla yeni bir kurum oluşturmuştur. MGK'nun, Cumhurbaşkanlığının başkanlığında toplanması; Başbakan, Başbakan Yardımcıları, Milli Savunma, İçişleri, Dışişleri, Maliye, Ulaştırma ve Çalışma bakanları ile Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanlarından oluşması kararlaştırılmıştır. MGK, milli güvenlik politikasının hazırlanması ve bununla ilgili çalışmalarla görevlendirilmiştir. MGK'nun, kararlarını çoğunlukla alması; eşitlik haline MGK Başkanı'nın oyu yönünde karar alınması öngörülmüştür.²⁴⁷

²⁴⁵ Özdemir, **a.g.m.**, s: 238 – 239 ; Ahmad, **a.g.e.**, s: 174

²⁴⁶ Cavdar, **a.g.e.**, s: 109 ; “Anayasa”, <http://www.aof.edu.tr/kitap/IOLTP/2293/unite05.pdf>, Erişim Tarihi: 12.04.2007, ; Özbudun, **a.g.e.**, s: 41 ; Ahmad, **a.g.e.**, s: 186

²⁴⁷ “1961 Anayasasına Göre Milli Güvenlik Kurulu ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Dönemi (1962 – 1983)”, http://www.mgk.gov.tr/Turkce/Yazdirilabilir%20Surum/Tarihce/Tarihce_3.pdf, Erişim Tarihi: 11.04.2007, Özdemir, **a.g.m.**, s: 236

3.3.3. 1961 Genel Seçimi ve 12. Dönem TBMM

1961 yılında siyasi faaliyetler serbest bırakılmış; kapatılan DP'den kalan siyasi mirasın bölüşümü için üç siyasi parti ortaya çıkmıştır: Adalet Partisi (AP), Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) ve Yeni Türkiye Partisi (YnTP)²⁴⁸. Osman Bölükbaşı önderliğindeki CKMP, 1946-60 döneminde oluşmuş ve o zaman diliminde sürekli olarak Menderes-Bayar ikilisine karşı bir muhalefet sürdürmüş; 1961'den sonra DP tabanına yöneldiği zaman kadrosuna farklı siyasi görüşleri olan kişileri alarak karmaşık bir yapıya sahip olmuştur. YnTP ise, Ekrem Alican liderliğinde kurulmuş; 1950'li yıllarda 'işpat hakkı' mücadelesi veren ve HP'ni kuran liberal akımın kaynaklarına dayanmıştır. 1961'de YnTP oluşturulurken partiye Deniz Baykal gibi bazı öğretim üyeleri de katılmıştır. Bu iki parti, DP'nin bıraktığı siyasi mirası üzerinde toplayacak kadar güven vermemiştir, zira özellikle YnTP'nin selefi HP'nin CHP'ne katılması eski DP tabanında halen unutulmamıştır. Bu sebeplerden dolayı, daha ilk faaliyetlerinde DP'nin gerçek mirasçısının emekli Orgeneral Ragıp Gümüşpala liderliğindeki AP olacağı ortaya çıkmıştır. Bunda en önemli unsur, eski DP örgütünün AP'ye teveccüh etmesi olmuştur. Gerçekten de bunlar, il ve bölge düzeyinde ölü DP organizasyonlarını ıslah etmek suretiyle AP'ne kısa zamanda ülke çapında güçlü bir teşkilat kazandırmışlardır.²⁴⁹

15 Ekim 1961 tarihinde gerçekleştirilen genel seçim sonuçlarına göre, CHP: 173, AP: 158, YnTP: 65, CKMP: 54 milletvekilliğine; AP: 71, CHP: 36, YnTP: 27, CKMP: 16 senatörlüğe sahip olmuşlardır. Nisbi temsil sisteminin uygulandığı Millet Meclisi seçimleri ile çoğunluk sisteminin uygulandığı Senato seçimlerinin sonuçları arasında belirgin bir farklılık oluşmuş ve Millet Meclisi'nde CHP, Senato'da ise AP en fazla üyeye sahip olmuştur. Seçim sonuçlarına göre hiçbir siyasi parti TBMM'nde tek başına iktidar elde edecek çoğunluğu sağlayamamıştır.²⁵⁰

Yeni bir anayasa kabul edilmesine ve seçimlerin yapılmasına karşın yönetimin seçimlerle oluşmuş TBMM'ne devredilip devredilmeyeceği konusunda şüpheler tamamen giderilememiş ve gerçekten de bu şüpheleri haklı çıkaran gelişmeler

²⁴⁸ Tez konumuz olan 2002 yılında İsmail Cem'in liderliğinde kurulan Yeni Türkiye Partisi ile karışmaması için partinin kısaltılmış adını YnTP olarak kullanacağız.

²⁴⁹ Çavdar, **a.g.e.**, s: 119 ; Ahmad, **a.g.e.**, s: 227 – 228

²⁵⁰ "1961 Yılı Genel Seçim Sonuçları", http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=4 , Erişim Tarihi: 12.04.2007 ; Özdemir, **a.g.m.**, s: 242

yaşanmıştır. 21 Ekim 1961 tarihinde İstanbul Harp Akademileri'nde yapılan bir toplantıda 10 general ve 28 albay arasında, TBMM toplanmadan önce TSK mensuplarının yönetime el koyacağını; tüm siyasi partilerin yasaklanacağını; seçim sonuçları ve MBK'nin feshedileceğini ve bu kararların 25 Ekim 1961 tarihine kadar uygulanacağını öngören bir protokol imzalanmıştır. Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cevdet Sunay tarafından benimsenmeyen protokol uygulanamamış, ancak siyasi partiler üzerinde istenen etkiyi gerçekleştirmiştir. Zira, siyasi parti liderleri, TBMM'nin açılmasından bir gün önce Çankaya'da komutanların önünde, 27 Mayıs'a karşı çıkmayacaklarını; Cumhurbaşkanlığı için Orgeneral Cemal Gürsel'in dışında kimseyi desteklemeyeceklerini ve Yassıda mahkumlarının affını talep etmeyeceklerini belirten bir başka protokolü imzalamak durumunda kalmışlardır.²⁵¹

TBMM açıldıktan sonra ilk kriz Cumhurbaşkanlığı seçimi sürecinde yaşanmış; AP, bu makam için, Çankaya'da imzaladığı protokole uymayarak ve tabandan gelen baskılar sonucunda Ali Fuat Başgil'i aday göstermek istemiş, ancak yapılan baskılar ve yoğun tartışmalar sonucunda Cumhurbaşkanlığına tek aday olarak Orgeneral Cemal Gürsel gösterilmiş ve toplam 607 oyun 434'ünü alan Gürsel Türkiye Cumhuriyeti'nin dördüncü Cumhurbaşkanlığına; Suat Hayri Ürgüplü Senato başkanlığına; Fuat Sirmen de Millet Meclisi başkanlığına seçilmiştir.²⁵²

Yeni hükümeti kurmak için CHP Genel Başkanı İsmet İnönü görevlendirilmiş; İnönü'nün başbakanlığında Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk koalisyon hükümeti olan CHP-AP hükümeti kurulmuştur. Böylece İnönü, 1937 tarihindeki son başbakanlığından 24 yıl sonra tekrar başbakan olmuştur. 20 Kasım 1961 tarihinde kurulan hükümet içerisinde kısa süre sonra ilk görüş ayrılıkları ortaya çıkmış; daha TBMM toplanmadan önce komutanlar önünde imzalanan protokole rağmen AP'liler Yassıda mahkumlarının affedilmesini gündeme getirmiş; ülkenin çözüm bekleyen ekonomik ve sosyal sorunları ile geçiş sürecinin olağandışı şartları da CHP – AP çekişmesine eklenince hükümet 1 Haziran 1962 tarihinde dağılmıştır.²⁵³

²⁵¹ Özdemir, **a.g.m.**, s: 243 – 244 ; Ahmad, **a.g.e.**, s: 177 – 178

²⁵² Özdemir **a.g.m.**, s: 244 ; Ahmad, **a.g.e.**, s: 178

²⁵³ Özdemir **a.g.m.**, s: 244 ; Çavdar, **a.g.e.**, s: 124

Koalisyonun bozulmasından sonra yeni hükümet arayışlarına girilmiş; hükümet kurma görevi yine İnönü'ye verilmiş ve 25 Haziran 1962 tarihinde CHP–YnTP–CKMP arasında 2. İnönü hükümeti kurulmuştur. Bu koalisyon hükümetinde 11 CHP'li, 6 YnTP'li ve 4 CKMP'li bakanın yanı sıra AP'nden istifa edip bağımsız kalan iki milletvekili de bakan olarak görev yapmıştır. Osman Bölükbaşı, CKMP'nin hükümete katılmasına tepki göstererek 28 milletvekili ile birlikte CKMP'den ayrılarak tekrar Millet Partisi (MP)'ni kurmuş ve MP'nin genel başkanlığına seçilmiştir. 2. İnönü hükümeti, hem 17 Kasım 1963 tarihindeki yerel seçimlerde AP'nin yüzde 45 oy alması üzerine koalisyon hükümetinin dayandığı seçmen temelini sarsılmış olması, hem de YnTP'sinin bu yerel seçimlerde beklentisinin altında oy almasının koalisyonda yer almasından kaynaklandığını öne sürerek hükümetten ayrılma kararı vermesi üzerine 2 Aralık 1963 tarihinde dağılmıştır.²⁵⁴

AP, yerel seçim başarısına dayanarak derhal erken seçime gidilmesini; YnTP ise yeniden CHP-AP hükümetinin kurulmasını talep etmiş; fakat o günlerde gündeme gelen Kıbrıs sorunu nedeniyle bir hükümet boşluğunun oluşmaması için YnTP'nin dışarıdan destek verdiği 3. İnönü hükümeti, bağımsızlıkların katılımıyla CHP azınlık hükümeti olarak 25 Aralık 1963 tarihinde kurulmuştur. 24 Eylül 1964 tarihinde, daha önce partilerinden istifa etmiş bulunan altı bağımsız milletvekili CHP'ne katılmıştır. 1964 yılında, hem ABD Başkanı Johnson'un İnönü'ye, Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahale edemeyeceğini dikte eden bir mektup göndermesi ve hem de gerçekleştirilen Senato seçimlerinde AP'nin yüzde 50 oy alması üzerine 3. İnönü hükümeti güç kaybetmiştir. Hükümetin hızla zayıflaması ve AP'nin güçlenmesi sonucunda 13 Şubat 1965 tarihindeki bütçe görüşmeleri sırasında hükümet düşürülmüş ve bir hafta sonra senatör Suat Hayri Ürgüplü'nün başbakanlığında, 10 Ekim 1965 tarihindeki seçimlere kadar görevde kalan AP-YnTP-CKMP hükümeti kurulmuştur.²⁵⁵

1961-1965 yılları arası bir geçiş dönemi olarak adlandırılabilir. Bu dönemde, tam dört hükümet kurulmuş, iki kez askeri müdahale teşebbüsü olmuştur. Bu dönemde CHP ve AP'nde de önemli gelişmeler yaşanmıştır. 1961 yılında kurulan Türkiye İşçi Partisi (TİP), Mehmet Ali Aybar'ın genel başkanlığa seçilmesinden sonra

²⁵⁴ Özdemir, **a.g.m.**, s: 244 – 245 ; Mehmet Barlas, “Kimler Geldi Kimler Geçti ve Neler Olmadı Ki”, **Sabah Gazetesi**, 16.04.2007 ; “Osman Bölükbaşı”, <http://www.belgenet.com/kim/bolukbasi.html> , Erişim Tarihi: 16.04.2007 ; Erten, **a.g.t.**, s: 83

²⁵⁵ Özdemir, **a.g.m.**, s: 245 – 249 ; Ahmad, **a.g.e.**, s: 189

güçlenmeye başlamış ve 1963 yılında, biri CKMP (Niyazi Ağırnaslı), diğeri kontenjan senatörü (E. Çağla) iki politikacıyı saflarına katmıştır. Bu durum, CHP'nin kendini nitelendirmek için kullandığı 'ilerici, halkçı' sıfatlarına talip olan ve kendi seçmen tabanına seslenen sosyalist bir parti olarak TİP'nin güçlenmesine ve CHP'nin parti kimliği olarak 'sol' sıfatını kullanmaya başlamasına sebep olmuştur. Bizzat İnönü tarafından 29 Temmuz 1965 tarihinde CHP'nin "ortanın solunda" bir parti olduğu açıklanmıştır. İnönü, bunu yükselmekte olan sosyalizme karşı bir baraj olarak görmekte ve anti-komünist bir hamle olarak göstermekte idi. Gerçekten de, o dönemde güçlenmekte olan TİP'in -özellikle aydın çevrelerde olmak üzere- CHP'nin doğal müttefiklerini kendisine çekmeye ve söylemlerini -ilericilik vs.- kullanmaya başlaması ve aynı dönemde AP'nin de "liberal ekonomi"yi adlı adınca telaffuz etmeye başlaması, CHP'nin kitlelere yeni bir mesaj vermek amacıyla entelektüel içerikli bir kavram olarak "ortanın solu" sloganını ortaya atmasına neden olmuştur. Fakat bunu yaparken İnönü, TİP ve sosyalizm ile karıştırılmaması için kavramın içeriğini Atatürk döneminden itibaren başlayan süreç ile doldurmuştur. İnönü'nün, "Biz eskiden de ortanın solundaydık; Atatürkçülük de ortanın solundadır." deyişini bu bağlamda değerlendirmek gerekmektedir. Partinin yeni politik pozisyonu, parti içinde ciddi tartışma ve çatışmalara neden olmuş, hatta bu çatışmalar yakın gelecekte partiden kopmalarla sonuçlanmıştır. CHP'nde bu gelişmeler olurken AP lideri Gümüşpala'nın ani ölümü üzerine yapılan olağanüstü kurultayda Süleyman Demirel AP genel başkanlığına seçilmiş ve TSK ile AP arasındaki ilişkiler yumuşamaya; AP'nin seçmen tabanı genişlemeye başlamıştır. Ayrıca, bu seçim AP içerisinde Demirel'e yönelik bir muhalefetin başlamasına da neden olmuş ve yavaş yavaş olgunlaşan bu hizip, orta vadede partiden kopmuştur.²⁵⁶

3.3.4. 1965 Genel Seçimi, 13. Dönem TBMM ve AP İktidarı

10 Ekim 1965 tarihinde gerçekleştirilen genel seçim sonuçlarına göre; AP: 240, CHP: 134, MP: 31, YnTP: 19, TİP: 14, CKMP: 11 ve bağımsızlar: 1 milletvekilliği elde etmiştir. Seçimlerde uygulanan Milli Bakiye Sisteminden dolayı, seçime katılan siyasi partilerin hepsi Millet Meclisi'nde temsil edilme hakkı kazanmıştır. Milli Bakiye Sistemine göre, bir seçim çevresinde değerlendirilmeyen artık (fazla) oylar ülke

²⁵⁶ Sarıbay, a.g.e., s: 58 ; Özdemir, a.g.m., s: 241 – 250 ; Ahmad, a.g.e., s: 197, 230 – 248 ; Hasan Bülent Kahraman, *Yeni Bir Sosyal Demokrasi İçin*, İmge Kitabevi, Ankara, 1993, s: 75, 106 - 107

düzeyinde birleştirilerek kalan sandalyeler siyasi partiler arasında dağıtılmış; bu sistem, teknik açıdan her oyun değerlendirilmesini ve çeşitli eğilimlerin parlamentoya yansımaları sağlamıştır. Seçimlerde bu sistemin uygulanmasının en önemli sonucu, TİP'nin Millet Meclisi'ne girmesi, yani, sosyalistlerin parlamentoda ilk kez grup kurmaları olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁵⁷

Seçim sonuçlarına göre AP tek başına iktidara gelecek çoğunluğu sağlamıştır. Başka bir deyişle, 27 Mayıs askeri darbesinden beş yıl sonra, askeri darbenin muhatabı olan DP'nin siyasi mirasçısı ve sürekliliği olarak görülen bir siyasi parti tek başına iktidara gelmiştir. 27 Ekim 1965 tarihinde Süleyman Demirel'in başbakanlığında kurulan hükümet ile AP'nin tek başına iktidar dönemi başlamıştır. Ancak, anayasaya konulmuş olan fren ve denge mekanizmalarından kaynaklanan nedenlerden dolayı AP iktidarı pek çok açıdan DP iktidarından çok farklı olmuştur. Anayasa Mahkemesi başta olmak üzere bağımsız yargı organları, birçok durumda hükümete rağmen bireylerin haklarını korumak ve yeni yasaların anayasaya uygunluğunu temin etmek görevini yerine getirmiştir. Devlet radyo ve televizyonu ile üniversiteler, özerkliklerinden aldıkları güçle sık sık hükümeti eleştirmişler ve özerkliklerini korumuşlardır.²⁵⁸

Demirel hükümetinin karşılaştığı ilk büyük problem, Cumhurbaşkanı Gürsel'in hastalanarak 2 Şubat 1966 tarihinde tedavi amacıyla ABD'ne götürülmesi olmuştur. Gürsel'in bitkisel hayata girmesi ve görevini sürdüremeyecek durumda olması sebebiyle yeni bir Cumhurbaşkanı seçmek için çalışmalara başlanmış; Demirel, Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'ı Cumhurbaşkanlığına aday göstermiş; siyasi partiler arasında da Sunay'ın Cumhurbaşkanı adaylığı için ortak bir görüş oluşmuştur. Bunun üzerine Sunay, hükümet tarafından Genelkurmay Başkanlığı'ndan emekli edilmiş; Cumhurbaşkanı vekili tarafından Cumhurbaşkanlığı kontenjanından senatör olarak atanarak TBMM'ne girmiş; 650 üyeli TBMM'nde 477 üyenin oyunu alarak Türkiye Cumhuriyeti'nin beşinci Cumhurbaşkanı olmuştur.²⁵⁹

²⁵⁷ “1965 Yılı Genel Seçim Sonuçları”, http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=5, Erişim Tarihi: 12.04.2007 ; Özdemir, **a.g.m.** , s: 250

²⁵⁸ Zürcher, **a.g.e.** , s: 367 ; Özdemir, **a.g.m.** , s: 251

²⁵⁹ Ertan Yıldız, “XIII. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi (1965-1969)”, Ankara, Yayınlanmamış Bilim Uzmanlığı Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2006, s: 69 - 71

Cumhurbaşkanlığı seçiminin ardından 5 Haziran 1966 tarihinde 23 ilde kısmi Senato seçimleri gerçekleştirilmiş; seçim sonuçlarına göre; AP: 35, CHP: 13, CKMP, MP, TİP ve YnTP ise birer senatörlük elde etmiş; buna göre Senato'daki dağılım şöyle oluşmuştur: AP: 92, CHP: 50, MP: 2, CKMP: 1, YnTP: 1 ve TİP: 1 senatörlük.²⁶⁰

13. Dönem TBMM içerisindeki çok partili yapı, milletvekillerinin parti değiştirmeleriyle daha da parçalı hale gelmiştir. CHP'nin Ekim 1966 tarihinde gerçekleşen 18. Kurultay'ında parti içerisindeki ortanın solu akımının lideri Bülent Ecevit, İnönü'nün de desteğiyle CHP Genel Sekreterliği'ne seçilmiştir. Ecevit, parti içindeki konumunu güçlendirmek üzere 28 Nisan 1967'de yapılan 4. Olağanüstü Kurultay'da bazı tedbirlerin alınmasını sağlayınca, Turhan Feyzioğlu'nun başkanlığında 47 milletvekili ve senatörden oluşan bir grup CHP'den ayrılarak 12 Mayıs 1967'de Güven Partisi (GP)'ni kurmuştur. GP'ni kuran ekibin CHP'den ayrılması üzerine, CHP'nin kendisi için belirlediği yeni siyasi kimliğini hayata geçirmesi kolaylaşmıştır. CHP, bu olaydan sonra, Ecevit'in önderliğinde, ortanın solunda bir politik çizgi üzerinde daha kararlılıkla ilerlemeye başlamıştır.²⁶¹

Bu dönem içerisinde, 27 Mayıs askeri darbesini gerçekleştiren subaylardan biri olan ve sürgünden yurda dönen Alparslan Türkeş ve bazı yakın arkadaşları CKMP'ne katılmış; kendisine CKMP genel müfettişliği görevi verilen Türkeş parti içerisinde hızla güçlenerek CKMP Genel Başkanı olmuş ve bu süreçte partinin siyasi kimliği milliyetçi bir siyasi çizgide yeniden yapılandırılmıştır.²⁶²

13. dönem TBMM içerisinde ikinci kez kısmi Senato seçimleri, 2 Haziran 1968 tarihinde gerçekleştirilmiş; AP: 38, CHP: 13, GP ve MP ise birer senatörlük kazanmışlar, ayrıca aynı anda yapılan açıkta bulunan milletvekillikleri seçimlerinden de AP beş milletvekilliği elde etmiştir. Seçimler sonucunda Senato'daki son durum şu şekilde olmuştur: AP: 101, CHP: 34, GP: 11, MP: 1, TİP: 1.²⁶³

²⁶⁰ Yıldız, **a.g.t.**, s: 72

²⁶¹ Erdoğan, **a.g.e.**, s: 110 - 111

²⁶² Özdemir, **a.g.m.**, s: 257 ; Ahmad, **a.g.e.**, s: 240

²⁶³ Yıldız, **a.g.t.**, s: 72 - 73

Bu dönemde ayrıca; 17 Ekim 1968 tarihinde Birlik Partisi (BP)*'nden ayrılan iki milletvekili CHP'ne katılmış ve dört CKMP milletvekili partilerinden istifa etmiştir.²⁶⁴

3.3.5. 1969 Genel Seçimi ve 14. Dönem TBMM (1969-71)

12 Ekim 1969 tarihinde gerçekleştirilen genel seçim sonuçlarına göre; Millet Meclisi'nde AP: 256, CHP: 143, GP:15, BP: 8, MP: 6, YnTP: 6, TİP: 2, MHP: 1 ve Bağımsızlar: 13 milletvekilliği elde etmiştir. Seçim sisteminde, küçük partilere avantaj sağlayan Milli Bakiye Sistemi değil, barajsız d'hont sistemi uygulanmıştır. Seçim sonuçlarına göre AP, Millet Meclisi'nde, tek başına iktidarını devam ettirecek çoğunluğu elde etmiş; bunun üzerine Demirel, 22 Ekim 1969 tarihinde Cumhurbaşkanı tarafından hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir.²⁶⁵

AP hükümeti, ülkenin sanayileşmesi için gereken parayı karşılamak adına yeni vergiler koymak istemiş, bu çabalar, parti içerisinde var olan toprak sahipleri, tüccar ve esnaflardan oluşan muhafazakar kesim tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Böylece AP içerisinde, bir tarafta Demirel ve ekibinin, öteki tarafta Demirel'in kendisine bağlı bir hizip oluşturarak partiyi kişisel denetimine almaya çalıştığını iddia eden muhafazakar kesimin olduğu iki grup oluşmuştur. AP içerisindeki muhafazakar grup, 1970 bütçe görüşmeleri sırasında TBMM'ndeki muhalefet ile birlikte harekete ederek ret oyu kullanmış ve böylece Demirel hükümetini düşmüştür. Bu olaydan sonra 26 milletvekili partiden ihraç edilmiş; böylece AP'sinin TBMM'nde tek başına hükümet kurma imkanı ortadan kalkmıştır. TBMM'nde yer alan en büyük parti olan AP'sinin genel başkanı olarak hükümeti kurmakla görevlendirilen Demirel'in kurduğu yeni hükümet, küçük partilerden yapılan transferler, BP ve bağımsızların desteği sayesinde çok az farkla güvenoyu alabilmiştir. Bu süreçte; 11 Şubat 1970 tarihinde bağımsız

* Birlik Partisi, 17 Ekim 1966 tarihinde bir grup alevi kökenli siyasetçi tarafından bir mezhep partisi olarak kurulmuştur. "Cumhuriyet Döneminde Alevilik", <http://www.alevibektasi.org/tarihi13.htm>, Erişim Tarihi: 16.04.2007

²⁶⁴ Erten, **a.g.t.**, s:84

²⁶⁵ "1969 Yılı Genel Seçim Sonuçları", http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=6, Erişim Tarihi: 11.04.2006, Ferit Tolga Ayan, "XIV. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi (1969-1973)", Ankara, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2006, s: 12 - 34

milletvekilleri Mehmet Sıddık Aydar, Mehmet Bilgin ve İsmet Hilmi Balcı^{*} ; 23 Şubat 1970 tarihinde bağımsız milletvekili Ali Avni Turanlı ile MP'li Cevat Eroğlu; ayrıca YnTP'nden Nimet Ağaoğlu, Nafiz Yıldırım ve Selahattin Oran; MNP'nden Kasım Emre AP'ne katılmıştır. 6 Mart 1970 tarihi itibarıyla kurulan üçüncü Demirel hükümetinin güvenoyu alarak göreve başlamasının ardından AP içerisindeki muhafazakar grup partiden ayrılmış ve sabık Millet Meclisi başkanı Ferruh Bozbeyle önderliğinde, AP'nden ayrılan 41 milletvekili ve senatör tarafından 18 Aralık 1970 tarihinde Demokratik Parti (DkP) kurulmuştur. Milletvekillerinin parti değiştirmesinin siyasi sonuçları bağlamında ele alındığında, bu olayın, AP'nin seçmen kitlesi ve parti politikalarında kısmi bir değişikliğin yaşanmasına; merkez sağ siyasette, 27 Mayıs askeri darbesi ve DP'nin kapatılmasından bu yana süren parçalanmanın hızlanmasına; AP içerisinde Demirel'in liderliğini güçlendirmesine ve AP'nin DP boyutlarında bir kitle partisi haline gelememesine neden olduğu söylenebilir.²⁶⁶

Türk siyasi hayatında partilerdeki değişim ve yeni partilerin kurulması süreci 70'li yıllara doğru iyice hızlanmıştır. Bu süreçte, CKMP, Türkeş'in liderliğinde milliyetçi bir siyasi ideolojiyle yeniden yapılanmasını, 8-9 Şubat 1969 tarihindeki kongrede ismini Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) olarak değiştirerek tamamlamıştır. Ayrıca, AP'nin büyük sanayicilere dayanan politikaları ile Ticaret ve Sanayi Odaları Birliği'ndeki anlaşmazlıklar; İstanbul ve İzmir'deki büyük iş çevrelerine karşı Anadolu orta ve küçük ölçekli işyeri sahiplerini temsil eden toplumsal kesimin ayrı bir siyasi partide toplanması sürecini başlatmıştır. Bunun sonucu olarak, 26 Ocak 1970 tarihinde, Odalar Birliği eski başkanı ve İstanbul Teknik Üniversitesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. Necmettin Erbakan'ın liderliğinde Milli Nizam Partisi (MNP) kurulmuştur. AP iktidarının, kentlerde büyük sanayi ve ticaret, kırlarda tarım burjuvazisini destekleyen politikasına tepki olarak ortaya çıkmış olan MNP; taşra burjuvazisinin, küçük imalatçı ve esnafın sözcülüğünü üstlenerek “Milliyetçi ve Mukaddesatçı Türkiye” olarak tanımlanabilecek bir görüşe sahip olmuş; kısaca Milli Görüş olarak adlandırılan bu siyasi hareket Anadolu'da yaygın şekilde örgütlenmiştir. 1969 genel seçiminde Konya'dan bağımsız milletvekili olarak seçilen Erbakan ile

^{*} Aydar ve Bilgin, 1969 seçimlerine AP'nden girmek istemiş, ancak bunda başarılı olamayınca bağımsız olarak adaylıklarını koyup seçimleri kazanarak milletvekili olmuşlar; Balcı ise YnTP listesinden seçilerek milletvekili olmuş, daha sonra partisinden istifa etmiştir.

²⁶⁶ Zürcher, **a.g.e.**, s: 367 – 368 ; Erdoğan, **a.g.e.**, s: 109 – 110 ; Çavdar, **a.g.e.**, s: 173 ; Erten, **a.g.t.**, s: 85 – 86 ; Ahmad, **a.g.e.**, s: 242 – 243

birlikte, AP'nden ayrılarak partiye katılan iki milletvekili olmak üzere toplam üç milletvekili MNP'ni TBMM'nde temsil etmiştir.²⁶⁷

MHP ve MNP'nin ortaya çıkmasıyla 1950'lerden beri sürmekte olan DP (AP)-CHP siyasi farklılaşmasına iki yeni boyut katılmıştır. Bunlardan biri, dini motifleri kullanan bir siyasi hareket, diğeri milliyetçilik olmuştur. Böylece, dini inançların, milliyetçiliğin, soy ve alt kültür farklılıklarının üstünü örten orta sağ siyasi görüş parçalanmış, altından irili ufaklı ve birbiriyle uzlaşması imkansız siyasi hareketler çıkmıştır. Sağda bu gelişmeler olurken solda da önemli gelişmeler yaşanmıştır. TİP'nin ortaya çıkması ve özellikle üniversitelerde (hem öğrenciler, hem de öğretim görevlileri arasında) yaygınlaşması, buna cevaben CHP'nin ortanın solunda olduğunu deklare etmesi üzerine partiler arası rekabette “ideoloji” boyutu ortaya çıkmıştır.²⁶⁸

1960'lı yılların sonlarına doğru, özellikle 1968 öğrenci eylemleriyle birlikte Türkiye'de siyasal ortam sertleşmiş, muhalefet hareketleri hırçınlaşmış; toplumsal huzursuzluk çoğalmış; üstelik AP'nin bölünmesi hükümeti zayıflatmış, bunun sonucu olarak da TSK'nin duruma el koyması ihtimali ve beklentileri artmıştır.²⁶⁹

3.4. 1971-1980 ARASI DÖNEM

3.4.1. 12 Mart Askeri Muhtırası ve Ara Rejim Dönemi (1971-73)

12 Mart 1971 tarihinde Türk Silahlı Kuvvetleri adına, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç, Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Faruk Gürler, Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Muhsin Batur ve Deniz Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Celal Eyiceoğlu tarafından hükümete bir muhtıra verilmiştir. Radyodan okunan muhtırada; parlamentonun ve hükümetin ülkeyi anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine soktuğu; Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceğinin tehlikeye düştüğü; TSK'nin bu duruma çare olarak partiler üstü bir hükümetin kurulmasını zorunlu gördüğü; bu gerçekleşmediği takdirde TSK'nin yönetime el koyacağı yer almıştır.²⁷⁰

²⁶⁷ Özdemir, **a.g.m.**, s: 257 - 259

²⁶⁸ Mahir Kaynak, “Büyük Sınav”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Yıl: 2, Sayı: 9, 1996, s: 39 ; Ergüder, **a.g.m.**, s: 364

²⁶⁹ Çavdar, **a.g.e.**, s: 203 ; Ahmad, **a.g.e.**, s: 202 – 203

²⁷⁰ Özdemir, **a.g.m.**, s: 262 ; Ahmad, **a.g.e.**, s: 244, 278

Muhtıranın anlamı konusunda önceleri pek çok kafa karıştırıcı yorum yapılmıştır. Bazılarına göre, ordu içerisindeki “sol” kesim muhtıra vermişti ve 1961 Anayasası’na sadık kalınarak reformlar gerçekleştirilecekti. Ama kısa sürede böyle olmadığı anlaşılmıştı. Muhtıra, 9 Mart tarihinde müdahaleye kalkışan ordu içerisindeki “sol” kesimi bir anlamda durdurmuş ve emir-komuta hiyerarşisi içinde 1961 Anayasası’nda kimi değişiklikler yapmak üzere gerçekleştirilmişti. (Bu iddiaları ispatlarcasına, 17 Mart tarihinde, beş general, bir amiral ve 35 albayın emekliye ayrıldığı duyurulmuştur.) İnönü, ordunun bizzat idareyi ele almak yerine muhtıra vermesini, Yunanistan’da süren cunta yönetiminin olumsuz imajı nedenine bağlamış ve partiler üstü bir teknokrat hükümet kurdurularak rejimi daha otoriter hale getirecek reformların yapılmaya çalışılacağını söylemiştir. Muhtıranın ardından Demirel başkanlığındaki AP hükümeti yumuşak bir protestoyla istifa etmiş ve Demirel, taraftarlarına sabırlı olmalarını tavsiye ederek olayların seyrini ihtiyatla izlemiştir. Hükümetin istifası üzerine Cumhurbaşkanı Sunay 19 Mart 1971 tarihinde yeni hükümeti kurmak için Nihat Erim’i görevlendirmiştir. 26 Mart 1971 tarihinde göreve başlayan Erim hükümeti; AP’nden 5, CHP’nden 3, Milli Birlik Grubundan 1 kişi ile parlamento dışından 14 teknokrat bakandan oluşmuştur. 12 Mart askeri muhtırasına en sert tepkiyi veren CHP Genel Sekreteri Ecevit olmuş; Ecevit, bir açıklama yaparak bu muhtıranın, ortanın solu hareketine, dolayısıyla kendisine karşı verildiğini iddia etmiş; Erim’in başkanlığında kurulan hükümette 3 CHP’linin bakan olarak görevlendirilmesi üzerine buna şiddetle karşı çıkmış ve istifa etmiştir.²⁷¹

Erim başkanlığındaki ara rejim hükümeti içerisinde kısa süre sonra problemler çıkmaya başlamış ve 1971 yılının sonuna doğru 11’ler olarak adlandırılan teknokrat bakanlar istifa etmiş; bunun üzerine Erim de başkanlıktan istifa etmek durumunda kalmıştır. Ancak Sunay, Erim’i tekrar hükümeti kurmakla görevlendirmiş; 22 Aralık 1971 tarihinde TBMM’den güvenoyu alan 2. Erim hükümeti göreve başlamıştır. 2. Erim hükümeti de TBMM ile çeşitli anlaşmazlıklar yaşamış; ülkede hızla artan anarşi ortamına bir çare bulamamış ve bunun sonucunda hükümet 16 Nisan 1972 tarihinde istifa etmiştir. Yeni hükümeti kurmakla görevlendirilen Suat Hayri Ürgüplü’nün oluşturduğu hükümet listesinin Sunay tarafından kabul edilmemesi üzerine

²⁷¹ Özdemir, **a.g.m.**, s: 262 - 267 ; Ayan, **a.g.t.**, s: 67 – 69 ; Kurtul Altuğ, **Umudun Tükenişinde Son Perde**, Ankara, Ümit Yayıncılık, 2001, s: 194 – 199 ; Ahmad, **a.g.e.**, s: 277 – 282, 304

Milli Savunma Bakanı Ferit Melen yeni hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir. Melen hükümeti, 22 Mayıs 1972 tarihinde göreve başlamıştır.²⁷²

12 Mart askeri muhtırası ile başlayan ara rejim döneminde, MNP (Anayasa Mahkemesi’nce laikliğe aykırı eylemlerinden dolayı 20 Mayıs 1971’de kapatılmıştır) ve TİP (Anayasa Mahkemesi’nce, Siyasi Partiler Kanunu’na ve Anayasa’yı ihlalden suçlu bulunarak 20 Temmuz 1971’de kapatılmıştır. Ayrıca, MNP’den farklı olarak 41 TİP mensubuna beş yıl süreyle siyasi yasak getirilmiştir.) kapatılmış; yapılan Anayasa değişiklikleri ile, Devlet Güvenlik Mahkemeleri kurulmuş; TRT’nin özerkliği kaldırılmış; memurların sendikalara üye olması yasaklanmış; hükümete, TBMM’nin vereceği yetki yasasına dayanarak kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi tanınmıştır.²⁷³

Bu süreçte siyasi partilerde de önemli gelişmeler yaşanmıştır: CHP’nin 1972 yılındaki 5. Olağanüstü Kurultay’da yapılan parti meclisi seçimlerinde, Ecevit yanlısı parti meclisi güvenoyu almış; bunun üzerine İnönü, 8 Mayıs 1972 tarihinde, 33 yılı aşkın bir süre bulunduğu genel başkanlık görevinden istifa etmiştir. 14 Mayıs 1972 tarihindeki Genel Başkanlık Seçimi Özel Kurultay’ında, Zonguldak Milletvekili Bülent Ecevit 51 il başkanının imzasını taşıyan önerge ile genel başkanlığa aday gösterilmiş; seçime, 1416 kurultay delegesinden 913’ü katılmış ve Ecevit 826 oy ile genel başkanlığa seçilmiştir. Böylece Bülent Ecevit; Mustafa Kemal Atatürk ve İsmet İnönü’den sonra CHP’nin üçüncü genel başkanı olmuştur. Bülent Ecevit’in genel başkanlığa seçilmesinden sonra, CHP’nin 1965 seçimlerinden önce başlattığı dönüşümü daha da hızlanmış ve partinin siyasi çizgisi ‘ortanın solu’ programıyla daha da uyumlu hale getirilmiş, hatta bir adım daha ileri gidilerek “demokratik solculuk” iddiası ortaya atılmıştır. Esasen her iki kavram da, CHP’nin altı okundan biri olan “halkçılık” ilkesinin yeni bir açılımı, yeni bir söylemle bütünleştirilmesinden başka bir şey değildir. Önemli olan nokta, her ikisinin de “sosyal demokrasi” kavramını reddediş üzerine kurgulanmasıdır. Gerçekten de, sosyal demokrasinin Marksizm geleneğinden gelmesine karşılık, demokratik solculuk, kendi “sol” anlayışı içinde Kemalizm’e ve yerel motiflere dayanmayı; sosyal demokrasinin işçi sınıfı, endüstrileşme ve kentle bütünleşmesine karşılık demokratik solculuk köylülük, kırsal üretim ilişkileri ve köyle özdeşleşmeyi

²⁷² Özdemir, **a.g.m.**, s: 262 - 267 ; Ayan, **a.g.t.**, s: 69 – 87 ; Ahmad, **a.g.e.**, s: 291 – 297

²⁷³ Özdemir, **a.g.m.**, s: 264 – 266 ; Ahmad, **a.g.e.**, s: 302, 303, 309

yeğlemiştir. Bunları, önemli birer ilke olarak sunmuştur. Bu süreçte CHP içerisinde, bu yeni siyasi çizgi ve partinin yeni yönetim kadrosuna muhalif olan bir parti içi muhalefet ortaya çıkmış ve bu parti içi muhalefet CHP'den ayrılarak Kemal Satır liderliğinde, 4 Eylül 1972 tarihinde Cumhuriyetçi Parti (CP) 'yi kurmuştur. 3 Mart 1973 tarihinde de GP ile CP birleşerek Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP) adını almış; bu partinin TBMM'ndeki milletvekili sayısı 44'e kadar yükselmiştir. Böylece, Ecevit'in önce genel sekreter, ardından genel başkan olması üzerine iki ayrı grup CHP'nden kopmuş; CHP'nin, Ecevit liderliğinde "ortanın solunda-demokratik sol" bir siyasi parti haline gelmesi sürecine direnç gösteren parti içindeki odakların partiden ayrılmasıyla, partinin yeni kimliği ve pozisyonu kararlılıkla uygulanmaya başlamıştır. Nitekim "demokratik sol" kavramı, 28 Haziran 1974 tarihinde parti tüzüğüne girmiştir.²⁷⁴

Siyasi partilerde yaşanan ikinci önemli gelişme ise, kapatılan MNP'nin yerine, Milli Selamet Partisi (MSP) adında bir siyasi partinin kurulması olmuştur. MSP, MNP kapatıldıktan 17 ay sonra 11 Ekim 1972 tarihinde kurulmuş; çok kısa bir sürede 42 il ve 250'yi aşkın ilçede örgütlenmiştir. MSP, parti programı, tüzüğü, kadroları ve dünya görüşü itibarıyla kapatılan MNP'nin doğal mirasçısı olmuştur. Milli Görüş siyasi hareketinin ikinci siyasi partisi olan MSP'nin Genel Başkanlığına ise, Süleyman Arif Emre seçilmiştir. Ancak, kapatılan MNP'nin Genel Başkanı ve Milli Görüş siyasi hareketinin doğal lideri Erbakan, kısa süre sonra genel başkanlığı ele almıştır. MSP, MNP'den farklı olarak İslam Sosyalizmi olarak yorumlanabilecek söylemleri ile öne çıkmış, hatta bu imajı, şartlar zorunlu kıldığında CHP ile koalisyon kurmasına da ideolojik anlamda elvermiştir.²⁷⁵

Melen hükümeti bu süreçte, Cumhurbaşkanlığı seçimi ile karşı karşıya kalmıştır. Cumhurbaşkanlığı seçim tarihi yaklaştıkça bir dizi gelişme yaşanmıştır. 12 Mart askeri muhtırasını gerçekleştiren Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç 1972 yılında emekli edilmiş, yerine Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Faruk Gürler getirilmiştir. Bu durum, 27 Mayıs'tan bu yana iki Cumhurbaşkanı seçiminde kendini gösteren "Genelkurmay Başkanlarının Cumhurbaşkanı olması" şeklindeki adı

²⁷⁴ Fehmi Çalmuk, *Aydınların Gözüyle CHP ve "Anadolu Solu"*, Ankara, Kim Yayınları, 2002, s: 275 ; Ayan, *a.g.k.* , s: 87 ; Bülent Ecevit, *Kurultaylar ve Sonrası*, Ankara, İleri Yayınları, 1972, s: 63 – 69 ; Erten , *a.g.t.* , s: 87 ; Kahraman, *Yeni Bir Sosyal...*, s: 76 – 77 , 109

²⁷⁵ Soner Yalçın, *Hangi Erbakan*, Genişletilmiş 5. baskı, Ankara, Öteki Yayınevi, 1994, s:78 ; Ahmad, *a.g.e.*, s: 309 – 310

konulmamış teamül gereğince, Faruk Gürler'in Cumhurbaşkanı seçilmesi gerektiği anlamında değerlendirilmiştir. Ancak, AP lideri Demirel ile CHP'nin yeni lideri Ecevit, Cumhurbaşkanlığı makamının sivilleşmesi gereğini savunmuşlar ve bu amaçla Gürler'in seçilmesine karşı çıkmışlar; Anayasa Mahkemesi başkanı Muhittin Taylan üzerinde anlaşmışlardır. Fakat Sunay, Taylan'ı kontenjan senatörü olarak atamamıştır. Bunun üzerine geriye partisiz dört kontenjan senatörü kalmıştır; Naim Talu, Sabahattin Özbek, Faruk Gürler ve emekli Amiral Fahri Korutürk. Gürler konusu daha önce tüketildiği için onun adı üzerinde durulmamış; Talu ve Özbek'e de Bülent Ecevit'in itirazı olmuş; sonuçta Korutürk üzerinde anlaşılmış; 6 Nisan 1973'te yapılan oylamada Fahri Korutürk, Türkiye'nin altıncı Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Siyasi sisteme saygılı ve ılımlı bir senatör olarak bilinen Korutürk'ün Cumhurbaşkanlığına seçilmesi, Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından da -kendilerinden biri olduğu ve politikacılardan bağımsız kalabileceğine inandıkları için- benimsenmiş ve bu durum ara rejimin son bulması yolunda önemli bir gelişme olarak kaydedilmiştir.²⁷⁶

Cumhurbaşkanı seçiminden sonra, Gürler adına yapılan kulislere adı duyulan Ferit Melen başbakanlık görevinden çekilmek zorunda kalmıştır. Yeni cumhurbaşkanı Korutürk tarafından hükümeti kurmakla görevlendirilen Naim Talu, 13 AP'li, 6 GP'li, 3 bağımsız ve TBMM dışından 2 teknokrattan oluşan hükümete CHP bakan vermemiş; bu durum hükümette AP'nin etkisini arttırmıştır. Talu hükümeti, bir seçim hükümeti olmuştur.²⁷⁷

3.4.2. 1973 Genel Seçimi ve 15. Dönem TBMM

14 Ekim 1973 tarihinde gerçekleştirilen genel seçim sonuçlarına göre, Millet Meclisi'nde CHP: 185, AP: 149, MSP: 48, DKP: 45, CGP: 13, MHP: 3, TBP*: 1 ve bağımsızlar: 6 milletvekilliği elde etmiştir. Seçim sonuçlarına göre hiçbir siyasi parti TBMM'nde tek başına iktidar olacak çoğunluğu sağlayamamış ve bir koalisyon hükümetinin kurulması zorunluluğu doğmuştur. 1973 genel seçimi ile birlikte, sağ

²⁷⁶ Özdemir, **a.g.m.**, s: 267 – 269 ; Çavdar, **a.g.e.**, s: 235 – 236 ; Altuğ, **a.g.e.**, s: 266 ; Ahmad, **a.g.e.**, s: 299 – 301

²⁷⁷ Özdemir, **a.g.m.**, s: 269

* Alevi kökenli bir grup siyasetçi tarafından 17 Ekim 1966 tarihinde kurulan Birlik Partisi, 1973 genel seçimi öncesinde Türkiye Birlik Partisi (TBP) adını almış ve kapatılan TİP'nin yerini almak üzere sol bir kimliğe bürünmüştür. Bu uğurda eski TİP genel başkanı Mehmet Ali Aybar başta olmak üzere yedi eski TİP mensubunu listelerinden aday göstermiştir. ("Türkiye Birlik Partisi", http://tr.wikipedia.org/wiki/Turkiye_Birlik_Partisi, Erişim Tarihi: 16.04.2007 ; Ahmad, **a.g.e.**, s: 311)

politik çizgideki parçalanma belirgin bir biçimde ortaya çıkmıştır. Buna göre sağ politik çizgideki AP, MSP, DkP ve MHP'nin toplam milletvekili sayısı 245'e ulaşmıştır. Ancak, hükümet kurmaya yeterli olan bu sayıya karşın, sağ partilerin bir koalisyon hükümetinde bir araya gelmesi mümkün olmamıştır. Çünkü, DkP zaten ortaya çıkış biçimi ve politikaları ile AP karşıtı bir çizgide hareket etmiş ve AP ile, bir koalisyon hükümetinde yer almak niyeti taşımamıştır; MHP de koalisyon hesaplarında dikkate alınacak kadar milletvekiline sahip olamamıştır. Bu ortamda MSP ve DkP sahip oldukları milletvekili sayıları ile, TBMM'nin en büyük iki partisi olan CHP ve AP arasında kilit bir noktada yer almışlardır. MSP'nin veya DkP'nin koalisyon ortağı olmak isteyeceği tarafın bir koalisyon hükümet kurmaya yetecek çoğunluğu elde edebileceği bir tablo ortaya çıkmıştır. Bu durum, bu iki partiyi önemsiz küçük partilerden orta-boy partilere dönüştürmüştür. Ayrıca, AP'nin bir önceki seçimle mukayese edildiğinde uğradığı oy kaybının liderliği aleyhine bir kampanyaya dönüşmemesi için Demirel'in diğer partilere yönelik daha saldırgan ve uzlaşmaz bir tutum izlemesi de koalisyon kurulmasının güçleştirmiştir.²⁷⁸

Hükümet kurma görevi, Korutürk tarafından CHP lideri Ecevit'e verilmiş; ancak Ecevit koalisyon hükümeti için yaptığı temaslardan hiçbir sonuç alamayarak görevi iade etmiş; bunun üzerine Naim Talu görevlendirilmiş; ancak Talu da girişimlerinden sonuç alamayarak görevi iade etmiştir. Bunun üzerine, özellikle CHP'nin mutlaka hükümette yer almasını isteyenler tarafından CHP-MSP koalisyonunun kurulması için çalışmalar başlamış ve CHP ile MSP arasındaki benzerlikler öne çıkartılmaya çalışılmıştır. CHP'nin söylem ve politikaları ile yoksulların ve ezilmişlerin haklarını savunacak bir parti haline gelmeye çalıştığı; MSP'nin de ezilmişlerin ve yoksulların dine sığındıkları bir siyasi söyleme sahip olduğu; CHP ile MSP'nin benzer kulvarlarda politika ürettiği ve pekala bir koalisyon hükümeti kurabilecekleri dile getirilmeye başlanmıştır. Gerçekten, iki taraf da temel özgürlükleri garanti eden bir demokrasiye, karma ekonomiye, sosyal adaletle birlikte ekonomik ve toplumsal kalkınmaya, sadece bazı gruplara değil bir bütün olarak toplumun yararına olacak bir ekonomik politikaya inandığını iddia ediyordu. İkisi de,

²⁷⁸ "1973 Yılı Genel Seçim Sonuçları", http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=7, Erişim Tarihi: 16.04.2007 ; Yüksel Polat, "XV. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi (1973-1977)", Ankara, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2006, s: 19 – 21 ; Özdemir, **a.g.m.** , s: 270 ; Ahmad, **a.g.e.** , s: 313 - 315

esnaf ve sanatkarların ve küçük girişimciliğin korunmasına ve maden kaynaklarının, petrolün ve sermaye malları üreten şirketlerin devletleştirilmesine bağlıydı. Ayrıca, iki parti de siyasi kimliklerinin meşruiyetlerini sağlamak adına bir hükümette yer almak istiyordu. MSP, selefi MNP'nin laikliğe aykırı olmaktan ötürü kapatılmasının kendi üzerine düşen imajını düzeltmek için, laiklik ile bağı tartışılmayacak CHP ile bir hükümette yer almasından daha iyi bir çıkar yol olmadığını görüyordu. Ecevit için de, ordunun kendisine şüpheyile baktığı iddialarını yalanlamak ve bir hükümet kurarak ülkesinin sorunlarını anlayan dikkatli ve sorumlu bir siyasetçi olduğunu kanıtlamak önemliydi. Nihayet, iki parti arasında yapılan görüşmelerden sonra, 26 Ocak 1974 tarihinde, Bülent Ecevit'in başkanlığında CHP-MSP koalisyon hükümeti kurulmuştur.²⁷⁹

CHP-MSP koalisyon hükümeti, kuruluş aşamasındaki süreçte her iki parti üyelerinin taşıdığı heyecanı kurulduktan sonra yaşatamamış ve iki parti arasındaki doku uyumsuzluğu kısa zamanda kendini göstermiştir. CHP-MSP koalisyon hükümetinin 235 günlük yaşamında üç konuda karar ve eylemleri dikkat çekmiştir: Haşhaş ekim yasağının kaldırılması, genel af yasası ve Kıbrıs Barış Harekatı. ABD'nin yoğun baskıları sonucu Erim hükümeti döneminde yasaklanan haşhaş ekim yasağı kaldırılarak devlet kontrolünde haşhaş ekimine izin verilmiştir. Bu karar, toplumda bağımsızlığın ve hatta ulusal onurun geri kazanılması olarak görülmüş ve Ecevit'in şahsi prestijini arttırmıştır. 1960'lı yılların başından bu yana süregelen Kıbrıs'taki bunalımın tırmanması ve Yunanistan'daki askeri rejimden destek alan faşist eğilimli Rum EOKA örgütünün darbe yapması üzerine Türkiye, garantörlük antlaşmasından doğan uluslararası haklarını kullanarak Kıbrıs Barış Harekatı'nı düzenlemiştir. Bu iki husus, Ecevit'in şahsi prestijini ve liderlik karizmasını arttırmasının yanı sıra, ABD'nin Türkiye'ye ambargo uygulamasına neden olmuş, 1970'ler boyunca sürecekt olan ekonomik bunalım böylece başlamıştır. Genel af görüşmeleri ise, koalisyonun sonunu hazırlayan bir gelişme olmuştur. Genel af görüşmeleri sırasında TBMM'nde CHP ile diğer sağ partiler karşı karşıya gelmiş, ve bazı MSP'li milletvekillerinin sağ partiler yanında tavır alması nedeniyle tasarı sağ partilerin istediği şekilde çıkmıştır. Bu gelişme üzerine, zaten, haşhaş ekiminin serbest bırakılması ve Kıbrıs Barış Harekatı'nın

²⁷⁹ Özdemir, **a.g.m.** , s: 270 – 271 ; Polat, **a.g.t.** , s: 22 – 33 ; Altuğ, **a.g.e.** , s: 109 – 113 ; Ahmad, **a.g.e.**, s: 318 – 321

toplumda kendisine kazandırdığı ilgi ve yönelişi oya tahvil etmek için derhal erken seçime gitme arayışında olan Başbakan Bülent Ecevit istifasını vermiş ve CHP-MSP koalisyon hükümeti son bulmuştur.²⁸⁰

Erken seçime gitmek adına hükümeti bozan Ecevit'in planı tutmamıştır. Çünkü TBMM'ndeki hiçbir parti, CHP'nin silme kazanacağından emin olunan bir erken seçime gitmek istememiştir. Ayrıca, CHP ve AP'nin önderliğinde yeni bir hükümetin kurulma imkanı da görülmemiştir. Bu sebeple, yeni hükümeti kurma görevi kontenjan senatörü Sadi Irmak'a verilmiş; Irmak'ın kurmuş olduğu hükümet güvenoyu alamamış; bunun üzerine tekrar Irmak, ardından Ecevit hükümet kurmakla görevlendirildiyse de hükümet kuramamışlar; nihayet Demirel hükümet kurmakla görevlendirilmiş ve dört siyasi parti ile bağımsızların katılımıyla yeni bir koalisyon hükümeti kurulmuştur. Hükümet kurma çalışmalarının yapıldığı süreçte 200 gün kadar güvenoyu alamamış Irmak hükümeti görevde kalmış; bu dönemde hiçbir siyasi parti TBMM'ndeki en büyük parti olan CHP ile koalisyon kurmaya yanaşmamış; TBMM çoğunluğu erken seçime gidilmesini desteklememiş; bu gelişmeler Demirel'in CHP ve DkP dışındaki siyasi partilerle bir hükümet kurması için uygun bir ortam yaratmıştır. Demirel'in işini kolaylaştıran asıl büyük etken ise, dokuz milletvekilinin DkP'den ayrılması olmuştur. Milletvekillerinin istifası ile TBMM'ndeki dağılım şu şekilde değişmiştir: CHP: 188 , AP: 150 , MSP: 49 , DkP: 31 , CGP: 9 , MHP: 3 , TBP: 1 ve bağımsızlar: 16 milletvekili. Bu süreçte Demirel başbakanlığında bir hükümet kurulması amacıyla gerekli çoğunluğu elde etmek için AP'ne katılımlar ya da çeşitli partilerden istifa edip bağımsız kalanlar olduğu gibi; Demirel başbakanlığında bir hükümet kurulmasını engellemek için CHP'ne katılımlar da olmuştur. Sonuçta, 12 Nisan 1975 tarihinde Demirel başbakanlığında AP, MSP, MHP ve CGP'den oluşan ve bağımsızların desteklediği, yapısından dolayı Milliyetçi Cephe (MC) hükümeti olarak adlandırılan koalisyon hükümeti, 218'e karşı 222 oyla güvenoyu alarak kurulmuştur. MC hükümeti döneminde, parti ideolojileri birbiriyle uyuşmayan ve parti politikaları birbiriyle uzlaşmayan; ama ortak bir amaç doğrultusunda bir araya gelmiş partilerin oluşturdukları bir koalisyon hükümetinin bütün sorunları yaşanmıştır. Ayrıca hükümet, hiçbir parti disiplinine tabi olmayan ve sırf kişisel menfaat adına bir partiden diğerine geçen bağımsız milletvekillerinin oylarına bağımlı olmuştur. Ülke güvenliği ve toplumsal

²⁸⁰ Özdemir, **a.g.m.** , s: 271 – 273 ; Çavdar, **a.g.e.** , s: 252; Ahmad, **a.g.e.**, s: 327 - 328

barış ortamı tehlikeye girmiş; Türkiye’de, 1976’dan itibaren iç savaş ortamı gözlenmiştir.²⁸¹

1973-77 yılları arasında görev yapan TBMM’nde, siyasi partilerin ilk andaki milletvekili sayıları ile 1977 genel seçiminden hemen önceki son anda sahip oldukları milletvekili sayıları şu şekilde gerçekleşmiştir: 1973 yılında; CHP: 185, AP: 149, MSP: 48, DkP: 45, CGP: 13, MHP: 3, TBP: 1 ve bağımsızlar: 6 milletvekili iken; 1977 yılında; CHP: 189 , AP: 165, MSP: 48, DkP: 19, CGP: 9, MHP: 4, TBP: 1, bağımsızlar: 11 ve boş: 4 milletvekilliği şeklinde bir tablo oluşmuştur. Bu dönemde TBMM’nde yer alan bütün siyasi partilerde milletvekili istifası ya da milletvekili katılımı yaşanmıştır. Bu durum, hiçbir siyasi partinin TBMM’nde çoğunluğu elde edememiş olmasının da etkisiyle hükümetlerin kurulması veya düşmesinde başat bir rol oynamış; hükümetlerin düşmesi ya da yeni hükümetlerin kurulması milletvekillerinin parti değiştirmesi ile gerçekleşmiştir.²⁸²

3.4.3. 1977 Genel Seçimi ve 16. Dönem TBMM

5 Haziran 1977 tarihinde gerçekleşen genel seçim sonuçlarına göre Millet Meclisi’nde CHP: 213, AP: 189, MSP: 24, MHP: 16, CGP: 3, DkP: 1 ve bağımsızlar: 4 milletvekilliğine sahip olmuş, hiçbir siyasi parti TBMM’nde çoğunluğu elde edememiştir.²⁸³

Cumhurbaşkanı Korutürk, TBMM’ndeki en büyük siyasi partinin lideri olarak Ecevit’i hükümeti kurmakla görevlendirmiş; ancak Ecevit’in kurmuş olduğu azınlık hükümeti TBMM’nden güvenoyu alamamıştır. Bunun üzerine kısa bir süreliğine hükümet bunalımı yaşanmış; nihayet Demirel’in başkanlığında AP, MSP ve MHP’nin katılımıyla İkinci Milliyetçi Cephe hükümeti kurulmuştur. Kısa bir süre sonra bu hükümete yönelik AP içerisinde tepki gösterenler ortaya çıkmış; ilk olarak 16 Ekim 1977’de Orhan Alp’in istifa etmesiyle başlayan kopuşlar devam etmiş; 17 Aralık 1977 tarihinde partilerinden istifa etmeyi kararlaştıran 12 AP milletvekili, aynı günün gecesi CHP lideri Ecevit’i ziyaret ederek bir CHP hükümetini desteklemeye hazır olduklarını açıklamışlardır. Bu istifalar sonrasında TBMM’nde yeni dağılım şöyle oluşmuştur:

²⁸¹ Özdemir, **a.g.m.** , s: 273 - 274 ; Polat, **a.g.t.** , s: 37 – 39 ; Erten , **a.g.t.** , s: 88 – 89 ; Ahmad, **a.g.e.**, s: 332 – 336

²⁸² Erten, **a.g.t.** , s: 90 - 91

²⁸³ “1977 Yılı Genel Seçim Sonuçları”, http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=8, Erişim Tarihi: 17.04.2007

CHP: 214, AP: 178, MSP: 24, MHP: 16, CGP: 2, DkP: 1, bağımsızlar: 14 ve boş: 1. bu gelişmelerin ardından, İkinci Milliyetçi Cephe hükümeti, 31 Aralık 1977 tarihinde gensoru ile düşürülmüş, böylece Cumhuriyet tarihinde ilk kez bir hükümet, gensoru ile sona ermiştir. Ortaya çıkan belirsizlik ortamında Ecevit, bağımsız kalan milletvekilleri ile Güneş Motel’de bir dizi görüşmeler yapmış; bu görüşmeler sonucunda CHP, CGP ve DkP’den oluşan ve 11 bağımsız milletvekilinin 10’unun bakan olarak görevlendirildiği bir koalisyon hükümeti kurmuştur. Tarihe “Güneş Motel Hükümeti” olarak geçen bu kabine, Türkiye’de milletvekillerinin parti değiştirmeleri bağlamında çok çarpıcı bir olay karşımıza çıkmaktadır. Zira, partilerinden “yeni hükümette bakan olabilmek adına” ayrılan milletvekilleri, hükümetin kurulmasında kilit bir rol oynamıştır.²⁸⁴

Ancak hükümetin göreve başlamasının üzerinden bir yıl geçmeden bu kez de CHP’nden ve hükümetten istifalar başlamış; 6 Eylül 1979 tarihinde CHP milletvekili Ahmet Zeydan partisinden istifa etmiş; 21 Eylül’de DkP’li bakan Faruk Sükan; daha sonra da AP’nden ayrılarak bu hükümette bakan olarak görev yapan Ahmet Karaaslan da hükümetten ayrılmıştır. Ecevit hükümeti, 14 Ekim 1979 tarihinde, boşta kalan beş milletvekilliği için gerçekleştirilen ara seçimlerde AP’nin tüm milletvekillikleri kazanması üzerine istifa etmiş ve 12 Kasım 1979 tarihinde Demirel başbakanlığında MSP ve MHP tarafından dışarıdan desteklenen azınlık hükümeti kurulmuştur.²⁸⁵

1977-80 yılları arasında görev yapan TBMM’nde, siyasi partilerin ilk andaki milletvekili sayıları ile 12 Eylül 1980 askeri darbesinden hemen önceki son anda sahip oldukları milletvekili sayıları şu şekilde gerçekleşmiştir: 1977 yılında; CHP: 213, AP: 189, MSP: 24, MHP: 16, CGP: 3, DkP: 1 ve bağımsızlar: 4 milletvekili iken 1980 yılında; CHP: 202, AP: 187, MSP: 22, MHP: 17, CGP: 1, DkP: 0 , NP*: 1, bağımsızlar: 17 ve boş: 5 milletvekilliği şeklinde bir tablo oluşmuştur. Bir önceki dönemde olduğu gibi bu dönemde de hükümetlerin düşmesi ve kurulmasında milletvekillerinin parti değiştirmesi önemli bir rol oynamıştır.

²⁸⁴ Özdemir, **a.g.m.** , s: 275 – 279 ; Uyar, **a.g.e.** , s: 12 – 13 ; Altuğ, **a.g.e.** , s: 336 – 344 ; Erten , **a.g.t.** , s: 92 - 93

²⁸⁵ Özdemir, **a.g.m.** , s: 275 – 279 ; Uyar, **a.g.e.** , s: 13 ; Erten , **a.g.t.** , s: 94

* Nizam Partisi (NP), 14 Ocak 1977 tarihinde kurulmuş bir siyasi partidir, 12 Eylül askeri rejim döneminde kapatılmıştır. (<http://www.tbmm.gov.tr/partiler/partiler.htm>, Erişim Tarihi: 05.06.2007)

3.5. 12 EYLÜL 1980 ASKERİ REJİMİ

3.5.1. 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi

12 Eylül 1980 tarihinde, TSK emir-komuta zinciri içinde, Milli Güvenlik Konseyi (MGK) adıyla yönetime el koymuştur. MGK, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren, Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Nurettin Ersin, Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Tahsin Şahinkaya, Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Nejat Tümer ve Jandarma Genel Komutanı Sedat Celasun'dan oluşmuştur. Devlet Başkanlığı ve MGK Başkanlığı görev ve yetkilerini de Kenan Evren üstlenmiştir. MGK, TRT'den yaptığı bildiriyle askeri darbenin gerekçelerini ve oluşan durumu şu şekilde açıklamıştır: Devletin varlığına, rejimine ve bağımsızlığına yönelik saldırılar yoğunluk kazanmıştır. Buna karşılık Devlet organları ve anayasal kuruluşlar işlemez duruma getirilmiştir. TSK, İç Hizmet Kanunu'nun verdiği Türkiye Cumhuriyeti'ni kollama ve koruma görevini Türk Milleti adına yerine getirmek için emir ve komuta zinciri içinde ülke yönetimine bütünüyle el koymuştur. Harekatın amacı, ülkenin bütünlüğünü, devletin otoritesini yeniden sağlamak, demokratik düzenin işlemesine engel olan nedenleri ortadan kaldırmaktır. Parlamento ve hükümet feshedilmiş, milletvekillerinin dokunulmazlıkları kaldırılmış, bütün yurttaki sıkıyönetim ilan edilmiştir. MGK, 12 Eylül günü öğlen saatlerinde yaptığı ikinci açıklama ile, siyasi parti liderlerinin can güvenliklerini sağlamak için belli yerlerde ikamete tabi tutulduklarını; şartlar elverdiğinde serbest bırakılacaklarını; siyasi faaliyetlerin tamamen durdurulduğunu; MGK'nın yasama ve yürütme erklerini uhdesinde topladığını; yürütme sorumluluğunun en kısa zamanda kurulacak Bakanlar Kurulu'na bırakılacağını; yeni bir Anayasa ile seçim ve siyasi partiler kanunu hazırlanacağını; gereken düzenlemeler yapıldıktan sonra seçimlere gidileceğini duyurmuştur.²⁸⁶

Yapılan açıklamalar ile, gerçekleştirilmiş olan askeri darbenin kalıcı olmayacağı, en kısa zamanda anayasal parlamenter rejime döneleceği vaat edilmiştir. Nitekim, 21 Eylül 1980 tarihinde Bülent Ulusu başbakanlığında bir hükümet kurulmuş ve yeni bir anayasa hazırlanması için çalışmalara başlanmıştır. 12 Eylül 1980 askeri darbesi ile yirmi yıl içerisinde üçüncü kez askeri müdahale gerçekleşmiştir. 1960-1961 ve 1980-1983 dönemlerinde doğrudan, 1971-1973 arasında ise dolaylı olarak

²⁸⁶ Bülent Tanör, "Siyasal Tarih (1980-1995)", **Yakınçağ Türkiye Tarihi (1980-2003)**, Hazırlayan: Sina Akşin, İstanbul, Milliyet Kitaplığı, 2005, s: 30 - 31

gerçekleşen askeri müdahaleler, bir ölçüde sivil siyasal kadroların başarısız yönetimleriyle açıklanabilmesine karşın, her müdahaleden sonra siyasal demokrasiye geçilmesi öngörülmüş ve hiçbir askeri müdahale sonrasında kalıcı askeri rejimler kurulmamış; bir takım yasal ve anayasal düzenlemeler yapıldıktan sonra anayasal parlamenter rejime dönülmüştür. Askeri müdahaleler, siyasal demokrasinin yozlaştığı gerekçesiyle yapılmış; demokrasiye işlerlik kazandıracak yeni bir yasal ve anayasal yapının oluşturulmasından sonra ordunun siyasetten çekileceği vaadi ile meşrulaştırılmış; belirli bir süre sonra da gerçekten siyasal demokrasiye dönülmüştür. Bunun temel nedenleri arasında, Türkiye'nin Batı demokrasileriyle olan bağlarının olması sayılabilir. Ayrıca, bir anlamda TSK, yıpranmamak amacıyla, kalıcı bir askeri rejim kurarak ülkeyi yönetmekten kaçınmıştır.²⁸⁷

Askeri darbe ve müdahalelerin bir diğer önemli yönü ise siyasi partiler üzerinde bıraktığı etkiler olarak karşımıza çıkmaktadır. Askeri darbeler ve müdahaleler sonucunda siyasi partilerin kapatılması ve/veya politik yapının askeri müdahaleyi gerçekleştirenler tarafından yeniden yapılandırılması sonucunda siyasi partiler, dar bir politik sahnede hareket etmek durumunda kalmışlar ve kurumsallaşma süreçlerini tamamlayamamışlardır. Bu durum, siyasi partilerde 'lider'lerin öneminin artmasına; partilerin toplum ve devlet ile ilişkilerini bir temele oturtamamalarına; seçmenle uzun vadeli ve sınanmış hizmet ve sadakat bağları oluşturamamalarına; bu nedenle seçmenlerin çok kolay parti değiştirmelerine; kapatılan her siyasi parti sonrasında kurulan çeşitli partiler arasında hangisinin gerçekten o politik çizginin temsilcisi olduğunun anlaşılamamasına; partilerin seçmen tabanının yerleşememesine; partiler arasında yaşanan birleşme ve bölünmelerin seçmen tabanında gerçek anlamda bir karşılığının olamamasına neden olmuştur.²⁸⁸

3.5.2. 1982 Anayasası

MGK, ülkeyi yeni düzenine taşıyacak anayasal ve yasal çatıyı kurması; yeni bir anayasa ve temel yasaları hazırlaması; TBMM'nin oluşmasına kadar yasama yetkisini kullanması amacıyla Kurucu Meclis oluşturmuştur. Kurucu Meclis, Milli

²⁸⁷ Turan, **a.g.m.**, s: 439 – 440 ; Özlem Eştürk, “Türkiye’de Liberalizm: 1983 – 1989 Turgut Özal Dönemi Örneği”, Hatay, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, s: 31

²⁸⁸ Taha Parla, **Türkiye’nin Siyasal Rejimi (1980-1989)**, 3. Baskı, İstanbul, İletişim Yayıncılık, 1995, s: 127

Güvenlik Konseyi (MGK) ve Danışma Meclisi (DM) olarak iki kanat şeklinde oluşturulmuştur. Ancak iki kanat arasında eşitlik değil ast-üst ilişkisi kurulmuştur; DM üyelerini MGK belirlediği gibi, bunlar birer danışman statüsünde kalmışlardır. MGK'ne, yasa ve anayasa yapımında son söz hakkı ve hükümeti denetleme yetkisi verilmiştir. DM'nin 160 üyeden oluşması; üyelerin, 11 Eylül 1980 tarihi itibarıyla hiçbir siyasi partiye üye olmayan kişiler olması; 120'sinin her İl'in Vali'sinin önereceği adaylar arasından MGK tarafından seçilmesi; 40'ının ise doğrudan MGK tarafından atanması öngörülmüştür.²⁸⁹

27 Mayıs askeri darbesinden sonra oluşturulan Kurucu Meclis ile 12 Eylül askeri darbesinden sonra oluşturulan Kurucu Meclis arasında benzerlikler ve farklılıklar ortaya çıkmıştır. Her iki Kurucu Meclis'te de askeri darbeyi gerçekleştiren askeri kanat bulunmaktadır: MBK ve MGK. Ancak, sivil kanatların oluşumunda önemli farklılıklar bulunmaktaydı. TM ve DM, genel seçimle oluşmuş meclisler olmamalarına karşın; TM üyelerinin önemli bir bölümü dolaylı yollardan seçilmiş üyeler ve çeşitli meslek kuruluşlarının kendi içerisinde gönderdiği temsilcilerden oluşmuş; DM üyelerinin ise tümü nihayetinde MGK tarafından atanmıştır. Ayrıca, 1961 Anayasasının hazırlanma sürecinde, kapatılan DP dışında o zamanın iki partisi olan CHP ve CKMP, gerek TM'nde kendilerine ayrılan kontenjanlar gerekse de iller ve meslek kuruluşları temsilcileri arasındaki parti üyeleri kanalıyla, büyük ölçüde etkili oldukları halde; 1982 Anayasasının hazırlanma sürecinde ve DM içerisinde hiçbir siyasi parti üyesi bulunmamıştır.²⁹⁰

Kurucu Meclis, ilk toplantısını 1981 sonbaharında yaparak çalışmalarına başlamıştır. Yapılan görev paylaşımına göre, DM, Anayasa taslağını ve metnini hazırlamış, MGK da söz konusu metni kesinleştirmiş, daha sonra da yeni Anayasa halkoyuna sunulmuştur. Yapılan halkoylamasına Cumhurbaşkanlığı plebisiti de eklenmiştir. Buna göre, Anayasanın onaylanmasıyla birlikte, MGK Başkanı Kenan Evren, Cumhurbaşkanı seçilmiş olacaktı. Anayasa aleyhinde propaganda yapmak yasaklanmış, sadece Anayasa hakkında tanıtıcı bilgiler vermek serbest bırakılmış, halkoylamasına katılmayanların beş yıl süreyle seçme ve seçilme haklarından yoksun bırakılması kararlaştırılmıştır. Ayrıca, halkoylaması sonucunda ne olacağı belirsiz

²⁸⁹ Tanör, **a.g.m.** , s: 42

²⁹⁰ Özbudun, **a.g.e.** , s: 52 - 53

bırakılmıştır. Böyle bir ortamda gerçekleştirilen halkoylaması sonucunda, yüzde 92 oranında kabul oyu çıkmış, 1982 Anayasası resmen onaylanmış, Kenan Evren de Cumhurbaşkanı seçilmiştir.

1982 Anayasası 177 madde ve 16 geçici maddeden meydana gelmiştir. 1982 Anayasasının hemen bütün maddeleri, 1961 Anayasasının ilgili maddelerine oranla daha uzun ve ayrıntılıdır. 1982 Anayasasının başlangıç kısmı da, 1961 Anayasasının başlangıcından yaklaşık iki kat daha uzundur. 1982 Anayasası 1961 Anayasasına oranla daha kazuistik bir yöntemle hazırlanmıştır; 1982 Anayasası 1961 Anayasasından daha katı niteliktedir; 1982 Anayasası bir geçiş dönemi öngörmüştür; 1982 Anayasası, otorite-hürriyet dengesinde otoritenin ağırlığını arttırmıştır; 1982 Anayasası devlet yapısı içinde yürütme organını güçlendirmiştir; 1982 Anayasası siyasal karar alma mekanizmalarındaki tıkanıklıkları giderici hükümler getirmiştir; 1982 Anayasası 1961 Anayasasına oranla daha az katımcı bir demokrasi modelini benimsemiştir. Bu maddeleri açacak olursak: kazuistik bir yöntemle hazırlanmıştır, çünkü, sadece genel ilkelerden bahsetmemiş, tüm olası durumları ihtiva etmeye çalışılmıştır; daha katı niteliktedir, çünkü, Anayasa değişikliklerinin yapılmasını zorlaştıracı hükümler taşımaktadır; geçiş dönemi öngörmüştür, çünkü, MGK üyelerinin Cumhurbaşkanlığı Konseyi üyeleri olarak altı yıl boyunca görev yapmalarını öngörmüştür. Ayrıca 1982 Anayasası TBMM’ni tek meclisli olarak öngörmüştür.²⁹¹

1982 Anayasası hakkında genel bir değerlendirme yapılacak olursa şunlar karşımıza çıkmaktadır: Devlet-Birey-Toplum ilişkilerinde devlet kendinden sonrakilere karşı, devlet içi alanda da siyasal organlar yargıya karşı, siyasal organlar içinde yürütme yasamaya karşı, yürütme içinde Cumhurbaşkanı hükümete karşı, idare içinde de merkeziyetçilik yerinden yönetimcilik ve özerkliklere karşı güçlenmiş bulunmaktadır.²⁹²

1982 Anayasası, 1960-80 arasında yaşanan istikrarsız siyasi yapıyı istikrarlaştırmak amacıyla, milletvekillerinin parti değiştirmesi konusunda da bir takım hükümler ihdas etmiştir. Milletvekillerinin parti değiştirmesi, 1960-80 arası dönemde, seçimler yapılmadan TBMM yapısını değiştiren; hükümetlerin kurulup düşmesinde önemli paya sahip olan bir durum olarak ortaya çıktığı için Anayasa’da yer alan 84. madde ile bu olay engellenmek istenmiştir. Bu maddede, ‘.. partisinden istifa ederek;

²⁹¹ Özbudun, **a.g.e.**, s: 57 - 66

²⁹² Tanör, **a.g.m.**, s: 52 - 53

başka bir partiye giren veya seçim hükümetleri hariç bakanlar kurulunda görev alan... milletvekillerinin üyeliğinin düşmesine üye tamsayısının salt çoğunluğu ile karar verilir.’ ve ‘Partisinden istifa eden milletvekili bir sonraki seçimde, istifa tarihinde mevcut olan herhangi bir partinin genel merkez organlarınca aday gösterilemez’ hükümleri yer almıştır. Bu maddenin gerekçesinde ise şu ifadeler bulunmaktadır: ‘1961 Anayasası’nın, 1980 yıllarından önceki uygulamaların, topluca bir partiden istifa ederek bir başka partiye girme ve bu suretle iktidar değişikliklerine neden olma göz önünde bulundurularak bu gibi dalgalanmaların önlenmesi için partiden istifa eden milletvekillerinin üyeliklerini bağımsız olarak sürdürebilecekleri esası getirilmiştir.’²⁹³

3.6. ANAP İKTİDARI DÖNEMİ (1983-1991)

3.6.1. 1983 Genel Seçimi ve 17. Dönem TBMM

1983 yılının Nisan ayında, önce yeni Siyasi Partiler Kanunu çıkartılmış, ardından da MGK, bir takım şartlar koyarak siyasi faaliyetleri bu şartlar çerçevesinde serbest bırakmıştır. Bu gelişmelerle birlikte bir çok siyasi parti kurulmuş; ancak MGK, bu partilerin çoğunu kapatmış ve bir kısmının da kurucularını veto etmiştir. Öyle ki, Evren, seçimlerin ertelenebileceği ihtimalini dahi dile getirmiştir. Nihayet, 24 Ağustos 1983 tarihinde Yüksek Seçim Kurulu, MGK’nin 99 sayılı kararı uyarınca, siyasi partiler ve milletvekili seçimi kanunlarının öngördüğü koşullara sahip üç partinin seçimlere katılabileceğini bildirmiştir: Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP), Anavatan Partisi (ANAP), Halkçı Parti (HP).²⁹⁴

ANAP, Turgut Özal’ın genel başkanı olduğu, liberal eğilimli muhafazakar bir siyasi parti olarak 20 Mayıs 1983 tarihinde kurulmuştur. Demirel hükümetinin 24 Ocak 1980 tarihinde aldığı ekonomik kararların yapımcılarından ve eski bir bürokrat olan Özal, 12 Eylül askeri rejim döneminde ekonomiden sorumlu başbakan yardımcılığı yapmıştır. Özal, 12 Eylül askeri darbesi öncesinde var olan dört siyasi eğilimi kendi partisinde topladığı iddiasında bulunmuş ve farklı siyasi görüşlerden politikacıları partisinde bir araya getirmiştir. ANAP’ın siyasi kimliği; AP gibi muhafazakar, MSP

²⁹³ Erten, **a.g.t.**, s:95 - 96

²⁹⁴ Tanör, **a.g.m.**, s: 55 - 59

gibi geleneklere bağlı, MHP gibi milliyetçi ve hatta CHP gibi sosyal demokrat kimliklerin kaynaştırıldığı bir çizgide şekillendirilmeye çalışılmıştır.²⁹⁵

HP, Necdet Calp'ın genel başkanı olduğu sol programlı bir siyasi parti olarak, 20 Mayıs 1983 tarihinde kurulmuştur. HP, Ecevit'in demokratik sol düşünceleri ile çatışmayan kişilerin bir araya gelmesi sonucu oluşmuştur. Partinin genel başkanlığı için emekli bir asker olan Ekrem Acuner ile bir bürokrat olan Necdet Calp'ın ismi konuşulmuş; AP'nin seçmen kitlesine hitap etmek üzere kurulacak sağ partinin genel başkanlığı için asker kökenli isimlerin gündeme gelmesi üzerine Calp üzerinde uzlaşmıştır. HP, İsmet İnönü'nün oğlu Erdal İnönü'nün genel başkanı olduğu Sosyal Demokrasi Partisi (SODEP)'in MGK tarafından veto edilmesi sonrasında güçlenmiştir.²⁹⁶

MDP ise, emekli Orgeneral Turgut Sunalp'ın genel başkanlığında, 16 Mayıs 1983 tarihinde kurulmuştur. MDP, merkez sağ bir siyasi parti olarak kurulmuş, ancak 1980 öncesinin AP'lileri tarafından kurulan Büyük Türkiye Partisi (BTP) ve Doğru Yol Partisi (DYP)'nin MGK tarafından veto edilmesinin ardından AP'nin hitap ettiği kesimlerde güçlenmeye başlamıştır. Ayrıca, Evren de konuşmalarında MDP'ni öne çıkartmıştır.²⁹⁷

1983 genel seçimine katılabilecek üç partinin liderlerinin konumundaki ortak bir nokta dikkat çekmiştir. Üç lider de askeri rejimin mutemet ve güvenilir unsurları olarak öne çıkmış; askeri rejimle değişik derecelerde işbirliği içinde olmuşlardır. Özal, Başbakan Yardımcılığı; Calp, Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü yapmış; Sunalp ise eski bir yüksek komutan olarak yeni dönemin müstakbel başbakanı olarak tasarlanmıştır. Bu anlamda Sunalp, askeri rejimin de veliahtı olarak algılanmıştır. Nitekim MDP, söylemleri ve kimliği ile, devlet partisi anlayışının tipik temsilci olmuştur.²⁹⁸

²⁹⁵ Eştürk, **a.g.t.**, s: 41 - 42

²⁹⁶ Turhan Temuçin, **Parti mi Marti mi**, İstanbul, Kaynak Yayınları, 1985, s: 18 – 20 ; Tanör, **a.g.m.**, s: 56 - 59

²⁹⁷ Tanör, **a.g.m.**, s: 56 - 59

²⁹⁸ Tanör, **a.g.m.**, s: 60

6 Kasım 1983 tarihinde gerçekleştirilen genel seçim sonuçlarına göre TBMM’nde, ANAP: 211, HP: 117 ve MDP: 71 milletvekilliği elde etmiştir. Böylece yüzde 45 civarında oy alan ve 211 milletvekili çıkaran ANAP, TBMM’nde çoğunluğu elde ederek tek başına iktidara gelmiştir.²⁹⁹

17. Dönem TBMM, 24 Kasım 1983 tarihinde toplanmıştır. Özal, Evren tarafından hükümet kurmakla görevlendirilmiş; 13 Aralık 1983 tarihinde Özal başbakanlığındaki bakanlar kurulu Evren tarafından onaylanmış ve ANAP iktidarı dönemi başlamıştır. ANAP’nin iktidara gelmesi ile birlikte ilginç bir tablo ortaya çıkmıştır. Buna göre, 27 Mayıs askeri darbesini takip eden geçiş sürecinden sonra, darbenin muhatabı olan DP’nin siyasi mirasçısı olan AP iktidara gelmiş; 12 Mart askeri muhtırasını takip eden ara rejim sürecinden sonra, muhtıranın muhatabı olan AP yapılan iki seçimden de ikinci parti olarak çıkmasına karşın üç hükümet kurmuş; 12 Eylül askeri darbesinden sonra da, darbeyi düzenleyenlerin desteklediği MDP değil, darbenin muhatabı olan hükümetin hazırladığı 24 Ocak kararlarının mimarı olan Özal’ın kurmuş olduğu ANAP iktidara gelmiştir. ANAP’ın iktidara gelişi, bir ölçüde seçimlerden önce açıkça MDP’ni destekleyen Evren’in bu tavrına karşı seçmenin daha ‘sivil’ bir toplum arayışından kaynaklanmış; bir anlamda ANAP, kapatılmış siyasi partilerden devraldığı bir kitleye sahip olmuştur.³⁰⁰

ANAP, başlangıçta ifade ettiği dört eğilimi birleştirme idealine nazaran iktidarında, ekonomik anlamda liberal, siyasi anlamda muhafazakar bir kimlik doğrultusunda politikalar uygulamıştır. ANAP, DP’nin ve AP’nin belli bir noktaya kadar getirdiği fakat liberalleştiremediği burjuvaziyi güçlendirerek ve özgürleştirerek girişimde bulunmaya ve uluslararası dolaşıma sokmaya teşvik etmiştir. Özal, bu anlamda 12 Eylül sonrası siyasi liderlerden de ayrılmış, iktisatçı, işi bilen ve iş bitiren bir başbakan imajı yaratmıştır. ANAP iktidarı döneminde muhafazakar duyarlılığın çok

²⁹⁹ “1983 Yılı Genel Seçim Sonuçları”, http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=9, Erişim Tarihi: 18.04.2007 ; Tanör, **a.g.m.**, s: 61 ; Hasan Cemal, **Özal Hikayesi**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1987, s: 60

³⁰⁰ Tanör, **a.g.m.**, s: 62 ; Ersin Kalaycıoğlu, “1960 Sonrası Türk Siyasal Hayatına Bir Bakış: Demokrasi Neo-Partimonyalizm ve İstikrar”, **Türkiye’de Siyaset: Süreklilik ve Değişim**, Der.: Ersin Kalaycıoğlu, Ali Yaşar Sarıbay, Yayın No: 157, İstanbul, Der Yayınları, Bilatarih, s: 469 ; Hasan Bülent Kahraman, **Sağ Türkiye ve Partileri**, Ankara, İmge Yayınevi, 1995, s: 188

açık ifadesi olan bazı uygulamalar da yapılmış; parti tabanı, hatta yönetim kadrosunun büyük bölümü geleneksel muhafazakar değerlere bağlı kalmıştır.³⁰¹

3.6.2. Solda Birlik (SHP) ve Bölünme (DSP)

ANAP iktidarı döneminde (1985 yılında) sol muhalefette önemli iki gelişme yaşanmış; ilk olarak SODEP ile HP birleşme kararı almış, bunun peşisıra da uzun süredir beklenen -Bülent Ecevit'in perde arkası liderliğinde- Demokratik Sol Parti (DSP) kurulmuştur.

Merkez sol siyasi platformda SODEP gittikçe büyürken; HP, TBMM'nde yer almaktaydı. Bu parçalanmışlığı ortadan kaldırmak için, HP milletvekillerinin büyüyüp cazibe merkezi haline gelen SODEP'ne katılmaları gündeme gelmiş; ancak yasal engellerden dolayı bu gerçekleşmemiştir. Çünkü Anayasanın 84. maddesinde, parti değiştiren milletvekillerinin üyeliğinin TBMM üye tamsayısının salt çoğunluğu ile düşürülmesine karar verilmesine dair bir hüküm yer almaktaydı. Bu hükümden dolayı, birleşme üç aşamalı olarak gerçekleştirilmiştir. İlk aşamada, 22 Eylül 1985 tarihinde SODEP ile HP birleşme protokol metni imzalamışlar; ardından ikinci aşamada 2 Kasım 1985 tarihinde HP Olağanüstü Kurultayı toplanmış, partinin tüzüğü, programı ve ismi değişmiş, Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP) ismini almış; ertesi gün ise son aşama gerçekleştirilerek SODEP kendini feshetmiş ve Erdal İnönü liderliğindeki SHP'ye katılmıştır. Bu birleşme ile, toplumsal tabanı daha geniş olan bir parti TBMM'ne girmiştir. Ayrıca bu birleşmede kullanılan yöntem, Anayasanın milletvekillerinin parti değiştirmelerini zorlaştıran hükmünün “hülle partisi” kurmak suretiyle egale edilmesinin yolunu açmıştır.³⁰²

Bunun hemen sonrasında ise Bülent Ecevit'in perde arkası liderliğinde DSP kurulmuştur. Esasen böyle bir partinin kurulması 12 Eylül askeri rejiminin siyasi faaliyetleri serbest bırakmasından bu yana beklenmekteydi. Zira Ecevit 12 Eylül askeri darbesine tepki olarak 30 Ekim 1980 tarihinde CHP Genel Başkanlığından istifa etmiş ve sonrasındaki süreçte CHP ile hemen hemen bütün bağlarını kopartma yoluna gitmişti. Ecevit'in bu davranışının neden kaynaklandığı hususunda farklı görüşler mevcuttur. Bazılarına göre Ecevit, askeri darbeden faydalanarak CHP'yi reddetmiş,

301 Cemal, **a.g.e.**, s: 343 ; Kahraman, **Sağ Türkiye...**, s: 171 – 180 ; Mustafa Erdoğan, “Bir zamanların ANAP'ı”, Tercüman Gazetesi, 27.01.2005

302 Tanör, **a.g.m.**, s: 68 ; Tuncay, **a.g.e.**, s: 245

CHP’ni tarihe mal edip, CHP’nde edindiği birikimi yanına alarak yeni ve tamamen kendi kontrolünde bir siyasi hareketi başlatmıştı; bazılarına göre ise eski CHP kadroları askeri darbe sonrasında Ecevit’ten uzak durmuş, yeni ve emanetçi olmayan bir lider bularak siyasi hayatlarına devam etmek istemiştir. 1981 yılının başlarında Arayış adlı bir dergi çıkartmaya başlayan Ecevit, CHP’nde birlikte çalıştığı isimleri bir kenara bırakarak kendisine yeni bir çevre yaratmaya girişmiş, CHP’nin “devletçi”, “seçkinci”, “halka yabancı” bir parti olduğu iddiasını ileri sürerek kendisine yeni bir siyasi yol açmaya çalışmıştır. Yeni bir parti kurmak için çalışmalar başladığında Ecevit, SHP’nin “sosyal demokrat” sıfatını parti ismi olarak da benimsemesine cevap olarak, 1970’li yıllarda CHP genel başkanı iken kullandığı “demokratik sol” sıfatını taşıyan bir parti kurulacağını dile getirmiş ve ideolojik anlamda iki partinin farklı olduğunu vurgulamıştır. Ecevit, sosyal demokrasi ile demokratik solun birbirinden çok farklı olduğunu; SHP’nin sosyal demokrat olduğunu; sosyal demokrasinin Batı’daki emek-sermaye çatışması üzerine oturan bir sosyalizm, hatta Marksizm’den beslendiğini; oysa demokratik solun sosyal demokrasiden farklı olarak Türkiye’ye özgü yerli, milli ve ulusalcı bir sol olduğunu ileri sürmüştür. Bu noktada, Ecevit’in özellikle 1970’li yıllarda kullandığı ideolojik argümanları kullanmaya devam ettiği, ama SHP’nin, tarihsel anlamda CHP’nin mirasını sahiplenmesine karşın, 1970’li yıllardaki CHP politik çizgisinde bulunan Ecevit unsurunu reddetme üzerine yeni bir söylem geliştirdiği söylenebilir.³⁰³

Ecevit, neden CHP Genel Başkanlığından istifa ettiğini ve başka bir siyasi parti kurma çabasına giriştiğini yıllar sonra kendi ağzından şöyle izah etmiştir:

“Ben, Atatürk’ün kurduğu ve Cumhuriyet’i kuran bir partinin son genel başkanı olarak bu partiyi kapatan ve demokrasiye ara veren 5 generalin onayıyla kurulacak bir partiye destek olamam. Moral açıdan buna hakkım yoktur... Ona rağmen bazıları benim adımları kullandılar. Benim adımları kullanmaları karşısında da ben ayrı bir parti partileşmeye doğru gitmeyi zorunlu buldum. Aksi halde benim iradem ve onayım dışında meydana gelen oluşumların sorumluluğunu üstlenmiş görünecektim kamuoyu önünde. Ancak askeri yönetim devam ederken parti kurmayı ve seçime girmeyi göze alamazdık. Çünkü o zaman kurucu heyetimizi de

³⁰³ Atilla Akar, **Öteki DSP: Ecevitlerin Gayri Resmi Öyküsü**, İstanbul, Metis Güncel Yayınları, 1. Baskı, 2002, s: 28 – 37, 50, 69 – 88 ; Süleyman Yağız, **Sol, İslam, Milliyetçilik, Türkiye’nin Geleceği: Ecevit Hep Hakkı Çıktı**, Fast Yayıncılık, İstanbul, 2002, s: 31

bütün adaylarımızı da 5 generalin onayına sunacaktık. Ben bunu asla içime sindiremiyordum. O nedenle parti kurma kararımızı 1983 seçimlerinden kısa bir süre önce açıkladık. Ancak seçimlerden sonra kuracağız dedik. Niyetimizi de askerlerden saklamayı uygun bulmadık...”³⁰⁴

Uzun hazırlıklardan sonra 14 Kasım 1985 tarihinde DSP kurulmuş ve Bülent Ecevit siyasi yasaklı olduğu için partinin Genel Başkanlığına oybirliğiyle Rahşan Ecevit seçilmiştir. Seçmenler nezdinde iki parti arasındaki fark, CHP’nin eski liderinin ağırlığını DSP’den yana koyması, buna karşılık eski CHP kadrolarının ise büyük çoğunlukla SHP’de toplanması olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir başka deyişle, Ecevit ve yıllardır kullandığı “demokratik sol” bir tarafa; eski CHP kadroları ve CHP’nin tarihsel kimliği, imajı ve refleksleri diğer tarafa düşmüştür. Bunun yanı sıra, SHP’liler iki parti arasında program ve siyasal yönelim açısından hiçbir önemli fark olmadığını, dolayısıyla DSP’nin solda “bir bölen” olarak pozisyonlandığını savunurken, DSP’liler iki parti arasında hem program, hem de örgütlenme ilkeleri açısından önemli farklar bulunduğunu iddia etmişlerdir. Esasen, DSP’nin CHP deneyimini reddettiği, fakat SHP’nin CHP mirasına sahip çıktığı görülmüştür. Gerçekten de, parti programlarında SHP kendi siyasi kimliğini CHP’nin altı oku ile tanımlarken DSP kendisi için sadece “demokratik sol” sıfatını kullanmıştır.³⁰⁵

Solda yaşanan parti bazındaki bölünme her iki parti içerisinde bir takım farklı taleplerin ortaya çıkmasına neden olmuş, bu süreçte SHP’deki HP kökenli milletvekillerinden bir kısmı yeni arayışlar içerisine girmiş, parti değiştirme önündeki mevzuat engellerini aşmak için önce Halk Partisi adında bir hülle partisi kuran 25 milletvekili dolaylı olarak DSP’ye katılmıştır. Böylece 25 milletvekiline sahip olarak TBMM’nde grup kuracak sayıyı elde eden DSP, Hazine yardımına da hak kazanmıştır. Bu durum DSP’nin hayatta kalmasını ve büyümesini kolaylaştırmak suretiyle soldaki bölünmeyi derinleştirmiş ve 1980 öncesinin sadece sağ partiler ile rekabet eden solunun yerini, önce birbirleriyle rekabet eden sol partiler almıştır. Milletvekili transferleri DSP için fayda sağladığı kadar parti içinde çeşitli huzursuzlukların başgöstermesine de neden olmuştur. Zira Ecevit, siyasi faaliyetlerin serbest bırakılmasından sonra kuruluş

³⁰⁴ Yağız, **a.g.e.**, s: 46 - 48

³⁰⁵ Akar, **a.g.e.**, s: 37 ; Şahin Alpay, Seyfettin Gürsel, **DSP-SHP: Nerede Birleşiyorlar, Nerede Ayrılıyorlar?** Afa Yayınları, İstanbul, 1986, s: 7, 19 – 20, 106 ; Kahraman, **Yeni Bir Sosyal...**, s: 99 – 100

hazırlıklarına başlanan HP'ye, askeri rejim vesayeti altında parti kurulmayacağı eleştirilerini yöneltmiş, hatta "12 Eylül'e yardım eden HP'lilerin eli bile sıkılmaz" demişti. Oysa aynı Ecevit, HP'li milletvekillerini DSP'ye kabul ederek TBMM'nde grup kurmuştu. Bu çelişki parti içinde partinin duruşuna karşı oluşan güveni sarsmıştır.³⁰⁶

DSP'nin HP kökenli milletvekillerini bünyesine kabul etmesi ve aynı zamanda bu isimlerin parti yönetiminde önemli noktalara getirilmeleri, partinin kuruluş sürecindeki iddialarının tam tersine bir politika izlemeye başladığı şeklinde yorumlar yapılmasına ve parti içinde bir muhalif grubun oluşmaya başlamasına neden olmuştur. Öyle ki, Kurucular Kurulu'nun toplanması, parti yönetiminin değişmesi ve parti politikalarının yeniden tartışılması amacıyla imza toplanmaya başlanmış ve bu imzaların sayısı 232'ye kadar ulaşmıştır. Celal Kürkoğlu'nun liderliğinde başlayan muhalif hareket, Siyasi Partiler Yasası'nın 14. maddesine dayanarak, topladıkları beşte birden fazla noter onaylı imza ile DSP Kurucular Kurulu'nu toplantıya çağırmıştır. Ancak bu atağa karşı DSP genel merkezi hemen bir tavır geliştirmiş ve ayrı bir Kurucular Kurulu toplantısı için karar çıkartmıştır. Bunun üzerine iki farklı yerde iki farklı Kurucular Kurulu toplanmış (her iki grup da kendilerine yetecek kadar Kurucular Kurulu üyesi toplamıştı) ve birinde Celal Kürkoğlu, diğerinde ise Rahşan Ecevit DSP Genel Başkanlığına seçilmiştir. Böylece Türk siyasi tarihinde eşine rastlanmayan bir olay gerçekleşmiş ve bir partinin aynı anda iki genel başkanı olmuştur. Bu arada Anayasa Mahkemesi DSP'ye, bazı İl ve İlçe teşkilatlarını oluşturmadığı ve parti genel merkezinin üyeliklerini tanımadığı Kurucular Kurulu üyelerinin kuruculuk sıfatlarını kaybetmediklerine ilişkin bir ihtar vermiş, bunun sonucu olarak da DSP Genel Merkezi yeni bir Kurucular Kurulu toplantısı düzenlemek mecburiyetinde kalmıştır. Bu toplantıda Rahşan Ecevit bir kez daha DSP Genel Başkanı seçilmiş, ancak parti içi muhalefet başka bir toplantı daha düzenleyerek Celal Kürkoğlu'nu da bir kez daha Genel Başkan seçmiştir. Çözumsuzlük içine yuvarlanan durum Mahkemelere intikal etmiş, ancak tam bu esnada yapılan siyasi yasakların kaldırılmasına ilişkin referandumun olumlu sonuçlanması sonucunda Bülent Ecevit DSP Genel Başkanlığına seçilmiş, bunun üzerine parti liderliği mücadelesini kazanamayacağını gören Kürkoğlu önderliğindeki muhalif hareket DSP'den ayrılarak SHP'ye geçmiştir. Bu şekilde son

³⁰⁶ Akar, a.g.e., s: 37 - 38

bulan muhalif hareket DSP'nin her türlü parti içi muhalefete karşı hoşgörüsüz tavrının daha da kuvvetlenmesine neden olmuştur.³⁰⁷

3.6.3. Siyasi Yasakların Kaldırılması

12 Eylül askeri rejimi döneminde tüm siyasi partiler kapatılmış ve 1982 Anayasasının geçici 4. maddesiyle bazı siyasetçiler için beş ya da on yıl süreli siyasi yasaklar getirilmişti. Söz konusu siyasi yasaklar sebebiyle, siyasi faaliyetlerin serbest bırakılmasından sonra kurulmaya başlanan siyasi partilerin genel başkanlığına 'emanetçi' kişiler seçilmiş; 12 Eylül öncesinin liderleri, kapatılan partilerinin yerine kurulan yeni partileri perde arkasında yönetmişlerdir. Bu durumu ortadan kaldırmak adına SHP, Anayasının geçici 4. maddesinin kaldırılması için bir anayasa değişikliği önermiş; siyasi yasakların kaldırılması konusuna pek de olumlu yaklaşmayan hükümet, bu isteğe karşılık TBMM'ne yeni bir anayasa değişikliği paketi sunmuş; seçmen yaşının yirmie indirilmesi ve milletvekili sayısının 400'den 450'ye çıkartılması önerilerinin bulunduğu pakette, siyasi yasakların kaldırılması için halkoylaması yapılması hükmü de yer almıştır. 6 Eylül 1987 tarihinde, siyasi yasakları bulunan siyasetçiler ve liderlerin siyasete dönmesi için bir referandum yapılmıştır. Referandumda ANAP tümüyle "ret" tarafında yer almıştır. Özal, 'Denenmişleri denemeyin' sloganıyla tüm yurttaki siyasi yasakların kaldırılması aleyhinde düzenlenen kampanyalara bizzat katılmıştır. Referandum, çok az bir farkla 'evet' lehine sonuçlanmış ve Yüksek Seçim Kurulu, geçici 4. maddenin Türk Milletinin oylarıyla kaldırıldığını açıklamıştır.³⁰⁸

Eski siyasetçiler ve liderlerin siyasete geri dönüşü Türk siyasetinde yeni yeni kurulmaya çalışılan bütün dengeleri yerinden oynatmış ve siyasal hayat aşırı derecede parçalanmıştır. Yasakları kalkan eski liderler, yeni kurulan siyasi partilerin başına geçmeye başlamıştır. AP lideri Süleyman Demirel, Doğru Yol Partisi (DYP)'nin; MHP lideri Alparslan Türkeş, Milliyetçi Çalışma Partisi (MÇP)'nin; MSP lideri Necmettin Erbakan, Refah Partisi (RP)'nin; CHP lideri Bülent Ecevit de Demokratik Sol Parti (DSP)'nin genel başkanlıklarına seçilmişlerdir. Bunun üzerine ANAP iktidarının meşruiyeti sorgulanmaya başlamış ve hükümet, muhalefet hazırlıklarını daha

³⁰⁷ Akar, **a.g.e.**, s: 112 – 127 ; "Siyasetin Şairi Karaoğlu Dosyası- 3. Bölüm: Yasaklı Yıllar" , <http://dosyalar.hurriyet.com.tr/ecevit/3bolum.asp>, Erişim Tarihi: 11.08.2008

³⁰⁸ Tanör, **a.g.m.** , s: 71 – 73 ; Orhan Tokatlı, **Kırmızı Plakalar: Türkiye'nin Özal'lı Yılları**, İstanbul, Doğan Kitap, 1999, s: 66

tamamlayamadan, seçim sisteminde bir takım değişiklikler yaparak erken genel seçimin yapılmasına karar vermiştir.³⁰⁹

3.6.4. 1987 Genel Seçimi ve 18. Dönem TBMM

29 Kasım 1987 tarihinde gerçekleştirilen genel seçim sonuçlarına göre, TBMM’de, ANAP: 292, SHP: 99, DYP: 59 milletvekilliği elde etmiştir. ANAP, 1983 seçimlerine nazaran yüzde 10 civarında daha az oy almasına karşın, seçim sisteminde yapılan düzenlemeler sonucunda daha çok milletvekili çıkartmış ve yine TBMM’nde çoğunluğu sağlayarak tek başına iktidarını sürdürmüştür.³¹⁰

Bu seçimde yüzde 8,5 oy oranı elde eden DSP, yüzde 10 olan seçim barajı sebebiyle TBMM’ne girememiş, bunun sonucunda da Bülent Ecevit genel başkanlıktan istifa etmiştir. Ecevit’in partinin başından ayrılmamasını isteyen partililerin yoğun baskısına karşı geri adım atmayan Ecevit, kendi tabiriyle bundan sonra partinin “koruyucu hekimi” olacağını söylemiş ve 7 Mart 1988 tarihinde toplanan DSP kongresinde Necdet Karababa DSP genel başkanlığına seçilmiştir. Böylece kuruluşunun üzerinden henüz üç yıl daha geçmeden DSP üçüncü bir genel başkana sahip olmuştur. Ancak bu durumun, parti liderliğinin sürekli yenilendiği anlamında yorumlanması gerçekçi bir yaklaşım olmayacaktır. Zira Karababa’nın genel başkan seçilmesinin Ecevit’in bir siyasi manevrası olduğu ve bunu, liderliğine duyulan ihtiyacın, kendisine yönelen eleştirileri bastırması için yaptığı yorumları yapmıştır. Gerçekten de, parti içindeki Ecevit etkisinin azalmadığını ve rahat ve bağımsız hareket edemediğini gören Karababa 10 ay sonra istifa etmiş ve Ecevit tekrar genel başkan seçilmiştir.³¹¹

Bu gelişmelerin haricinde, ANAP iktidarının bu ikinci döneminde Özal hükümet içerisinde bir takım değişiklikler yapmak istemiş, ancak yerel seçimlerin yakın tarihlerde olması nedeniyle bunu ertelemiştir. Muhalefet partileri DYP ve SHP’nin gittikçe güçlenmesi karşısında Özal, yerel seçimlerin yapılması gereken tarihten daha önce gerçekleştirilmesi için büyük çaba sarf etmiş; hatta yerel seçimlerin yapılması gereken tarihten üç ay önce gerçekleştirilmesi için bir halkoylaması yapmıştır. 25

³⁰⁹ Tanör, **a.g.m.**, s: 73 ; Eştürk, **a.g.t.**, s: 48 – 49 ; Akar, **a.g.e.**, s: 39

³¹⁰ “1987 Yılı Genel Seçimi Sonuçları”, http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=10, Erişim Tarihi: 18.04.2007 ; Tanör, **a.g.m.**, s: 74 - 77

³¹¹ Akar, **a.g.e.**, s: 40, 133

Eylül 1988 tarihinde gerçekleştirilen halkoylaması sonucunda ‘hayır’ oyu kazanmış ve bu sonuç Özal’ın prestij kaybetmesine enden olmuştur.³¹²

26 Mart 1989 tarihinde gerçekleştirilen yerel seçim sonuçlarına göre, SHP: %28, DYP: %26 ve ANAP: %22 oy almıştır. Bu sonuçlarla üçüncü parti durumuna düşen ANAP iktidarı sorgulanır hale gelmiş; Özal bakanlar kurulunda 15 bakanı kapsayan geniş çaplı bir değişiklik yapmış; hükümet TBMM’nden güvenoyu istemiş ve 95 ret oyuna karşılık 289 oyla güvenoyu almıştır.³¹³

ANAP, TBMM’nde hala çoğunluğu elinde bulundurmasına karşın, hem 1987 genel seçiminde 1983 genel seçimine nazaran oylarında bir düşüşün olması; hem 1987 ve 1988 yıllarında gerçekleştirilen halkoylamalarının, tavır aldığı tarafların aleyhinde sonuçlanması; hem de 1989 yerel seçimlerinde üçüncü parti olarak çıkmasından dolayı yıpranmaya, zayıflamaya ve iktidarının meşruiyeti sorgulanmaya başlamıştır. Böyle bir ortamda, Evren’in 7 yıllık görev süresi dolduğu ve anayasaya göre bir daha seçilemeyeceği için Cumhurbaşkanlığı seçimi gündeme gelmiştir. Cumhurbaşkanı TBMM seçeceği için TBMM’ndeki en büyük siyasi partinin lideri olarak Özal’ın Cumhurbaşkanı olmasında anayasal olarak hiçbir engel bulunmamasına karşın, muhalefet partileri son seçimlerde üçüncü olmuş bir siyasi parti liderinin Cumhurbaşkanı olmasının doğru olmadığını ve buna destek vermeyeceklerini açıklamışlardır. Özal, partisi içerisinde anket düzenletmiş; ANAP Merkez Karar Yürütme Kurulu’ndan gerekli desteği almış; 1961’den bu yana sürmekte olan asker cumhurbaşkanı teamülünü sona erdirmek fikrinin de cazibesiyle Cumhurbaşkanlığına adaylığını koymuştur. Bunun üzerine muhalefet partileri DYP ve SHP, TBMM’ndeki oylamalara katılmamış; seçime iki aday olarak Özal ve ANAP milletvekili Fikri Çelikbaş girmiş; ilk iki turda sonuç alınamamış; nihayet üçüncü turda Özal, 285 milletvekilinin 263’ünün oylarını alarak Türkiye’nin 8. Cumhurbaşkanı seçilmiştir.³¹⁴

Özal’ın Cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra Türk siyasetindeki dengeler yine değişmiştir. İlk olarak, ANAP hükümetinde başbakanın kim olacağı problemi ortaya çıkmış; Özal, Yıldırım Akbulut’u hükümeti kurmakla görevlendirmiştir. Akbulut’un başbakan olarak görevlendirilmesi, aynı zamanda ANAP Genel Başkanlığı

³¹² Tanör, **a.g.m.**, s: 79 - 81 ; Eştürk, **a.g.t.**, s: 60

³¹³ Tanör, **a.g.m.**, s: 81 - 82 ; Eştürk, **a.g.t.**, s: 62

³¹⁴ Tanör, **a.g.m.**, s: 82 - 83

için de Akbulut'un isminin öne çıkmasına neden olmuştur. Nitekim, Akbulut, kısa süre içinde yapılan genel başkanlık seçimini kazanarak ANAP'ın yeni genel başkanı olmuştur. Özal'ın Cumhurbaşkanı, Akbulut'un Başbakan ve ANAP genel başkanı olduğu dönemde, Özal, Cumhurbaşkanlığının yanı sıra, adeta parti başkanı ve başbakan gibi de hareket etmiş; ekonomi, dış politika ve güvenlik gibi konular başta olmak üzere, pek çok alanda karar oluşturma girişimini kendi elinde tutmuştur. ANAP içi sorunlarda taraf olması da Cumhurbaşkanlığının tarafsızlığı ilkesini zedelemiştir.³¹⁵

Özal'ın gerek hükümet içinde gerekse de parti içinde bu denli aktif rol oynaması, Akbulut'un hem başbakanlık hem de genel başkanlık görevlerinde otorite kurmasını engellemiştir. Bu sebeple, parti içinde ortaya çıkan muhalefetin bir kısmı, Bedrettin Dalan'ın öncülüğünde partiden ayrılarak Demokratik Merkez Partisi (DMP)'ni kurmuş, diğer bir kısmı da parti içinde liderlik mücadelesine girişmiştir. ANAP büyük kongresinde yapılan genel başkanlık seçiminde dışişleri eski bakanı Mesut Yılmaz genel başkanlığa seçilmiş; bunun üzerine Akbulut başbakanlıktan istifa etmiş; Özal da TBMM'nde çoğunluğa sahip partinin genel başkanı olarak Mesut Yılmaz'ı yeni hükümeti kurmakla görevlendirmiştir. Yılmaz hükümeti Özal güdümlü olmamış; zaman içerisinde de Yılmaz, Özal'a daha mesafeli ve ondan giderek bağımsızlaşan bir siyasal tutum içerisine girmiştir. Bu süreçte daha da güçlenen muhalefet partilerinin erken seçim çağrıları hükümet üzerinde yoğun bir baskının oluşmasına neden olmuş ve Yılmaz erken seçim kararı almıştır.³¹⁶

3.7. 1991-1999 ARASI DÖNEM

3.7.1. 1991 Genel Seçimi ve 19. Dönem TBMM

1991 genel seçimi öncesinde partiler arasındaki ittifak çalışmaları göze çarpmaktadır. Siyasi partiler, seçim barajının yüksek olması sebebiyle güçlerini birleştirmek amacıyla ya da seçime katılmak için bazı yasal şartları tamamlayamamış olmalarından dolayı bir takım girişimlerde bulunmuştur. İlk olarak, ANAP'nden ayrılanlar tarafından kurulan DMP, DYP'ye katılma kararı almış; böylece, bazı önemli isimlerini DYP çatısı altında TBMM'ne göndermeye çalışmıştır. İkinci işbirliği girişimi SHP ile Halkın Emek Partisi (HEP) arasında gerçekleşmiştir. SHP'den ayrılan

³¹⁵ Tanör, **a.g.m.** , s: 85

³¹⁶ Tanör, **a.g.m.** , s: 87 - 89

milletvekillerinin de katılımıyla Kürt kimliği ekseninde kurulmuş bir siyasi parti olan HEP, seçimlere katılmanın gerektirdiği koşulları yerine getiremediği için SHP ile bir seçim ittifakı gerçekleştirmiş; bazı HEP'liler SHP listesinden aday gösterilmiştir. (Esasen SHP Lideri İnönü öncelikle DSP ile bir ittifak için bir girişimde bulunmuş, ancak DSP Lideri Ecevit'in "DSP, SHP'nin koltuk değneği değil" çıkışından bulunması sebebiyle bu ittifak girişimi başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Üstelik, SHP'nin HEP ile seçim ittifakı yapmasını da sert bir dille eleştiren Ecevit, SHP'yi "PKK'yı Meclis'e taşımak"la itham etmiştir. Bu, soldaki iki parti arasında gittikçe derinleşen bir uçurumu işaretlerken DSP'nin ulusalcı yanının kuvvetlendiği ve bu sebeple de sağa yakın bir parti haline geldiği eleştirilerine uğramasına neden olmuştur.)³¹⁷ Üçüncü olarak da, Islahatçı Demokratik Parti (IDP), MÇP ve RP arasında bir işbirliği gerçekleşmiştir. Üçlü ittifak RP çatısı altında seçime girmiş; IDP lideri Aykut Edibali ile MÇP lideri Alparslan Türkeş ve arkadaşları partilerinden istifa edip RP listesinden aday olmuşlardır.³¹⁸

20 Ekim 1991 tarihinde gerçekleştirilen genel seçim sonuçlarına göre, TBMM'nde DYP: 178, ANAP: 115, SHP: 88, RP: 62 ve DSP: 7 milletvekilliği elde etmiştir. Seçim sonuçlarına göre, hiçbir siyasi parti TBMM'nde çoğunluğu sağlayamamış; böylece, sekiz yıllık ANAP iktidarı sona ermiş ve koalisyon hükümetinin kurulması gündeme gelmiştir.³¹⁹

Seçim ittifakı yaparak SHP içerisinde TBMM'ne giren 20'ye yakın milletvekili SHP'den ayrılmış ve HEP milletvekili olarak TBMM'nde yerlerini almıştır. TBMM açılışında Diyarbakır milletvekili Leyla Zana kürsüden Kürtçe yemin etme girişiminde bulunmuş; bu durum, PKK terör örgütü ile bağları olduğu şüphesi bulunan HEP'ni töhmet altında bırakmış ve PKK'nın siyasallaşma sürecinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Ayrıca, yine seçim ittifakı yapan RP içerisindeki MÇP lideri Türkeş ve 18 MÇP'li ile IDP lideri Edibali ve iki IDP'li de bir süre sonra RP'den ayrılmış;

³¹⁷ Akar, **a.g.e.**, s: 41 - 42

³¹⁸ Tanör, **a.g.m.**, s: 90 ; Yalçın, **a.g.e.**, s: 248

³¹⁹ "1991 Yılı Genel Seçim Sonuçları", http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=11, Erişim Tarihi: 19.04.2007 ; Tanör, **a.g.m.**, s: 90 - 91

böylece TBMM’nde temsil edilen parti sayısı seçimlerden hemen sonra beş iken, kısa süre içerisinde sekize çıkmıştır.³²⁰

Cumhurbaşkanı Özal, 7 Aralık 1991 tarihinde, TBMM’ndeki en büyük siyasi parti olan DYP’nin genel başkanı Demirel’i hükümeti kurmakla görevlendirmiştir. TBMM’nde tek başına hükümet kuracak çoğunluğa sahip olmadığı için koalisyon çalışmaları başlamış, bu çalışmalar DYP-SHP koalisyonu oluşturma çerçevesinde yürütülmüştür. Koalisyon için yapılan görüşmeler kısa sürede tamamlanmış ve 20 Aralık 1991 tarihinde Demirel’in başbakanlığında DYP-SHP koalisyon hükümeti kurulmuştur. Bu hükümet ile birlikte Demirel, yedinci kez başbakanlık koltuğuna oturmuş; 1982 anayasası döneminde ilk kez bir koalisyon hükümeti kurulmuştur.³²¹

Koalisyonun küçük ortağı SHP içerisinde, partinin DYP karşısında pasif kaldığını ve sağ politik çizgiye kaydığını dile getiren, Deniz Baykal liderliğinde bir parti içi muhalefet ortaya çıkmıştır. Baykal’ın genel başkanlığa aday olduğu, 27 Ocak 1992 tarihinde toplanan SHP Kurultayında İnönü’nün yeniden genel başkanlığa seçilmesi üzerine parti içi muhalefet SHP’den ayrılma noktasına gelmiştir. Bu esnada, 12 Eylül askeri yönetiminde kapatılan partilerin yeniden açılmasına olanak sağlayan bir kanun kabul edilmiştir. Bu kanunun sağladığı ortamda 9 Eylül 1992 tarihinde CHP’nin 25. Kurultayı toplanmış; bu kurultayda, ‘CHP’nin aynı ad ve amblemle açılması’ kararı alınmış; genel başkanlığa Deniz Baykal 679 oy ile seçilmiştir. Böylece, Baykal, Atatürk, İnönü ve Ecevit’ten sonra CHP’nin 4. genel başkanı olmuştur. Baykal, 11 Eylül 1992 tarihinde; 20 milletvekili de Baykal’ın ardından SHP’den istifa etmiştir. CHP böylece, yıllar sonra TBMM’nde yeniden grup kurma imkanını elde etmiş; TBMM’nde temsil edilen parti sayısı dokuza yükselmiştir. CHP’nin yeniden kurulmasına en büyük tepki, sabık CHP genel başkanı Ecevit’ten gelmiş; Ecevit, bu girişimi, sıkılan macunun tekrar tüpe doldurulmaya çalışılmasına benzetmiştir. CHP’nin yeniden kurulmasıyla birlikte soldaki parçalanmanın önüne geçmek için birleşme çağrıları artmış, ancak her partinin birleşmenin kendi bünyesinde olması ısrarı bu çağrıları sonuçsuz bırakmıştır. Soldaki bu parçalanma TBMM’ne de yansımış, DSP’li

³²⁰ Tanör, **a.g.m.**, s: 92 ; Fikret Bila, **Satranç Tahtasındaki Yeni Hamleler - Hangi PKK**, Ankara, Ümit Yayınları, 2004, s: 52 ; Turan Yılmaz, **Tayyip : Kasımpaşa’dan Siyasetin Ön Saflarına**, Ankara, Ümit Yayıncılık, 2001, s: 64

³²¹ Tanör, **a.g.m.**, s: 92 - 93

yedi milletvekilinin dördü partilerinden ayrılarak, üçü CHP'ne, biri de SHP'ye katılmıştır.³²²

Siyasi partilerde bu gelişmeler olurken, Cumhurbaşkanı Özal ile Başbakan Demirel arasındaki gerginlik de tırmanmaya başlamıştır. Özal, yüksek bürokrasideki atamalar, ekonomik ve sosyal alanı düzenleyen kararnameler gibi konularda hükümetle çatışmış; eski partisiyle sürdürdüğü ilişkiler nedeniyle de Cumhurbaşkanı tarafsızlığı ilkesi sarsılmıştır. Böyle bir ortamda Özal, 17 Nisan 1993 tarihinde geçirdiği ani bir kalp krizi sonucu vefat etmiştir. Özal'dan boşalan Cumhurbaşkanlığı için TBMM'nde seçimler yapılmış ve üçüncü turda 244 oy alan Demirel, Türkiye'nin 9. Cumhurbaşkanı olmuştur. Böylece, 1982 Anayasası için yapılan halkoylamasıyla birleştirilen Cumhurbaşkanlığı plebisiti sonucu, askeri rejim döneminde Cumhurbaşkanı olan Evren ile birlikte asker-Cumhurbaşkanı teamülü sona ermiş; TBMM son iki seçimde, başbakan ve TBMM'nde çoğunluğu elde etmiş bulunan partilerin genel başkanı olan 'sivil' isimleri Cumhurbaşkanı seçmiştir. Birbirleriyle mukayese edildiğinde Demirel'in, Özal'a oranla, seçilmiş genel başkanlara ve başbakanlara saygılı anlamında daha 'parlamentar'; eski partisi, hükümet ve aktif siyaset ile ilişkiler bağlamında daha 'tarafsız' bir Cumhurbaşkanı gibi davrandığı sonucu çıkartılabilir. Özal, Cumhurbaşkanı seçildikten sonra ANAP olağanüstü kongresini beklemeden Akbulut'u hükümeti kurmakla görevlendirmiş, böylece onun genel başkan olmasını da adeta sağlamıştı. Demirel ise DYP kongresinin sonucunu beklemiş; 13 Haziran'da yapılan olağanüstü kongrede Tansu Çiller'in genel başkan seçilmesi üzerine Çiller'i yeni hükümeti kurmakla görevlendirmiştir. Çiller, yine bir DYP-SHP koalisyon hükümeti kurmuş ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk kadın başbakanı olmuştur. Demirel'in Cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra, SHP genel başkanı İnönü de aktif siyasetten çekilme kararı almıştır. Böylece Türk siyasi hayatında, 1980'li yıllara damgasını vuran üç liderin artık var olmadığı bir dönem başlamıştır. ANAP genel başkanlığına Mesut Yılmaz'ın, DYP genel başkanlığına Tansu Çiller'in seçilmesinin ardından SHP genel başkanlığına da

³²² Çalmuk, **a.g.e.**, s: 20 ; Rahmi Kumaş, **CHP'nin Soyağacı**, İstanbul, Çağdaş Yayınları, 1999 , s: 297 – 338 ; Akar, **a.g.e.**, s: 43 ; Oktay Pirim, **Deniz Baykal – Geleceği Etkileyecek Siyasi Liderler**, Doğan Kitap, İstanbul, 2007, s: 58 – 59

Murat Karayalçın seçilmiştir. Karayalçın, SHP genel başkanlığına seçilmesinin ardından, Çiller hükümetinde başbakan yardımcılığı görevine atanmıştır.³²³

1992 yılında CHP'nin yeniden kurulması; 1993 yılında da SHP genel başkanlığına Karayalçın'ın seçilmesinden sonra, solda birlik çalışmaları yoğunlaşmıştır. DSP, her zaman olduğu gibi, diğer iki sol partinin aksine, sosyal demokrat bir siyasi çizgide değil, demokratik sol olarak adlandırabilecek bir siyasi çizgide olduğunu savunmuş; kendisini bu şekilde farklılaştırmıştır. Bu anlamda DSP, kendi çizgisini devam ettirme iddiasını taşımış ve birlik çalışmalarından uzak durmuştur. SHP, DYP ile yapmış olduğu koalisyon sürecinde sol özelliği ve imajı yıpranmış ve büyük bir fırsatı kaçırmış bir siyasi parti görünümünde iken; CHP, yeniden kurularak sol politik yeni bir heyecan getirmiş; bu dinamizmi ve tarihsel konumuyla solda birlik çalışmalarının merkezi durumuna gelmiştir. Neticede, 30 Eylül 1994 tarihinde, iki parti arasında bütünleşme ön protokolü imzalanmış; Hikmet Çetin'in devreye girmesiyle birlik çalışmaları ivme kazanmış; 18 Şubat 1995 tarihinde Birleşme Kurultayı gerçekleştirilmiştir. Böylece SHP ile CHP, CHP çatısı altında birleşmiş ve genel başkanlığa Hikmet Çetin seçilmiştir. Ancak parti içindeki liderlik mücadelesi sona ermemiş ve Baykal'ın genel başkan olma iddiası devam etmiştir. 9 Eylül 1995 tarihindeki kurultayda Baykal açık ara farkla CHP genel başkanlığına tekrar seçilmiş ve hükümete başbakan yardımcısı olarak dahil olmuştur. Fakat, başbakan Çiller ile koalisyon hükümetinin devamı konusunda anlaşamadıkları için Çiller başbakanlıktan istifa etmiş; yeni bir hükümet kurmak için DYP-SHP koalisyon hükümetinden başka bir alternatifin olmaması nedeniyle yeni bir DYP-SHP koalisyonu için görüşmeler başlamış; Baykal, erken seçime gidilmesini koşul olarak öne sürmüştü; netice itibarıyla yeni bir DYP-SHP koalisyon hükümeti, yine Çiller'in başbakanlığında kurulmuş ve erken genel seçime gidilme kararı alınmıştır.³²⁴

3.7.2. 1995 Genel Seçimi ve 20. Dönem TBMM

24 Aralık 1995 tarihinde gerçekleştirilen genel seçim sonuçlarına göre TBMM'nde RP: 158, DYP: 135, ANAP: 132, DSP: 76, CHP: 49 milletvekilliği elde etmiştir. Hiçbir siyasi parti TBMM'nde çoğunluğa sahip olamamış; RP'nin birinci parti

³²³ Tanör, **a.g.m.**, s: 94

³²⁴ İsmail Cem, **Sol'daki Arayış**, İstanbul, Cem Yayınevi, 1994, s: 84 – 85 ; Çalmuk, **a.g.e.**, s: 24 ; Pirim, **a.g.e.**, s: 60 - 64

çıkması ve DSP'nin, solda birleşmeyi gerçekleştiren CHP'den daha fazla oy alarak daha fazla sayıda milletvekili çıkartması, önemli gelişmeler olarak öne çıkmıştır.³²⁵

RP'nin ardından ikinci ve üçüncü sırada yer alan DYP ve ANAP, seçimleri son iki sırada tamamlayan DSP ve CHP, seçimlerden beklediklerini bulamamış; RP'nin seçimlerde elde ettiği başarı sürpriz olmuş; İslamcı bir siyasi çizgide olmasından dolayı hiçbir siyasi parti RP ile koalisyon kurmaya yanaşmamıştır. Bunun üzerine, hükümet boşluğu oluşmaması adına önce Çiller'in, ardından Yılmaz'ın başbakanlıklarında DYP-ANAP koalisyon hükümetleri kurulmuş; ancak kısa süre sonra 28 Haziran 1996 tarihinde bu koalisyon sona ermiştir. Hükümet kurma görevi, Demirel tarafından Erbakan'a verilmiş; tam bu esnada TBMM'nde ANAP tarafından Çiller'in örtülü ödeneği kullanımıyla ilgili verdiği önergeye RP'nin ret oyu vermesi sonucunda Çiller ile Erbakan koalisyon hükümeti kurma konusunda anlaşmıştır. Bu karar, DYP içerisinde tepkiyle karşılanmış; dört milletvekili DYP'den istifa ederek ANAP'ne geçmiştir.³²⁶

1996 yılının Haziran ayında, Necmettin Erbakan'ın başbakanlığında RP-DYP koalisyon hükümeti kurulmuştur. Hükümete muhalif olanlar, hükümetin icraatlarını, cumhuriyetin temel ilkelerine ve kazanımlarına bir tehdit olarak görmüşlerdir. Başbakan Erbakan'ın dış gezileri, özellikle Libya ziyareti ve orada yaşananlar; RP'li milletvekili ve politikacıların çeşitli söylemleri; Müslüman ülkeler arasında bir birlik olarak D-8 örgütünün kurulmaya çalışılması; Başbakanlık konutunda tarikat şeyhlerine verilen iftar; Ankara'da düzenlenen Kudüs Gecesi'nde yaşanan olaylar ve hemen ardından bu geceyi düzenleyen RP'li belediyenin yönetimindeki Sincan'da tankların yürümesi; derin devlet bağlantılarının ortaya çıktığı Susurluk kazası gibi olaylar art arda eklenince yazılı ve görsel medya organlarında hükümet aleyhinde yoğun bir muhalefet başlamıştır.³²⁷

28 Şubat 1997 tarihinde toplanan MGK'nda, kurulun asker kanadı ülkedeki irticai faaliyetlerden duydukları rahatsızlıkları hükümet kanadına iletmış; bir takım önerilerde bulunmuş ve büyük bir siyasi kriz yaşanmıştır. Bu toplantıda Genelkurmay Başkanı İsmail Hakkı Karadayı ve kuvvet komutanları, köktendinciliğin yayılmasını

³²⁵ “1995 Yılı Genel Seçim Sonuçları”, http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=12, Erişim Tarihi: 19.04.2007 ; Sina Akşin, “Siyasal Tarih (1995-2003)”, **Yakınçağ Türkiye Tarihi (1980-2003)**, Haz.: Sina Akşin, İstanbul, Milliyet Kitaplığı, 2005, s: 168

³²⁶ Akşin, **a.g.m.**, s: 169 ; Pirim, **a.g.e.**, s: 65

³²⁷ Yılmaz, **a.g.e.**, s: 248

önlemek için 18 maddelik bir önlemler demeti önermişlerdir. En önemli talepler arasında, tarikatlar tarafından işletilen okul, yurt, vakıflara son verilmesi; İmam-Hatip Liselerinin sayısının imam gereksinimini karşılayacak bir düzeye indirilmesi; köktendincilerin kamu kuruluşlarında, adalet örgütünde, okul ve üniversitelerde kadrolaşmalarına son verilmesi; İran'dan kaynaklanan yıkıcı etkinliklerin son bulması için önlemler alınması; zorunlu ilköğretimin beşten sekiz yıla çıkarılması yer almıştır.³²⁸

MGK'nın asker kanadının bu talepleri, anayasal olarak, hükümete tavsiye niteliğindedir, ancak o günün şartlarında hükümet aleyhinde oluşan yoğun kamuoyu baskısı nedeniyle, bu talepler adeta bir 'muhtıra' şeklinde algılanmıştır. Böylece, 12 Eylül askeri darbesinden 17 yıl sonra yeni bir askeri müdahale ile karşı karşıya kalınmıştır. Fakat daha önce gerçekleşen üç askeri müdahaleye benzemeyen, doğrudan hükümete verilen bir muhtıranın olmadığı, hükümetin istifaya doğrudan zorlanmadığı, parlamentonun feshedilmediği, siyasi faaliyetlerin yasaklanmadığı, kısaca yönetime el konulmadığı, bu sebeplerden dolayı daha sonraları post-modern darbe olarak adlandırılan bir süreç yaşanmıştır. Hükümet, kendisine dikte edilen talepleri yerine getirmek konusunda bir direnç göstermiş; laiklik konusunda duyarlı olan çevrelerden hükümete yoğun bir baskı gösterilmiştir. Neticede hükümet, askerlerin taleplerini imzalamak durumunda kalmıştır. Fakat hükümete yönelen baskı azalmamış; Erbakan, 18 Haziran 1997 tarihinde Cumhurbaşkanı Demirel'e hem istifasını sunmuş hem de Çiller'in başbakanlığında DYP-RP-BBP hükümetinin kurulmasına dair 280 milletvekili tarafından imzalanan prensip anlaşmasını gösteren bir belge iletmıştır. Ancak, Demirel, gerginlikleri azaltacak bir hükümete gereksinim olduğunu belirterek hükümet kurma görevini ANAP genel başkanı Yılmaz'a vermiş, böylece hayli sıkıntılı süren ve görevde bulunduğu yaklaşık bir yıl boyunca sadece 25 kez Bakanlar Kurulu toplantısı yapabilen RP-DYP koalisyonu sona ermiştir.³²⁹

Yılmaz, DSP'nin ve DYP'den ayrılan milletvekilleri tarafından kurulan Hüsamettin Cindoruk genel başkanlığındaki Demokrat Türkiye Partisi (DTP)'nin katılımıyla ve Baykal'ın dışardan verdiği destekle, ANAP-DSP-DTP (ANASOL-D) koalisyon hükümetini kurmuştur. Bu noktada, DYP'den ayrılan milletvekilleri

³²⁸ Akşin , **a.g.m.** , s: 174 ; Pirim, **a.g.e.** , s: 65

³²⁹ Akşin , **a.g.m.** , s: 174 ; Şamil Tayyar, **Refahyol Tutanakları**, Ankara, Ümit Yayıncılık, 1997, s: 17, 204 – 208

kurulan DTP'nin yol açtığı siyasi sonuçları belirtmek yerinde olacaktır. DTP, 7 Ocak 1997 tarihinde DYP'den ayrılan milletvekilleri tarafından Hüsamettin Cindoruk liderliğinde kurulmuştur. RP-DYP koalisyon hükümeti, DYP'den ayrılan milletvekillerinin DTP'ni kurması sonucunda TBMM'nde sahip olduğu çoğunluğu kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. DTP kurucu kadrosu, partilerinin DYP'li milletvekilleri ve sayıları gittikçe artan kararsız seçmen için bir çekim merkezi haline geleceğini iddia etmiştir. RP-DYP koalisyon hükümetinin sona ermesinde DTP'nin kurulmuş olmasının önemli bir payı bulunmaktadır. Erbakan ve Çiller, DTP'nin yol açtığı kaybı BBP'nden destek elde ederek telafi etmek istemiş; ancak tüm bunlara karşın Cumhurbaşkanı Demirel, Yılmaz'ı yeni hükümeti kurmakla görevlendirmiş ve DTP, Yılmaz başbakanlığındaki hükümetin kurulmasında CHP ile birlikte kilit bir noktada yer almıştır. DTP bizzat koalisyonun içinde yer alarak yeni hükümetin kurulmasında rol oynamış; CHP de hükümete dışarıdan destek vermiştir. CHP'nin verdiği destekte de Baykal, erken seçime gidilmesi; sekiz yıllık zorunlu eğitim kararının uygulamaya konulması şartlarını öne sürmüştür. Neticede, Baykal ile Yılmaz, 3 Haziran 1998'de, genel seçimin 18 Nisan 1999 tarihinde gerçekleştirilmesini öngören bir protokol imzalamıştır. ANASOL-D koalisyonu, 12 Temmuz 1997 tarihinde TBMM'nden güvenoyu almıştır.³³⁰

16 Ocak 1998 tarihinde RP aleyhine açılmış olan kapatma davası sonuçlanmış; Anayasa Mahkemesi tarafından 'laik cumhuriyet' ilkesine aykırı eylemleri nedeniyle Anayasa'nın 68. ve 69. maddeleri ile 2820 sayılı Siyasi Partiler Yasası'nın 101. maddesinin (b) bendi ve 103. maddesinin birinci fıkrası gereğince oyçokluğuyla RP'nin temelli kapatılmasına; beyan ve eylemleri ile partinin kapatılmasına neden olan, Konya milletvekili Necmettin Erbakan, Kocaeli milletvekili Şevket Kazan, Ankara milletvekili Ahmet Tekdal, Rize milletvekili Şevki Yılmaz, Ankara milletvekili Hasan Hüseyin Ceylan ve Şanlıurfa milletvekili İ. Halil Çelik'in Anayasa'nın 84. maddesinin son fıkrası hükmü gereğince, oybirliğiyle, gerekçeli kararın Resmi Gazete'de yayımlandığı tarihte milletvekilliklerinin sona ermesine; beyan ve eylemleri ile partinin kapatılmasına neden olan üyeleri Necmettin Erbakan, Şevket Kazan, Ahmet Tekdal, Şevki Yılmaz, Hasan Hüseyin Ceylan, İ. Halil Çelik ile Şükrü Karatepe'nin Anayasa'nın

³³⁰ Çalmuk, **a.g.e.**, s: 27 ; Hasan Cemal, "Demokrat Türkiye Partisi Ne Yapar, Ne Yapamaz?", <http://arsiv.sabah.com.tr/1997/01/08/y01.html>, Erişim Tarihi: 24.05.2007 ; Akar, **a.g.e.**, s: 45 ; Pirim, **a.g.e.**, s: 65

69. maddesinin sekizinci fıkrası gereğince, oybirliğiyle, gerekçeli kararın Resmi Gazete'de yayımlanmasından başlayarak beş yıl süre ile bir başka partinin kurucusu, üyesi, yöneticisi ve deneticisi olamayacaklarına, karar verilmiştir. RP'nin kapatılma ihtimalinin ağırlık kazanması üzerine RP kapatılmadan hemen önce, 17 Aralık 1997 tarihinde, Erbakan'ın avukatı olan İsmail Alptekin'in genel başkanlığında Fazilet Partisi (FP)^{*} adıyla yeni bir parti kurulmuş; 1970'li yıllardan bu yana süregelen Milli Görüş siyasi hareketinin siyasi sürekliliği sağlanmaya çalışılmıştır. Nitekim, RP'nin Anayasa Mahkemesi tarafından temelli kapatılması üzerine RP'li milletvekilleri FP'ye katılmış; 13 Mayıs'ta Milli Görüş siyasi hareketinin lideri Erbakan'ın siyasi yasağı olduğu için FP'nin genel başkanlığına Recai Kutan seçilmiştir. Böylece, Milli Görüş hareketinin MNP, MSP ve RP'nin ardından dördüncü siyasi partisi de kurulmuştur.³³¹

Yılmaz başbakanlığındaki hükümet kısa bir süre sonra bir krizle karşı karşıya kalmış; ANAP milletvekili Eyüp Aşık ile ünlü mafya lideri Alaattin Çakıcı'nın, özelleştirilmesi düşünülen Türkbank için yapılacak ihaleye ilişkin telefon konuşmalarının yer aldığı bir kaset ortaya çıkmıştır. Bu durum, ANAP hakkında yolsuzluk suçlamalarına başlanmasına ve hatta TBMM'nde fezleke verilmesine yol açmıştır. Bu gelişmelerin sonucunda hükümet düşmüş ve uzun sayılabilecek bir süre hükümet bunalımı yaşanmıştır. Neticede, ANAP ve DYP'nin dışardan destek verdiği, Ecevit başbakanlığında DSP azınlık hükümeti kurulmuştur. Böylece Ecevit 20 yıl aradan sonra tekrar Başbakan olmuş ve 11 Ocak 1999 tarihinde kurulan DSP azınlık hükümeti, bir seçim hükümeti olarak göreve başlamıştır. DSP hükümeti döneminde, PKK terör örgütü elebaşı Abdullah Öcalan, Kenya'da yapılan bir operasyon sonucunda ele geçirilmiş ve Türkiye'ye getirilmiştir. Öcalan'ın yakalanması, Ecevit'in prestijini arttırmış ve 18 Nisan 1999 tarihinde yapılması kararlaştırılan genel seçim sonuçlarını etkilemiştir.³³²

^{*} 12 Eylül askeri rejim döneminde, 4 Temmuz 1983 tarihinde Fazilet Partisi adıyla bir siyasi parti kurulmuş; 23 Ocak 1984 tarihinde de ANAP'ne katılmıştır. Ancak bu partinin, Milli Görüş siyasi hareketinin bir siyasi partisi olarak kurulan FP ile isim benzerliğinden öte bir bağlantısı bulunmamaktadır. ("Siyasi Partiler", <http://www.tbmm.gov.tr/partiler/partiler.htm>, Erişim Tarihi: 28.05.2007)

³³¹ "Refah Partisi Davası", http://www.belgenet.com/dava/rpdava_karar.html, Erişim Tarihi: 28.05.2007 ; Nuri Gürgür, "Fazilet Partisi'nin öncesi ve sonrası üzerine", Türk Yurdu Dergisi, Temmuz 2001, http://www.turkyurdu.com.tr/Bas_yazi/gorusler0216.html, Erişim Tarihi: 28.05.2007 ; "Siyasi Partiler", <http://www.tbmm.gov.tr/partiler/partiler.htm>, Erişim Tarihi: 28.05.2007 ; Yılmaz, **a.g.e.**, s: 148 – 149 , 177

³³² Akar, **a.g.e.**, s: 46 – 47 ; Pirim, **a.g.e.**, s: 67 - 70

Bu bölümü sona erdirmeden önce, DSP içinde 1996-97 yıllarında ortaya çıkan ve “Çile Çiçekleri” olarak adlandırılan bir muhalif hareketten bahsetmek faydalı olacaktır. 1986 yılında DSP içinde ortaya çıkan ve tarihte eşi görülmedik biçimde bir siyasi partinin aynı anda iki genel başkana sahip olması şeklinde bir süre devam eden ve siyasi yasakların kalkmasını takiben Bülent Ecevit’in DSP Genel Başkanlığına gelmesiyle partiden ayrılan Celal Kürkoğlu liderliğindeki muhalif hareketten yaklaşık 10 yıl sonra Çile Çiçekleri adı verilen bir başka parti içi muhalif grup ortaya çıkmıştır. Ancak, Kürkoğlu hareketinden farklı olarak Çile Çiçekleri, parti liderliğini ele geçirme amacına yönelmemiş, sadece partinin kurucu ilkelerine dönüş yapılması, parti içi demokrasinin güçlendirilmesi, üyelik haklarının iyileştirilmesi gibi ilkesel ve ideolojik iddia ve talepleri gündeme getirmiştir. Ancak DSP Genel Merkez yönetimi bu harekete hoşgörüyle yaklaşmamış, hatta Erdal Kesebir başta olmak üzere bu harekete mensup kişiler partiden ihraç edilmiştir. Bunun üzerine ayrı bir siyasi parti kurulması çalışmaları yapıldıysa da, kamuoyunda hareketin öncülüğünü üstlenmiş olarak görülen Kesebir’in önce CHP ile yakınlaşması ve ardından 28 Şubat sürecinde kurulan DTP’ne katılması sebebiyle bu çalışmalar başarısızlıkla sonuçlanmıştır.³³³

³³³ Akar, **a.g.e.**, s: 144 - 167

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
MİLLETVEKİLLERİNİN PARTİ DEĞİŞTİRMESİ BAĞLAMINDA YENİ
TÜRKİYE PARTİSİ

4.1. 1999 GENEL SEÇİMİ VE 21. DÖNEM TBMM

1999 genel seçimi ile oluşan 21. dönem TBMM'nin, milletvekillerinin parti değiştirmeleri bağlamında Türk siyasi tarihinde ayrı ve özel bir yeri bulunmaktadır. Zira, seçim sonucunda TBMM'ne beş siyasi parti girebilmişken, 2002 yılında gerçekleştirilen erken genel seçim öncesinde TBMM'nde grubu bulunan siyasi parti sayısı yediye, temsil edilen parti sayısı ise on bire yükselmiştir. Bunda, FP'nin kapatılması sonucunda Ak Parti ve SP'nin; DSP'nin bölünmesi sonucunda da YTP'nin kurulmasının yanı sıra bireysel olarak milletvekillerinin parti değiştirmeleri de önemli rol oynamıştır.

4.1.1. 1999 Genel Seçimi Sonuçları

18 Nisan 1999 tarihinde gerçekleştirilen genel seçim sonuçlarına göre TBMM'nde DSP: 136, MHP: 129, FP:111, ANAP: 86, DYP: 85 ve Bağımsızlar: 3 milletvekilliği elde etmiştir.³³⁴

DSP ve MHP, TBMM'nde en fazla milletvekiline sahip iki siyasi parti olmuşlardır. Milliyetçi, ulusalcı ve devletçi bir politik çizgide olan DSP ve MHP'nin, bir anlamda, kendilerine bağlı bir siyasi başarı ya da çözüm önerisiyle ilgili olarak değil, PKK terör örgütü elebaşısı Apo'nun yakalanmasının ardından oluşan siyasi ortamda seçimlerden başarıyla çıktığı söylenebilir.³³⁵

Seçimin önemli bir özelliği de, CHP'nin barajın altında kalarak TBMM'ne girememiş olmasıdır. Sol politik çizgide, Ecevit'in liderliğindeki DSP, seçmen tarafından Baykal'ın liderliğindeki CHP'ne tercih edilmiştir. 1995 seçimlerinde DSP ve CHP toplam yüzde 25.35 oy alarak 125 milletvekili çıkartmış; 1999 seçimlerinde ise toplam yüzde 30.9 oy almışlar; CHP TBMM'ne girememiş, DSP ise 136 milletvekili elde etmiştir. Bu anlamda bu iki partinin oylarının yüzde beş gibi ciddi sayılabilecek oranda artmasına karşın, CHP TBMM'ne giremediği için bu artış TBMM'ne yansımamıştır.³³⁶

³³⁴ “1999 Yılı Genel Seçim Sonuçları”, http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=13, Erişim Tarihi: 25.04.2007

³³⁵ Mustafa Erdoğan, *Türkiye Özgürleşebilir mi?*, Ankara, Liberte Yayınları, 2002, s: 63 - 66

³³⁶ Pirim, *a.g.e.*, s: 72

Merkez sağdaki düşüş de seçimin dikkat çekici diğer sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. ANAP ve DYP, 1995 seçimlerinde toplam yüzde 38.83 oy almış ve 267 milletvekilliği elde etmişken; 1999 seçimlerinde toplam yüzde 25.23 oy alarak 171 milletvekilliği elde etmiştir. Bu iki merkez sağ partisinin oylarında yüzde 13, milletvekilli sayılarında da 96 gibi büyük bir düşüş yaşanmıştır. Buna karşın, kapatılan RP'nin siyasi sürekliliği olarak kurulan FP; bu iki merkez sağ partiden daha fazla oy alarak ayrı ayrı düşünüldüğünde hem ANAP'nden hem de DYP'nden daha fazla milletvekili çıkartmıştır. Merkez sağ partiler olarak ANAP ve DYP, 1991 seçimlerinde ilk iki sırayı paylaşıırken; 1995 seçimlerinde RP tarafından; 1999 seçimlerinde DSP, MHP ve FP tarafından geçilmişlerdir. Bu tablo, klasik merkez sağ siyasetin gerileme ve çöküş süreci olarak değerlendirilebilir. Ancak ne olursa olsun, 1982 Anayasası döneminde, 2002 yılına kadarki yaklaşık 20 yıllık süreçte (kısa süreli DSP azınlık-seçim hükümeti hariç) ANAP veya DYP'nin olmadığı hiçbir hükümetin kurulmadığı da dikkate alınmalıdır.³³⁷

21. dönem TBMM'nin açılış töreninde, FP İstanbul milletvekili Merve Safa Kavakçı'nın Genel Kurul salonuna başörtüsüyle gelmesi kriz yaşanmasına neden olmuştur. Kavakçı'ya özellikle DSP milletvekilleri yoğun tepki göstermiş; bu hareketin laik cumhuriyete bir başkaldırı olduğu iddia edilmiştir. Ecevit bir konuşma yaparak, insanların özel hayatlarındaki giyim kuşamlarına kimsenin müdahale etmediğini; ancak TBMM'nin kimsenin özel yaşam mekanı olmadığı için burada görev yapanların devletin kurallarına, geleneklerine uyması gerektiğini; TBMM'nin devlete meydan okunacak bir yer olmadığını söylemiştir. Sonrasında ise oturumu yöneten Septioğlu, oturuma 15 dakika ara vermiş; Kavakçı Genel Kurul'dan çıktıktan sonra tören devam etmiştir.³³⁸

4.1.2. 57. Hükümetin Kuruluşu ve Sonrasındaki Gelişmeler

Seçim sonuçlarına göre hiçbir siyasi parti TBMM'nde çoğunluğu elde edememiş, bunun üzerine koalisyon hükümeti için görüşmeler başlamıştır. 55. Hükümet döneminden bu yana devam eden bir blok ilişkisi içerisinde bulunan DSP ve ANAP'ın toplam milletvekili sayısının hükümet kurmak için yeterli olmaması; 28 Şubat sürecinin

³³⁷ <http://www.basbakanlik.gov.tr/sour.ce/index.asp?wpg=hukumetler>, Erişim Tarihi: 31.05.2007

³³⁸ Akar, **a.g.e.**, s: 48 ; "TBMM'nde türban krizi", <http://www.belgenet.com/merve1.html> , Erişim Tarihi: 31.05.2007

halen devam etmesinden dolayı FP ve DYP'nin bir koalisyon içerisinde yer almasının zor ve uzak bir ihtimal olması şeklinde izah edilebilecek siyasi ortam, DSP-MHP-ANAP koalisyonun kurulması için zemini uygun kılmıştır.³³⁹

Hüsamettin Özkan, bu süreçte söz konusu üç parti arasındaki koalisyon görüşmeleri çalışmalarında öne çıkmıştır. Bu görüşmeler henüz devam ederken, DSP genel başkan yardımcısı Rahşan Ecevit'in, MHP ile koalisyon kurulması ihtimali karşısında MHP aleyhinde söylediği ağır ithamlar içeren sözler üzerine görüşmeler tıkanmış; bu ortamda Özkan devreye girerek koalisyon görüşmelerinin yeniden başlamasını sağlamıştır. Neticede, siyasi koşulların adeta dayattığı DSP-MHP-ANAP koalisyonu için tüm görüşmeler ve pazarlıklar tamamlanmıştır.³⁴⁰

Cumhurbaşkanı Demirel, TBMM'nde en fazla milletvekiline sahip olan DSP'nin genel başkanı Ecevit'i, hükümeti kurmakla görevlendirmiş; Ecevit, 28 Mayıs 1999 tarihinde DSP-MHP-ANAP koalisyon hükümetini kurmuştur. Böylece Ecevit, 5. kez Başbakanlık görevini üstlenmiş; Türk siyasi hayatında 17. koalisyon hükümeti kurulmuş; MHP 21 yıl sonra hükümete girmiştir.³⁴¹

57. hükümet, siyasi, ekonomik ve toplumsal pek çok problemle karşılaşmış ve kurulduğu ilk günden itibaren yıpranmaya başlamıştır. Hükümetin karşılaştığı ilk büyük problem olarak, Haziran-Temmuz 1999 aylarında gerçekleşen ekonomik kriz karşımıza çıkmaktadır. IMF heyetinin Haziran ayında Türkiye'ye yaptığı ziyaret esnasında devalüasyon olacağına dair bir spekülasyon yayılmış; bu spekülasyon borsanın ani bir düşüş yaşamasına sebep olmuş; Başbakan Ecevit'in, devalüasyon ve konsolidasyonun olmadığına ilişkin açıklamaları da bu krizi durduramamış ve 2 Temmuz 1999 tarihinde borsada 'Kara Cuma' adı verilen büyük bir kriz patlak vermiştir. Bu krizin sorumlusu olarak gösterilen ANAP lideri Yılmaz, 6 Temmuz 1999 tarihinde partisinin TBMM grubunda yaptığı konuşmada, devalüasyona ilişkin bir belgenin kendisine Hazine'den sorumlu Devlet Bakanı Hikmet Uluğbay tarafından verildiğini iddia etmiş; bu açıklamayı izleyen gece yarısı Uluğbay bir intihar girişiminde bulunmuştur. İntihar girişimi konusunda spekülasyonlar sürerken hastaneden taburcu olan Uluğbay bakanlık görevinden istifa etmiş; yerine Recep Önal atanmıştır.

³³⁹ Cengiz Kuşçuoğlu, **Hüsamettin Özkan – Bir İktidar Öyküsü**, Metis Yayınları, 2001, s: 41

³⁴⁰ Kuşçuoğlu, **a.g.e.**, s: 42

³⁴¹ Akşin, **a.g.m.**, s: 177 ; <http://www.belgenet.com/hukumet/57h.html> , Erişim Tarihi: 25.04.2007

Uluğbay'ın neden intihara teşebbüs ettiği konusundaki tartışmalar, kendisinin 15 Eylül 1999 tarihinde yaptığı açıklamaya kadar netlik kazanmamış; Uluğbay açıklamasında o günkü ruh halini anlatarak faydalı hizmet üretemediği düşüncesine kapılarak hayatına son verme kararı aldığını, ancak Allah'ın lütfu olarak girişiminin başarısızlıkla sonuçlandığını söylemiştir.³⁴²

Uluğbay'ın intihar girişi gündemi bir süre meşgul etmiş ve hükümet hakkında bir takım iddiaların ortaya atılmasına neden olmuş; ancak 17 Ağustos ve 12 Kasım 1999 tarihlerinde gerçekleşen büyük depremler sonrasında bu konu gündemden düşmüştür. Depremi İstanbul'u da etkileyecek şekilde sanayinin ve nüfusun yoğunlaştığı Marmara Bölgesi'nde yaşanması, can ve mal kaybını arttırmış; hükümetin harekete geçmekte geç kalması; ani önlemlerin zamanında alınamaması hükümete yönelik sert eleştirilerin yapılmasına; hükümetin güven ve prestij kaybetmesine neden olmuştur. Bu süreçte, sivil toplum kuruluşu AKUT ve Türk Silahlı Kuvvetleri, deprem bölgesindeki çalışmaları ile toplumda takdir kazanmıştır. Tüm eleştirilere karşın hükümetin, içeriden ve dışarıdan gelen yardımların organizasyonunda; prefabrik konut yaparak geçici olarak depremde evsiz kalanların barınma ihtiyaçlarını karşılama konusunda önemli çaba sarf ettiği de dikkate alınmalıdır.³⁴³

4.1.3. Cumhurbaşkanlığı Seçimi

2000 yılının Mayıs ayında Demirel'in Cumhurbaşkanlığı'nın yedi yılı dolacağı için Cumhurbaşkanlığı seçimi gündeme gelmiştir. Ecevit, Demirel'in görev süresinin uzatılmasını istemiş ve bu amaçla 5 artı 5 şeklinde formüle edilen, bir kişinin iki kez Cumhurbaşkanı seçilmesini, dolayısıyla Demirel'in 5 yıl daha Cumhurbaşkanlığı görevini yürütmesini mümkün kılacak bir anayasa değişikliği gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. TBMM'nde grubu bulunan beş siyasi parti önce bu öneriye sıcak bakmış; bir anlamda bu anayasa değişikliği üzerinde uzlaşma sağlanmış iken oylamada tüm partiler fire vermiş ve bu anayasa değişikliği gerçekleştirilememiştir.³⁴⁴

Bunun üzerine, DSP'nin güçlü isimlerinden, Ecevit'in sağ kolu olarak bilinen Başbakan Yardımcısı Hüsametdin Özkan'ın ismi gündeme gelmiş, ancak Ecevit'in Özkan'ı yanından ayırmak istememesi üzerine, muhalefet partileri DYP ve

³⁴² Kuşçuoğlu, **a.g.e.**, s: 44 - 54

³⁴³ **a.g.e.**, s: 60 - 63

³⁴⁴ Kuşçuoğlu, **a.g.e.**, s: 63 - 64 ; Akşin, **a.g.m.**, s: 180

FP'nin de desteklediği Özkan'ın Cumhurbaşkanı olması seçeneği ortadan kalkmıştır. Nihayet, TBMM dışından, tüm partilerin üzerinde uzlaşabileceği bir aday olarak Anayasa Mahkemesi başkanı Ahmet Necdet Sezer, Ecevit tarafından parti liderlerine önerilmiş; parti liderlerinin sıcak bakması üzerine teklifin iletildiği Sezer'in de bu teklifi kabul etmesi sonucunda Sezer, TBMM'nde grubu bulunan beş siyasi parti liderinin önerisiyle aday olmuş ve 5 Mayıs 2000 tarihinde gerçekleştirilen üçüncü tur oylamada Türkiye'nin 10. Cumhurbaşkanı seçilmiştir.³⁴⁵

4.1.4. Siyasi ve Ekonomik Kriz Sonrasındaki Gelişmeler

19 Şubat 2001 tarihinde gerçekleştirilen MGK'nda Cumhurbaşkanı Sezer ile Başbakan Ecevit ve Başbakan yardımcısı Özkan arasında bir tartışma yaşanmış; iddialara göre Sezer, Ecevit'e anayasa kitapçığı fırlatmıştır. Bunun ardından MGK toplantısı dağılmış; Ecevit, Yılmaz, Özkan ve MHP'yi temsilen Milli Savunma Bakanı Sebahattin Çakmakoglu bir basın toplantısı düzenlemiştir. Ecevit, şu açıklamayı yapmıştır:

*“MGK toplantısının açılışında gündeme geçilmeden önce kamu görevlileri önünde Cumhurbaşkanı söz alarak son derece terbiye dışı bir üslupla bana ağır ithamlarda bulundu. Devlet geleneklerimizde yeri olmayan eşi görülmedik bir davranışta bulundu.”*³⁴⁶

Bu açıklamayla birlikte büyük bir siyasi kriz başlamış, ardından da ekonomik kriz yaşanmıştır. Borsa ve döviz kurlarında yaşanan ani düşüş ve yükselişler sonucunda ekonomi büyük bir darboğaza girmiş; 27 Şubat tarihinde toplanan liderler zirvesinde, Dünya Bankası başkan yardımcılığı görevinde bulunan Kemal Derviş'in ekonominin kriz yönetimi için Türkiye'ye davet edilmesi gündeme gelmiştir.

Derviş 1970'li yıllarda Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde öğretim üyesi iken 1973-76 yılları arasında Ecevit'e danışmanlık yapmış; CHP'nin Batı Avrupa'daki muadilleri anlamında sosyal demokrat bir politik çizgiye yerleşmesi yönünde çaba sarf etmiştir. Ancak özellikle Kıbrıs Barış Harekatı sonrasındaki süreçte gittikçe parti ile bağları gevşemiş ve nihayet 1976 yılında ABD'ne giderek önce Princeton Üniversitesi'nde öğretim üyeliği yapmış, ardından da Dünya Bankası'na geçmiştir.

³⁴⁵ Akşin, **a.g.m.**, s: 180 ; Kuşcuoğlu, **a.g.e.**, s: 64 – 65

³⁴⁶ Sefa Kaplan, **Kemal Derviş – Bir Kurtarıcı Öyküsü**, Metis Yayınları, 2001, s: 59

Uzun yıllar ABD’de yaşayan ve Dünya Bankası içerisinde zamanla yükselen Derviş, 5 Nisan 1994 ekonomik krizi sonrasında da zamanın başbakanı Çiller tarafından kendisine teklif edilen Merkez Bankası başkanlığını kabul etmemiş; fakat bu süreçte oluşan bir siyasi hareketin içinde yer almıştır. Derviş, iş adamı Cem Boyner öncülüğünde, mevcut siyasi partilerin dışında gelişen ve toplumun geniş kesimi için değilse bile, bir grup aydın için hayli dinamik bir karakter taşıyan Yeni Demokrasi Hareketi (YDH)’nin oluşum sürecindeki toplantılara katılmıştır. YDH’nin ortaya koyduğu projelerin oluşum aşamasında oldukça etkili olan Derviş; Dünya Bankası’ndaki görevi nedeniyle YDH’nin partileşme sürecinde aktif olarak yer almamış; YDH ile ilişkisi ‘danışmanlık’ seviyesinde kalmıştır. 1996 yılında Dünya Bankası başkan yardımcılığına yükselen Derviş, bu görevini yürütmekte iken, Ecevit’ten gelen teklif üzerine 1 Mart 2001 tarihinde Türkiye’ye gelmiş ve yapılan görüşmelerin ardından ekonomiden sorumlu Devlet Bakanı olarak göreve başlamıştır.³⁴⁷

Derviş’in ekonomiden sorumlu devlet bakanı olarak göreve başlamasıyla birlikte, bir yandan ülkenin içinde bulunduğu ekonomik krizin aşılabacağına dair iç ve dış kamuoyunda iyimser bir beklenti oluşmuş; ancak bir yandan da Derviş’in ABD’nden ve özellikle Dünya Bankası’ndan gelmesi nedeniyle, Türkiye’nin değil ABD, Dünya Bankası ve IMF’nin menfaatleri doğrultusunda çalışacağı endişeleri ortaya çıkmıştır. Derviş, kısa sürede geniş yetkiler elde ederek ekonominin tüm sorumluluğunu üzerine almış; arka arkaya toplantılar yapmaya başlamış ve sık sık hükümetin kendisine siyasi destek vermesi gerektiğini hatırlatma gereği duymuştur. Bu gelişmeler üzerine Derviş’in sadece ekonominin problemlerini çözmekle görevlendirilmiş bir teknokrat değil, aynı zamanda Türk siyasetinde önemli bir rol oynayacak güçlü bir siyasi aktör olduğu iddia edilmiştir. Derviş’in devlet bakanlığı görevine başladıktan sonra karşılaştığı ilk siyasi kriz, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu (BDDK) başkanı Zekeriya Temizel’in istifası olmuştur. Yolsuzlukla mücadele konusunda kamuoyunda takdirle karşılanan büyük çabaları olan Temizel’in istifası üzerine çeşitli yorumlar yapılmış; Temizel’in, özerk olması gereken BDDK’nun Derviş’e bağlı kuruluşlar arasında sayılması üzerine istifa ettiği ileri sürülmüştür.³⁴⁸

³⁴⁷ Kaplan, *a.g.e.*, s: 28 – 52 ; Kemal Derviş, Serhan Asker, Yusuf Işık, **Kemal Derviş Anlatıyor: Krizden Çıkış ve Çağdaş Sosyal Demokrasi**, İstanbul, Doğan Kitap, 2006, s: 32 - 66

³⁴⁸ Kuşçuoğlu, *a.g.e.*, s: 115 ; Kaplan, *a.g.e.*, s: 155 – 159, 203

4.1.5. FP'nin Kapatılması ve İki Yeni Partinin Kuruluşu

7 Mayıs 1999 tarihinde Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Vural Savaş tarafından FP'nin temelli kapatılması istemiyle Anayasa Mahkemesi'nde açılan dava 22 Haziran 2001 tarihinde sonuçlanmış; 'laik cumhuriyet' ilkesine aykırı eylemleri nedeniyle anayasanın 68. ve 69., 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun 101. maddesinin (b) bendi ve 103. maddesi gereğince FP'nin temelli kapatılmasına oyçokluğuyla; beyan ve eylemleriyle partinin kapatılmasına neden olan İstanbul milletvekili Nazlı Ilıcak ve Tokat milletvekili Bekir Sobacı'nın milletvekilliklerinin anayasanın 84. maddesinin son fıkrası uyarınca gerekçeli kararın Resmi Gazete'de yayımlandığı tarihte sona ermesine oybirliğiyle; beyan ve eylemleriyle partinin kapatılmasına neden olan üyeleri Merve Kavakçı, Nazlı Ilıcak, Bekir Sobacı, Ramazan Yenidede ve Mehmet Sılay'ın anayasanın 69. maddesinin 8. fıkrası gereğince gerekçeli kararın Resmi Gazete'de yayınlanmasından başlayarak, 5 yıl süreyle bir başka partinin kurucusu, üyesi, yöneticisi ve denetçisi olamayacaklarına oybirliğiyle karar verilmiştir.³⁴⁹

FP'nin kapatılmasının ardından TBMM'nde yer alan 100'ün üzerinde milletvekili partisiz kalmış (23 Haziran 2001 tarihi itibarıyla TBMM'nde 113 bağımsız milletvekili bulunmaktadır) ve yeni parti arayışına girmiştir. Bu süreçte başlıca iki eğilim ortaya çıkmış; Milli Görüş siyasi hareketi içerisinde, FP'nin genel başkanlığı için yapılan kongrede oluşan 'gelenekçi' ve 'yenilikçi' ayrışması belirginleşmiştir. Gelenekçi eğilim, siyasi yasaklı olmasına rağmen hala Milli Görüş siyasi hareketinin lideri olarak kabul edilen Necmettin Erbakan'ın yönetiminde iken; yenilikçi eğilim Recep Tayyip Erdoğan'ın çevresinde toplanmıştır. Tüm eski FP'lileri aynı çatı altında tekrar bir araya getirme yolunda bir takım girişimler olduysa da bu çabalar sonuçsuz kalmış ve Milli Görüş siyasi hareketi ikiye ayrılmış; iki ayrı siyasi partinin kurulması için çalışmalar başlamıştır. Gelenekçi kanat, Milli Görüş siyasi hareketinin temel prensipleri ve temayülleri ekseninde, Erbakan'ın perde arkası liderliğinde; yenilikçi kanat ise merkez sağ politik çizgisinde, muhafazakar ve liberal ilkeler ekseninde, Erdoğan liderliğinde yeni partiler kurmak için harekete geçmiştir. Bu noktada ortaya çıkan temel fark, gelenekçi kanadın kapatılan FP'nin yerine Milli Görüş siyasi hareketi

³⁴⁹ "Fazilet Partisi Davası", <http://www.belgenet.com/arsiv/fazilet.html>, Erişim Tarihi: 29.05.2007

içinde yer alacak yeni bir parti kurmak istemesi; yenilikçi kanadın ise, yeni arayışlar içerisinde olan, toplumda geniş bir tabana hitap edecek bir parti kurmak istemesi olarak karşımıza çıkmaktadır.³⁵⁰

Milli Görüş siyasi hareketinin gelenekçi kanadı tarafından, 20 Temmuz 2001 tarihinde Saadet Partisi (SP) adıyla yeni bir siyasi parti kurulmuştur. SP'nin milli, manevi ve ahlaki değerlere önem vereceği; herkesin inandığı gibi yaşamasını savunacağı; daha çok insan hakları, demokrasi, özgürlük, huzur ve refah talep edeceği ileri sürülmüştür. SP'nin genel başkanlığına, kapatılan FP'nin genel başkanı olan Recai Kutan seçilmiştir. SP'nin kurucular kurulu listesinde 51 milletvekili yer almış; ancak daha sonra yenilikçi kanadın parti kurma çalışmalarının hızlanması üzerine bazı milletvekilleri SP'den istifa ederek Erdoğan liderliğindeki yenilikçi kanada dahil olmuştur.³⁵¹

SP'nin kurulmasının ardından Milli Görüş siyasi hareketinin yenilikçi kanadı tarafından 14 Ağustos 2001 tarihinde Adalet ve Kalkınma Partisi (Ak Parti) kurulmuş; genel başkanlığa ise hareketin lideri olan Recep Tayyip Erdoğan seçilmiştir. Ak Parti, kimliğini muhafazakar demokrat olarak ilan etmiş ve içinden çıktığı geleneksel Milli Görüş politikalarını terk ettiğini açıklamıştır. Ak Parti'nin temel ilkelerinin toplumsal merkezi siyasetin merkezine taşımak olduğu; temel hak ve özgürlükleri mümkün olan en geniş sınırlar içinde temel kabul ettiği; demokrasiyi bir siyaset tarzı, yönetim ve denetim biçimi olarak gördüğü; toplumsal mutabakata dayalı demokratik bir anayasanın oluşturulmasını hedeflediği; piyasa ekonomisinden yana olduğu belirtilmiştir. Ak Parti ayrıca Özal ile çalışmış siyasetçileri de bünyesine alarak, sadece söylemleri ile değil eylemleri ve kadrosuyla da merkez sağ politik çizgide siyaset yapmak isteğini ortaya koymuştur. Kuruluşunun hemen ardından bağımsız milletvekilleri Ak Parti'ye katılmaya başlamış; kısa sürede Ak Parti'nin TBMM'ndeki milletvekili sayısı 51'e yükselmiş; böylece Ak Parti, milletvekili sayısı itibarıyla SP'ni

³⁵⁰ Erdoğan, **a.g.e.**, s: 97 ; “Milli Görüş Üç Parça” , <http://www.milliyet.com.tr/2001/06/23/siyaset/siy02.html> , Erişim Tarihi: 28.05.2007 ; “Şener: Yeni Siyasi Oluşum Aranıyor” , <http://www.ntvmsnbc.com/news/90783.asp> , Erişim Tarihi: 28.05.2007 ; Yılmaz, **a.g.e.**, s: 284

³⁵¹ “FP'nin yarısı Saadet” , <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=8613> , Erişim Tarihi: 29.05.2007 ; “Siyasi Partiler” , <http://www.tbmm.gov.tr/partiler/partiler.htm> , Erişim Tarihi: 30.05.2007 ; “Recai Kutan, genel başkan” , <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=5380> , Erişim Tarihi: 29.05.2007

geçerek DSP, MHP, ANAP ve DYP'nin ardından TBMM'ndeki beşinci siyasi parti haline gelmiştir.³⁵²

4.2. DSP'DEN İSTİFALAR VE PARTİNİN BÖLÜNMESİ

4.2.1. Ecevit'in Hastalığı ve Liderliğinin Tartışılması

2001 yılının Ağustos ayından itibaren Ecevit'in başbakanlıktan ayrılması, başbakanlığı ve DSP genel başkanlığını daha 'genç' bir isme bırakması talep edilmeye başlamıştır. Ecevit sonrası DSP liderliği için Zekeriya Temizel, Şükrü Sina Gürel, İsmail Cem, Hüsamettin Özkan ve Kemal Derviş'in isimleri gündeme gelmiş; kamuoyunda bu isimlerin her biri dikkatle incelenmiştir. İsmail Cem, Ecevit tarafından Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde DSP'nin adayı olarak düşünülmüş; iç politik çekişmelerden uzak bir bakanlık olarak uzun yıllardır Dışişleri Bakanlığı görevini yapmış; iç ve dış kamuoyunda Türkiye'nin imaj ve itibarını korumuş başarılı bir isim olarak Ecevit'in 'veliahtı' olarak görülmüştür. Öte yandan, iki ağır ekonomik kriz sonrasında Ecevit tarafından Türkiye'ye davet edilen; Dünya Bankası'ndaki görevinden ayrılarak TBMM dışından biri olarak ekonomiden sorumlu devlet bakanı olarak göreve başlayan; Türkiye'ye gelmesinden kısa bir süre sonra da yine Ecevit tarafından DSP'ye davet edilen Derviş de Ecevit sonrası DSP liderliği için güçlü bir aday olarak öne çıkmıştır. DSP'nin parti örgütü üzerinde sağlam imajları olan Temizel ve Gürel ile Ecevit'in sağ kolu olarak bilinen Özkan da Ecevit sonrası DSP liderliği için diğer alternatifler olarak ortaya çıkmıştır.³⁵³

Ecevit'in liderliğinin tartışmalı hale gelmesi, Ecevit sonrası DSP liderliği ve başbakanlık için kamuoyunda adayların konuşulmasının iç ve dış etkenler olmak üzere temelde iki sebebi bulunmaktadır. Dış etken ABD'nin teröre karşı savaş süreci, iç sebep ise Ecevit'in sağlığının bozulmasıdır.

11 Eylül 2001 tarihinde ABD'ye yönelik terörist saldırılar gerçekleşmiş; bu saldırıların İslamcı terör örgütü El-Kaide tarafından gerçekleştirildiği iddia edilmiş; ABD öncülüğünde NATO tarafından, El-Kaide terör örgütüne destek olduğu ve

³⁵² “ Adalet ve Kalkınma Partisi kuruldu” , <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=10009> , Erişim Tarihi: 30.05.2007 ; Bingöl, Akgün, **a.g.e.** , s: 5 , 30 ; <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=10213> , Erişim Tarihi: 30.05.2007

³⁵³ Fikret Bila, **Sivil Darbe Girişimi ve Ankara'da Irak Savaşları**, Ankara, Ümit Yayıncılık, 2004, s: 13 – 43 ; Akar, **a.g.e.**, s: 280 - 282

topraklarında barındırdığı gerekçesiyle Afganistan'a bir askeri müdahale gerçekleştirilmiştir. ABD'nin Afganistan'daki Taliban rejimine yönelik olarak başlattığı askeri müdahalenin, teröre destek veren ve terör üreten bir ülke olduğu iddiasıyla Irak'ı da kapsayacak şekilde genişletilmesi durumunda Ecevit'in Türkiye Cumhuriyeti başbakanı olarak kalmasının mümkün olmadığı yolunda komplo teorileri ortaya atılmıştır.³⁵⁴

Ecevit'in başbakanlık ve DSP genel başkanlığını parti içerisinden daha genç bir isme bırakması talebinin iç dinamiği ise, Ecevit'in hastalığı olarak karşımıza çıkmaktadır. Uzun bir süredir rahatsız olan Ecevit'in hastalığı ilerledikçe onun hareketlerinin kısıtlanmasına; yürümekte zorluk çekmesine; konuşurken dilinin sürmesine; zaman zaman unutkanlık yaşamasına; görüntüsünün ekranlara pek sağlıklı yansımamasına; çok zayıf ve güçsüz görünmesine neden olmuştur. Ecevit'in bu hali nedeniyle başbakanlıktan çekilmesi gündeme getirilmiş, yerine veliahtlar önerilmiştir. Ecevit'in hastalığı ile ilgili söylentiler yayılmış ve nihayet, Hacettepe Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Tunçalp Özgen basın mensuplarıyla bir araya geldiği bir akşam yemeğinde Ecevit'in sağlık durumu ile ilgili bir takım bilgiler vermiştir. Özgen, Ecevit'in 'myastenia' hastalığı olduğunu; bu hastalığın kaslar arasındaki iletilerde aksamalar ve zayıflıklardan kaynaklanan nörolojik bir hastalık olduğunu ve kas hareketlerinde düzensizlikler yaratacağını belirtmiştir. Ecevit'in tedavi sürecinde kortizon aldığını ve bunun da kilo almasına neden olabileceğini de söyleyen Özgen, böylece kamuoyunda uyanan merakı da gidermiş; ayrıca, Ecevit'in tedavisini yürüten doktorların Prof. Dr. Turgut Zileli ve Prof. Dr. Oktay Sarıbaş olduğu bilgisini de vermiştir. Bu açıklamaların ardından gazetecilerin sorularını yanıtlayan Zileli, Ecevit'in tedaviye olumlu cevap verdiğini; sağlık durumunun iyi olduğunu; görev yapmasına engel olacak bir durumun olmadığını; tedaviye devam edildiğini söylemiştir.³⁵⁵

Türkiye'nin önemli gündem başlıkları olarak 2001 yılının ilk yarısında; Ecevit'in rahatsızlığı ve buna dayalı siyasi spekülasyonlar; Irak sorunu; koalisyon ortakları MHP ile ANAP arasında Avrupa Birliği konusunda giderek belirginleşen görüş ayrılıkları, karşımıza çıkmaktadır. Ecevit'in sağlık sorunlarıyla ilgili üretilen spekülasyonlar DSP içerisinde liderlik beklentisinde olanların dalgalanmalar

³⁵⁴ Bila, **a.g.e.**, s: 31

³⁵⁵ Bila, **a.g.e.**, s: 50 – 55 ; Akar, **a.g.e.**, s: 263 – 264

yaratmalarına neden olmuş; iş dünyası ve askeri çevrelerden yeni başbakan önerileri gelmiştir. ABD'nin teröre destek veren ve terör üreten bir ülke olarak gördüğü Irak'a yönelik bir askeri müdahalesi, gerçekleşmesi çok yakın bir gelişme olarak görülmeye başlanmış; bu çerçevede ABD Başkan Yardımcısı Dick Cheney Türkiye'yi ziyaret etmiş ve Ecevit'le bu konu hakkında görüşmüştür. Ecevit, Cheney ile görüşmesinde ABD'nin Irak'a askeri müdahalesine sıcak bakmadığını ve Türkiye'nin Irak'ın toprak bütünlüğünün korunmasından yana olduğunu anlatmış; daha sonraki bir basın açıklamasında Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin'in diyalog kanallarını açması gerektiğini ifade etmiştir. Bu arada, koalisyon ortakları Bahçeli ve Yılmaz arasında özellikle idam cezasının kaldırılması hakkında görüş ayrılıkları derinleşmeye başlamış ve koalisyonun siyasi bütünlüğü tehlikeye girmiştir.³⁵⁶

28 Ocak 2002 tarihinde, 18 Nisan 1999 genel seçiminde DSP'den milletvekili olarak seçilen ve daha sonra DSP'den istifa eden Sema Pişkinsüt'ün liderliğinde Toplumcu Demokratik Parti (TDP) kurulmuş, yine Pişkinsüt gibi 18 Nisan 1999 genel seçiminde DSP'den milletvekili olarak seçilen ve daha sonra DSP'den istifa eden iki milletvekili de TDP'ye katılmıştır. Pişkinsüt'ün DSP'den ayrılmasının temelinde, 2001 yılında gerçekleştirilen DSP Kurultay'ında DSP Genel Başkanlığına adaylığını koyması, ancak Kurultay'da konuşma yapmasına izin verilmemesi, hatta yuhalanması ve oğlunun bazı partililerce tartaklanması yatmaktadır. Söz konusu Kurultay DSP'de parti içi muhalefetin yaşama imkanının olmadığını göstermesi açısından çarpıcı bir örnek teşkil etmektedir. Bunun dışında, Pişkinsüt'ün DSP Genel Başkanlığına aday olmasının, siyaset dışı ve içi bazı odaklarca Ecevit sonrası DSP liderliğinin ele geçirilmesi amacını taşıyan operasyonların ilk adımı olduğu şeklinde bir takım komplo teorileri dile getirilmiştir.³⁵⁷

4 Mayıs 2002 tarihinde Ecevit aniden rahatsızlanarak hastaneye kaldırılmıştır. Ecevit'in hastaneye getirilmesinden yaklaşık altı saat sonra doktoru Zileli, Ecevit'in rahatsızlığının 'bağırsak enfeksiyonu' olduğunu; geceyi hastanede geçireceğini; şuurunun açık olduğunu; beyin fonksiyonlarında sorun olmadığını; yürüme zorluğu çekmediğini; ağrısının ve mide kanamasının olmadığını; ağrısı

³⁵⁶ Bila, **a.g.e.**, s: 55 – 59 ; “Cheney'den Sonra Türkiye'de Ne Olur?”, http://www.iyibilgi.com/haber.php?haber_id=57629 , Erişim Tarihi: 02.09.2008

³⁵⁷ <http://www.milliyet.com/2002/01/22/siyaset/asiy.html> , Erişim Tarihi: 30.05.2007 ; Akar, **a.g.e.**, s: 194 - 215

olmadığı için kendisine ağırı kesici bile verilmediğini açıklamıştır. Ecevit, 5 Mayıs 2002 tarihinde taburcu edilmiş ve evine gitmiştir. Ecevit'in hastanede kaldığı süre içinde başta DSP'li olmak üzere bütün bakanlar hastaneye gelmiş, Ankara dışında olanlar da hemen başkente dönmüş; ama Özkan ve Derviş hastaneye gelmemiştir. Özkan, Ecevit'in hastaneye kaldırıldığını İstanbul'a giderken öğrenmiş; hemen Ankara'ya dönmüş; ama Ecevit'in kaldırıldığı Başkent Hastanesi'ne gitmemiştir. Ecevit'in sağ kolu olarak bilinen ve siyasi anlamda en yakını olan Özkan'ın, Rahşan Ecevit'in kendisinden hoşlanmaması yüzünden hastaneye gidemediği iddia edilmiştir. Özkan ile Rahşan Ecevit'in arasındaki bu problemin kaynağının ise; Rahşan Ecevit'in, Bülent Ecevit'e yönelik başbakanlıktan çekilmesi ve DSP liderliğini bırakması taleplerinin arkasında Özkan'ın olduğuna inanması olduğu ileri sürülmüştür. Ecevit'in rahatsızlandığını Kapadokya gezisinde iken haber alan Derviş de, gezini kesip Ankara'ya dönmemiştir.³⁵⁸

Derviş, Ecevit'in sağlığının bozulması ile başlayan süreçte koalisyonu oluşturan partiler arasında koordinasyonu sağlayan Özkan'ın Ecevit'ten uzaklaşmakta olduğunu görmüş; Ecevit'in sağlık durumunun piyasalara ve dış dünyaya güven vermediğine işaret etmiş; bu verilerin siyasi bir belirsizlik ortamı yarattığını açıklamıştır. Derviş, bu süreçte önünde üç seçenek olduğunu ileri sürmüştür. Ona göre; bunlardan ilki hiçbir şey yokmuş gibi işe devam etmek; fakat bunun gerçekçi olmadığını düşünmüştür. İkinci olarak istifa etmek; ancak bunun da sorumlu bir davranış olmayacağını düşünmüştür. Üçüncü ve son olarak ise bir şekilde bir siyasi formül bulmak ve piyasalara güven vermek; ki kendisinin bu yolu izlediğini belirtmiştir. Nitekim, 10 Mayıs 2002 tarihinde Derviş, Milliyet gazetesinden Hasan Cemal'e verdiği demeçte, siyasete girme konusunda tereddütlerinin olduğunu; ancak siyasete yalnız başına giremeyeceğini; koalisyon hükümetinin ekonomiyi iyileştirecek bir siyasi iradede yoksun olduğunu; bu sebeple de seçim tarihinin kesinleşmesinin gerektiğini söylemiş; yani erken seçime gidilmesini talep etmiştir. Derviş siyasi belirsizliği gerekçe göstererek erken seçimin yapılmasını istemiş; fakat DSP içerisinde bu demeç farklı yorumlanmıştır. DSP kurmaylarına göre Derviş, ABD ile işbirliği halinde yeni bir siyasi senaryonun sahneye konulmasını zemin hazırlıyordu; bu senaryonun içerisinde kendisi de vardı; Cem, Özkan ve Derviş'e dayalı yeni bir siyasi yapılanma modeli

³⁵⁸ Bila, *a.g.e.*, s: 61 – 68 ; ; Pirim, *a.g.e.*, s: 96 – 97

kurgulanıyordu; Derviş bu açıklamaları ile bu senaryonun gerçekleşme sürecinin başlangıcını yapmıştı.³⁵⁹

10 Mayıs 2002 tarihinde Ecevit ile bir telefon görüşmesi yapan gazeteci Fikret Bila, Ecevit'in görüşlerini kendi ağzından şöyle nakletmiştir:

*“Çekilmem söz konusu değil. Kamuoyuna da açıkladığım gibi herkesin geçirebileceği bir rahatsızlık geçirdim. Şimdi gayet iyiyim. Seçimlere henüz iki sene gibi bir süre var. Ben görevimin başındayım. Bu bakımdan çekilmem söz konusu olmadığı gibi, daha şimdiden bir takım isimleri öne çıkarmanın da doğru olmadığını düşünüyorum... Demokrasilerde veliaht olmaz. DSP ihtiyaç duyduğunda genel başkanını kendi çıkarır. DSP içinde bu görevi üstlenebilecek çok değerli insanlar var. Bu açıdan DSP bir sorun yaşamaz.”*³⁶⁰

Ecevit'in hastanede bir gece yatıp ertesi gün hemen taburcu edilmesi kamuoyunda tartışılmış ve eleştirilmiştir. Nitekim Ecevit, 17 Mayıs 2002 tarihinde tekrar hastaneye kaldırılmıştır. Başkent Hastanesi'nden yapılan açıklamaya göre Ecevit'in tanısında kaburga kırığı, toplardamar iltihabı ve bunların yanı sıra bilinen nörolojik sorunları görülmüş; özellikle bir haftadır kaburga kırığından dolayı acı çektiği tespit edilmişti. Ecevit hastaneden taburcu edildiği 5 Mayıs tarihinden 17 Mayıs'a dek hiçbir doktor tarafından muayene edilmemişti. Tedavisi süresince aldığı kortizon Ecevit'in kemiklerini zayıflatmış; kendi tabiriyle Ecevit, 'düşmeyle karışık sırtını çarpmış' ve kaburga kemiğindeki kırık böyle oluşmuştu. Bu durum, Ecevit'in hastaneden taburcu edilmesinin doğru bir karar olmadığı; hastanede doktor gözetiminde olması gerektiğinin tartışılmasına neden olmuş; Rahşan Ecevit bu tepkilere, Bülent Ecevit'in hastaneden kendi isteğiyle ayrıldığını; çünkü hastanede kaldıkça dövizin yükseldiğini, borsanın düştüğünü, ekonominin bundan olumsuz etkilendiğini düşündüğü cevabını vermiştir.³⁶¹

4.2.2. Parti İçi Muhalefetin Ortaya Çıkışı ve DSP'den İstifalar

Başbakan Bülent Ecevit'in ikinci kez hastaneye yattığı 17 Mayıs 2002 tarihinden itibaren Türk siyasetinde önemli gelişmeler yaşanmaya başlamıştır.

³⁵⁹ Bila, **a.g.e.**, s: 69 –71 ; Hasan Cemal, “Derviş, Seçim erken olsun!” diyor”, <http://www.milliyet.com/2002/05/10/yazar/cemal.html> , Erişim Tarihi: 08.05.2007 ; Derviş, Asker, Işık, **a.g.e.**, s: 160 - 167

³⁶⁰ Bila, **a.g.e.**, s: 71 - 72

³⁶¹ Bila, **a.g.e.**, s: 75 - 81

DTP'nin 18 Mayıs 2002 tarihindeki kurultayında, Washington'daki büyükelçilik müsteşarlığı görevini bırakıp siyasete atılan Mehmet Ali Bayar, partinin genel başkanlığına seçilmiştir. Medya tarafından desteklenen Bayar, yeni ve genç bir lider olarak, merkez sağı toplayacak ve kendi ifadesiyle 'makul çoğunluk' için siyaset yapacak bir iddia ile ortaya çıkmıştır. Böylece sağ politik çizgide; Erdoğan'ın ardından ikinci 'genç ve yeni' lider ortaya çıkmıştır.³⁶²

Sol politik çizgide de önemli gelişmeler yaşanmaya başlamıştır. Yaklaşık bir yıldır konuşulan Ecevit'in çekilmesi ve yerine parti içinden 'genç ve yeni' bir isme genel başkanlığı ve başbakanlığı bırakması taleplerinin artık gerçekleşmeyeceği yavaş yavaş ortaya çıkmaya başlamıştır. Ecevit'in çekilmemesi ihtimali belirginleşince, Cem, Derviş ve Özkan'ın yeni bir hareket başlatacakları ve yeni bir siyasi parti kuracakları iddiaları ortaya atılmaya başlamıştır. Bu arada, 20 Mayıs 2002 tarihinde koalisyon hükümetinin liderleri Başkent Hastanesi'nde bir araya gelmişler; bu zirvede Yılmaz 19 Ekim 2002 tarihinde bir erken seçim yapılmasını teklif etmiş; Ecevit ve Bahçeli bunu kabul etmemiş; koalisyon ortakları arasındaki görüş ayrılıkları belirginleşerek hükümet içerisinde çatlak oluşmaya başlamıştır.³⁶³

Hükümet içerisinde, AB uyum sürecinde idam cezasının kaldırılması ve ana dilde yayın ile öğrenimin serbest bırakılması konularında görüş ayrılıkları derinleşmiştir. MHP, bu konularda TBMM içerisinde destek bulunarak gerekli düzenlemelerin yapılması durumunda bunu problem haline getirmeyeceğini deklare etmiştir. Bunun üzerine, anamuhalefet partisi DYP genel başkanı Çiller, idam cezasının kaldırılması konusunda destek verebileceklerini açıklamış, ancak bunu erken seçim tarihinin ilan edilmesi şartına bağlamıştır. Bu süreçte, Ecevit yerine başka bir DSP'linin başbakanlığında bir DSP-DYP-ANAP hükümetinin kurulması da gündeme gelmiştir.³⁶⁴

7 Haziran 2002 tarihinde Çankaya Köşkü'nde Cumhurbaşkanı Sezer'in başkanlığında TBMM'nde grubu bulunan siyasi parti genel başkanlarının katılımıyla bir liderler zirvesi gerçekleştirilmiş; ancak DSP lideri Ecevit doktorların izin vermemesi nedeniyle bu zirveye katılamamış; kendisini DSP Genel Sekreteri Hasan Gülay temsil etmiştir. Zirvede Bahçeli, AB uyum sürecinde yapılması gereken değişiklikler

³⁶² Bila, **a.g.e.**, s: 82 ; ; Pirim, **a.g.e.**, s: 95

³⁶³ Bila, **a.g.e.**, s: 84 – 87 ; Yağız, **a.g.e.**, s: 166

³⁶⁴ Bila, **a.g.e.**, s: 90 - 93

konusunda MHP dışındaki partilerin görüş birliği içerisinde olduğunu; oysa MHP'nin bu değişiklikler hakkında TBMM'nde karşı oy kullanacağını; bu durumda yeni bir hükümet kurulması için MHP'nin hükümetten çekilmeye hazır olduğunu açıklamıştır. Bu zirve, DSP-MHP-ANAP koalisyon hükümetinin artık fiili olarak sona erdiğini ortaya çıkarmıştır. Zirveden iki gün sonra Ecevit bir basın toplantısı düzenlemiş ve hükümetin AB uyum sürecinde yapılması gereken değişiklikleri TBMM içerisinde sağlayacağı destekle gerçekleştireceğini ve MHP'nin bu süreçte karşı tavır almasının hükümetin dağılması anlamına gelmeyeceğini açıklamıştır.³⁶⁵

2002 yılının Temmuz ayı başında, DSP içinde ve dışında Ecevit'in çekilmesine ve yerini bir başkasına bırakmasına ilişkin talepler yoğunlaşmıştır. Bu süreçte Özkan ve Cem, işaret edilen iki isim olarak öne çıkmıştır. Nihayet 5 Temmuz 2002 tarihinde, Ecevit'in Oran'daki evinde yapılan bir dizi toplantının ardından son dönemlerde Ecevit'in en yakın kurmaylarından biri olan Emrehan Halıcı bir basın toplantısı düzenlemiştir. Halıcı, son zamanlarda Ecevit'e karşı acımasız, mantık ve vicdan dışı bir kampanyanın yürütüldüğünü vurgulamış; bu durum karşısında partinin en yüksek kademedeki görevlilerinin, Özkan dahil olmak üzere, bu tepkiler karşısında sessiz kalmasının kendilerini endişelere, kuşkulara, kaygılara ve soru işaretlerine sevk ettiğini belirtmiş; DSP ile ilgili senaryo ve hayallerin asla gerçekleşmeyeceğinin altını çizmiştir. Bu basın toplantısı ile Özkan'ın DSP içerisindeki siyasi hayatının sona erdiği açıkça ilan edilmiştir. DSP yöneticilerinin gazeteci Fikret Bila ile görüşmesinde şu iddia ortaya atılmıştır:

“Başbakan Ecevit'in rahatsızlanmasıyla başlayan süreç içinde Ecevit'siz ama DSP'li bir hükümet modeli geliştirildi. Bülent Ecevit'in şahsına dönük bir baskı kampanyası başlatıldı. Ecevit'in başbakanlıktan çekilmesi her gün ısrarla istendi. Bu süreçte Başbakan Ecevit'in psikolojik baskıya dayanamayacağı ve istifa etmeye ikna olacağı düşünüldü. Ecevit'siz ama DSP'li hükümet modelinin başbakan adayı ise Hüsamettin Özkan'dı. Bu dillendirilmeye başladı. Ancak bu baskılara karşı Ecevit istifa etmeyeceğini açıkladı ve bunu sık sık vurguladı. Bunun üzerine Ecevit'in bir sağlık kontrolü vesilesiyle doktor raporuyla devre dışı bırakılması düşünüldü. Doktorların başbakanlık yapamayacağı anlamına gelen bir rapor

³⁶⁵ Bila, **a.g.e.** , s: 101 – 106 ; Derviş, Asker, Işık , **a.g.e.** , s: 168 - 169

vermesi halinde, Ecevit'in çekilmek zorunda kalacağı hesaplandı. Bu modelde de yine Özkan'ın başbakanlığı geçerli olacaktı." ³⁶⁶

Özkan, bu basın toplantısı ve DSP yöneticileri tarafından ortaya atılan bu iddialar üzerine, Ecevit'i hep savunduğunu; ancak laf taşındığı için Ecevit çiftinin bundan etkilendiğini belirtmiş ve Ecevit'i vefasızlıkla itham etmiştir. Özkan, son kararını, 9 Temmuz 2002 pazartesi günü vereceğini açıklamıştır. Bu noktadan sonra, DSP liderliği ele geçirilemediği için, Cem ve Derviş'le birlikte DSP'den ayrılacak milletvekillerini alarak yeni bir parti oluşturma üzerinde çalışmalar devam etmiştir. Tam bu esnada, Özkan ve Cem'in Göcek'te bir yemek yediği öğrenilmiştir. Cem'in ifadesiyle, özel ve siyasi bir anlamı olmayan bir yemek yenmişti. Ancak bu haber, Ecevit'in dikkatinden kaçmamıştır. Yine aynı günlerde, Derviş de, bugünkü konumunun dünden farklı olduğunu; aktif siyasetin içerisinde yer alması gerektiğini vurgulayan bir demeçte bulunmuş ve siyasete gireceğinin işaretlerini vermiştir.³⁶⁷

7 Temmuz 2002 Cumartesi günü katıldığı bir televizyon programında Ecevit, Özkan'ın son aylarda kendisine, DSP'ye ve dolayısıyla hükümete karşı düzenlenen yoğun kampanya karşısında hiç tepki vermediğini; oysa Başbakan yardımcısı olarak önemli görev ve sorumlulukları olduğunu; politikada duygusallıktan daima kaçındığını açıklamış ve Özkan'la yollarının ayrıldığını kendi ağzından ilk kez söylemiştir. Aynı gün Bahçeli, Bursa'da düzenlenen bir parti kurultayında, 1 Eylül'de TBMM'ni olağanüstü toplantıya çağırma ve 3 Kasım'da erken seçime gidilme teklifini açıklamıştır. Bu açıklama, DSP'de yaşanan gelişmelerin hükümeti büyük bir krize sürüklemesini önlemiş ve hükümet bir seçim hükümeti görünümüne sahip olmuştur.³⁶⁸

8 Temmuz 2002 tarihinde Ecevit ile Özkan Başbakanlıkta bir araya gelmiş; 11 yıldır DSP içinde birlikte siyaset yapan iki isim bu görüşme ile yollarını ayırmıştır. Özkan bu görüşmede Ecevit'e birlikte siyasetten çekilmeyi önermiş; Ecevit ise Özkan'a sadece teşekkür etmekle yetinmiş; birbirleriyle helalleştikten ve Özkan Ecevit'e şifa diledikten sonra görüşme sona ermiştir. Yapılan yazılı açıklama ile Özkan'ın DSP'den istifa ettiğini duyurulmuştur. Özkan'ın istifasının hemen ardından bir saat içinde Kültür Bakanı İstemihan Talay, Devlet Bakanları Recep Önal ve Mustafa Yılmaz, Meclis

³⁶⁶ Bila, **a.g.e.** , s: 119 – 121 ; Derviş, Asker, Işık , **a.g.e.** , s: 171

³⁶⁷ Bila, **a.g.e.** , s: 123 - 125

³⁶⁸ Bila, **a.g.e.** , s: 126 - 128

Başkan vekili Ali İlıksoy ve kısa bir süre sonra Devlet Bakanı Hasan Gemici DSP'den istifa etmiştir. Kısa süre içinde büyük bir istifa furyası yaşanmış ve TBMM'ne 136 milletvekili ile giren DSP'nin milletvekili sayısı 61'e kadar düşmüştür. Bu noktada, Özkan'la başlayan istifa dalgası durulmuş ve bu kez Cem'in ve Derviş'in tavırlarına yönelik bir beklenti oluşmuştur.³⁶⁹

10 Temmuz 2002 tarihinde Derviş ve Özkan bir görüşme yapmış; Özkan, Derviş'e yeni bir parti kurmak için çalışmalara başlandığını söyleyerek partinin lideri olmasını ya da Cem'in liderliğinde kurulacak partide yer almasını teklif etmiştir. Ancak Derviş, Cem'in DSP'nin başına geçerek başbakan olması senaryosunu düşündüklerini hatırlatarak DSP'nin bölünmesinin yeni bir senaryo oluşturduğunu ve bunun üzerinde düşünmesi gerektiğini ifade etmiştir. Özkan düşünmeye zaman olmadığını, hızlı hareket etme durumunda olduklarını ileri sürmüş; Derviş ise kesin bir karar vermeden önce bazı arkadaşlarla görüşmesi gerektiğini, ama yeni parti kurma çalışmalarında beraber hareket edeceğini ifade etmiştir.³⁷⁰

Bu arada Cem, Özkan'dan boşalan Başbakan yardımcılığına atanmayı beklemiş ve bu durumun kesinleşmesine kadar bir tepki vermemiştir. Ancak Ecevit'in Şükrü Sina Gürel'i başbakan yardımcılığına atamasından sonra kendisinin de gözden çıkarıldığını düşünen Cem, Özkan ve Derviş'le Dışişleri konutunda bir araya geldikten sonra 11 Temmuz 2002'de istifa etmiştir. Ecevit istifayı kabul etmiş ve Cem'in yerine Gürel'i Dışişleri Bakanı olarak atamıştır. Aynı gün, Derviş'in istifası konusunda da önemli gelişmeler yaşanmıştır. 11 Temmuz sabahı dokuz DSP milletvekili Derviş'le görüşerek Cem ve Özkan ile birlikte hareket etmemesini ve yapılacak bir DSP kongresiyle partinin başına geçmesini istemiş; Derviş bu talep karşısında Cem'e söz verdiğini ve yeni oluşuma katılacağını söylemiştir. Öğle saatlerinde Ecevit - Derviş görüşmesi gerçekleşmiş; Derviş, Ecevit'e başbakanlıktan çekilmesi ve yerine Cem'i önermesini teklif etmiş; ancak Ecevit bunun mümkün olmadığını ifade ederek göreve devam edeceğini belirtmiş; ayrıca Derviş'e, Cem ve Özkan ile buluşmalarını onaylamadığını söyleyerek dolaylı yoldan istifaya davet etmiştir. Bunun üzerine Derviş istifa etmiş; ancak istifayı haber alan Cumhurbaşkanı Sezer, Derviş'e istifasının ekonomiyi olumsuz yönde etkileyeceğini ve şu aşamada istifa etmesinin doğru

³⁶⁹ Bila, **a.g.e.** , s: 130 - 132

³⁷⁰ Derviş, Asker, Işık , **a.g.e.** , s: 174 - 175

olmadığını söylemiş; Derviş'in istifası Sezer-Ecevit görüşmesi sonrasında görüş birliğine vararak işleme konmamıştır.³⁷¹

4.3. YTP'NİN ORTAYA ÇIKIŞI

4.3.1. Yeni Türkiye Partisi'nin Kuruluşu

12 Temmuz 2002 günü İsmail Cem bir konuşma yaparak, ilk kez bir siyasi hareketin lideri konumuyla sahneye çıkmış ve yeni oluşumun temel politik çizgisini şöyle açıklamıştır:

“Türkiye'nin birikimlerini, bir büyük ittifakla, sosyal demokrat eksenindeki çağdaş çoğunluğun iktidarına dönüştürmek, önümüzde duran vazifedir. Bizim iddiamız, amacımız budur. Bunun için yola çıkıyoruz. Bütün çağdaş birikimlerin birlikteliği, uzlaşmasıyla gerçekleşecek bu yenileşme sürecine sosyal demokrasinin katkısını getirmek üzere, bütün Türkiye'yi kucaklamak üzere yeni siyasal partimizi oluşturmaktayız...

Milletvekili arkadaşlarımızla ve tabii, öncelikle de Sayın Hüsamettin Özkan ve Sayın Derviş ile birlikte yeni bir hareketi başlatmak kararını aldık. Sayın Özkan'la yedi yıldır aynı partide ve hükümetlerde birlikte çalışmaktayız. Buradaki dayanışmamız ve birlikteliğimiz yeni dönemde aynen devam etmektedir ve edecektir.

Türkiye'ye dönüşünden beri yakın bir dayanışma içinde olduğumuz Sayın Derviş'le hem ortak dünya görüşümüz, hem de gençlik yıllarından başlayan dostluğumuz var. Dayanışmamız ve birlikteliğimiz devam etmektedir ve edecektir. Ancak Sayın Derviş'in bugünkü konumunun gerçeklerine saygılıyız...

Bütün çağdaş birikimlerin birlikteliğiyle, uzlaşmasıyla gerçekleşecek bir yenileşme sürecine sosyal demokrasinin katkısını getirmek üzere, bütün Türkiye'yi kucaklamak üzere biz yeni siyasal partimizi oluşturmaktayız. Partimiz kendi siyasal doğrultusunda, bu toplumsal beraberliğe öncülük yapacaktır...

Türkiye'yi yenileştirmek için bizim düşüncemiz, önerimiz, iddiamız şudur; Partimiz, insanlığın evrensel ilkelerinden, ortak değer yargılarından, Türkiye'nin tarihsel yenileşme özlemlerinden; Cumhuriyetimizin temeli olan laiklik ilkesinden, Mustafa Kemal Atatürk'ten, milli mücadele geçmişimizden, cumhuriyet ve demokrasi

³⁷¹ Bila, **a.g.e.** , s: 132 – 139 ; Derviş, Asker, Işık , **a.g.e.** , s: 176 - 177

dönüşümlerinden, insanımızın özgürlükçü ve eşitlikçi taleplerinden, inanç dünyamızdaki adalet ve dayanışma anlayışlarından kaynaklanmaktadır...

*Sevgili vatandaşlarım, büyük bir iyi niyetle, halkımıza ve kendimize güvenle, inançla yola çıkmaktayız, Allah utandırmasın...”*³⁷²

Cem, açıklamasında ayrıca DSP’de büyük güç kaybı olduğunu; hükümetteki iç çekişmelerin icra gücünü zayıflattığını; DSP’de güç kaybı nedeniyle de Türkiye’yi sosyal demokrat anlayışla yönetme iddiasının siyasette sahipsiz kaldığını vurgulayarak Ecevit’i eleştirmiştir.³⁷³

Cem’in basın toplantısında Derviş ve Özkan ile yeni bir siyasi hareketi başlatma kararı aldıklarını belirtmesi üzerine, kamuoyunda yeni oluşumun bu üç liderine Rusça “üçlü” anlamına gelen “troyka” adı verilmiştir. Cem’in genel başkan, Derviş ve Özkan’ın genel başkan yardımcılıklarını üstleneceği, yapılacak işbölümü doğrultusunda “troyka” tarafından yönetilecek yeni bir siyasi partinin kurulması için çalışmalara başlanmıştır.³⁷⁴

Böylece, DSP ikiye ayrılmış ve DSP içinden yeni bir siyasi hareket çıkmıştır. Cem’in yeni oluşumu ilan etmesiyle DSP’den milletvekili istifaları da hızlanmış ve DSP, 15 Temmuz 2002 tarihinde gerçekleşen istifalarla milletvekili sayısı itibarıyla MHP, DYP ve ANAP’nin ardından dördüncülüğe gerilemiştir. 16 Temmuz 2002 tarihinde İstanbul milletvekili Erol Al’ın da DSP’den istifa etmesiyle koalisyon hükümetini oluşturan partilerin (DSP-MHP-ANAP) toplam milletvekili sayısı, TBMM üye tam sayısının salt çoğunluğu olan 276’nın altına düşmüştür. Ancak Bahçeli’nin erken seçime gitme teklifi, hükümetin düşmesi ya da düşürülmesini önlemiş, hükümet bir seçim hükümeti olarak göreve devam etmiştir.³⁷⁵

20 Temmuz 2002 tarihinde DSP Parti Meclisi toplanarak bir bildiri yayınlamış; bildiride, partiden kopuşlar başlamadan önce Ecevit’in olağanüstü kurultay toplayıp siyaseti bırakma kararı verdiği; ancak DSP ve Türkiye’nin karşı karşıya kaldığı

³⁷² Bila, **a.g.e.**, s: 141 – 142 ; http://www.belgenet.com/2002/cem_120702.html , Erişim Tarihi: 04.06.2007

³⁷³ Bila, **a.g.e.**, s: 141

³⁷⁴ Metin Aydoğan , “Ekonomik Bunalımdan Ulusal Bunalıma” , İzmir, Umay Yayınları , 2004, http://www.1001kitap.com/Guncel/Metin_Aydogan/ekonomik_ulusal/ , Erişim Tarihi: 07.06.2007 ; Murat Bardakçı, “Troyka Üçlü Arabadır” , <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/07/21/155557.asp> , Erişim Tarihi: 08.06.2007

³⁷⁵ Bila, **a.g.e.**, s: 142 ; http://www.belgenet.com/parti/dsp_mv.html , Erişim Tarihi: 04.06.2007

komple karşısında, bu komployu önlemek için kararını ertelediği belirtilmiş; bu komployu düzenleyenler ve onlar ile işbirliği içinde hareket edenlerin, sayısı azımsanmayacak kadar çok milletvekilinin istifa etmesine ve Türkiye'nin çok zamansız bir seçime sürüklenmesine sebep oldukları ileri sürülmüştür.³⁷⁶

İsmail Cem'in liderliğinde, DSP'den istifa eden 61 milletvekili tarafından 22 Temmuz 2002 tarihinde Yeni Türkiye Partisi (YTP) kurulmuştur. Parti amblemi için ilk olarak baba-kız temalı bir sembol seçilmiştir. Amblemden, kızının arkasında çömelmiş olarak duran baba aileyi, fedakarlığı, şefkati ve gücü; önünde duran at kuyruklu küçük kız çocuğu ise saflığı ve temizliği simgelemiştir. Amblemden her zaman yanında olduğunu hissettirmek için baba sağ eliyle kızının sağ kolunu tutarken, sol eliyle de ufku işaret ederek saf ve temiz bir geleceği gösteriyor olarak resimlenmiştir. Beyaz zemin üzerine mavi ve kırmızı renklerden oluşturulan amblemden beyaz zemin saflık ve açıklığı, mavi renk mutluluk, dinginlik ve huzuru, kırmızı ise güç ve geleceği simgelemiştir. Fakat daha sonra bu amblem değiştirilmiş ve yeni amblem olarak 'dikensiz kırmızı gül' ü benimsemiştir. Kırmızı gül, Avrupa'da bir çok ülkede siyaset yelpazesinin solunda yer alan partilerin ortak tercihi olan bir amblem olarak bilinmektedir.³⁷⁷

4.3.2. Solda Birlik Arayışları, YTP'nin Tutumu Ve Derviş'in Tercihi

YTP'nin kuruluşunun ardından DSP içerisinde yaklaşık bir yıldır süren liderlik mücadelesi sona ermiş ve bu belirsizlik ortadan kalkmış; artık Kemal Derviş'in tercihi beklenmeye başlanmıştır. Derviş'in siyasete girip girmeyeceği Türkiye'ye geldiği günden itibaren tartışılmış; YTP'nin oluşum sürecindeki tavrı ve Cumhurbaşkanı Sezer'in onaylamadığı istifası ile siyasete gireceği açıkça belli olmuş iken, YTP'ne katılımının gecikmesi üzerine çeşitli spekülasyonlar başlamıştır. Bu süreçte Derviş, yaptığı açıklamalar ile, YTP ya da başka bir partide, örneğin CHP'de siyaset yapmak yerine, daha geniş bir açılım gerçekleştirerek farklı siyasi akımları bir araya getirmek düşüncesinde olduğunu kamuoyuna deklare etmiştir. Açıklamalarından anlaşıldığı kadarıyla Derviş, merkez sağ politik çizgide yeni bir siyasi lider olarak ortaya çıkan DTP lideri Bayar'ın da içinde yer alacağı 'merkezi' bir konsept

³⁷⁶ Aydoğan, **a.g.k.**, Erişim Tarihi: 07.06.2007

³⁷⁷ "Yeni Türkiye, tamam", <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=86285>, Erişim Tarihi: 14.05.2007 ; Akşin, **a.g.m.**, s: 182 ; <http://www.milliyet.com/2002/08/08/siyaset/siy09.html>, Erişim Tarihi: 24.05.2007

amaçlamaktadır. Derviş'in merkezdeki oyların bölünmesini önleyecek bir 'sosyal-liberal' sentez oluşturmak isteği gerçekleştirilemez ise 'solda birlik' arayışlarına gideceği; en azından YTP ile CHP'ni bir araya getirmeye çalışacağı, bu da olmazsa aktif siyasete girmekten vazgeçeceği dahi gündeme gelmiştir. Bu olasılık o günler için pek mümkün görünmemişti; çünkü Derviş, bu esnada hemen hemen tüm siyasi partilerin kendi partilerinde görmek istediği bir isim olarak öne çıkmış; başta YTP ve CHP olmak üzere siyasi partiler bir kurtarıcı olarak Türkiye'ye gelen ve dürüst imajı ve ekonomideki güvenilirliği ile popülerleşen Derviş'i kendi saflarına dahil etmek için mücadele etmiştir.³⁷⁸

Derviş, DSP'nin parçalanması sürecinde ve sonrasında tutum, davranış ve demeçleriyle şu şekilde bir portre çizmişti: Derviş, en başından itibaren Yeni Oluşum hareketinin içinde yer almış; bu hareketin liderleri Cem ve Özkan'la birlikte ortaya çıkmış; kamuoyuna bu hareketin içinde olacağına dair söz vermişti. Bu noktadan sonra YTP'ye katılmaması, Derviş'in güvenilir ve dürüst imajına büyük bir darbe niteliği taşıyacaktı. Derviş, bu süreçte henüz kesin kararını vermemiş görüntüsü taşıırken aynı zamanda Ecevit başbakanlığındaki hükümette ekonomiden sorumlu devlet bakanlığı görevine de devam etmiştir. Bu durum, YTP'nin üç liderinin bir araya gelememesine ve hareketin bir türlü istenen sinerjiye ulaşamamasına neden olmuştur. Ayrıca, Ecevit'in DSP'nin daha fazla dağılmasını önlemek ve YTP'nin hesaplarını bozmak için Derviş'i DSP içerisinde konumlandırma ihtimali de gündemde yer almıştır. YTP ile birlikte hareket edeceğini açıklayan, aynı zamanda da Ecevit başbakanlığındaki hükümette bakanlık görevine devam eden Derviş diğer yandan da CHP lideri Baykal ile diyalog içerisinde olmuştur. Baykal, açıkça Derviş'i CHP'ne davet etmiş; YTP'ne katılmaması gerekliliğini vurgulamıştır. Tüm bu faktörler bir arada düşünüldüğünde, YTP, DSP ve CHP arasında bir noktada bulunan Derviş, kamuyuna merkez sağ ve sol politik çizgide yer alan ve aynı dünya görüşüne sahip partilerin (Derviş, bu sözleri ile ANAP, DTP, CHP ve YTP'nin bir araya gelerek oluşturacağı geniş tabanlı bir ittifakı kastetmiştir) seçime birlikte gitmesi gerektiğini vurgulayan konuşmalar da yapmış; bu çabasının

³⁷⁸ Mehmet Ali Birand, "Derviş, Baykal ve Cem (2)", <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=88199> , Erişim Tarihi: 14.05.2007 ; "Herkes Derviş'in Peşinde", <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=87260> , Erişim Tarihi: 14.05.2007 ; ; Pirim, **a.g.e.** , s: 97

gerçekleşemeyeceği ortaya çıktığındaysa CHP ve YTP'nin bir araya geleceği merkez solda bir ittifak zemininin altyapısını oluşturmaya çalışmıştır.³⁷⁹

Derviş anılarında içinde bulunduğu konumda üç seçeneği olduğunu belirtmiş ve bunları şöyle sıralamıştır:

“1.) YTP ve CHP'nin yasaların izin verdiği ölçüde ya da seçim yasasını değiştirebildikten sonra seçim ittifakı yapması.

2.) Çatı partisi kurma fikri: Bu çatı partisini Erdal İnönü kuracaktı ve YTP ile CHP bu parti adıyla seçime girecekti. Yani ne YTP CHP'ne, ne de CHP YTP'ne katılacaktı. İki parti, Erdal Bey'in başkanlık edeceği çatı partisinde buluşacaktı...

3.) Kurulmuş olan YTP'nin CHP'ne katılımı.”³⁸⁰

Derviş bu seçeneklerin dışında bir de, Ecevit'in CHP Onursal Başkanı olacağı; CHP lideri Baykal'ın başbakan adayı, Cem'in Dışişleri Bakanı adayı, kendisinin de ekonomiden sorumlu devlet bakanlığı adayı olarak gösterileceği; YTP ve DSP de dahil olmak üzere geniş bir sol siyasi platform halinde CHP'nin yeniden yapılandırılarak seçime gireceği bir başka alternatif daha düşünmüş; Ecevit'e bu teklifi iletmiş, ancak Ecevit bunun mümkün olmadığını belirtmiştir.³⁸¹

Bütün bu çabaların ardından Derviş, 10 Ağustos 2002 tarihinde ekonomiden sorumlu devlet bakanlığından istifa etmiş ve aktif siyasete atılacağı konusunda şüpheye yer bırakmayan bir açıklama yapmış; iki gün sonra da görevi DSP'li Masum Türker'e devretmiştir. Bakanlıktan ayrılmasının ardından Derviş, solda birlik çalışmalarına hız vermiş; bu süreçte Baykal'ın solda birlik çağrısında bulunması üzerine CHP'ne yakınlaşmıştır. Baykal, partisinde Cem'e de Derviş'e de yer olduğunu ifade eden bir açıklama yapmış; özellikle Derviş'e seslenerek, CHP'ne katılması durumunda sorumluluğunu taşıdığı ekonomik programı yarım bırakmamış olacağını belirtmiş ve CHP'ne açıkça davet etmiştir. Bu gelişmelerden rahatsız olan Cem ve Özkan, Derviş'e önce YTP'ne katılmasını ve böylece YTP'nin kurumsal kimliğinin güçlenmesinin ardından CHP ile temasa geçilmesi gerektiğini söylemiş; Derviş ise ikna olmamış ve

³⁷⁹ Sedat Ergin, “Derviş Ne Yapmak İstiyor?”, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=86429>

, Erişim Tarihi: 14.05.2007 ; “Siyasette Tasfiye Yılı”, <http://arsiv.sabah.com.tr/2003/01/01/s1609.html> , Erişim Tarihi: 17.05.2007

³⁸⁰ Derviş, Asker, Işık , **a.g.e.** , s: 182

³⁸¹ **a.g.e.** , s: 186

önce ittifak yapılması ardından kendisinin buna katılması noktasında ısrar etmiştir. Bunun üzerine Cem ile Özkan, Derviş'in verdiği sözü unuttuğu ve hareketi yarı yolda bıraktığı mesajı vermiştir.³⁸²

Derviş, 15 Ağustos 2002 tarihinde bir basın toplantısı düzenlemiştir. Öncelikle Türkiye'ye geliş sürecini ve bu süreçteki şartları anımsatan Derviş, ardından Ecevit'ten övgüyle söz etmiş; üç ayrı dünya görüşünü benimseyen hükümetin, Ecevit'in tarihi kişiliği ve liderliği sayesinde uyumlu bir biçimde çalışabildiğini belirtmiştir. Ecevit'in rahatsızlığı ile birlikte hükümetteki uyumun bozulduğunu; yeni ve güçlü bir hükümetin kurulması için seçime gidildiğini; ancak seçimlerden sonra zor durumda kalınmaması için merkez sağ ve solda sosyal – liberal bir birliktelik oluşturulması gerektiğini açıklayan Derviş, bu amaçla gerçekleştirdiği çabalarını anımsatmıştır. Derviş, YTP'nin ise bu konuda hiçbir girişimde bulunmadığını ve bu yüzden artık YTP'ne katılmasının mümkün olmadığını açıklamış; Baykal'ın bu konudaki söylemlerini anımsatarak bunu önemsemediğini belirtmiştir. Basın toplantısında YTP'ne katılmayacağını kesin olarak açıklayan Derviş, hangi siyasi partiye katılacağı konusunda ise bir açıklama yapmamış ancak sözleriyle CHP'ni işaret etmiştir. Nitekim, Baykal ile bir görüşme yapan Derviş, 21 Ağustos 2002 Cuma günü CHP'ne katılmıştır.³⁸³

Kamuoyunda aylarca merakla beklenen Derviş'in tercihi de böylece belli olmuştur. Derviş'in CHP'ne katılması YTP içerisinde büyük hayal kırıklığı yaratmıştır. Derviş, katıldığı bir televizyon programında, üzerinde tam düşünmeden ve gelişmelerin seyrini tam olarak anlamadan YTP kurucu kadrosu ile birlikte hareket etme sözünü vermemesi gerektiğini, bunun bir hata olduğunu açıklamış; solda birlik çalışmalarında verdiği bu sözün büyük sıkıntı yarattığını; belirsizliğin bir an önce son bulması için

³⁸² “Siyasetin kurtarıcılığına soyundu”, <http://arsiv.zaman.com.tr/2002/08/11/politika/h7.htm> , Erişim Tarihi : 11.05.2007 ; <http://arsiv.zaman.com.tr/2002/08/13/ekonomi/h6.htm> , Erişim Tarihi : 11.05.2007 ; <http://arsiv.zaman.com.tr/2002/08/16/politika/h3.htm> , Erişim Tarihi : 11.05.2007 ; Fikret Bila, “Baykal – Derviş yaklaşması”, <http://www.milliyet.com/2002/08/16/yazar/bila.html> , Erişim Tarihi : 24.05.2007 ; Derviş, Asker, Işık , **a.g.e.** , s: 202

³⁸³ <http://arsiv.zaman.com.tr/2002/08/21/pdetay.htm> , Erişim Tarihi: 11.05.2007 ; http://www.belgenet.com/2002/dervis_150802.html , Erişim Tarihi: 04.06.2007 ; Aydoğan, **a.g.k.** , Erişim Tarihi: 07.06.2007 ; Derviş, Asker, Işık , **a.g.e.** , s: 203 – 204

Özkan'a, kendileriyle birlikte hareket edeceğine dair söz vermesinin solda birlik arayışları sürecini olumsuz etkilediğini açıklamıştır.³⁸⁴

Derviş'in açıklamaları sonrasında Cem, DSP'den ayrıldıktan sonra arkadaşlarıyla birlikte yeni bir parti kurma çalışmalarına başladıklarını; bu süreçte Kemal Derviş'in kendileriyle birlikte olması ya da olmamasının bu fikirlerini değiştirmeyeceğini; yine bu süreçte solda veya sağda da içine alan daha geniş bir platformda birlik ya da ittifak çalışmalarının Derviş tarafından da gündeme getirilmediğini ifade etmiştir. Cem, Derviş'in, kendilerine söz vermesinin hata olduğu yolundaki açıklamalarına cevaben, asıl hatanın evet demek değil; evet dedikten sonra bunu değiştirip hayır demek olduğunu belirtmiştir. Cem, Derviş'in YTP'nin kuruluş aşamasında kurulacak olan partinin CHP ve DSP ile birlikte merkez sol bir ittifakın içerisinde olması gerektiği yolunda bir fikir beyan etmediğini; bu düşüncüyü kendilerine söylemesi durumunda bu fikre uygun şekilde davranıp davranmama kararını verme inisiyatifinde olacaklarını; ama sürecin başka bir doğrultuda gerçekleştiğini iddia etmiştir. Tüm bunlar sonucunda elde edilen sonuç şöyle özetlenebilir: DSP içerisinde gerçekleşen liderlik mücadelesini kaybeden Cem ve Özkan, Derviş'le birlikte yeni bir siyasi parti kurmak üzere harekete geçmiş; çok sayıda milletvekili DSP'den istifa etmiş; Cem liderliğinde YTP kurulmuş; Derviş, YTP kurulduktan sonra geniş bir siyasi ittifak kurulması gerektiğini gündeme getirmiş; bunda başarılı olunamayınca merkez sol platformda seçim sürecinin de ivme kazandırıp derinleştireceği bir ittifak için çaba sarf etmiş; bu süreçte DSP ve YTP'nin solda birlik çalışmalarından uzak durması, CHP'nin ise solda birlik çağrısında bulunması üzerine birlikte hareket ettiği YTP'lilerden ayrılarak CHP'ne katılmıştır. Derviş'in YTP'ni değil CHP'ni tercih etmesi üzerine YTP'ne yönelik kamuoyu desteği azalırken; muhalefette olmanın avantajının da başarıyla kullanan CHP'ne yönelik kamuoyu desteği artmaya başlamıştır.³⁸⁵

YTP, Derviş'in CHP'ne katılması ile değişen dengeler sonrasında genel seçimin ertelenmesi çabası içerisinde olan arayışlara dahil olmuştur. Buna göre, erken genel seçime doğru giden süreçte, yapılan anket ve kamuoyu yoklamalarında sadece iki partinin, Ak Parti ve CHP'nin barajı aştığı, diğer partilerin ise baraj altında kaldığı için TBMM'nde temsil edilemeyeceği ortaya çıkmış; bunun üzerine yeni bir hükümetin

³⁸⁴ <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=93371> , Erişim Tarihi : 14.05.2007

³⁸⁵ <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=94226> , Erişim Tarihi: 14.05.2007

kurulması ve erken genel seçimin tehir edilmesi gündeme gelmiştir. Gündeme gelen senaryoya göre, Ecevit'in başbakanlığı devam edeceği için hükümetin istifa etmesine de gerek olmadan, ANAP'lı bakanların hemen istifa etmesi; MHP'li bakanların da istifalarının istenmesi sonucunda; ya DSP azınlık hükümeti kurulup ANAP-YTP-SP ve diğer partiler içerisinde 'küsünler' olarak adlandırılan, yeniden seçilememe endişesi taşıdığı için erken genel seçimin yapılmasını istemeyen milletvekilleri dışardan destek verecek; ya da DSP-ANAP-YTP-SP'den oluşacak olan ve yine dışardan 'küsünler' tarafından desteklenecek bir hükümet kurulacaktı. Yılmaz ve Özkan'ın tasarladığı bu senaryonun gerçekleşmesi için YTP milletvekili Gaffar Yakın DSP'ye bir teklif götürmüştür. Ecevit ise, bu teklif karşısında, 3 Kasım 2002 tarihinde erken genel seçimin yapılması kararından vazgeçmediklerini; böyle bir düşüncüyü de doğru bulmadığını belirtmiş ve böylece Yılmaz ve Özkan'ın organizatörlüğünde geliştirilen bu senaryo gerçekleşmemiştir.³⁸⁶

1999 - 2002 yılları arasında görev yapan 21. dönem TBMM'nde yer alan siyasi partiler ve siyasi partilerin ilk anda elde ettikleri milletvekili sayıları ile 2002 yılı genel seçiminde hemen önceki son anda TBMM'nde yer alan siyasi partiler ve siyasi partilerin sahip oldukları milletvekili sayıları Tablo-1'de gösterildiği şekilde gerçekleşmiştir:

³⁸⁶ "İlle De Ecevit Diyorlar", <http://arsiv.sabah.com.tr/2002/09/26/s1707.html> , Erişim Tarihi: 17.05.2007 ; "Ecevit: 3 Kasım'dan dönme niyetinde değiliz", <http://arsiv.zaman.com.tr/2002/09/29/politika/butun.htm> , Erişim Tarihi : 11.05.2007 ; <http://www.milliyet.com/2002/08/16/siyaset/siy02.html> , Erişim Tarihi: 24.05.2007

Tablo 4.1 : 21. Dönem TBMM’nde temsil edilen siyasi partiler ve görev yapan milletvekillerinin değişim takip tablosu³⁸⁷

	1999 Genel Seçim Sonuçlarına Göre Durum	2002 Genel Seçiminin Hemen Öncesindeki Son Durum
DSP	136	58
MHP	129	124
FP	111	-
ANAP	86	71
DYP	85	81
Ak Parti	-	59
YTP	-	58
SP	-	46
BBP	-	4
CHP	-	4
ÖDP	-	3
YP	-	3
BAĞ.	3	25
BOŞ	-	14
TOPLAM	550	550

4.4. 2002 GENEL SEÇİMİ VE 22. DÖNEM TBMM

4.4.1. 2002 Genel Seçimi ve AK Parti İktidarı

3 Kasım 2002 tarihinde gerçekleştirilen genel seçim sonuçlarına göre TBMM’nde Ak Parti: 365, CHP: 177 ve bağımsızlar: 8 milletvekilliği elde etmiştir. Bu sonuçlara göre, Ak Parti TBMM’nde çoğunluğu elde ederek tek başına iktidara gelmiştir.³⁸⁸

3 Kasım 2002 tarihinde gerçekleştirilen genel seçim, Türk siyasi hayatına damgasını vurmuştur. 1999 genel seçimi sonuçlarına göre TBMM’nde temsil edilme hakkı kazanmış hiçbir siyasi parti, bu seçimde barajı aşamamış, TBMM’ne girememiştir. TBMM’nde Ak Parti ve CHP temsil edilme hakkı kazanmış ve Ak Parti

³⁸⁷ http://www.belgenet.com/arsiv/tbmm_21.html , Erişim Tarihi: 07.06.2007

³⁸⁸ “2002 Yılı Genel Seçim Sonuçları”, http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=14 , Erişim Tarihi: 14.05.2007

çoğunluğu elde ederek tek başına iktidara gelmiştir. 1991 genel seçimi sonuçları itibarıyla son bulan ANAP tek başına iktidarının ardından on bir yıl sonra yine bir tek başına iktidar ortaya çıkmıştır. Bu on bir yıllık süreçte dokuz koalisyon hükümeti kurulmuş, bu hükümetlerde sekiz farklı siyasi parti yer almıştır.³⁸⁹

Genel seçim sonuçlarına göre TBMM'nin yüzde 90'ı yeni seçilen milletvekillerinden oluşmuş; 1954 yılından bu yana ilk kez sadece iki siyasi parti TBMM'ne girebilmiştir. 21. Dönem TBMM'nde yer alan Ak Parti'li 57 milletvekilinin 56'sı yeniden seçilmeyi başarmıştır. Seçim sürecinde DSP'den ayrılıp CHP'ne katılan iki milletvekili de yeniden seçilebilmiştir. Ayrıca, 1999 yılı genel seçimine nazaran bağımsız milletvekili sayısı da artmış; 1999 genel seçiminde 3 milletvekili bağımsız seçilmeyi başarmış iken 2002 genel seçiminde bu sayı 9'a yükselmiştir. Bu sonuçlara göre, daha önce başbakanlık yapmış bulunan DSP genel başkanı Ecevit, DYP genel başkanı Çiller, ANAP genel başkanı Yılmaz ve ANAP'tan istifa ederek DYP'ne katılmış olan Akbulut da TBMM dışında kalmıştır. 21. Dönem TBMM'nde siyasi parti genel başkanı olarak bulunan MHP genel başkanı Bahçeli, SP genel başkanı Kutan, YTP genel başkanı Cem, seçime ÖDP listesinden katılan TDP genel başkanı Pişkinsüt de partileri baraj altında kaldığı için yeniden seçilemeyerek TBMM'ne girememiştir. Bu sonuçlar, 21. Dönem TBMM'nde yer alan siyasi parti ve liderlerin adeta seçmen tarafından tasfiye edildiğini göstermiştir. Böylece, Türk siyasi hayatında yeni bir dönem başlamış; TBMM dışında kalan siyasi parti ve liderler büyük bir krizin içine girmiş; başta Bahçeli, Yılmaz ve Çiller olmak üzere, parti liderleri genel başkanlık görevlerinden ayrılacaklarını açıklamışlardır. Nitekim, 2003 yılı içerisinde DYP, ANAP, SP ve DSP, yeni genel başkanlarını seçmişler; MHP'nde ise Bahçeli yeniden genel başkan seçilmiştir.³⁹⁰

22. Dönem TBMM toplandıktan sonra, Ak Parti genel başkanı Recep Tayyip Erdoğan siyasi yasağı nedeniyle milletvekili seçilemediği için, Ak Parti'nin kurucu kadrosunun önemli isimlerinden Abdullah Gül yeni hükümeti kurmakla görevlendirilmiş; 18 Kasım 2002 tarihinde Gül başbakanlığında Türkiye Cumhuriyeti'nin 58. hükümeti kurulmuştur. TBMM başkanlığına da Bülent Arınç

³⁸⁹ <http://www.basbakanlik.gov.tr/sour.ce/index.asp?wss=basbakanlik.gov.tr&wpg=hukümetler> , Erişim Tarihi: 31.05.2007

³⁹⁰ <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=107589> , Erişim Tarihi: 31.05.2007

seçilmiştir. Gerekli düzenlemeler yapıldıktan sonra, 14 Mart 2003 tarihinde yenilenen Siirt seçimleriyle Recep Tayyip Erdoğan'ın milletvekili seçilmesi üzerine Gül hükümeti istifa etmiş ve Erdoğan başbakanlığında 59. hükümet kurulmuştur.³⁹¹

4.4.2. Seçim Sonrasında YTP'nin Durumu

3 Kasım 2002 genel seçiminde DSP yüzde 1,22, YTP ise yüzde 1,15 oranında oy almıştır. Seçim sonuçlarını değerlendiren YTP Grup Başkan vekili Oğuz Aygün, sonuçların kendileri için sürpriz olmadığını; seçim sürecinde teşkilatlarını tamamlamadıklarını; devletten yardım alamadıklarını; hedeflerinin yüzde üç ile beş oy oranı arasında olduğunu; ancak bu oranlara dahi ulaşamadıklarını; erken genel seçim yapılması için büyük uğraş veren ve seçimlerde barajı dahi geçemeyerek büyük bir başarısızlığa uğrayan DYP ve MHP'nin, böyle bir tablonun oluşmasından sorumlu olduklarını; YTP'nin yoluna devam edeceğini açıklamıştır.³⁹²

YTP, seçim sonuçlarının ardından kurulma sürecindeki popülaritesini iyiden iyiye kaybetmiş; parti içi anlaşmazlıklar ortaya çıkmaya başlamıştır. YTP'nin kuruluş sürecinde önemli bir paya sahip olan Genel Başkan Yardımcısı Hüsamettin Özkan, Genel Sekreter İstemihan Talay, Genel Sekreter Yardımcıları Ali Ilıksoy ve Hasan Gemici partideki görevlerinden istifa etmişlerdir. İstifa eden partililer adına açıklama yapan Talay, seçimlerden sonra ortaya çıkan tabloya göre, demokratik ve laik fikirlerin parçalı siyasi yapılardan çok büyük siyaset yapılarında buluşmasının şart olduğunu savunmuş; seçim yenilgisinin ardından partide özeleştirilmediğini belirtmiş; Cem'in 'Burada kalacağız, burada devam edeceğiz' tavrının doğru olmadığını iddia etmiştir. Bu açıklamadan üç dört ay kadar sonra da Özkan YTP'nden istifa etmiş; böylece, Cem, Derviş ve Özkan üçlüsünün bir araya gelerek kuruluş çalışmalarına başladığı YTP'nde sadece genel başkan Cem kalmıştır.³⁹³

Derviş'in YTP yerine CHP'ne katılması; başta Özkan olmak üzere partinin önemli isimlerinin YTP'nden istifa etmesinin ardından iyice güç kaybeden YTP'nde genel başkan Cem, CHP, DSP ve SHP liderlerine birer mektup yazarak 2004 yılındaki

³⁹¹ <http://www.basbakanlik.gov.tr/sour.ce/index.asp?wss=basbakanlik.gov.tr&wpg=hukümetler> , Erişim Tarihi: 31.05.2007 ; D. Ali Arslan, "12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi Sonrası Türkiye'nin Siyasi Yapısı" , <http://www.akademikbakis.org/sayil1/makale/aliarslan.doc> , Erişim Tarihi: 11.06.2007

³⁹² <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=107457> , Erişim Tarihi: 31.05.2007

³⁹³ <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=125367> , Erişim Tarihi: 31.05.2007 ; <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=142344> ; Erişim Tarihi: 31.05.2007

yerel seçimlerde sosyal demokrat – demokratik sol partilerin işbirliği yapmalarını teklif etmiştir. Cem, kullanılan oyların yüzde 34'ünü, toplam seçmenin ise yüzde 25'ini almış bir partinin, TBMM'nin yüzde 66'sına egemen olduğunu; aynı partinin yerel seçimlerde, yüzde 25-30 oy toplayarak il merkezlerinin yüzde 80'inde belediye başkanlıklarını elde ettiği takdirde demokrasinin bu büyüyen dengesizliği taşımakta zorlanacağını ileri sürmüş; buna engel olmak imkanını elinde bulunduran partilerin Türkiye'nin istikrarsızlığa sürüklenmesine seyirci kalmaması ve bu partilerin tarih önünde sorumluluk taşıdığı görüşünde olduğunu belirtmiştir. Yerel seçime ilişkin yasal düzenlemenin, siyasi partilerin kendi kimliklerini koruyarak işbirliği yapmalarına olanak tanıdığını kaydeden Cem, her seçim bölgesinde demokratik sol - sosyal demokrat kimlikli partilerden sadece birinin seçime katılmasını, diğerlerinin ise seçime katılmayarak bu partiye destek vermeleri önerisinde bulunmuştur. Cem ayrıca, bir seçim çevresinde bu partilerden hangisinin belediye başkanı ya da belediye meclisi üyesi varsa, ortak adayları da o partinin belirlemesi gerektiğini kaydetmiştir. "Sorumlu, adil, gerçekçi" bir beraberlik öngördüklerini kaydeden Cem, bir anlayış birliğinin sağlanmasının önemli olduğunu; hiçbir partinin, ölçüsüz talepte bulunmaması ya da kendisinde gördüğü gücü tek belirleyici ölçü olarak getirmemesi gerektiğini sözlerine eklemiş; sosyal demokrat - demokratik sol kimlikli partilerin yerel seçimde bir araya gelmelerinin amacının, "Türkiye'de yeni bir rüzgar estirmek, kitlelerde umut yaratabilmek ve umutsuzlukla sandığa gitmemiş seçmenlere yeni bir şevk yaratabilmek" olduğunu kaydetmiştir. Yerel seçimlerin Türkiye için ya siyasal bir tükeniş ve ucu görünmeyen karanlık bir tünele giriş ya da çağı paylaşabilmek adına diriliş olacağını iddia eden Cem, 'el birliğiyle aydınlığa çıkma' çağrısında bulunmuştur.³⁹⁴

Cem'in bu çağrısına Ecevit: "İşbirliği niyetleri olsaydı, DSP'yi tam seçimlere girileceği bir sırada ikiye bölme yoluna gitmezlerdi. Onun için bu konuda bir şey söylemeye gerek görmüyorum" yanıtını vermiştir.³⁹⁵

Solda birlik çalışmalarını sürdüren YTP, Eylül 2003 tarihinde 1. Olağan Büyük Kurultayını gerçekleştirmiş; kayıtlı 786 delegeden 539'unun oyunu alan İsmail Cem yeniden YTP genel başkanlığına seçilmiştir.³⁹⁶

³⁹⁴ <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=164672> , Erişim Tarihi: 31.05.2007

³⁹⁵ <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=164672> , Erişim Tarihi: 31.05.2007

³⁹⁶ <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=172625> , Erişim Tarihi: 31.05.2007

Solda birlik çalışmalarında DSP'den ret cevabı alan YTP, SHP ve CHP ile seçimlerde işbirliği yapmak için somut adımlar atmıştır. Cem, YTP'nin, Ankara Büyükşehir Belediye Başkanlığına adaylığını koyan SHP lideri Murat Karayalçın'ı destekleyeceğini; SHP'nin de buna mukabil olarak YTP'nden İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığına adaylığını koyan Ercan Karakaş'a destek vereceğini açıklamıştır. Ayrıca, YTP'nin; İzmir, Eskişehir ve Gaziantep Belediye Başkanlıkları için CHP'nin adayları olan Ahmet Piriştina, Yılmaz Büyükerşen ve Celal Doğan'ı destekleyeceğini açıklamış; ancak desteklerinin CHP'ni kastederek, partiye değil, bu kişilere olduğunu; seçmenden bu illerdeki ilçe belediye başkanlıkları ve belediye meclis üyelikleri için YTP'ni tercih etmelerini istemiştir.³⁹⁷

Bu açıklamalarından bir ay sonra Cem, bir demeç daha vererek Baykal'ın seçim işbirliği önerisine karşı, YTP'nin CHP ile seçim işbirliğine hazır olduğunu ifade etmiştir. Cem, Baykal'ın önerisinin sözde kalmaması için bu sözlerin öncelikle sosyal demokrat partiler arasında görüşülüp geliştirilmesi gerektiğini; YTP'nin yerel seçim işbirliğini CHP ile görüşmeye, bunu kendi öneri ve katkılarıyla geliştirmeye hazır olduğunu ilan etmiştir.³⁹⁸

4.5. YTP'NİN SİYASİ HAYATININ SONA ERMESİ

4.5.1. 28 Mart 2004 Yerel Seçimleri

28 Mart 2004 tarihinde gerçekleştirilen yerel seçim sonuçlarına göre; Ak Parti % 41,67 ; CHP % 18,27 ; MHP % 10,10 ; DYP % 9,95 ; SHP % 5,10 ; SP % 3,97 ; GP % 2,58 ; ANAP % 2,52 ; DSP % 2,13 ; YTP ise % 0,32 oranında oy almıştır. Bu sonuçlara göre siyasi partilerin elde ettikleri belediye başkanlıklarının oranı ise şöyle sıralanmıştır: Ak Parti % 41,9 ; CHP % 21,7 ; MHP % 8,6 ; DYP % 8,2 ; SHP % 5,9 ; SP % 5,4 ; GP % 2,6 ; ANAP % 2,3 ; DSP % 2,0.³⁹⁹

Bu sonuçlara göre, Ak Parti, iktidar partisi olmanın sağladığı avantajla % 40'ın üzerinde bir oy oranına ulaşarak ülke çapındaki belediyelerin de % 40'ından fazlasını elde etmiştir. Ankara ve İstanbul'da Ak Parti; İzmir'de CHP; Eskişehir'de ise DSP, Büyükşehir belediye başkanlıklarını kazanmıştır. Yerel seçimlerde SHP,

³⁹⁷ <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=202246> , Erişim Tarihi: 31.05.2007 ;

<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=195574> , Erişim Tarihi: 31.05.2007

³⁹⁸ <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=198659> , Erişim Tarihi: 31.05.2007

³⁹⁹ <http://www.ntvmsnbc.com/news/264018.asp> , Erişim Tarihi: 04.06.2007

demokratik güç birliği adıyla bir girişim denemiş; SHP şemsiyesi altında, Tuncer Bakırhan liderliğindeki DEHAP (Demokratik Halk Partisi), Hayri Kozanoğlu liderliğindeki ÖDP (Özgürlük ve Dayanışma Partisi), Akın Birdal liderliğindeki SDP (Sosyalist Demokrasi Partisi), Ahmet Turan Demir liderliğindeki ÖTP (Özgür Toplum Partisi) ortak bir programla güç birliği yaparak 28 Mart yerel seçimlerine girmişlerdir. Bu güçbirliği ittifakı, 1 Büyükşehir, 4 il ve 28 ilçede belediye başkanlıklarını kazanmıştır.⁴⁰⁰

YTP, yüksek bir oy oranına ulaşmayı hedeflemediği ve bazı bölgelerde diğer sol partilerin adaylarına destek verdiği yerel seçimlerde yüzde 0,32 oy oranında kalmış; başta CHP olmak üzere diğer sol partilerle birleşme de dahil çeşitli alternatifleri gündemine almaya başlamıştır.

4.5.2. YTP'nin CHP'ne Katılması

Yerel seçimlerin ardından İsmail Cem, ortaya çıkan kanser hastalığından dolayı tedavi olmak amacıyla ABD'ne gitmiş, Ağustos başında Türkiye'ye dönmüş; tedavisinin olumlu bir sürece girdiğini açıklayan Cem, büyük olasılıkla iyileşeceğini belirtmiştir.⁴⁰¹

Cem, erken teşhis edilen kanser tedavisinin son bölümünü tamamlayıp ABD'den Türkiye'ye dönmüş; 2 Ekim 2004 tarihinde Baykal, Cem'i ziyaret ederek öncelikle hastalığı dolayısıyla geçmiş olsun dileklerinde bulunmuştur. Baykal bu ziyaret sırasında Cem'e YTP'sinin CHP'ne katılması teklifine ilişkin şu mektubu sunmuştur:

“12 Eylül 1980 sonrasında ortaya çıkan siyasal dağınıklığın aşılması, sosyal demokrat kadroların köklü bir siyasal oluşumun etrafında birleşerek güçlü bir toplumsal seçenek oluşturmaları hepimizin paylaştığı bir özlemdir. Öte yandan AKP iktidarının ufuksuzluğu ve hazırlıksızlığı kısa zamanda ortaya çıkmıştır. AKP iç sorunlarını Türkiye'nin sorunları haline getirmeye başlamıştır.

Bu aşamada hepimize düşen görev halkımızın, Cumhuriyetimizin ve Türkiye'mizin geleceği için kenetlenmek ve sosyal demokrasinin iktidar programını en mükemmel

⁴⁰⁰ Bila, 2004, s: 175 – 176 ; <http://www.ntvmsnbc.com/news/263502.asp> , Erişim Tarihi: 04.06.2007 ; Pirim, **a.g.e.** , s: 104

⁴⁰¹ <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=247470> , Erişim Tarihi: 04.06.2007

haliyle gerçekleştirip kitlelerle paylaşmaktır; CHP iktidarının yollarını nihayet açmaktır.

22 Temmuz 2004 tarihli açıklamanızı ve 2004 Ağustos ayında yayınlayarak bana da gönderdiğiniz "Sosyal Demokrasinin Geleceği" başlıklı kitapçığı özenle değerlendirdim. Görüşlerinizin, 1994 CHP Programının sizinle birlikte kaleme aldığımız ideolojik bölümleri ile neredeyse eş olduğu dikkatimi çekti.

Tarih sürecinde oluşmuş ilerici ve sosyal demokrat özümüzü, ilkelerimizi koruyup geliştirerek, bunları hayata geçiren yöntemleri yenileştirmek ortak amacımızdır. Bu anlayıştan gücünü alan birleşme ve bütünleşme, Türkiye'nin ve partimizin aydınlık geleceğine büyük bir katkı olacaktır.

Araya giren ayrılık dönemleri ne olursa olsun siz siyasete CHP Gençlik örgütünde başlamış, daima onun temel çizgisini sürdürmüş, bu arada Türk siyasetine ve sosyal demokrasiye unutulmaz katkılar yapmış bir devlet ve siyaset adamısınız.

CHP Genel Başkanı olarak YTP üyelerini, adaletli, üretken, etkin, barışçı bir çağdaş devleti oluşturmak amacıyla bilgi çağı toplumunun sosyal demokrat iktidarını kurmak için bütünleşmeye, CHP'ye katılmaya çağırıyorum.

Başta siz olmak üzere partiniz yöneticilerinin ve üyelerinin iki yıldır yaptıkları çalışmalar bilinçli bir direncin rakamlara sığmayan onurlu göstergeleridir. Katılma kararı almanız halinde YTP'nin tüm üyeleri CHP'nin bağrına basacağı, en kıdemli üyelerimizle eşdeğer sayarak sıcak bir kabulle çalışacağı arkadaşlarımız olacaktır. Partimizin mevcut çalışma grupları yanında sizinle birlikte oluşturacağımız araştırma ve değerlendirme kurullarında da bize güç katacaklardır.”⁴⁰²

Cem, Baykal'ın teklifinden şeref duyduğunu belirterek daveti ciddi olarak değerlendireceklerini belirtmiştir. Yarın Baykal'a iade-i ziyarette bulunacağını; daha sonra partinin yetkili kurullarının öneriyi inceleyeceğini belirten Cem, iktidara ulaşmak için güçlerini birleştirmek zorunda olduklarını kaydetmiştir.⁴⁰³

3 Ekim 2004 tarihinde Baykal'a iade-i ziyarette bulunan Cem, Baykal'a, partisinin CHP'ne katılmasına ilişkin şu niyet mektubunu vermiştir:

⁴⁰² Ertuğrul Özkök, “Saat 11.30 Mektubu”, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=261932>, Erişim Tarihi: 04.06.2007

⁴⁰³ <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=261961>, Erişim Tarihi: 04.06.2007

“Ortak düşünce ve amaçlarımızı tam bir açıklıkla ortaya koyan 2 Ekim 2004 günlü çağrınıza, benim ve partili arkadaşlarım için dile getirdiğiniz iyi görüşlere teşekkür ederim. Çağrınızda da belirtildiği gibi, Türkiye’de sosyal demokrasinin kendi temelleri ve özü doğrultusunda kendini yenileyerek, yöntemlerini çağın ve teknolojinin gelişimine uyarlayarak büyüyeceğine inanıyorum. Bu zemin üzerinde, birleşme ve bütünleşmeden de hız alarak CHP’nin üçlü bir iktidar seçeneği oluşturması, ülkemizin ve insanımızın karartılmış ufku aydınlatacaktır.

Cumhuriyet ihtilaline dönüştürdüğü Kuva-i Milliye ruhunu laiklik, demokrasi ve sosyal adalet boyutlarında yenileştirerek sosyal demokrasi idealinin takipçisi olan CHP, Türkiye’de ilerici hareketlerin her zaman kaynağını ve temel gücünü oluşturmuştur.

*CHP’nin deneyimli ve birikimli Genel Başkanı olarak YTP’ye yaptığınız çağrıda yaklaşımınız, kararlılığınızın ve CHP’nin öncü işlevinin bir yansıması olmuştur. Bu yolda birlikte çalışma önerinizden onur duyuyor; tekrar teşekkür ediyor ve CHP’ye katılma kararı alınması gündemiyle YTP’nin yetkili organlarını en kısa zamanda toplantıya çağıracağımı bilginize sunuyorum.”*⁴⁰⁴

Bu mektubun sunumu esnasında gazetecilerin sorularını cevaplayan Cem, 3 Kasım 2002 genel seçimlerinden önce Baykal’ın CHP’ne katılma teklifini kabul etmeyip YTP’ni kurdukları, oysa o seçimlerden önce CHP’ne katılmalarının daha iyi sonuçlar verip vermeyeceğine ilişkin bir soruya; o zaman CHP’ne katılmalarının elbette daha iyi olacağını; ancak şu anda güvenilir, inançlı, dürüst bir siyasi parti olarak CHP’ne katıldıklarını; bu işin hayırlı bir zamanda gerçekleştiğini söyleyerek cevap vermiştir. Cem, ayrıca Derviş’in CHP’nde yer aldığı hatırlatılması üzerine, CHP’nin tüm üyelerine karşı ayrımsız şekilde sevgi ve saygı ile yaklaştığını belirtmiştir.⁴⁰⁵

6 Ekim 2004 tarihinde CHP Meclis Grubunda bir konuşma yapan Cem, CHP ile YTP birlikteliğinin Türkiye için çok önemli bir başlangıç olacağını ve CHP’nin iktidara gelmesini sağlayacağını ileri sürmüştür. Aynı siyaset geleneğinden geldiklerini; aynı idealleri ve mutlulukları paylaştıklarını belirten Cem, Türkiye’nin bir yenileşmeye ihtiyaç duyduğunu, bu yenileşmeyi de CHP’nin sağlayabileceğini savunmuştur.⁴⁰⁶

⁴⁰⁴ <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=262092>, Erişim Tarihi: 04.06.2007

⁴⁰⁵ <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=262284>, Erişim Tarihi: 04.06.2007

⁴⁰⁶ <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=262953>, Erişim Tarihi: 04.06.2007

24 Ekim 2004 tarihinde toplanan YTP Olağanüstü Büyük Kongresi'nde delegelerin kullandığı 315 oyun 303'ü YTP'nin CHP'ne katılması için evet oyu kullanmış ve bu sonuç gereğince YTP, CHP'ne katılmıştır. Böylece YTP'nin iki yıl üç ay süren siyasi hayatı sona ermiştir.⁴⁰⁷

4.6. YTP'NİN GENEL DEĞERLENDİRMESİ

4.6.1. DSP'nin Bölünmesine İlişkin Komplo Teorileri

DSP'den bir anda çok sayıda milletvekilinin istifa etmesi kamuoyunda beklenen bir gelişme olmasına karşın yine de büyük bir şaşkınlıkla karşılanmıştır. Çünkü parti içinde liderlik mücadelesinin yaşandığı bilinmesine karşın o güne dek DSP içinde açık bir biçimde kişisel veya bir grup halinde bir görüş ayrılığı ortaya çıkmamış; siyasal tartışma yaşanmamış; parti yönetimine karşı herhangi bir eleştiri yöneltilmemişti. İstifa hareketinin öncülüğünü de sıradan milletvekilleri değil, parti politikasının yürütülmesinde sorumluluk taşıyan yöneticiler üstlenmişti. Bu kişiler de o güne dek Ecevit'e eleştiri yöneltmekten kaçınmışlar ve kendisine özel bir saygı göstermişlerdi. Bu yüzden, hem de Ecevit'in rahatsızlığından dolayı zor bir durumda olduğu anda DSP'de böyle derin bir kopuşun yaşanması kimi komplo teorilerinin ortaya atılmasına neden olmuştur.⁴⁰⁸

Bu konuda belli başlı iki komplo teorisi bulunmaktadır. Bunlardan biri, Ergenekon adı verilen ve hala dava süreci devam eden, devletin ve özellikle de ordunun içine kadar uzanan bir çetenin Ecevit'i devirmeye çalıştığı tezini işlemekte iken, diğeri DSP'nin bölünmesini Bilderberg organizasyonu ile ilişkilendirmektedir.

Birinci komplo teorisine göre, 2007 yılında Ümraniye'de bir "cephaneliğin" ele geçirilmesiyle başlayan soruşturmanın derinleştirilmesi sonucunda ortaya çıkarılan ve "Ergenekon" adı ile anılan bir örgüt, 2001 yılından itibaren DSP genel başkanlığını ve dolayısıyla başbakanlığı ele geçirmeyi amaçlamıştı. Söz konusu örgüt, iddialara göre 2003 ve 2004 yıllarında iki darbe girişiminde bulunmuş, bunu gerçekleştiremeyince de "darbe şartları oluşturmak" amaçlı provakatif eylemler gerçekleştirmişti. 2006 ve 2007 yıllarında gerçekleşen bir dizi siyasi suikast ve provakatif eylemlerin altında Ergenekon örgütünün olduğu iddia edilmektedir. Bunların arasında Danıştay baskını, Cumhuriyet

⁴⁰⁷ <http://hursariv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=267421> , Erişim Tarihi: 04.06.2007 ; Pirim, **a.g.e.**, s: 117

⁴⁰⁸ Aydoğan , **a.g.k.**, Erişim Tarihi: 07.06.2007

gazetesinin bombalanması, Malatya katliamı gibi kamuoyunda ses getiren eylemler bulunmaktadır.⁴⁰⁹ Komplo teorisine göre, işte bu örgüt, 2001 yılından itibaren Ecevit'in çekilmesi ve yerine Özkan'ın gelmesi için baskı ortamı oluşturmuştu. Hatta, Ecevit'in hastalığının ortaya çıkması ve ilerlemesi dahi bu örgüt ile ilişkilendirilmiş, Ecevit'in Başkent Üniversitesi Hastanesi'nden ayrıldıktan sonra hızla iyileşmesi de bu bağlamda yorumlanmıştır.

O dönemin yakın şahitlerinden olan İsmet Berkan bu konuda şunları kaleme almıştır:

“Ergenekon'un başladığı dönem 2001'in sonbaharı. O sırada ülke ekonomik krizle boğuşmakta, Başbakan Bülent Ecevit yaşlılığı ve zaman zaman kelimeleri karıştırması nedeniyle eleştirilmekte. Bir grup emekli asker, hem de daha o 30 Ağustos'ta emekliye ayrılmış olan üst düzey asker, önce İstanbul iş dünyası ile temasa geçiyor. Önerdikleri şey şu: 'Bülent Ecevit yaşını ve sağlığını gerekçe gösterip çekilsin, yerini de yardımcısı Hüsamettin Özkan'a bıraksın.' İş dünyasının temsilcileri bu öneriyi Bülent Ecevit'e değil, Hüsamettin Özkan'a iletiyorlar. Özkan, 'Ben bu öneriyi duymamış olayım' diyor, olayın üstü kapatılıyor.

Emekli komutanlar bunun üzerine Hüsamettin Özkan'la doğrudan temas kuruyorlar. Bodrum'daki orduvinde gerçekleşen görüşmede halen görevde olan bazı yüksek rütbeli askerler de bulunuyor ve teklif tekrar ediliyor. Özkan yine, 'Ben bunu duymamış olayım, ben böyle bir şeyi Sayın Ecevit'e söyleyemem, o önermedikçe kabul de edemem' diyor.

Bunun üzerine askerler, Çankaya Köşkü'nde yapılan bir resepsiyon sırasında Radikal Ankara Temsilcisi Murat Yetkin'e bu temaslarını ayrıntılı biçimde anlatıyorlar.

Ertesi sabah Murat bunları bana aktarınca, ben 'Haberin iki kaynaktan teyidi' ilkesince Hüsamettin Özkan'a bunu sormasını söylüyorum. Murat, Özkan'ın yanına gidiyor, haberi doğruluyor ve bu arada fazlası oluyor, Özkan Murat'ı alıp Başbakan Ecevit'in yanına götürüyor ve Ecevit de askerlerin bu temaslarını ve tekliflerini bu yolla Murat'tan öğreniyor. O dönemin genelkurmay başkanı Hüseyin

⁴⁰⁹ Şamil Tayyar, **Operasyon Ergenekon: Gizli Belgelerde Karanlık İlişkiler**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2008, s: 236 – 262

Kıvrıkoğlu'nun haberdar olmaması ihtimalinin yok denecek kadar az olduğu bu girişim, bana göre ilk 'darbe' girişimiydi."⁴¹⁰

Berkan'ın anlattıklarının aynısını ya da benzerlerini basında çıkan bir çok yazıda bulmak mümkün.⁴¹¹ Bu yazılardaki iddialar yalanlanmamış, hatta Ecevit'in yakın çevresindekilerce –örneğin koruması Recai Birgün tarafından- onaylanmıştı.⁴¹² Bu komplo teorisine göre, Ecevit'siz ve MHP'siz bir hükümet kurulmasını amaçlayan bu girişim, Ecevit'in parti liderliğini bırakmaması üzerine başarıya ulaşmamıştı. Ecevit'in sağlık sorunları bahane edilerek başbakanlıktan uzaklaştırılması planının gerçekleşmemesi üzerine Cem-Özkan-Derviş üçlüsünün önderliğinde yeni bir parti kurulması, DSP'nin bölünerek yeni partiye büyük katılımların gerçekleştirilmesi ve böylece yeni bir hükümet (YTP-ANAP-DYP ve birkaç partinin daha katılacağı) kurulması planı uygulamaya konulmuş, ancak Bahçeli'nin erken seçim restini öne sürmesi ile bu plan da akim kalmıştı.⁴¹³

İkinci komplo teorisine göre; her yıl dünyanın çeşitli yerlerinde toplantılar yapan; dünyanın önemli ve etkili isimlerinin içinde yer almasından ötürü adeta gizli bir dünya hükümeti olarak görülen; kısaca 'Bildereberg'⁴¹⁴ olarak bilinen organizasyonun 2002 yılında Washington'da gerçekleştirilen toplantısına Türkiye'den Kemal Derviş de katılmıştı. O dönemde en çok konuşulan konu, 11 Eylül ile girilen yeni süreçte ABD'nin Irak'a müdahale ihtimalinin kesinlik derecesine yükselmesi, olası müdahalede Türkiye'nin aktif desteğinin bekleniyor olması, ancak Ecevit'in Türkiye'nin böyle bir müdahalede ABD'nin yanında olmasına razı olmadığı ve bu sebeple ABD'nin Irak'a

⁴¹⁰ İsmet Berkan, "Ergenekon'un Yakın Tarihi", 2008,

<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=252081> , Erişim Tarihi: 01.09.2008

⁴¹¹ Murat Yetkin, "Ecevit Gitsin, Özkan Gelsin", 2001,

<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=19512> , Erişim Tarihi: 01.09.2008 ; Taha Kıvanç (Fehmi Kuru), "Kara Kutular Konuşmaya Başlarsa",

<http://yenisafak.com.tr/Yazarlar/?t=18.07.2008&y=TahaKivanc> , Erişim Tarihi: 01.09.2008

⁴¹² Hüseyin Gülerce, "Ecevit bana da anlattı", 2008 ,

<http://www.zaman.com.tr/yazar.do?yazino=715514&title=ecevit-bana-da-anlattı> , Erişim Tarihi: 01.09.2008 ; "Ecevit'in korumasından çarpıcı açıklamalar!",

http://www.iyibilgi.com/haber.php?haber_id=82093 , Erişim Tarihi: 01.09.2008

⁴¹³ Erol Mütercimler, **Komplo Teorileri : Aynanın Ardında Kalan Gerçekler**, Alfa Yayınları, İstanbul, 9. Baskı, 2006, s: 341 – 352 ; Yahya Bostan, "Bahçeli Ergenekon'la nasıl mücadele etti" ,

http://www.iyibilgi.com/artikel.php?artikel_id=24016 , Erişim Tarihi: 01.09.2008 ; Bülent Korucu, "Sahi Ecevit'e ne olmuştu?", 2008, <http://www.zaman.com.tr/yazar.do?yazino=715510&title=sahi-ecevit-e-ne-olmustu> , Erişim Tarihi: 01.09.2008

⁴¹⁴ Mütercimler, **a.g.e.**, s: 404 - 406

müdahale öncesinde Ecevit'i devireceği idi.⁴¹⁵ İşte bu konjonktürde gerçekleşen Bilderberg toplantısına Kemal Derviş'in katılmasını Serdar Turgut şöyle değerlendirmiştir:

"Neler konuşulduğu her zaman gizli tutulan toplantıya çağrılan isimlere bakılınca global süreçlerin etkin ve güçlü isimlerinin Türkiye'de Ecevit sonrası bir siyasi oluşumun nasıl olabileceği ve bu oluşumun ekonomik krizden çıkışa etkilerinin nasıl olacağını düşünme ihtiyacı içinde oldukları ortaya çıkıyor.

Türkiye'nin yakın geleceğinde Kemal Derviş'in çok daha etkili bir rol oynayacağı bence Bilderberg Toplantısı'nı düzenleyenlerin daveti ile daha da net ortaya çıktı ama asıl önemli nokta onun bu rolünün hangi çerçevede olacağına düğümleniyor.

O konuda henüz net bir tavır yok uluslararası çevrelerde, çünkü Kemal Derviş'in rolünün nasıl olacağını belirleyebilecek birkaç gelişme birden yaşanmakta.

.....

*Washington'da birinci tercih Kemal Derviş'in siyaseten de güçlü olduğu bir hükümet, ikinci tercih siyasi süreçlerin tam toparlanamaması, gereken uzlaşmaların sağlanamaması durumunda yine Kemal Derviş'in rolünün büyük olacağı, sorunlara teknik çözümler getirme gücü olan bir geçiş hükümeti, en son olarak üçüncü tercih ise seçime gidilmesidir."*⁴¹⁶

Bu yazıyı 31 Mayıs 2002 tarihinde yayınlayan Turgut'un öngörülleri olayların akışıyla paralellik göstermiş; son paragrafta yer alan ilk iki seçeneğin gerçekleşmesi için büyük bir kamuoyu oluşturulmuş; Ecevit'in rahatsızlığından dolayı bir sağlık raporu alarak başbakanlığı vekaleten Özkan'a bırakması; daha sonra da Cem veya Derviş'in DSP'nin genel başkanlığına getirilmesi konusunda da baskılar yapılmış; ancak süreç içinde Ecevit başbakanlığı ve genel başkanlığı bırakmamış; DSP liderliği ve başbakanlığın elde edilememesi üzerine de DSP bölünmüştür.⁴¹⁷

4.6.2. YTP'nin Diğer Sol Partiler ve YDH İle Mukayesesi

YTP, parti programı ve söylemleri itibarıyla en çok 1990'ların başında SHP içerisinde bir parti içi muhalefet olarak ortaya çıkan ve sonrasında CHP'nin

⁴¹⁵ Bila, a.g.e. , s: 31

⁴¹⁶ Atilla Akar , **Gizli Doktrinin Küresel Efendileri** , İstanbul, Timaş Yayınları, 2003, s: 206 ; Serdar Turgut , "Washington'da Ecevit Sonrası Planlanıyor" , <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/05/31/133491.asp> , Erişim Tarihi: 07.06.2007

⁴¹⁷ Akar, a.g.e. , s: 207 - 208

kurulmasında başat rol oynayan Baykal ve ekibinin o dönemdeki söylemlerine benzemektedir. Keza, Baykal'ın CHP genel başkanı olarak 1990'lar boyunca sürdürdüğü ve partisine katmak istediği “yeni sol” akımı da YTP'nin çıkışında kullandığı argümanlarla çakışmaktadır. Örneğin 1990'ların başında Baykal, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra solun küresel boyutta yaşadığı dönüşümü Türkiye'ye de getirmek ve Türkiye'deki şabloncu, ideolojik, katı algılanan; Soğuk Savaş dönemi boyunca şekillenmiş; dogmatik bir yaklaşımı esas alan; şikayetçi, tepkici; üretmeye değil bölüşmeye odaklanan sol anlayışı sistemli olarak yıkmaya çalıştığını açıklamıştı. Yine bu bağlamda CHP'ni çağdaş solun, Avrupa solunun, Sosyalist Enternasyonal'in Türkiye'deki temsilcisi olarak konumlandırmaya çalıştığını ifade etmiştir. Hatta bir dönem, Şeyh Edebali ve Yunus Emre örnekleriyle kamuoyunun karşısına çıkan Baykal, “Anadolu Solu” adını verdiği bir anlayış da geliştirmeye çalışmış ve bu tavrından ötürü partiyi sağa kaydırmakla dahi itham edilmiştir. Ancak, gerek konjonktürel anlamda Ak Parti'nin yükselişi, tek başına iktidar oluşu ve reformist atılımlar gerçekleştirmesi üzerine CHP'nin tarihsel statükocu ve laiklik odaklı reflekslerinin harekete geçmesi; gerekse de parti tabanının dönüşüme direnmesi sebebiyle CHP, Baykal'ın idealize ettiği pozisyona bir türlü kavuşamamış, 2000'lerin başından ve özellikle 2005 yılından itibaren sert, agresif, kapalı ve saldırgan bir statükocu parti hüviyetine bürünmüştür.⁴¹⁸

YTP'nin parti kimliğini şekillendirmeye çalıştığı ilk günlerinde benimsediği söylemler ile Baykal'ın 1990'lar boyunca dillendirdiği tezler arasındaki yakınlık hemen göze çarpmaktadır. Gerçekten de, YTP'nin parti programına damgasını vuran “yenileşme, çağdaş ilkeleri ülkede hakim kılma, üretmeye odaklanma, adalet ve verimlilik duyarlılığına sahip ekonomik gelişmeye önem verme, inançlara saygılı bir laiklik anlayışını benimseme” gibi yaklaşımları, Baykal'ın iddiaları ile benzeşmektedir. Hatta bu ve buna benzer söylemler bugün dahi CHP'nin parti programında hemen hemen aynı şekillerde bulunmaktadır.⁴¹⁹

Bu bağlamda YTP'nin, içinden çıktığı DSP'den farklılaştığı noktalar da belirginleşmektedir. Öncelikle, iki parti arasında “inançlara saygılı laiklik” yaklaşımı

⁴¹⁸ Pirim, a.g.e., s: 75 – 77, 84 - 85

⁴¹⁹ Yeni Türkiye Partisi Parti Programı, <http://www.belgenet.com/parti/program/yp-1.html> , Erişim Tarihi: 01.09.2008 ; CHP Parti Programı, http://www.chp.org.tr/index.php?module=chpmain&page=list_party_info&info_id=2&pid=146 , Erişim Tarihi: 02.09.2008

hususunda benzerlik olduğu ilk bakışta görülmektedir. Bunun dışında, YTP'nin parti programının başında vurgulanan “demokratik sol” kavramı da iki partinin benzerliği anlamında zikredilebilir. Zira YTP parti programında “sosyal demokrasi” sözcüğü hiç geçmemektedir. Bu, siyasi hayatının başından bu yana “sosyal demokrasi” kavramından kaçınan, hatta bu kavramı reddeden ve ısrarla “demokratik sol” kavramını kullanan Ecevit ile ideolojik anlamda aynı paydada buluşulduğu biçiminde yorumlanabilir. Ama, YTP'nin DSP türü bir demokratik sol anlayışı değil, daha farklı ve sosyal demokrasi kavramına daha yakın yorumladığı bir demokratik sol anlayışı benimsediği de belirtilmelidir. Örneğin altı yedi sayfalık parti programında hiç “sosyal demokrasi” kavramı geçmezken; İsmail Cem, parti kuracağını ilk kez açıkça söylediği ünlü 12 Temmuz konuşmasında –altı paragraftır- tam üç kez “sosyal demokrasi” kavramını telaffuz etmiş, bir kez bile “demokratik sol” dememiştir.⁴²⁰

Aynı şekilde YTP'nin, SHP* ile de hem benzeşen hem de ayrılan tarafları mevcuttur. Özellikle sosyal adalet, kimlikler, yerel kültürler, bu topraklardaki kadim uygarlıkların mirası konusunda diğer sol partilerden ayrışan SHP'nin bu konulardaki duyarlılıkları, aynı ölçüde olmasa da, YTP tarafından da paylaşılmıştır. Bunun yanı sıra, tıpkı CHP, DSP ve YTP gibi SHP programında da uzun uzun yenileşmeden, Türkiye'nin yenileşme zorunluluğu ve isteğinden, eşitlik ve özgürlük arzusundan bahsedilmektedir.⁴²¹

Fakat en çarpıcı benzeşme kuşkusuz, YTP'nin YDH ile olan benzerliğidir. İş adamı Cem Boyner öncülüğünde, mevcut siyasi partilerin dışında gelişen ve toplumun geniş kesimi için değilse bile, bir grup aydın için hayli dinamik bir karakter taşıyan Yeni Demokrasi Hareketi (YDH)'nin oluşum süreci ile YTP'nin ortaya çıkışı neredeyse tıpatıp denebilecek ölçüde benzeşmektedir. YDH gibi YTP kurucuları da önce “parti” adını kullanmamayı, sadece “Yeni Türkiye” olarak kurumsallaşmayı düşünmüşse de daha sonra vazgeçmişlerdir. İkisi arasında bir diğer benzer nokta, oluşum süreçlerinde Kemal Derviş'in “içeride” olmasıdır. Derviş, YDH'nin ve YTP'nin oluşum süreçlerindeki toplantılarına katılmış, aktif olarak program ve söylemlerin

⁴²⁰ Yeni Türkiye Partisi Parti Programı, <http://www.belgenet.com/parti/program/yp-1.html> , Erişim Tarihi: 01.09.2008 ; Bila, **a.g.e.** , s: 141 – 142

* 18 Şubat 1995 tarihinde CHP ile birleşen Sosyal Demokrat Halkçı Parti, 24 Mayıs 2002 tarihinde Murat Karayalçın liderliğinde, Sosyal Demokrat Halk Partisi adıyla yeniden kurulmuştur. (<http://tr.wikipedia.org/wiki/SHP> , Erişim Tarihi: 03.09.2008)

⁴²¹ SHP Parti Programı, <http://www.shp.org.tr/parti-programi/> , Erişim Tarihi: 03.09.2008

oluşumuna destek olmuş, ancak kurumsallaşma süreçlerinde ikisinden de ayrılmıştır. İkisi de “tabana inemeyen, halktan destek bulamayan ve kısa sürede dağılan” oluşumlar olarak tarihe geçmiştir. Program ve söylem itibarıyla oldukça benzer iddialar taşıyan her iki oluşum, elitist ve tepede organize edilen, tabandan şekillenmeyen yapılarıyla malul olmuştur. Ancak, Türkiye’deki benzerlerinden, klasik elit partilerden ayrılan nokta, her ikisinin de bir “sermaye-aydın” işbirliğine dayanması olarak karşımıza çıkmaktadır. DSP’nin bölünmesi sürecinde TUSİAD başta olmak üzere iş çevrelerinden ve basının önemli kesimlerinden destek elde eden YTP, YDH’nin aynı çevrelerde uyandırdığı heyecana benzer bir heyecanla karşılaşmıştır. YDH’nin ekonomiden çok Kürt Sorunu, özgürlükler gibi siyasal konu ve sorunları öne çıkarmasına karşın YTP, bunların yanı sıra ekonomik istikrarı ve bununla birlikte yürütülecek siyasi liberalizasyonu öne çıkartmıştır.⁴²²

4.6.3. Genel Seçim Sonuçları Bağlamında YTP’nin Kuruluşunun Yol Açtığı Siyasi Sonuçlar

Aşağıda yer alan tabloda (Tablo 4.2), 12 Eylül 1980 askeri darbesinden sonraki dönemde kurulan sol politik çizgideki siyasi partilerin genel seçimlerde almış oldukları oy oranları görülmektedir.

⁴²² Kaplan, **a.g.e.**, s: 28 – 52 ; Derviş, Asker, Işık, **a.g.e.**, s: 32 – 66 ; Ali Bulaç, Yeni Demokrasi Hareketi (1), 26.12.1994, <http://www.zaman.com.tr/yazar.do?yazino=309631> , Erişim Tarihi: 01.09.2008 ; Ömer Laçiner, “Klasik Partilerin Sonu, Yeni Oluşumlar ve Anayasa Mahkemesinin Hukukla İlişkisi”, Birikim Dergisi, Sayı: 147, <http://www.birikimdergisi.com/birikim/dergiyazdir.aspx?dyid=185> , Erişim Tarihi: 14.08.2008

Tablo 4.2 : 1983 – 2002 Yılları Arasındaki Genel Seçimlerde Sol Politik Çizgideki Siyasi Partilerin⁴²³ Almış Oldukları Oy Oranları Tablosu⁴²⁴

	HP	SHP	CHP	DSP	YTP	TOPLAM
1983 genel seçimi	% 30,46	-	-	-	-	30,46
1987 genel seçimi	-	% 24,74	-	% 8,53	-	33,27
1991 genel seçimi	-	% 20,75	-	% 10,75	-	31,50
1995 genel seçimi	-	-	% 10,71	% 14,64	-	25,35
1999 genel seçimi	-	-	% 8,71	% 22,19	-	30,90
2002 genel seçimi	-	-	% 19,41	% 1,22	% 1,15	21,78
2007 genel seçimi	-	-	% 20,88	-	-	20,88

Tabloda, Ecevit liderliğindeki DSP'nin, kuruluşundan itibaren katıldığı bütün genel seçimlerde oy oranını arttırdığı; buna karşın, birleşmeler ve bölünmelerle ilerleyen HP-SHP-CHP çizgisinin ise katıldığı her genel seçimde oy oranının azaldığı görülmektedir. 2002 genel seçimi ise bu durumu tam tersine çevirmiş; her genel seçimde istikrarlı bir biçimde oy oranını arttıran DSP yüzde 1,22 oy oranında kalırken; her genel seçimde oy oranı azalan bir seyir izleyen (HP-SHP) CHP yüzde 20'ye yakın oy oranına ulaşarak sol politik çizginin en büyük partisi haline gelmiştir.*

Böyle bir sonucun ortaya çıkmasında, DSP'nin bölünmesi ve YTP'nin kurulmasının kritik bir rol oynadığı söylenebilir. YTP'nin kuruluşunun yol açtığı siyasi sonuçların bu bağlamda araştırılması da yerinde olacaktır. Bu sebeple, Tablo-2'yi de göz önünde bulundurarak, DSP'den ayrılan milletvekilleri tarafından YTP'sinin kurulmasının yol açtığı siyasi sonuçları ve sonrasında gelişen olayları şöyle

⁴²³ Söz konusu genel seçimlerde partilerin genel başkanları şu kişilerdir: 1983 seçimlerinde HP: Necdet Calp; 1987 seçimlerinde SHP: Erdal İnönü ve DSP: Bülent Ecevit; 1991 seçimlerinde SHP: Erdal İnönü ve DSP: Bülent Ecevit; 1995 seçimlerinde CHP: Deniz Baykal ve DSP: Bülent Ecevit; 1999 seçimlerinde CHP: Deniz Baykal ve DSP: Bülent Ecevit; 2002 seçimlerinde CHP: Deniz Baykal, DSP: Bülent Ecevit ve YTP: İsmail Cem; 2007 seçimlerinde CHP: Deniz Baykal.

⁴²⁴ <http://www.belgenet.net> , Erişim Tarihi: 11.06.2007

* Bu tespiti yaparken elbette her seçimin kendine özgü siyasi ve toplumsal konjonktüre sahip olduğu; HP, SHP ve CHP'nin kurumsal yapıları, kadroları, ideolojileri ve parti programları itibarıyla birbirlerinden bir nebze de olsa farklı siyasi partiler oldukları da akılda tutulmalıdır. Ancak, seçim sonuçları mukayeseli olarak analiz edilirken; SHP'nin, HP ve SODEP'in birleşmesiyle kurulan bir siyasi parti olduğu ve daha sonra CHP'ne katıldığı; ayrıca DSP'nin ideolojik olarak kendini CHP'nden çok daha farklı noktalara dayandığı dikkate alınmıştır. Bu iki ayrı siyasi akımın (DSP ile, HP-SHP-CHP) seçimlerdeki performanslarının mukayesesi bu bağlamda ele alınmıştır.

sıralayabiliriz; parti yönetiminde, parti politikalarının belirlenmesinde ve partinin kamuoyundaki imajı üzerinde ciddi bir rolü bulunan milletvekili grubunun DSP'den kopması sonucunda DSP büyük güç kaybetmiştir; DSP'nin üç buçuk yıllık iktidar döneminde yaşadığı yıpranma, özellikle 2001 yılında gerçekleşen ekonomik krizin sorumluluğu büyük ölçüde Ecevit'e ve DSP'ye mal edilmiş; DSP'nin içinden çıkan YTP de bu sorumluluktan kendisini uzak tutmayı başaramamıştır; ekonomik krizden çıkış sürecini başarıyla yöneten Derviş'in, DSP'nin bölünme sürecinde birlikte hareket ettiği Cem ve Özkan'ı, YTP'nin kuruluş sürecinde terk etmesi ve CHP'ne katılması üzerine YTP'nin kamuoyu desteği azalırken CHP'ne yönelik kamuoyu desteği artmaya başlamıştır; CHP'nin sol politik çizginin en büyük siyasi partisi haline gelmesinde; Milli Görüş siyasi geleneğinin içinden çıkan Ak Parti'nin yükselmesi sonucunda, laiklik ilkesi konusunda duyarlı sol seçmenin CHP'ne yönelmesi de etkili olmuştur.

1983'den bu yana yapılan seçimlerde asgari yüzde 25 olan, azami yüzde 33'lük oy oranına ulaşan sol oyların 2002 seçimlerinde yaklaşık yüzde 10 azalarak toplamda yüzde 21,78'e gerilediği ve 2007 seçimine tek sol parti olarak giren CHP'nin bir önceki seçimde elde edilen toplam oyları aşamadığı, dolayısıyla ortalama yüzde otuz civarlarında olan sol oyların ortalama yüzde yirmilerde sabitlendiği de göze çarpmaktadır.⁴²⁵

Genel seçim sonuçlarını YTP'nin kurulmasının siyasi sonuçları bağlamında değil, "birleşmeler ve ittifakların seçim sonuçları üzerindeki etkisi" bağlamında ele aldığımızda da çok çarpıcı bir tablo ortaya çıkmaktadır: 1985 yılında HP ile SODEP birleşerek SHP'yi oluşturmuşlar ama takip eden ilk seçimde oy oranı yüzde altı azalmış; 1995 yılında da SHP, CHP'ne katılmış ama takip eden ilk seçimde oy oranı yüzde 10 azalmıştır. Ayrıca, 2007 yılındaki seçimlerde daha özel ve geniş kapsamlı bir ittifak gerçekleştirilmiştir. YTP zaten 2004 yılında CHP'ne katılmış iken, DSP de 22 Temmuz genel seçimine CHP içerisinde katılma kararı almış; SHP de oluşan bu ittifak lehine seçimlere katılmayacağını açıklamıştır. Ancak, 22 Temmuz 2007 genel seçiminde kitlelere mal olmuş sol partilerin tamamının güçlerini CHP'nde birleştirmesine karşın, alınan oy oranı bir önceki seçimde (2002) alınan toplam oy oranından yaklaşık 1 puan düşük çıkmıştır. Bu nedenle, sol siyasi platformda gerçekleştirilen tüm birleşme ve

⁴²⁵ Arslan, **a.g.k.** , Erişim Tarihi: 11.06.2007 ; <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/11/12/206597.asp> , Erişim Tarihi: 11.06.2007

ittifak girişimlerinin beklenen sonucu vermediği; her seferinde toplam oy oranında bir azalma yaşandığı söylenebilir.

Sol siyasi platformda, tabloda da anlaşılaacağı üzere iki önemli problem karşımıza çıkmaktadır: Bunlardan ilki, kemikleşmiş oy oranının 1983 yılından bu yana %30'lar seviyesinden %20'ler seviyesine gerilemesi; ikincisi ise, birleşme ve ittifakların seçimlerde oy getirisi olmaması, bilakis toplamda oy kaybı ile sonuçlanmasıdır. Esasen bu ikisi aynı potada değerlendirilebilir ve sol partilerin birleştikçe oy pastasından daha az pay aldığı söylenebilir. Zira, 1983 yılından bu yana solda birlik hemen hep gündemdedir ve hemen her seçimde bir şekilde ittifak ya da birleşme gerçekleşmektedir. Ama aynı zamanda toplamda alınan oy oranı da düşmektedir.

BEŞİNCİ BÖLÜM
TÜRKİYE’DE MİLLETVEKİLLERİNİN PARTİ DEĞİŞTİRME TÜR VE
BİÇİMLERİ

5.1. BİREYSEL PARTİ DEĞİŞTİRME

Türkiye’de milletvekillerinin parti değiştirmelerinin belli başlı üç boyutu bulunmaktadır. Bunlardan ilki; milletvekilinin bireysel olarak bir partiye katılması durumu olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu milletvekili üç ayrı durumda olabilmektedir:

- Bir, üyesi bulunduğu siyasi partiden istifa ederek başka partiye katılmış olabilir;
- İki, milletvekili seçildiği siyasi partiden istifa edip bağımsız kalmış, daha sonra başka bir siyasi partiye katılmış olabilir;
- Üç, bağımsız milletvekili olarak TBMM’ne girmiş ve daha sonra bir siyasi partiye katılmış olabilir.

Üstelik, yukarıdaki üç maddeyi bir döngü şeklinde yaşamış dahi olabilir. Örneğin, üyesi bulunduğu siyasi partiden istifa edip başka bir partiye geçtikten sonra, bu partiden de ayrıлып bağımsız kalmış, ya da başka bir partiye, hatta eski partisine katılmış bile olabilir.

Milletvekilinin bireysel olarak parti değiştirmesi durumu; bireysel olarak milletvekilinin siyasi kariyerinde bir takım değişiklikler yapmasının yanı sıra, seçimler gerçekleşmeden TBMM kompozisyonunu değişmesine; hükümetlerin düşmesi veya kurulmasına da neden olabilmektedir. Bu kategoride sadece bir milletvekilinin değil, daha çok sayıda milletvekilinin –grup halinde- parti değiştirmesi de bulunmaktadır. 1960-80 yılları arasında bu duruma oldukça sık rastlanmıştır; özellikle hiçbir siyasi partinin tek başına hükümet kuracak çoğunluğu elde edemediği 1961, 1973 ve 1977 seçimleri sonrasında hükümetlerin kurulması ve düşürülmesinde milletvekillerinin parti değiştirmesi önemli bir rol oynamıştır. Nitekim bu durumun istikrarsızlıklara sebep olduğunun anlaşılması üzerine 1982 Anayasası’na, milletvekillerinin parti değiştirmelerini engelleyici bir hüküm konulmuştur. Ancak, bu hüküm de, hülle partileri gibi çeşitli manevralarla devre dışı bırakılarak milletvekilleri parti değiştirmiştir. Koalisyon hükümetleri döneminin yeniden başladığı 1991 seçimlerinden itibaren bireysel anlamda milletvekillerinin parti değiştirmesi olayları sıklaşmış; TBMM yapılarının seçimler gerçekleşmeden değişmesinde ve hükümetlerin kurulması ve düşürülmesinde yine milletvekillerinin parti değiştirmeleri önemli roller oynamıştır.

Örneğin, 1979 yılında Ecevit Başbakanlığında kurulan ve Güneş Motel hükümeti olarak anılan hükümet bu bağlamda değerlendirilebilir. Bilindiği gibi, 1977 genel seçiminde yüksek bir oy oranı elde etmesine karşın TBMM’nde tek başına hükümet kuracak milletvekili sayısına erişemeyen CHP’nin koalisyon hükümeti de kuramaması üzerine, daha önceki deneyimlerden hareketle ikinci Milliyetçi Cephe hükümeti kurulmuştu. Ancak kısa sürede başgösteren huzursuzluklar nedeniyle partilerinden istifa etmeye kararlı 12 AP’li milletvekili ile Güneş Motel’de gerçekleştirilen görüşmeler –ki, kamuoyu buna “pazarlık” adını uygun görmüştür– sonrasında söz konusu 12 milletvekili partilerinden istifa etmiş ve daha sonra da bağımsız kalan milletvekillerinden 10’una bakanlık verilmek suretiyle yeni bir hükümet kurulmuştur. Bu durum, partilerinden “yeni hükümette bakan olmak adına” ayrılan milletvekili imajının oluşmasına neden olmuş; hem milletvekilliği, hem hükümet, hem de parlamento kurumlarının prestijine gölge düşürmüştür.⁴²⁶

Hükümet kurma ya da düşürme süreçlerinde gerçekleşen milletvekili transferlerinden başka, bireysel menfaat yahut siyasi kariyer/ikbal adına parti değiştirmelere de rastlanmaktadır. Bu anlamda kamuoyunda “Fırıldak Kubi” olarak bilinen vaka en çarpıcı örneği teşkil etmektedir. Sık parti değiştirdiği için medyada ve kamuoyunda “Fırıldak”, “Hızlı” gibi lakaplar takılan Kubilay Uygun, 24 Aralık 1995 tarihinde gerçekleştirilen genel seçimlerde DSP’den Afyonkarahisar milletvekili seçilmiş, altı ay sonra partisinden istifa eden Uygun, 4 Temmuz 1996 tarihinde DYP’ne katılmıştır. Yeni partisinde sadece iki gün kalan Uygun, DYP’den istifa ederek DSP’ye geri dönmüş, ancak yirmi gün sonra tekrar DSP’den istifa ederek DYP’ne katılmıştır. Buraya kadarki süreci acemiliğine ve gençliğine bağlayan Uygun, bir gazeteye yaptığı açıklamada bunların birer hata olduğunu itiraf etmiş, bu hatalarından dolayı halkın diline düştüğünü, medyanın da eline büyük bir koz verdiğini söylemiştir. 27 Haziran 1997 tarihinden sonraki parti değiştirmelerini ise kendi tabiriyle “derin devletin işi” olarak gösteren Uygun, 28 Şubat post-modern darbe sürecinde çok sayıda

⁴²⁶ Özdemir, **a.g.m.** , s: 275 – 279 ; Uyar, **a.g.e.** , s: 12 – 13 ; Altuğ, **a.g.e.** , s: 336 – 344 ; Erten , **a.g.t.**, s: 92 - 93

milletvekilinin siyaset dışı odaklarca parti değiştirmek mecburiyetinde kaldığını iddia etmiştir.⁴²⁷

27 Haziran 1997 tarihinde DSP'den istifa ederek MHP'ye katılan Uygun, bu “transfer”i derin devletin baskısı ile yaptığını söylerken bir yandan da siyaset ile uğraşmaya başladığı ilk andan itibaren “ülkücü” bir siyasi kimliğe sahip olduğunu, sadece “milletvekili” olabilmek için DSP'den gelen adaylık teklifini kabul ettiğini, DSP'nin kendisinin ülkücü kimliğinden haberdar olduğunu ileri sürmüştür. 18 Temmuz 1997 tarihinde MHP'den istifa eden ve 28 Aralık 1997 tarihinde Demokrat Türkiye Partisi'ne katılan Uygun, bu davranışını da kamuoyunda ANASOL-D olarak bilinen ANAP-DSP-DTP koalisyon hükümetine MHP milletvekili iken güvenoyu vermesine ve MHP genel başkanlık seçiminde genel başkan seçilen Devlet Bahçeli'ye değil rakibi Tuğrul Türkeş'e oy vermesine bağlamış ve bu sebeple partinin kendisini disiplin kuruluna vermesi nedeniyle partiden ihraç edilmektense kendisinin ayrılmayı tercih ettiğini söylemiştir. Uygun, nihayet 10 Haziran 1998 tarihinde DTP'den de istifa etmiştir.⁴²⁸

Kubilay Uygun'un parti değiştirme ile dolu siyasi kariyeri kamuoyunda parti değiştirme hakkındaki olumsuz fikirlerin çoğalmasına ve parti değiştiren milletvekilleri hakkındaki olumsuz imajın yaygınlaşmasına neden olmuştur.

5.2. GRUP HALİNDE PARTİ DEĞİŞTİRME

Türkiye'de milletvekillerinin parti değiştirmelerinin ikinci boyutu ise, partilerinden grup halinde ayrılan milletvekillerinin yeni bir siyasi parti kurmalarıdır. Bireysel parti değiştirme kategorisinde de grup halinde parti değiştirme olayına rastlanabileceğini belirtmiştik. Bu kategorinin ondan farkı ise, milletvekillerinin bağımsız kalmasının ya da başka bir partiye katılmasının değil partilerinden kopan grupların başka bir siyasi parti kurması olayının inceleneyecek olmasıdır.

⁴²⁷ “Bana “fırıldak” demeyin, derin devlet istediği için istifa ettim”, <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=168423&keyfield=66C4B172C4B16C64616B206B756269> , Erişim Tarihi: 09.08.2008 ; Akar, **a.g.e.**, s: 156

⁴²⁸ “Bana “fırıldak” demeyin, derin devlet istediği için istifa ettim”, <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=168423&keyfield=66C4B172C4B16C64616B206B756269> , Erişim Tarihi: 09.08.2008

Türk siyasi hayatında siyasi partiler genelde, başka bir siyasi partiden koparak oluşmaktadır. Doktrin partileri ve ideolojik partiler istisna kabul edilirse, sağ, merkez sağ, sol ve merkez sol politik çizgilerde yer alan siyasi partiler, var olan bir partinin içinden çıkmaktadır. Genel bir eğilim olarak, bir siyasi partinin içinde yer alan milletvekilleri ve siyasetçiler, çeşitli sebeplerle partilerinden ayrılarak yeni bir siyasi parti kurma yoluna gitmektedirler.⁴²⁹

Siyasi partilerden grup halinde ayrılmaların sebepleri şu beş başlık altında toplanabilir:

1-) Parti İçi Demokrasinin Zayıflığı: Askeri darbeler ve/veya müdahaleler sonrasında kurulan askeri ve/veya ara rejim dönemlerinde siyasi partilerin kapatılması siyasi yapıyı bozduğu kadar siyasi partilerin kurumsallaşmalarını da engellemektedir. İdeoloji ve program sürekliliklerini kaybeden partiler karizmatik ve demagog liderlerin güdümüne girmekte; bu da oligarşik bir parti yönetiminin oluşmasına neden olmaktadır. Oligarşik parti yönetiminin parti disiplinini önde tutan tavrı da parti içi demokrasinin gelişmesini engellemekte ve böylece potansiyel liderler iç çekişmeler sonucunda grubuyla birlikte partiden tasfiye edilmekte ya da kendi istekleriyle partiden ayrılmaktadır.⁴³⁰

2-) Yüzer-Gezer Oylar: Türkiye’de seçmenler ile siyasi parti ilişkisinin özellikle 1980’li yıllardan sonra ideolojik olmaktan çok “denenmemişi deneme” ve “partinin verebileceği hizmete göre oy kullanma” ekseninde şekillenmesi sebebiyle neredeyse her seçimde en çok oy alan parti sıralamasının değişmektedir. Böylece, her seçimde oy dağılımını etkileyen, “parti değiştiren bir siyasal zemin” ve “kararsız yüzer gezer oylara” hitap edeceğini veya diğer partilere tepki duyan ve yeni bir görüş ve fikir olmasa da yeni kişileri partileşmeye davet eden seçmen, parti içinde ya da dışında kendisine yer arayan potansiyel lideri yüreklendirerek yeni parti kurmasına ortam hazırlamaktadır.⁴³¹

⁴²⁹ Hikmet Özdemir, “Kopmanın Üç hali”, **Tarih ve Politika**, İstanbul, İz Yayıncılık, 1995, s: 171 – 172 ; Tuncay, **a.g.e.**, s: 244

⁴³⁰ Durgun, **a.g.m.**, s: 111 – 112 ; Birol Akgün, **Türkiye’de Siyasal Partilerin Kurumsallaşma Sorunu ve Demokratik İstikrar, Demokrasi ve Siyaset**, Türk Harb-İş Sendikası Yayınları, Ankara, 2007, s: 130 ; Tuncay, **a.g.e.**, s: 248

⁴³¹ Akgün, **a.g.m.**, s: 124 – 125 ; Tuncay, **a.g.e.**, s: 249

3-) Ekonomik Nedenler: Parti içinde yer alan grupların ekonomik temele dayalı sınıfsal çıkarları ve de alınan siyasal kararlara etki etme veya edememe bölünmeyi gündeme getirebilir. Örneğin, 1970’li yıllarda AP iktidarının büyük sanayi ve ticaret kesimine yönelik politikaları, AP içindeki tarım, esnaf ve Anadolu sermayesi kesimlerinin temsilcilerinin bu partiden koparak Demokratik Parti’yi kurmalarına yol açmıştır.⁴³²

4-) Psikolojik Nedenler: Siyasi partiler içerisinde yer alan kadroların yönetici olmak arzusu ve siyasi hırsları sebebiyle yeni bir parti kurmaya yönelmeleri mümkündür. Bu bağlamda, psikolojik olgunun şekillenmesi sonucunda partiler bölünmek suretiyle yeni partiler ortaya çıkabilir. Örneğin, MHP’nin bölünmesi ve BBP’nin kurulması süreci, ideolojik ayrılığı bir kenara bırakmaksızın, bu psikolojik etken ile izah edilebilir.⁴³³

5-) Hizipleşme: Parti içinde ortaya çıkan hiziplerin ya parti liderliğine yönelen ya da parti politika ve ilkelerini eleştiri çerçevesine alan yoğun mücadelesi çoğu kez keskin anlaşmazlıklara neden olup partilerin bölünmesiyle sonuçlanmaktadır.⁴³⁴

Grup halinde parti değiştirme eğilimi, Hikmet Özdemir’in kategorileştirdiği üzere, büyük, orta ve küçük kopmalar şeklinde olmak üzere esas olarak üç şekilde gerçekleşmektedir.

5.2.1. Büyük Kopma Hali

Büyük kopma hali; 1946, 1961, 1983 ve 2001 yıllarında dört kez yaşanmıştır. Demokrat Parti, Adalet Partisi, Anavatan Partisi ile Adalet ve Kalkınma Partisi, Türk siyasi hayatında dört büyük kopuş şeklinde başarılı örnekler olarak karşımıza çıkmaktadır:

- DP, CHP’li milletvekilleri tarafından kurulmuş bir siyasi parti olarak bir anlamda CHP’den koparak kurulmuştur;

⁴³² Tuncay, **a.g.e.**, s: 250

⁴³³ Tuncay, **a.g.e.**, s: 249

⁴³⁴ Tokgöz, **a.g.e.**, s: 16

- AP, kapatılan DP'nin siyasi sürekliliği olarak kurulmasına karşın, DP'den biraz daha farklı bir siyasi parti olduğu için bir anlamda kopuş olarak değerlendirilebilir;

- ANAP, bütün siyasi partilerin kapatıldığı bir askeri rejim döneminde siyasi faaliyetlerin serbest bırakılması ile birlikte 1980 öncesi geçerli olan siyasi parti yapıları ve anlayışlarından farklı bir anlayış ve yapı temelinde kurulduğu için eski siyasi yapıdan bir kopuşu simgelemektedir;

- Ak Parti ise Milli Görüş siyasi hareketi içinde yer alan siyasetçi ve milletvekilleri tarafından, ANAP modeli temelinde merkez sağ politik çizgide bir siyasi parti olarak kurulduğu için bir kopuş olarak nitelenebilmektedir.

Büyük kopma hallerinin ortak özellikleri ise, baskı dönemlerinde veya baskı dönemlerinin hemen ardından ortaya çıkmaları, kısa sürede örgütlenmeleri ve kurulan yeni partilerin tek başlarına iktidara gelmeleridir. DP, CHP tek parti rejimi döneminden çok partili hayata geçişi sürecinde; AP, DP'yi iktidardan indiren 27 Mayıs askeri darbesi sürecinde; ANAP, 12 Eylül askeri rejimi sürecinde; Ak Parti ise 28 Şubat post-modern askeri müdahale süreci sonrasındaki dönemde kurulmuş; kısa sürede teşkilatlanmalarını tamamlamış; hepsi de adeta seleflerinin toplumsal tabanına yerleşmiştir. Bu dört siyasi parti, kuruluşlarını takip eden seçimlerde tek başlarına iktidara gelmişler; böylece otoriter-askeri yönetimden sivil-demokratik yönetime geçiş sürecinin başlangıcını teşkil etmişler; bu dört büyük kopuş, rejime karşı liberal bir açılım şeklinde geniş bir kitle desteğiyle sonuçlanmıştır.⁴³⁵

5.2.2. Orta Kopma Hali

Orta kopma halinde de, 1955, 1970, 1992, 1997 ve 2002 yıllarında gerçekleşen belli başlı beş ilginç örnek bulunmaktadır: Hürriyet Partisi, Demokratik Parti, yeniden açılan Cumhuriyet Halk Partisi, Demokratik Türkiye Partisi ve Yeni Türkiye Partisi. Bu kategorideki ortak yan ise, kopuşların iktidardaki partiden ayrılma şeklinde yaşanması ve üst yapıdaki bu şekillenmenin tabana yansımaması olarak karşımıza çıkmaktadır.

⁴³⁵ Özdemir, **a.g.m.**, s: 171 – 172 ; Metin Heper, **Türkiye'de Devlet Geleneği**, İkinci Baskı , Doğu Batı Yayınları, 2006, , s: 19

- HP, iktidardaki DP'nin politikalarına ve muhalefet karşı baskıcı tutumuna karşı bir tepki olarak DP'den ayrılan milletvekilleri tarafından;
- DkP de iktidardaki AP'nin politikalarına ve Demirel'in partiyi kişisel denetimine almaya çalışmasına tepki göstererek AP'nden ayrılan milletvekilleri tarafından;
- CHP, iktidardaki SHP'nin koalisyonun büyük ortağı DYP karşısında pasif kaldığını ileri sürerek SHP'den ayrılan milletvekilleri tarafından;
- DTP, iktidardaki DYP'nin RP ile kurmuş olduğu koalisyon hükümetine yönelik bir tepki olarak DYP'den ayrılan milletvekilleri tarafından;
- YTP ise iktidardaki DSP'nin lideri Ecevit'in rahatsızlığından dolayı genel başkanlığı ve başbakanlığı parti içinden daha genç bir isme bırakması gerektiğini ileri süren ve parti içi liderlik mücadelesini kazanamayıp DSP'den ayrılan milletvekilleri tarafından kurulmuştur.⁴³⁶

Bu kategorideki siyasi partiler kuruluş sürecinde taşıdıkları potansiyeli iyi değerlendirememiş; HP, kuruluşundan üç yıl sonra CHP'ne katılmış; DkP'nin siyasi hayatı 12 Eylül askeri rejim sürecine kadar devam etmesine karşın seçimlerde pek varlık gösterememiş; merkez sağda güçlü bir parti olmak iddiasıyla kurulan DTP istediği büyümeyi gerçekleştirememiş; 2005 yılında Hürriyet ve Değişim Partisi (Hür Parti) adını almış, 22 Temmuz 2007 genel seçimi öncesinde CHP ile ortak hareket ederek CHP'ne katılma kararı aldığını açıklamasına karşın 2008 yılının Ocak ayında Prof. Dr. Yaşar Nuri Öztürk liderliğindeki Halkın Yükselişi Partisi'ne katılmıştır. Büyük beklentilerle kurulan YTP, başlangıçtaki popülaritesini ileriye taşıyamamış ve kuruluşundan on beş ay kadar sonra CHP'ne katılmıştır. Bu kategorinin istisnası CHP olarak karşımıza çıkmaktadır; çünkü CHP, Türk siyasi tarihinde önemli bir rolü olan siyasi parti olarak tarihsel birikiminin avantajını iyi değerlendirmiş ve devletin resmi ideolojisinin somutlaştığı bir siyasi organizasyon olarak, iktidara gelememesine karşın, siyasi hayatını sürdürmeyi başarmıştır.⁴³⁷

⁴³⁶ Özdemir, **a.g.m.**, s: 171 – 172 ; Tuncay, **a.g.e.** , s: 246

⁴³⁷ Özdemir , **a.g.m.** , s: 172 – 173 ; Heper , **a.g.e.** , s: 19 ; http://www.belgenet.com/parti/sp_faal.html , Erişim Tarihi: 08.06.2007 ; <http://www.haber10.com/haber/77178/> , Erişim Tarihi: 08.06.2007 ; <http://www.hyp.org.tr/haber.asp?hid=3645> , Erişim Tarihi: 09.08.2008

5.2.3. Küçük Kopma Hali

Küçük kopmalar ise çok fazla sayıda yaşanmıştır. Bunlar arasında dönemlerine göre en çarpıcı ve farklı açılardan da olsa önemlileri şunlardır: 1948 yılında DP'den ayrılan milletvekilleri tarafından kurulan Millet Partisi; 1967'de CHP'nden ayrılan milletvekilleri tarafından kurulan Güven Partisi; 1992'de ANAP'nden ayrılan milletvekilleri tarafından kurulan Yeniden Doğuş Partisi; 1997'de DYP'den ayrılan milletvekilleri tarafından kurulan Demokrat Türkiye Partisi; 2002'de DSP'den ayrılan milletvekilleri tarafından kurulan Toplumcu Demokratik Parti. Küçük kopmalar, Türk siyasi hayatında önemli sonuçlar ortaya çıkarmamış; milletvekillerinin ayrıldığı partiler bu durumdan çok etkilenmemiş, yeni kurulan partiler siyasi hayatta önemli bir varlık gösterememiştir.⁴³⁸

5.3. PARTİ KAPATILMASI SONUCUNDA PARTİ DEĞİŞTİRME

Türkiye'de milletvekillerinin parti değiştirmesinin üçüncü boyutu ise, kapatılan siyasi partilere mensup milletvekillerinin yeni bir siyasi parti kurması, ya da kurulmuş olan bir partiye katılmasıdır.

Türkiye'de siyasi partilerin kapatılması esas olarak 1961 Anayasası ile kurulan Anayasa Mahkemesi'ne parti kapatma yetkisi verilmesi ile Anayasal bir statü elde etmiş ve yoğunluk kazanmıştır. Bu tarihten önce iki parti, Millet Partisi ve Demokrat Parti, mahkemelerce kapatılmıştır.* 1961 yılından bu yana toplam 49 parti hakkında açılan kapatma davasına bakan Anayasa Mahkemesi, 24 siyasi partiyi kapatmıştır. (Anayasa Mahkemesi'nin kapatma kararları dışında, 12 Eylül askeri rejimi döneminde bütün siyasi partiler kapatılmıştır.)⁴³⁹

1982 Anayasası'nda partilerin kapatılması ile ilgili şu hükümler bulunmaktadır: “Siyasi partilerin tüzük ve programları ile eylemleri, Devletin bağımsızlığına, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, insan haklarına, eşitlik ve hukuk devleti ilkelerine aykırı olamaz; sınıf veya zümre diktatörlüğünü veya herhangi bir tür diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlayamaz; suç işlenmesini teşvik

⁴³⁸ Özdemir , **a.g.m.** , s: 173 ; Tuncay, **a.g.e.** , s: 246

* Millet Partisi 26 Ocak 1954 tarihinde Ankara Sulh Ceza Mahkemesi'nce, Demokrat Parti ise 20 Haziran 1960 tarihinde Ankara Asliye Hukuk Mahkemesi'nce kapatılmıştır.

⁴³⁹ Yener Lütfü Mert, **Cumhuriyet Döneminde Kapatılan Siyasi Partiler – Kapatma Davaları, Gereççeleri ve Sonuçları**, İlkim Yayınları, Ankara, 2008 s: 39

edemez.” (Anayasa, 68. Madde, 4. Fıkra) “... Siyasi partilerin kapatılması, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısının açacağı dava üzerine Anayasa Mahkemesince kesin olarak karara bağlanır. Bir siyasi partinin tüzüğü ve programının, 68. maddenin 4. fıkrası hükümlerine aykırı bulunması halinde temelli kapatma kararı verilir. Bir siyasî partinin 68 inci maddenin dördüncü fıkrası hükümlerine aykırı eylemlerinden ötürü temelli kapatılmasına, ancak, onun bu nitelikteki fiillerin işlendiği bir odak haline geldiğinin Anayasa Mahkemesince tespit edilmesi halinde karar verilir. Bir siyasî parti, bu nitelikteki fiiller o partinin üyelerince yoğun bir şekilde işlendiği ve bu durum o partinin büyük kongre veya genel başkan veya merkez karar veya yönetim organları veya Türkiye Büyük Millet Meclisindeki grup genel kurulu veya grup yönetim kurulunca zımnen veya açıkça benimsendiği yahut bu fiiller doğrudan doğruya anılan parti organlarıncı kararlılık içinde işlendiği takdirde, söz konusu fiillerin odağı haline gelmiş sayılır. Anayasa Mahkemesi, yukarıdaki fıkralara göre temelli kapatma yerine, dava konusu fiillerin ağırlığına göre ilgili siyasî partinin Devlet yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakılmasına karar verebilir.” (Anayasa, 69. Madde, 4., 5., 6. ve 7. Fıkralar)⁴⁴⁰

Anayasa Mahkemesi tarafından siyasi partilerin kapatılması temelde üç ana ekseninde olmuştur. Bunlardan ilki, teknik nedenlerle (örneğin, iki genel seçime katılmama, istenen evrakların verilmemesi, parti adından kaynaklanan sorunlar vb.) açılan kapatma davalarıdır. Bu yönde hakkında kapatma davası açılan partiler genelde küçük partilerdir. İkinci tür kapatma davalarının özelliği ise bazı siyasi partilerin etnik ayrımcılığa dayalı devlet düzeni isteminden kaynaklanan taleplerinin yoğunlaşmasıdır. Bu partilere örnek olarak Sosyalist Parti, Halkın Emek Partisi, Halkın Demokrasi Partisi gibi partiler gösterilebilir. Üçüncü tür kapatma davalarında ise temel nokta bir siyasi partinin laiklik karşıtı eylemlerin odağı olduğunun belirlenmesidir. Milli Nizam Partisi, Refah Partisi ve Fazilet Partisi bu türe örneklerdir.⁴⁴¹

⁴⁴⁰ <http://www.tbmm.gov.tr/Anayasa.htm>, Erişim Tarihi: 28.08.2008

⁴⁴¹ Mert, **a.g.e.**, s: 93 – 94 ; Haluk Şahin, “Parti Kapatmak Çare Değildir”, 23.05.2007, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=222036> , Erişim Tarihi: 01.09.2008

Biz burada, parti kapatma sonucunda milletvekillerin parti değiştirmeleri hususunda odaklanacağımız için bu konuya en iyi örnekler olarak gösterilebilecek olan Milli Görüş siyasi hareketinin partileri ile Kürt kimliği eksenli partileri ele alacağız.

5.3.1. Milli Görüş Siyasi Hareketi Partileri

Milli Görüş, Türk siyasi hayatına 1970’lerde Necmettin Erbakan öncülüğünde kurulan Milli Nizam Partisi ile girmiş bir kavramdır. Milli Görüş kavramı hem etnik aidiyete vurgu yapmakta, hem de İşlami bir üst yapı kurmaktadır. Erbakan bu kavramla, hem milli hem de manevi duyguları harekete geçirecek yeni bir terkip elde etmeye çalışmıştır.⁴⁴²

Milli Görüş siyasi hareketinin 1970 yılında kurulan ilk partisi olan Milli Nizam Partisi, 12 Mart 1971 askeri muhtırası ile girilen ara rejim döneminde Anayasa Mahkemesi’nce, laikliğe aykırı eylemlerinden dolayı, 20 Mayıs 1971’de kapatılmıştır. MNP’nin hiçbir seçime katılma şansı olmamıştır. Fakat Türkiye’de gelecekte önemli bir yer edinecek olan bir düşüncenin tohumlarını atmıştır. MNP’nin kapatılmasından 17 ay sonra 11 Ekim 1972 tarihinde MNP’ni ikame ve idame ettirmek üzere Milli Selamet Partisi (MSP) kurulmuş ve MNP’nin doğal mirasçısı olmuştur. MSP, MNP’nden farklı olarak o dönem popüler olan sol söylemleri İşlami üslup ile yorumlamış, böylece daha geniş kitlelere açılma imkanı bulmuş; hatta girdiği ilk seçim sonucunda CHP ile koalisyon hükümeti kurarak iktidara gelmiştir. 1970’li yıllar boyunca gerek CHP ile oluşturduğu koalisyon sırasındaki icraatları, gerek Milliyetçi Cephe hükümetleri içinde yer alması, gerekse de Demirel’in azınlık hükümetine dışarıdan destek vermesiyle siyasi hayatta önemli bir rol oynayan MSP, 12 Eylül askeri rejimi tarafından diğer tüm siyasi partilerle birlikte kapatılmıştır.⁴⁴³

12 Eylül askeri rejiminin siyasi faaliyetleri serbest bırakmasının ardından birbiri ardına kurulan partilerden biri de, Milli Görüş siyasi hareketinin en popüler ve güçlü partisi denebilecek Refah Partisi olmuştur. 1987 yılında siyasi yasaklar hakkındaki referandumunun, yasağın kaldırılması yönünde sonuçlanması üzerine Milli Görüş hareketinin doğal lideri Erbakan, RP genel başkanlığına seğilmiştir. Erbakan

⁴⁴² Necdet Subaşı, “İşlamiçilik Neydi Ne Oldu?”, <http://www.stargazete.com/yazdir/118403> , Erişim Tarihi: 20.08.2008

⁴⁴³ Özdemir, **a.g.m.** , s: 264 – 266 ; Ahmad, **a.g.e.**, s: 303 - 310 ; Mert, **a.g.e.**, s: 49 – 50 ; Yalçın, **a.g.e.**, s: 78

liderliğindeki ilk genel seçimde (1987) yüzde 10'luk ülke barajını aşamayan RP, 1991 genel seçiminde ise IDP ve MÇP ile seçim ittifakı yapmış ve toplam yüzde 16,9 oy oranı elde ederek 62 milletvekili ile TBMM'ne girmiştir. RP'nin milletvekili sayısı, IDP ve MÇP'li milletvekillerinin partiden ayrılması sonrasında 38'e düşmüştür. Giderek yükselen bir grafik izleyen RP'nin ilk büyük başarısı, 1994 yerel seçimlerinde İstanbul ve Ankara Büyükşehir Belediye Başkanlıklarını elde etmesi olmuştur. Bunun peşisıra 1995 genel seçiminde yüzde 21,4 oy oranı elde eden RP seçimlerden birinci parti çıkarak siyasi hayatının en önemli başarısına imza atmıştır. Ancak, İslamcı söylemi sebebiyle hiçbir parti RP ile koalisyon kurmaya yanaşmamış, daha sonra DYP ile kurmuş olduğu koalisyon hükümeti de post-modern darbe adı verilen 28 Şubat sürecinde iktidardan düşürülmüştür. 1997 yılında Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığınca, "laikliğe aykırı eylemlerin odağı haline geldiği" iddiasıyla hakkında açılan kapatma davası sonucunda RP, Anayasa Mahkemesi tarafından 16 Ocak 1998 tarihinde kapatılmış ve başta parti lideri Erbakan olmak üzere partinin önde gelen isimlerinin milletvekillikleri düşürülmüş ve bu kişilere beş yıl süreyle siyasi yasak getirilmiştir. Milli Görüş siyasi hareketinin devamlılığını sağlamak üzere, RP'ne kapatma davası açıldıktan sonra Fazilet Partisi adıyla yeni bir parti kurulmuş; RP'nin kapatılmasının ardından bağımsız kalan milletvekilleri FP'ne katılmıştır.⁴⁴⁴

Kurulduktan sonra gerçekleştirilen ilk genel seçimde (18 Nisan 1999) yüzde 15,4 oy oranı elde eden FP, böylece selefi RP'nin bir önceki seçimde aldığı oy oranının yaklaşık yüzde 5 kadar altında bir oy oranında kalmış, 111 milletvekili ile TBMM'ndeki en büyük üçüncü parti olmuştur. Ancak hala artçı etkileri devam eden 28 Şubat sürecinin etkilediği siyasal ve psikolojik ortamda hiçbir parti FP ile bir koalisyon kurmayı düşünmemiştir. FP, RP'ne nazaran daha ılımlı ve gerginlikten uzak bir üslup benimsemesine karşın, TBMM'nin açılışında FP milletvekili Merve Kavakçı'nın oturuma türbanıyla gelmesi gerginlik yaratmış ve özellikle DSP lideri Ecevit'in tepkisini çekmiştir. Bu olay FP için sonun başlangıcı olmuş ve 7 Mayıs 1999 tarihinde Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Vural Savaş tarafından, hemen hemen RP'nin kapatma davasında öne sürülen gerekçelerin aynısı kullanılarak, FP hakkında kapatma davası

⁴⁴⁴ Mert, **a.g.e.**, s: 75 – 79 ; “Refah Partisi Davası” , http://www.belgenet.com/dava/rpdava_karar.html , Erişim Tarihi: 28.05.2007 ; Nuri Gürgür , “Fazilet Partisi'nin öncesi ve sonrası üzerine” , Türk Yurdu Dergisi, Temmuz 2001, http://www.turkyurdu.com.tr/Bas_yazi/gorusler0216.html , Erişim Tarihi: 28.05.2007 ; “Siyasi Partiler” , <http://www.tbmm.gov.tr/partiler/partiler.htm> , Erişim Tarihi: 28.05.2007 ; Yılmaz , **a.g.e.** , s: 148 – 149 , 177

açılmıştır. FP, 22 Haziran 2001 tarihinde Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmış, bazı FP'lilerin milletvekillikleri düşürülmüş ve siyasi yasak getirilmiştir.⁴⁴⁵

FP'nin kapatılmasının ardından TBMM'nde yer alan 100'ün üzerinde milletvekili partisiz kalmış ve yeni parti arayışına girmiştir. Bu süreçte başlıca iki eğilim ortaya çıkmış; Milli Görüş siyasi hareketi içerisinde, FP'nin genel başkanlığı için yapılan kongrede oluşan 'gelenekçi' ve 'yenilikçi' ayrışması belirginleşmiştir. Milli Görüş siyasi hareketinin gelenekçi kanadı tarafından, 20 Temmuz 2001 tarihinde Saadet Partisi (SP) adıyla yeni bir siyasi parti kurulmuştur. SP'nin bilinen Milli Görüş çizgisinde ilerlemeye devam edeceği ilk günden belli olmuştur. Nitekim, SP'nin genel başkanlığına da, kapatılan FP'nin genel başkanı olan Recai Kutan seçilmiştir. SP'nin kurulmasının ardından Milli Görüş siyasi hareketinin yenilikçi kanadı tarafından 14 Ağustos 2001 tarihinde Adalet ve Kalkınma Partisi (Ak Parti) kurulmuş; genel başkanlığa ise hareketin lideri olan Recep Tayyip Erdoğan seçilmiştir. Ak Parti, kimliğini muhafazakar demokrat olarak ilan etmiş ve içinden çıktığı geleneksel Milli Görüş politikalarını terk ettiğini açıklamıştır. Ak Parti'nin temel ilkelerinin toplumsal merkezi siyasetin merkezine taşımak olduğu; temel hak ve özgürlükleri mümkün olan en geniş sınırlar içinde temel kabul ettiği; demokrasiyi bir siyaset tarzı, yönetim ve denetim biçimi olarak gördüğü; toplumsal mutabakata dayalı demokratik bir anayasanın oluşturulmasını hedeflediği; piyasa ekonomisinden yana olduğu belirtilmiştir. Ak Parti ayrıca Özal ile çalışmış siyasetçileri de bünyesine alarak, sadece söylemleri ile değil eylemleri ve kadrosuyla da merkez sağ politik çizgide siyaset yapmak isteğini ortaya koymuştur.⁴⁴⁶

Ak Parti, kuruluşunu takip eden ilk genel seçimde (2002) tek başına iktidara gelmiş, Erdoğan'ın siyasi yasaklı olmasından dolayı partinin ikinci güçlü ismi olan Abdullah Gül tarafından kurulan hükümet döneminde başlayan hızlı reformlar, atak dış politika hamleleri, siyasi ortamın istikrarlaşması; siyasi yasağının kalkması ve

⁴⁴⁵ "Fazilet Partisi Davası", <http://www.belgenet.com/arsiv/fazilet.html> , Erişim Tarihi: 29.05.2007 ;

Mert, **a.g.e.**, s: 79 – 80

⁴⁴⁶ Laçiner, **a.g.k.**, Erişim Tarihi: 14.08.2008 ; "FP'nin yarısı Saadet", <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=8613> , Erişim Tarihi: 29.05.2007 ; "Siyasi Partiler", "Adalet ve Kalkınma Partisi kuruldu", <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=10009> , Erişim Tarihi: 30.05.2007 ; Bingöl, Akgün, **a.g.e.** , s: 5 , 30 ; <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=10213> , Erişim Tarihi: 30.05.2007

milletvekili seçilmesinden sonra Erdoğan'ın Başbakanlığında kurulan hükümet döneminde de devam etmiştir. Ancak, özellikle 2005 yılından itibaren ülke siyasi suikastler, yeniden başlayan terör olayları, provokasyonlar sebebiyle istikrarsızlaşmaya başlamış, gerginlik, 2007 yılındaki Cumhurbaşkanlığı seçim sürecinde zirveye tırmanmış, hatta bu süreçte Türk Silahlı Kuvvetleri kendi internet sitesinden bir “e-muhtıra” yayınlamış, düzenlenen Cumhuriyet Mitingleri ile kitleler yurt çapında sokaklara dökülmüş, Anayasa Mahkemesi, Cumhurbaşkanlığı seçiminde TBMM’nde 367’den az milletvekili olduğu gerekçesiyle seçim turlarını durdurmuş, mecburi bir erken seçime gidilmiştir. 22 Temmuz 2007 tarihinde gerçekleştirilen erken genel seçimde yüzde 46,7 oy oranıyla yıllardır hiçbir partinin alamadığı bir oy oranına erişen Ak Parti, Gül’ü yine Cumhurbaşkanlığına aday göstermiş ve bu kez MHP’nin TBMM’ne girmesiyle seçim tamamlanabilmiş, Gül Türkiye’nin 11. Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. Ancak bundan sonra gerginlik daha da tırmanmış ve 2008 yılı başında Ak Parti ve MHP’nin birlikte gerçekleştirdikleri üniversitelerde türbana serbestlik getiren Anayasa değişiklikleri sonrasında Ak Parti hakkında kapatma davası açılmıştır(14 Mart 2008). Dava, konunun hassasiyetine binaen hızlı bir şekilde görülmüş ve neticede Ak Parti kapatılmamış, ancak Anayasa Mahkemesi’nin 11 üyesinin 10’unun oyuyla hazine yardımından mahrum bırakılmasına karar verilmiş, bunun Ak Parti’ye yönelik önemli bir ihtar olduğu, kararın açıklanması sırasında kuvvetle vurgulanmıştır. Ak Parti’nin kapatılmaması, partinin Milli Görüş siyasi çizgisinden farklı bir parti olduğunu da bir şekilde ispatlamıştır.⁴⁴⁷

5.3.2. Kürt Kimliği Eksenindeki Partiler

Kürt Kimliği ekseninde kurulan ve burada ele alacağımız partiler HEP-ÖZDEP-DEP-HADEP-DEHAP-DTP’dir. Bu partilerden ilk dördü kapatılmış, beşincisi olan DEHAP, DTP’ne katılmış ve sonuncusu olan DTP hakkında açılan kapatma davası da halen Anayasa Mahkemesi’nde görüşülmektedir. Bu altı partiden sadece ilki ve sonuncusu, yani HEP (SHP ile ittifak yaparak) ile DTP (bağımsız adaylarla seçime girerek), TBMM’ne temsilcilerini gönderebilmiştir. Bu altı parti, kapandıkça diğerinin açılması şeklinde değil, daha kapanmadan “yedekleri” oluşturulmak suretiyle siyasi

⁴⁴⁷ Mert, a.g.e., s: 87 - 91

hayata katılmışlardır. Nitekim, HEP ile ÖZDEP, HADEP ile DEHAP, DEHAP ile DTP aynı dönemde birlikte faaliyet göstermiştir.

Kürt etnik kimliği ekseninde olan ve bölücü terör örgütü PKK ile bağlantı içerisinde olduğu iddia edilen Halkın Emek Partisi (HEP), 7 Haziran 1990 tarihinde, daha önce SHP'den ayrılmış olan milletvekilleri tarafından kurulmuş ve takip eden ilk genel seçimde SHP ile ittifak yaparak TBMM'nde 19 milletvekilliği elde etmiştir. TBMM açılışında Diyarbakır milletvekili Leyla Zana'nın Kürtçe ant içmeye kalkışması üzerine gerginlik oluşmaya başlamıştır. Nitekim kısa süre sonra HEP hakkında kapatma davası açılmış, bunun üzerine “yedek parti” olarak 19 Ekim 1992 tarihinde Özgürlük ve Demokrasi Partisi (ÖZDEP), ayrıca 7 Mayıs 1993 tarihinde de Demokrasi Partisi (DEP) kurulmuştur. ÖZDEP hakkında kapatma davası açılması sonrasında parti 30 Nisan 1993 tarihinde kendisini feshettiğini açıklamıştır, ama buna rağmen Anayasa Mahkemesi 14 Temmuz 1993 tarihinde hem HEP'in hem de ÖZDEP'in kapatılmasına karar vermiştir. HEP'in kapatılması üzerine HEP milletvekilleri DEP'ne katılmıştır. DEP'nin de tıpkı selefi HEP gibi PKK terör örgütünü destekleyen söylemlere devam etmesi üzerine öncelikle, 2 Mart 1994 tarihinde TBMM tarafından bazı DEP milletvekillerinin dokunulmazlıkları kaldırılmış ve yargı yolu açılmıştır. O zamanlar faaliyette olan Devlet Güvenlik Mahkemesi'nde (DGM) yargılanan bazı DEP milletvekilleri hapis cezalarına çarptırılmışlar, yurtdışına kaçan bazı DEP milletvekilleri ise sürgünde Kürt parlamentosu oluşturmaya çalışmışlardır. Bu esnada DEP hakkında açılan kapatma davası 16 Haziran 1994'de sonuçlanmış ve DEP de kapatılmıştır.⁴⁴⁸

DEP kapatılmadan önce siyasi süreklilik sağlamak üzere, 11 Mayıs 1994 tarihinde Halkın Demokrasi Partisi (HADEP) kurulmuştur. HADEP de selefleri gibi, PKK ile olan ilişkisini “reddetme” üzerine kuramamıştır. Katıldığı iki genel seçimde (1995, 1999) de yüzde 10'luk ülke barajına takılan HADEP, PKK ile olan ilişkisini hiçbir zaman yalanlamamış ve seleflerine yönelik iddiaların hemen hemen tamamını kapsayan sebeplerle hakkında açılan kapatma davası sonucunda, 13 Mart 2003 tarihinde kapatılmıştır. Ancak, HADEP hakkında kapatma davası dahi açılmadan bu partinin “yedeği” olarak, 7 Ağustos 1998 tarihinde Demokratik Halk Partisi (DEHAP) kurulmuş

⁴⁴⁸ Mert, **a.g.e.**, s: 66 – 71 ; Haşim Söylemez, “Kürt Siyaseti PKK'yı Aşamıyor”, **Aksiyon Dergisi**, Sayı: 575, 12.12.2005, <http://www.aksiyon.com.tr/detay.php?id=23001>, Erişim Tarihi: 28.08.2008 ; Akar, **a.g.e.**, s: 41 – 42

ve HADEP kapandıktan sonra aynı kadrolar DEHAP’nde siyaset yapmaya devam etmiştir. 2002 genel seçimine Emeğin Partisi (EMEP), Sosyalist Demokrasi Partisi (SDP) ve HADEP, DEHAP çatısı altında girmişler, ancak yüzde 6,2’lik oy oranı elde ederek ülke barajına takılmışlardır. DEHAP, 2004 yerel seçimlerinde “Demokratik Güçbirliği” adı verilen ve SHP çatısı altında gerçekleşen seçim ittifakına * katılmıştır.⁴⁴⁹

2003 yılındaki kongresinde, İstiklal Marşı’nın okunmaması, PKK’ya destek sloganlarının atılması üzerine DEHAP hakkında da kapatma davası açılmıştır. Ancak dava sürerken, eski DEP milletvekillerinin öncülüğünü yaptığı Demokratik Toplum Hareketi, 9 Kasım 2005 tarihinde Demokratik Toplum Partisi’ne (DTP) dönüşmüş ve 19 Kasım 2005 tarihinde toplanan DEHAP Olağanüstü Büyük Kongresi’nde de DTP’ne katılma kararı verilmiştir. Amaçlarını Kürt siyasetini genişletmek ve Türkiye sathına yaymak şeklinde özetleyen DTP’liler geçmişte kurulan partilerden farklı olduklarını iddia etmişler, ancak parti kadrosunda yer alan isimlerin dile getirdiği siyasi söylemlerin, etnik temelli siyaset yapan önceki partilerden farklı olmaması, amaçlarını ne derece samimi olduğunun sorgulanmasına yol açmıştır. 22 Temmuz 2007 genel seçimine bağımsız adaylar ile katılan DTP, TBMM’nde 21 milletvekilliği elde ederek grup kurma imkanına sahip olmuştur. Aynı seçimde MHP’nin de üçüncü parti olarak TBMM’ne girmesi, iki parti arasında bir gerginliğin yaşanabileceği şeklinde yorumlanmışsa da, ilk gün MHP lider Bahçeli ile DTP grup başkanı Ahmet Türk’ün tokalaşması gerginlik beklentilerini bir süre dondurmıştır. DTP, öncülleri gibi, PKK ile arasına kesin bir sınır çizmekten kaçınmış ve ulusal çapta politika üretmek yerine Kürt kimliği odaklı söylemlerinde ısrar etmiştir. Neticede, 16 Kasım 2007 tarihinde DTP hakkında kapatma davası açılmıştır ve dava halen Anayasa Mahkemesi’nde görüşülmektedir.⁴⁵⁰

* SHP şemsiyesi altında, Tuncer Bakırhan liderliğindeki DEHAP (Demokratik Halk Partisi), Hayri Kozanoğlu liderliğindeki ÖDP (Özgürlük ve Dayanışma Partisi), Akın Birdal liderliğinde SDP (Sosyalist Demokrasi Partisi), Ahmet Turan Demir liderliğindeki ÖTP (Özgür Toplum Partisi) ortak bir programla güç birliği yaparak 28 Mart yerel seçimlerine girmişlerdir.

⁴⁴⁹ Mert, **a.g.e.**, s: 78 – 83 ; Fikret Bila, **Satranç Tahtasındaki Yeni Hamleler- Hangi PKK**, Ümit Yayınları, Ankara, 2004, s: 64, 175 – 176 ; Söylemez, **a.g.m.**, <http://www.aksyon.com.tr/detay.php?id=23001>, Erişim Tarihi: 28.08.2008

⁴⁵⁰ Mert, **a.g.e.**, s: 83 – 87

SONUÇ

İkinci Meşrutiyet döneminde (1908 – 1918) parti değiştiren milletvekillerinin (ya da başka bir deyişle, fırka değiştiren mebusların) yol açtığı siyasi sonuçlar şöyle sıralanabilir:

1.) İTC’nden ayrılan 50 kadar mebusun OAF’na katılması:

31 Mart Vakasından sonra siyasi gücü kendisinde toplayan İTC’ne karşı muhalif OAF, hem meşruti rejimin işlerliğini sağlamak ve hem de İTC’nin azınlıklara yönelik olumsuz tutum ve davranışları karşısında azınlıkların desteğini elde ederek Osmanlı İmparatorluğu’ndan ayrılmalarının önüne geçmek amacını taşıyan bir politika izlemiştir. İTC’nden ayrılan 50 kadar mebusun katılımı sonucunda OAF, Meclis-i Mebusan’daki etkinliğini arttırmış; 1909 Anayasa değişiklikleriyle parlamentonun yetkilerinin arttırılması sebebiyle de muhalefet İTC iktidarı karşısında güçlenmiş; İTC iktidarı da muhalefete karşı daha sert politikalar izlemeye başlamıştır.⁴⁵¹

2.) HİF’nın kurulması ve 100’den fazla mebusun HİF’na katılması:

HİF, İTC’nin unsurları tek kimlikte birleştirme ideolojisine ve gittikçe istibdata kaymaya başlayan politikalarına karşı bir araya gelmiş olan muhalif partiler koalisyonu olarak karşımıza çıkmaktadır. HİF, İTC’nin tek kimlik esasına dayanan birleştirme politikasının aksine, Osmanlı İmparatorluğu içerisinde din esasına göre ayrılmış olan çeşitli milletlerin eşitliğini savunmuştur. HİF’nın gittikçe güçlenmesi ve bu sebeple Meclis’in kendisinden bağımsız hareket etmeye başlaması nedeniyle İTC bir takım anayasa değişiklikleri gerçekleştirmiştir. 1911 yılında yapılan bu değişikliklerle, meclis ile kabine arasında bir uyuşmazlık çıkması durumunda padişaha meclisi feshetme veya hükümeti değiştirme yetkisi getirilmiştir.⁴⁵²

3.) Fethi Bey ve 30’dan fazla mebusun İTF’ndan kopuşu:

30 Ekim 1918’de Mondros Mütarekesi’nin imzalanması üzerine İTF mebusu Fethi (Okyar) Bey, liderliğinde Osmanlı Hürriyetperver Avam Fırkası kurulmuş, 30’dan fazla mebus İTF’ndan ayrılmıştır. Bunun ardından, Kasım ayında toplanan İTF kongresi ise yeni bir partiye dönüşme yolunda bir karar almış ve neticede,

⁴⁵¹ Çubuk, **a.g.e.** , s: 204

⁴⁵² Erdoğan, **a.g.e.** , s: 30 ; Arsel, **a.g.e.** , s: 39 ; Sarıbay, **a.g.e.**, s: 39

11 Kasım 1918'de Teceddüt (Yenilik) Fırkası kurulmuş, İTF'nin siyasi hayatı sona ermiştir. İTF'nin yeni bir partiye (Teceddüt) dönüşmesinin, Fethi (Okyar) Bey önderliğindeki grubun İTF'nden ayrılmasının yol açtığı bir sonuç olduğundan ziyade, iki olayın aynı zamana denk düştüğünü belirtmek daha doğru olacaktır.⁴⁵³

Tek Parti döneminde (1923 – 1945) parti değiştiren milletvekillerinin yol açtığı siyasi sonuçlar şöyle sıralanabilir:

1.) CHF'ndan ayrılan milletvekillerince TCF'nın kuruluşu:

Mustafa Kemal'in CHF, TBMM ve hükümet üzerinde artan siyasi otoritesinin ülkede bir tek adam rejiminin oluşmasına neden olacağından endişelenen muhalif grup, bu eğilime yönelen bir siyasal tepki olarak CHF'ndan kopmuş ve 17 Kasım 1924 tarihinde TCF'nı kurmuştur. Programı ve söylemleri itibarıyla Prens Sabahattin ekolünden İkinci Grup'a uzanan akıma dahil edilebilecek TCF'na tam 29 milletvekili katılmıştır. Böylece, Cumhuriyet tarihinde ilk kez milletvekilleri parti değiştirmiş olmaktadır. Bunun siyasi sonuçları; Milli Mücadelenin lider kadrosu içerisindeki siyasi görüş ayrılıklarının yol ayrılığına dönüşmesi; CHF'na yönelen muhalefetin örgütlenerek bir parti çatısı altında toplanması; yeni devletin şekillenme sürecinde üzerinde uzlaşılan tek bir siyasi fikrin olmadığına ortaya çıkması ve hükümet değişikliği ile sonuçlanan bir siyasi bunalımın* yaşanması olarak sıralanabilir. Kısa sürede yurt çapında geniş bir taraftar kitlesine sahip olan TCF, Şeyh Sait İsyanı sonrasında kapatılmıştır.⁴⁵⁴

2.) SCF'nın kuruluşu:

Toplumsal ve siyasi devrimler ve ekonomik sıkıntıların toplumda yarattığı hoşnutsuzluklara TBMM içerisinde çözüm bulunmasını ve bunun için de hükümeti denetleyecek, fakat rejim karşıtı olmayan, bir muhalefet partisinin kurulmasını; böylece

⁴⁵³ Sarıbay, **a.g.e.**, s: 38 ; Zürcher, **a.g.e.**, s: 201 ; Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler, Cilt 1...**, s: 45 – 46, Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler, Cilt 3...**, s: 29

* TCF'nın kuruluşundan üç gün sonra CHF Meclis Grubu'nda sıkıyönetim ilanı önerisi reddedilen İsmet Paşa hükümeti 21 Kasım'da istifa etmiş, böylece muhalefet partisinin doğuşu ile birlikte bir siyasal bunalım da ortaya çıkmıştır. İsmet Paşa'nın Başbakanlıktan istifasının ertesi günü, TBMM Başkanı Fethi Bey, yeni hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir. Fethi Bey, İsmet Paşa'nın otoriter yönetim eğiliminin karşıtı olarak siyasal bakımdan liberal bir kişi olarak tanındığı için bu görev değişikliği, muhalefet partisi açısından önemli bir siyasal başarı olarak değerlendirilmiştir

⁴⁵⁴ Koçak, **a.g.m.**, s: 139 – 145 ; Karabekir, **a.g.e.**, s: 319 – 320 ; Zürcher, **a.g.m.**, http://www.let.leidenuniv.nl/tcimo/tulp/Research/ejz17_tr.pdf, (Çev.: Özgür Gökmen), Erişim Tarihi: 26.03.2007

CHF içerisinde giderek güçlenen İsmet Paşa'nın da dengelenmesini isteyen Mustafa Kemal, bu amaçla Paris Büyükelçisi Fethi Bey'i görevlendirmiş ve 12 Ağustos 1930 tarihinde Fethi Bey'in liderliğinde SCF kurulmuştur. SCF'nin kurulmasından sonra bizzat Mustafa Kemal Paşa'nın talimatı üzerine CHF'nden SCF'na geçen milletvekilleri olduğu gibi, yeni partiye gönüllü olarak katılanlar da olmuştur. Bu şekilde, SCF'na CHF'nden tam 15 milletvekili katılmıştır. Böylece, Cumhuriyet tarihinde ikinci kez milletvekilleri parti değiştirmiş olmaktadır. Liberal ve demokratik talepleri seslendirmesiyle kısa sürede büyük ilgi toplamayı başaran SCF, TCF'nden boşalan alana kaymaya başlamıştır. Partinin, iktidar alternatifi olacak şekilde güçlenmeye başlaması ve aynı zamanda, rejim karşıtı/aleyhtarı odaklar için bir çekim merkezi haline gelmeye başlamasının endişelere neden olması üzerine Fethi Bey SCF'nı feshetmiştir.⁴⁵⁵

Çok Partili siyasi hayat döneminde (1945 – 1999) parti değiştiren milletvekilleri olayları arasında, yol açtığı siyasi sonuçlar bakımından, en önemlileri şunlar olarak sıralanabilir:

1.) **CHP'nden ayrılan milletvekillerince DP'nin kuruluşu:**

1945 yılında CHP içinde ortaya çıkan parti içi muhalefetin, İnönü'nün de açık ve örtülü teşvikinin yanı sıra ihraç ve istifalar yolu ile CHP'den kopması sonucunda, Celal Bayar önderliğinde 7 Ocak 1946 tarihinde DP kurulmuştur. CHP'nin içinden çıkan DP söylemlerini ve politikalarını, demokratikleşme ve liberalleşme ekseninde geliştirmiştir. DP'nin kuruluşunun ardından çok partili hayata geçiş süreci hızlanmış; İnönü'nün, 'Değişmez Genel Başkan' ve 'Milli Şef' unvanları kaldırılmış; görevini tamamladığı ve kendisine artık ihtiyaç olmadığı düşüncesiyle Müstakil Grup kapatılmıştır. Ayrıca, çok partili hayata uyum sağlamak için bazı önemli siyasal değişikliklerin bir an önce yapılması gerektiği açıkça belirtilmiş; bu bağlamda tek dereceli seçim sisteminin uygulanması ve siyasi parti kurmanın önündeki yasakların kaldırılması gündeme gelmiştir.⁴⁵⁶

⁴⁵⁵ Haytoğlu, **a.g.m.**, s: 29 - 30 ; Koçak, **a.g.m.**, s: 147 – 149 ; Halıcı, **a.g.m.**, Erişim Tarihi: 27.03.2007 ; Uyar, **a.g.m.**, Erişim Tarihi: 27.03.2007

⁴⁵⁶ Kabacalı, **a.g.e.**, s: 170 ; Koçak, **a.g.m.**, s: 176 – 182 ; Bozdağ, **a.g.e.**, s: 34 – 35 ; Ahmad, **a.g.e.**, s: 22 – 29

2.) DP'nden ayrılan milletvekillerince MP'nin kuruluşu:

1948 yılında, DP içerisinde, CHP'ne ve hükümete karşı sert bir muhalefet sergilenmesi gerektiğine inanan bir grup ortaya çıkmış ve bu grup, DP yöneticilerini CHP ve İnönü ile uzlaşmakla; partiyi 'muvazaa' bir muhalefet partisi konumuna getirmekle suçlamıştır. DP içerisindeki bu grup, parti yönetimini etkileme ve hatta ele geçirme yolunda gittikçe güçlenirken DP yönetimi bu gelişmeye karşı önlem olarak bazı milletvekillerini partiden ihraç etmiştir. Bunun üzerine bazı milletvekilleri de partiden istifa etmiştir. Bağımsız kalan eski DP'li 13 milletvekili tarafından TBMM'nde Müstakil Demokratlar Grubu; 20 Temmuz 1948 tarihinde de, Mareşal Fevzi Çakmak'ın liderliğinde MP kurulmuştur. Böylece DP bölünmüş ve iktidara karşı daha sert bir muhalefet taraftarı olan yeni bir muhalefet partisi ortaya çıkmıştır. MP'nin kuruluşunun yol açtığı siyasi sonuçlar; DP'nin iktidar alternatifi olmak amacıyla CHP'ne karşı izlediği yumuşak muhalefet politikasının uygulanmasını kolaylaştırmış olması ve böylece, DP'nin 'kavgacı bir muhalif parti' değil 'iktidar adayı bir siyasi parti' görünümüne sahip olmasını sağlaması olarak karşımıza çıkmaktadır. Gerçekten de TBMM'ndeki gücünü yarı yarıya kaybeden DP, buna rağmen (yahut bu sayede) daha bütünlüklü bir parti haline gelmiştir.⁴⁵⁷

3.) DP'den ayrılan milletvekillerince HP'nin kuruluşu:

DP içerisindeki ılımlı-liberal milletvekillerinin, 1955 yılının Ekim ayında, kısıtlayıcı basın yasası gereğince hakkında dava açılmış olan gazetecilerin, yazdıklarını ispat hakkına sahip olmalarını ve bunun mahkemelerde delil olarak kabul edilmesini talep etmesi ve DP lideri Menderes'in bu öneriye karşı çıkması üzerine, söz konusu grup partiden ayrılmış ve Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu liderliğinde 20 Aralık 1955 tarihinde HP kurulmuştur. DP'den ayrılan milletvekillerince kurulan HP, CHP'nin sahip olduğu milletvekili sayısını geçerek, bir anda anamuhalefet partisi haline gelmiştir. HP'nin kuruluşunun yol açtığı siyasi sonuçlar; DP'nin ekonomik ve siyasi olarak liberal politikalardan uzaklaşması; genel olarak ülkede muhalefetin liberal bir üslupla iktidarı eleştirmeye başlaması olarak sıralanabilir. Gerçekten de, HP'nin kurulmasıyla birlikte CHP de özgürlükçü-liberal bir muhalefet anlayışı geliştirmeye başlamıştır. CHP'nin liberal bir kulvara geçmesi; muhalefetin daha fazla özgürlüğe sahip olması ve siyasi

⁴⁵⁷ Sarıbay, **a.g.e.**, s: 56 ; Koçak, **a.g.m.**, s: 190 – 191 ; Ahmad, **a.g.e.**, s: 41

anlamda yaşayabilmesi için bir takım yeni düzenlemelerin yapılmasını talep etmesi, 1946-50 arası dönemdeki DP-CHP konumlanmasını tersine çevirmiştir. Çok partili hayatta muhalefetin yaşama ve iktidara alternatif olabilmesi için bir takım değişiklikler talep eden parti 1946-50 arasında DP iken, bu dönemde bu talepler CHP tarafından dile getirilmeye başlanmıştır. 1955 sonrasında muhalefet partileri birbirine yakınlaşmaya başlarken, iktidarın muhalefete karşı tavrı da sertleşmeye başlamıştır.⁴⁵⁸

4.) HP'nin kendisini feshederek CHP'ne katılması:

DP içerisindeki liberal kanadın partiden ayrılması sonucu kurulan HP'nin kendisini feshederek CHP'ne katılması ile birlikte, CHP'nin 1955 yılından itibaren yaşamakta olduğu dönüşüm hız kazanmış ve CHP kendisine özgürlükçü-liberal bir kimlik ve imaj yaratmıştır.⁴⁵⁹

5.) İki senatörün TİP'ne katılması:

1961 yılında kurulan TİP, Mehmet Ali Aybar'ın genel başkanlığa seçilmesinden sonra güçlenmeye ve popülerliğini arttırmaya başlamış, hatta 1963 yılında iki senatörü saflarına katmış, aydın çevrelerde de kendine yer ve destek edinmiştir. TİP'nin, CHP'nin doğal müttefikleri için bir çekim merkezi haline gelmeye başlaması ve CHP'nin söylemlerini –ilerici, halkçı- kullanmaya başlaması, CHP'nin kendisi için yeni bir kimlik edinmesine neden olmuştur. Bu sebeplerle, bizzat İnönü tarafından 29 Temmuz 1965 tarihinde CHP'nin “ortanın solunda” bir parti olduğu açıklanmıştır. İnönü, bunu yükselmekte olan sosyalizme karşı bir baraj olarak görmüş ve anti-komünist bir hamle olarak göstermiştir. Partinin yeni politik pozisyonu, parti içinde ciddi tartışma ve çatışmalara neden olmuş, hatta bu çatışmalar orta vadede partiden kopmalarla sonuçlanmıştır.⁴⁶⁰

6.) CHP'den kopuşların yaşanması ve GP'nin kuruluşu:

CHP'nin Ekim 1966 tarihinde gerçekleşen 18. Kurultayında parti içerisindeki ortanın solu akımının lideri Bülent Ecevit'in, İnönü'nün de desteğiyle CHP Genel Sekreterliği'ne seçilmesi sonrasında, Turhan Feyzioğlu'nun önderliğinde milletvekili ve senatörlerden oluşan 47 kişilik bir grup CHP'den ayrılarak 12 Mayıs

⁴⁵⁸ Çavdar, a.g.e., s: 67 ; Zürcher, a.g.e., s: 336 ; Akşin, a.g.m., s: 216 ; Bingöl, Akgün, a.g.m., s: 22 - 25

⁴⁵⁹ Sarıbay, a.g.e., s: 56 ; Zürcher, a.g.e., s: 337 ; Ahmad, a.g.e., s: 75, 123

⁴⁶⁰ Sarıbay, a.g.e., s: 58 ; Özdemir, a.g.m., s: 241 – 250 ; Ahmad, a.g.e., s: 197, 230 – 248 ; Kahraman, Yeni Bir Sosyal..., s: 75, 106 - 107

1967’de GP’ni kurmuştur. GP’ni kuran ekibin CHP’den ayrılması üzerine, CHP’nin kendisi için belirlediği yeni siyasi kimliğini hayata geçirmesi kolaylaşmıştır. CHP, bu olaydan sonra, Ecevit’in önderliğinde, ortanın solunda bir politik çizgi üzerinde daha kararlılıkla ilerlemeye başlamıştır.⁴⁶¹

7.) AP’nden kopuşların yaşanması ve DkP’nin kuruluşu:

AP içerisinde, hükümetin izlediği politikalara eleştirel yaklaşan ve Demirel’in kendisine bağlı bir hizip oluşturarak partiyi kişisel denetimine almaya çalıştığını iddia eden bir parti içi muhalefet ortaya çıkmış ve söz konusu grup 1970 bütçe görüşmelerinde TBMM’ndeki muhalefet ile birlikte harekete ederek ret oyu kullanmış ve böylece Demirel hükümetini düşürmüştür. Bu olaydan sonra 26 milletvekili partiden ihraç edilmiş; böylece AP’sinin TBMM’nde tek başına hükümet kurma imkanı ortadan kalkmıştır. Ancak, Demirel’in bağımsız ve başka partilere mensup bir kaç milletvekili transfer ederek yeni bir hükümet kurması ve bu hükümetin güvenoyu alması üzerine AP’nden ayrılan 41 milletvekili ve senatör tarafından Ferruh Bozbeyli önderliğinde 18 Aralık 1970 tarihinde DkP kurulmuştur. DkP’nin kuruluşunun yol açtığı siyasi sonuçlar; AP’nin seçmen kitlesi ve parti politikalarında kısmi bir değişikliğin yaşanması; merkez sağ siyasette, 27 Mayıs askeri darbesi ve DP’nin kapatılmasından bu yana süren parçalanmanın hızlanması; AP içerisinde Demirel’in liderliğini güçlendirmesi ve AP’nin DP boyutlarında bir kitle partisi haline gelememesi olarak sıralanabilir.⁴⁶²

8.) CHP’den kopuşların yaşanması ve CP’nin kuruluşu:

İnönü, Ecevit’in, kendisine rağmen parti içinde yükselmesine tepki olarak, 33 yılı aşkın bir süredir bulunduğu genel başkanlık görevinden istifa etmiş; yapılan kurultayda Ecevit CHP genel başkanlığına seçilmiştir. Bundan sonra, CHP’nin 1965 seçimlerinden önce başlattığı dönüşüm daha da hızlanmış ve partinin siyasi çizgisi ‘ortanın solu’ programıyla daha da uyumlu hale getirilmiş, hatta bir adım daha ileri gidilerek “demokratik solculuk” iddiası ortaya atılmıştır. Bu süreçte CHP içerisinde, bu yeni siyasi çizgi ve partinin yeni yönetim kadrosuna muhalif olan bir parti içi muhalefet ortaya çıkmış ve bu parti içi muhalefet CHP’den ayrılarak Kemal Satır liderliğinde, 4

⁴⁶¹ Erdoğan, **a.g.e.**, s: 110 - 111

⁴⁶² Zürcher, **a.g.e.**, s: 367 – 368 ; Erdoğan, **a.g.e.**, s: 109 – 110 ; Çavdar, **a.g.e.**, s: 173 ; Erten, **a.g.t.**, s: 85 – 86 ; Ahmad, **a.g.e.**, s: 242 – 243

Eylül 1972 tarihinde CP'yi kurmuştur. 3 Mart 1973 tarihinde de GP ile CP birleşerek Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP) adını almış; bu partinin TBMM'ndeki milletvekili sayısı 44'e kadar yükselmiştir. CHP'nin, Ecevit liderliğinde "ortanın solunda-demokratik sol" bir siyasi parti haline gelmesi sürecine direnç gösteren parti içindeki odakların partiden ayrılmasıyla, partinin yeni kimliği ve pozisyonu kararlılıkla uygulanmaya başlamıştır. Nitekim "demokratik sol" kavramı, 28 Haziran 1974 tarihinde parti tüzüğüne girmiştir.⁴⁶³

9.) 9 milletvekilinin DkP'den ayrılarak AP'ne katılması ve MC hükümetinin kuruluşu:

1974 Kıbrıs Barış Harekatı ve haşhaş ekim yasağının kaldırılması gibi hamlelerin kamuoyunda popülaritesini ve karizmasını arttırdığını gören ve bunu oya tahvil ederek tek başına iktidara gelmek isteyen Ecevit, CHP-MSP koalisyonunu bozmuştur. Ancak, hiçbir partinin erken seçime gitmek istememesi üzerine Ecevit'in planları gerçekleşmemiş, dahası partilerin yeni bir hükümet kurma konusunda birbiriyle anlaşamaması sebebiyle uzun süren bir hükümet krizi yaşanmıştır. Yeni bir koalisyon için neredeyse tek seçenek olarak kalan AP-MSP-MHP-CGP birlikteliğinin de hükümet kuracak çoğunluğa sahip olmadığı bir ortamda DkP'den 9 milletvekili ayrılmıştır. Böylece Demirel başkanlığında AP-MSP-MHP-CGP'den oluşan ve bağımsızların desteklediği Milliyetçi Cephe hükümeti kurulmuştur. MC hükümeti döneminde, parti ideolojileri birbiriyle uyuşmayan ve parti politikaları birbiriyle uzlaşmayan; ama ortak bir amaç doğrultusunda bir araya gelmiş partilerin oluşturdukları bir koalisyon hükümetinin bütün sorunları yaşanmıştır. Ayrıca hükümet, hiçbir parti disiplinine tabi olmayan ve sırf kişisel menfaat adına bir partiden diğerine geçen bağımsız milletvekillerinin oylarına bağımlı olmuştur. Sonraki siyasal süreçte, ülke güvenliği ve toplumsal barış ortamı tehlikeye girmiş; Türkiye'de, 1976'dan itibaren iç savaş ortamı gözlenmiştir.⁴⁶⁴

⁴⁶³ Çalmuk, **a.g.e.**, s: 275 ; Ayan, **a.g.k.** , s: 87 ; Ecevit, **a.g.e.**, s: 63 – 69 ; Erten , **a.g.t.** , s: 87 ; Kahraman, **a.g.e.**, s: 76 – 77 , 109

⁴⁶⁴ Özdemir, **a.g.m.** , s: 273 - 274 ; Polat, **a.g.t.** , s: 37 – 39 ; Erten , **a.g.t.** , s: 88 – 89 ; Ahmad, **a.g.e.**, s: 332 – 336

10.) 12 milletvekilinin AP’nden ayrılması ve “Güneş Motel” hükümetinin kuruluşu:

1977 genel seçiminden CHP’nin birinci parti olarak çıkması, ancak tek başına hükümet kuracak çoğunluğu elde edememesi üzerine bir hükümet krizi yaşanmış; nihayet Demirel başbakanlığında ikinci Milliyetçi Cephe hükümeti kurulmuştur. Kısa süre sonra, koalisyonu oluşturan partiler içinde bir takım anlaşmazlıklar başgöstermiş ve bazı milletvekilleri partilerinden ayrılmış; partilerinden ayrılmayı düşünen 12 AP milletvekili, CHP lideri Ecevit ile görüşmüştür. Bunun ardından hükümet bir gensoruyla düşürülmüş (Cumhuriyet tarihinin, gensoruyla düşürülen ilk hükümeti) ve Ecevit başbakanlığında, söz konusu milletvekillerinden 10’unun bakan olarak görevlendirildiği yeni bir hükümet kurulmuştur. Tarihe “Güneş Motel Hükümeti” olarak geçen bu kabine, Türkiye’de milletvekillerinin parti değiştirmeleri bağlamında çok çarpıcı bir olay karşımıza çıkmaktadır. Zira, partilerinden “yeni hükümette bakan olabilmek adına” ayrılan milletvekilleri, hükümetin düşürülmesinde ve yeni hükümetin kurulmasında kilit bir rol oynamıştır.⁴⁶⁵

11.) Solda birlik adına HP milletvekillerinin SHP’ye katılması:

1983 genel seçimine katılan ve dolayısıyla TBMM’nde temsil edilen tek sol parti olan HP’nin gittikçe güç kaybetmesi, TBMM dışındaki sol parti olan SODEP’nin gittikçe güçlenmesi üzerine, bu parçalanmışlığı ortadan kaldırmak için iki partinin birleşmesi gündeme gelmiştir. Ancak birleşmenin önünde iki engel bulunmaktaydı. Birincisi, Anayasanın, milletvekillerinin parti değiştirmelerine ilişkin zorlaştırmacı hükümleri idi, ki bu, HP milletvekillerinin direkt olarak SODEP’ye katılmasını engelliyordu. İkincisi ise, söz konusu Anayasal engeli aşmak adına SODEP’nin HP’ye katılmasının, SODEP tarafından kabul edilmemesi idi, ki bu da, SODEP’nin kamuoyunda yükselen popülaritesini kaybetmemek için istenmiyordu. Bu şartlar altında başka formüller aranmıştır. Böylece, önce HP ile SODEP arasında birleşme protokolü imzalanmış; sonra HP, adını SHP olarak değiştirmiş; nihayet SODEP kendisini feshederek SHP’ye katılmıştır. Bu olayda HP milletvekillerinin, SODEP modelinde şekillenen SHP’ye “katılmış” oldukları söylenebilir. Bunun yol açtığı siyasi sonuçlar ise, kamuoyunda daha çok destek bulmaya başlayan bir sol partinin TBMM’nde temsil

⁴⁶⁵ Özdemir, **a.g.m.** , s: 275 – 279 ; Uyar, **a.g.e.** , s: 12 – 13 ; Altuğ, **a.g.e.** , s: 336 – 344 ; Erten , **a.g.t.**, s: 92 - 93

edilmesi ve Ecevit'in yeni bir parti kurma çalışmalarını hızlandırması olarak sıralanabilir.⁴⁶⁶

12.) HP'den kopmuş olan milletvekillerinin DSP'ye katılması:

SHP'nin oluşumunun ardından, uzun yıllardır kuruluş hazırlıkları yapılan DSP kurulmuştur. DSP'nin kuruluş çalışmaları, 12 Eylül'e kadar geri götürülebilir, çünkü, 12 Eylül askeri darbesine tepki olarak CHP genel başkanlığından istifa eden Ecevit, bu tarihten sonra CHP'ndeki çalışma arkadaşlarından kopmuş ve kendi çabası ile yeni bir oluşumu şekillendirmeye çalışmıştır. 12 Eylül askeri rejiminin siyasi faaliyetlere izin vermesi ile birlikte eski CHP kadrolarının önce HP'yi, ardından SODEP'yi kurmalarını da olumsuz karşılayan Ecevit, askeri rejim vesayeti altında icazetli sol parti kurulmasına prensip olarak karşı olduğunu deklare etmiş ve seçimden sonra kendi partisinin kuracağını açıklamıştır. Neticede, 14 Kasım 1985 tarihinde Rahşan Ecevit liderliğinde DSP kurulmuştur. SHP ile DSP arasındaki mücadele sürerken, HP'nin SODEP ile birleşerek SHP'ye dönüşmesinden huzursuzluk duyarak HP'den kopmuş olan 25 milletvekili, (önce, parti değiştirme önündeki Anayasal engeli aşmak için Halk Partisi adında bir hülle partisi kurup daha sonra parti olarak DSP'ye katılarak) DSP'ye katılmıştır. Böylece 25 milletvekiline sahip olarak TBMM'nde grup kuracak sayıyı elde eden DSP, Hazine yardımına da hak kazanmıştır. Bu durum DSP'nin hayatta kalmasını ve büyümesini kolaylaştırmak suretiyle soldaki bölünmeyi derinleştirmiş ve 1980 öncesinin sadece sağ partiler ile rekabet eden solunun yerini, önce birbirleriyle rekabet eden sol partiler almıştır. Milletvekili transferleri DSP için fayda sağladığı kadar parti içinde çeşitli huzursuzlukların başgöstermesine de neden olmuştur. Zira Ecevit'in en başından bu yana HP'ye karşı olumsuz söylemlerde bulunmasına rağmen, HP kökenli milletvekillerini DSP'ye kabul etmesini, partinin kuruluş ilkelerinden ayrılmak olarak gören bir parti içi muhalefet ortaya çıkmıştır. Celal Kürkoğlu liderliğindeki muhalif grup o kadar güçlenmiştir ki, parti liderliğini ele geçirmeye iki kez çok yaklaşmış, ancak siyasi yasakların kaldırılması ile Bülent Ecevit'in DSP'nin başına geçmesi sonucu partiden ayrılmak zorunda kalmıştır. Bu olay,

⁴⁶⁶ Tanör, **a.g.m.** , s: 68 ; Tuncay, **a.g.e.**, s: 245

DSP'nin parti içi muhalefete karşı hoşgörüsüz bir hüviyet kazanmasına neden olmuştur.⁴⁶⁷

13.) ANAP'nden ayrılan milletvekillerince DMP'nin kurulması:

ANAP genel başkanı ve başbakan iken 1989 yılında Cumhurbaşkanlığına seçilen Özal'ın, Cumhurbaşkanlığı döneminde, gerek hükümet gerekse de parti içinde aktif rol oynaması, parti içinde çeşitli huzursuzlukların başgöstermesine neden olmuştur. Bu sebeple parti içinde oluşan bazı muhalif gruplar liderlik mücadelesine girişirken, Bedrettin Dalan'ın liderliğindeki grup ise partiden ayrılarak DMP'ni kurmuştur. Siyasi hayatta pek varlık göstermeyen DMP, 14 Eylül 1991 tarihinde DYP'ne katılmıştır.⁴⁶⁸

14.) CHP'nin yeniden kurulması ve SHP'den ayrılan milletvekillerinin CHP'ne katılması:

DYP-SHP koalisyonu içerisinde, SHP'nin -DYP karşısında- pasif kaldığını ve partinin sağa kaydığını iddia eden parti içi muhalefet, Deniz Baykal'ın SHP genel başkanı Erdal İnönü'ye karşı giriştiği liderlik mücadelesini kaybetmesi üzerine CHP'ni "yeniden" kurmuş ve SHP'den ayrılan milletvekilleri CHP'ne katılmıştır. CHP'nin yeniden kurulmasıyla birlikte sol parti sayısı üçe çıkmış ve soldaki parçalanmanın önüne geçmek için birleşme çağrıları artmış, ancak her partinin birleşmenin kendi bünyesinde olması ısrarı bu çağrıları sonuçsuz bırakmıştır. Soldaki bu parçalanma TBMM'ne de yansımış, DSP'li yedi milletvekilinin dördü partilerinden ayrılarak, üçü CHP'ne, biri de SHP'ye katılmıştır.⁴⁶⁹

15.) SHP-CHP birleşmesi ve SHP milletvekillerinin CHP'ne katılması:

Soldaki parçalanmanın önüne geçmek adına yeniden gündeme gelen solda birlik görüşmeleri, kendisini diğer sol partilerden ayrı ve uzak tutan DSP haricinde, SHP ile CHP arasında gerçekleşmiştir. SHP'nin iktidar yıpranmasına uğraması ve yeniden kurulan CHP'nin henüz üzerinde taşıdığı dinamizm ve heyecanı ile tarihsel konumu gereği, birleşme CHP çatısı altında gerçekleşmiştir. Buna göre, SHP, CHP'ne katılmış, Deniz Baykal CHP liderliğinden ayrılmış ve CHP liderliğine Hikmet Çetin

⁴⁶⁷ Yağız, **a.g.e.**, s: 31, 46 – 48 ; Akar, **a.g.e.**, s: 28 – 38, 50, 69 – 88, 112 – 127

⁴⁶⁸ Tanör, **a.g.m.**, s: 87 - 89

⁴⁶⁹ Çalmuk, **a.g.e.**, s: 20 ; Kumaş, **a.g.e.**, s: 297 – 338 ; Akar, **a.g.e.**, s: 43 ; Pirim, **a.g.e.**, s: 58 – 59

seçilmiştir. Ancak kısa süre içinde Baykal CHP genel başkanlığını tekrar elde etmiştir. SHP'nin CHP'ne katılmasının getirdiği rüzgarı oya tahvil etmek isteyen Baykal'ın ısrarları üzerine gidilen erken seçim CHP için başarısızlıkla sonuçlanmış, bir önceki seçimde (1991) yüzde 20 oy alan SHP'ye karşılık CHP 1995 seçiminde yüzde 10'luk oy oranı ile kıl payı farkla barajı aşarak TBMM'ne girebilmiştir.⁴⁷⁰

16.) DYP'nden ayrılan milletvekillerince DTP'nin kurulması:

DTP, 7 Ocak 1997 tarihinde DYP'den ayrılan milletvekilleri tarafından Hüsamettin Cindoruk liderliğinde kurulmuştur. RP-DYP koalisyon hükümeti, DYP'den ayrılan milletvekillerinin DTP'ni kurması sonucunda TBMM'nde sahip olduğu çoğunluğu kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. DTP kurucu kadrosu, partilerinin DYP'li milletvekilleri ve sayıları gittikçe artan kararsız seçmen için bir çekim merkezi haline geleceğini iddia etmiştir. RP-DYP koalisyon hükümetinin sona ermesinde DTP'nin kurulmuş olmasının önemli bir payı bulunmaktadır. Erbakan ve Çiller, DTP'nin yol açtığı kaybı BBP'nden destek elde ederek telafi etmek istemiş; ancak tüm bunlara karşın Cumhurbaşkanı Demirel, Yılmaz'ı yeni hükümeti kurmakla görevlendirmiş ve DTP, Yılmaz başbakanlığındaki hükümetin kurulmasında CHP ile birlikte kilit bir noktada yer almıştır. DTP bizzat koalisyonun içinde yer alarak yeni hükümetin kurulmasında rol oynamış; CHP de hükümete dışarıdan destek vermiştir.⁴⁷¹

17.) RP'nin kapatılması ve FP'nin kurulması:

RP, Anayasa Mahkemesi tarafından 16 Ocak 1998 tarihinde, laik Cumhuriyet ilkesine aykırı eylemleri nedeniyle, kapatılmıştır. RP'nin kapatılma ihtimalinin ağırlık kazanması üzerine RP kapatılmadan hemen önce, 17 Aralık 1997 tarihinde, Erbakan'ın avukatı olan İsmail Alptekin'in genel başkanlığında Fazilet Partisi (FP) adıyla yeni bir parti kurulmuş; 1970'li yıllardan bu yana süregelen Milli Görüş siyasi hareketinin siyasi sürekliliği sağlanmaya çalışılmıştır. Nitekim, RP'nin Anayasa Mahkemesi tarafından temelli kapatılması üzerine RP milletvekilleri FP'ne katılmış;

⁴⁷⁰ Cem, **a.g.e.**, s: 84 – 85 ; Çalmuk, **a.g.e.**, s: 24 ; Pirim, **a.g.e.**, s: 60 - 64

⁴⁷¹ Çalmuk, **a.g.e.**, s: 27 ; Hasan Cemal, "Demokrat Türkiye Partisi Ne Yapar, Ne Yapamaz?", <http://arsiv.sabah.com.tr/1997/01/08/y01.html>, Erişim Tarihi: 24.05.2007 ; Akar, **a.g.e.**, s: 45 ; Pirim, **a.g.e.**, s: 65

böylece, Milli Görüş hareketinin MNP, MSP ve RP'nin ardından dördüncü siyasi partisi de kurulmuştur.⁴⁷²

18.) FP'nin kapatılması ve SP ile Ak Parti'nin kurulması:

FP'nin Anayasa Mahkemesi tarafından 22 Haziran 2001 tarihinde, laik Cumhuriyet ilkesine aykırı eylemlerinden ötürü kapatılmasının ardından TBMM'nde yer alan 100'ün üzerinde milletvekili partisiz kalmış ve yeni parti arayışına girmiştir. Bu süreçte başlıca iki eğilim ortaya çıkmış; Milli Görüş siyasi hareketi içerisinde, FP'nin genel başkanlığı için yapılan kongrede oluşan 'gelenekçi' ve 'yenilikçi' ayrışması belirginleşmiştir. Milli Görüş siyasi hareketinin gelenekçi kanadı tarafından, 20 Temmuz 2001 tarihinde Saadet Partisi (SP) adıyla yeni bir siyasi parti kurulmuştur. SP'nin bilinen Milli Görüş çizgisinde ilerlemeye devam edeceği ilk günden belli olmuştur. Nitekim, SP'nin genel başkanlığına da, kapatılan FP'nin genel başkanı olan Recai Kutan seçilmiştir. SP'nin kurucular kurulu listesinde 51 milletvekili yer almış; ancak daha sonra yenilikçi kanadın parti kurma çalışmalarının hızlanması üzerine bazı milletvekilleri SP'den istifa ederek Erdoğan liderliğindeki yenilikçi kanada dahil olmuştur. Milli Görüş siyasi hareketinin yenilikçi kanadı tarafından 14 Ağustos 2001 tarihinde Adalet ve Kalkınma Partisi (Ak Parti) kurulmuş; genel başkanlığa ise hareketin lideri olan Recep Tayyip Erdoğan seçilmiştir. Ak Parti, kimliğini muhafazakar demokrat olarak ilan etmiş ve içinden çıktığı geleneksel Milli Görüş politikalarını terk ettiğini açıklamıştır. Ak Parti'nin temel ilkelerinin toplumsal merkezi siyasetin merkezine taşımak olduğu; temel hak ve özgürlükleri mümkün olan en geniş sınırlar içinde temel kabul ettiği; demokrasiyi bir siyaset tarzı, yönetim ve denetim biçimi olarak gördüğü; toplumsal mutabakata dayalı demokratik bir anayasanın oluşturulmasını hedeflediği; piyasa ekonomisinden yana olduğu belirtilmiştir. Ak Parti ayrıca Özal ile çalışmış siyasetçileri de bünyesine alarak, sadece söylemleri ile değil eylemleri ve kadrosuyla da merkez sağ politik çizgide siyaset yapmak isteğini ortaya koymuştur. Kuruluşunun hemen ardından bağımsız milletvekilleri Ak Parti'ye katılmaya başlamış; kısa sürede Ak Parti'nin TBMM'ndeki milletvekili sayısı 51'e

⁴⁷² "Refah Partisi Davası", http://www.belgenet.com/dava/rpdava_karar.html , Erişim Tarihi: 28.05.2007 ; Gürgür , **a.g.k.**, Erişim Tarihi: 28.05.2007 ; "Siyasi Partiler", <http://www.tbmm.gov.tr/partiler/partiler.htm> , Erişim Tarihi: 28.05.2007 ; Yılmaz , **a.g.e.** , s: 148 – 149 , 177

yükselmiş; böylece Ak Parti, milletvekili sayısı itibarıyla SP'ni geçerek DSP, MHP, ANAP ve DYP'nin ardından TBMM'ndeki beşinci siyasi parti haline gelmiştir.⁴⁷³

19.) DSP'den ayrılan milletvekillerince TDP'nin kuruluşu:

28 Ocak 2002 tarihinde, 18 Nisan 1999 genel seçiminde DSP'den milletvekili olarak seçilen ve daha sonra DSP'den istifa eden Sema Pişkinsüt'ün liderliğinde TDP kurulmuş, yine Pişkinsüt gibi 18 Nisan 1999 genel seçiminde DSP'den milletvekili olarak seçilen ve daha sonra DSP'den istifa eden iki milletvekili de TDP'ye katılmıştır. Pişkinsüt'ün DSP'den ayrılmasının temelinde, 2001 yılında gerçekleştirilen DSP Kurultay'ında DSP Genel Başkanlığına adaylığını koyması, ancak Kurultay'da konuşma yapmasına izin verilmemesi, hatta yuhalanması ve oğlunun bazı partililerce tartaklanması yatmaktadır. Söz konusu Kurultay, DSP'de parti içi muhalefetin yaşama imkanının olmadığını göstermesi açısından çarpıcı bir örnek teşkil etmektedir. Bunun dışında, Pişkinsüt'ün DSP Genel Başkanlığına aday olmasının, siyaset dışı ve içi bazı odaklarca Ecevit sonrası DSP liderliğinin ele geçirilmesi amacını taşıyan operasyonların ilk adımı olduğu şeklinde bir takım komplo teorileri de dile getirilmiştir.⁴⁷⁴

DSP'den ayrılan milletvekilleri tarafından Yeni Türkiye Partisi'nin kurulmasının yol açtığı siyasi sonuçlar ve sonrasındaki gelişmeler ise şöyle sıralanabilir:

1.) Parti yönetiminde, parti politikalarının belirlenmesinde ve partinin kamuoyundaki imajı üzerinde ciddi bir rolü bulunan milletvekili grubunun DSP'den kopması sonucunda DSP büyük güç kaybetmiştir. Zira, parti içindeki genç, dinamik, yenilik arzulayan ve kamuoyunda heyecan uyandıran milletvekili grubunun partiden ayrılması nedeniyle DSP, iktidar yıpranmasının önüne geçip kendini yenileyebilecek dinamizmi kaybetmiştir. Ayrıca bu olay, DSP'nin bünyesinde var olan parti içi muhalefet karşı hoşgörüsüzlüğü ve alerjiyi daha da güçlendirmiş ve partinin Ecevit'in şahsından bağımsız bir kimlik kazanma çabalarının sonuçsuz kalmasına neden olmuştur.

⁴⁷³ Erdoğan, **a.g.e.**, s: 97 ; Bingöl, Akgün, **a.g.e.**, s: 5 , 30 ; Yılmaz, **a.g.e.**, s: 284

⁴⁷⁴ <http://www.milliyet.com/2002/01/22/siyaset/asiy.html> , Erişim Tarihi: 30.05.2007 ; Akar, **a.g.e.**, s: 194 - 215

2.) DSP'nin üç buçuk yıllık iktidar döneminde yaşadığı yıpranma, özellikle 2001 yılında gerçekleşen ekonomik krizin sorumluluğu büyük ölçüde Ecevit'e ve DSP'ye mal edilmiş; DSP'nin içinden çıkan YTP de bu sorumluluktan kendisini uzak tutmayı başaramamıştır. Dahası, YTP kurucularının DSP liderliğini elde etme mücadelesinde yaşanan siyasi krizin sorumlusu olarak, her şeye rağmen liderliği bırakmayan Ecevit'ten ziyade, YTP görülmüş ve bu YTP'nin kamuoyundaki imajını zedelemiştir.

3.) Ekonomik krizden çıkış sürecini başarıyla yöneten ve kamuoyunda hayli popüler bir imajı olan Derviş'in, DSP'nin bölünme sürecinde birlikte hareket ettiği Cem ve Özkan'ı, YTP'nin kuruluş sürecinde terk etmesi ve CHP'ne katılması üzerine YTP'nin kamuoyu desteği azalırken CHP'ne yönelik kamuoyu desteği artmaya başlamıştır. Yurtdışında da, Derviş'in de içerisinde bulunduğu YTP'nin kuruluşu ilgiyle izlenirken, Derviş'in CHP'ni tercih etmesi üzerine dikkatler CHP'ne yönelmiştir.

4.) CHP'nin soldaki en büyük parti haline gelmesinde, DSP ve YTP'nin yukarıda sıralanan nedenlerden ötürü ilgi ve destek kaybetmesinin yanı sıra, Milli Görüş siyasi geleneğinin içinden çıkan Ak Parti'nin yükselmesi ve güçlenmesi sonucunda, laiklik konusunda duyarlı sol seçmenin CHP'ne yönelmesi de etkili olmuştur. Laiklik konusunda duyarlı sol seçmenlerin, Ak Parti'yi dengeleyebilecek ve frenleyebilecek yegane güç olarak CHP'ne teveccüh etmesi ve iktidar-muhalefet ilişkilerinin bu temeller üzerine şekillenmesi, CHP'nin değişimden yana kimliğinin giderek statükocu bir çizgiye kaymasına neden olmuştur.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

- AHMAD, Feroz, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, Çev.: Ahmet Fethi, Hil Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul, 1996
- AKAR, Atilla, **Gizli Doktrinin Küresel Efendileri**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2003
- _____, **Öteki DSP: Ecevitlerin Gayri Resmi Öyküsü**, İstanbul, Metis (Güncel) Yayınları, 1. Baskı, 2002
- AKIN, Rıdvan, **TBMM Devleti (1920 – 1923) – Birinci Meclis Döneminde Devlet Erkleri ve İdare**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001
- ALPAY, Şahin, GÜRSEL, Seyfettin, **DSP-SHP: Nerede Birleşiyorlar, Nerede Ayrılıyorlar?** Afa Yayınları, İstanbul, 1986
- ALTUĞ, Kurtul, **Umudun Tükenişinde Son Perde**, Ankara, Ümit Yayıncılık, 2001
- ARMAĞAN, Mustafa, **Abdülhamid'in Kurtlarla Dansı**, 1. Baskı, İstanbul, Ufuk Kitap, 2006
- ARSEL, İlhan, **Türk Anayasa Hukuku**, Ankara, Mars Matbaası, 1965
- ATATÜRK, Mustafa Kemal, **Nutuk**, Sadeleştiren ve Yayına Hazırlayan: E. Semih Yalçın, Kütahya, Dumlupınar Üniversitesi'nin Armağanıdır, 2006
- AYDEMİR, Şevket Süreyya, **Tek Adam**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2003
- BİLA, Fikret, **Satranç Tahtasındaki Yeni Hamleler- Hangi PKK**, Ankara, Ümit yayınları, 2004
- _____, **Sivil Darbe Girişimi ve Ankara'da Irak Savaşları**, Ankara, Ümit Yayıncılık, 2004
- BOSUTER, Kudret, **Türk Siyasi Partiler Sisteminde Parti İçi Demokrasi**, Ulusal Basımevi, Ankara, 1969
- BOZDAĞ, İsmet, **Değişim Şafağı**, Emre Yayınları, 1993
- _____, **Sultan Abdülhamid'in Hatıra Defteri**, 12. Baskı, İstanbul, Pınar Yayınları, 2000
- CEM, İsmail, **Sol'daki Arayış**, İstanbul, Cem Yayınevi, 1994
- CEMAL, Hasan, **Özal Hikayesi**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1987
- ÇABUK, Vahid, **Osmanlı Siyasi Tarihinde Sultan II. Abdülhamit Han**, İstanbul, Emre Yayınları, 2003

- ÇALMUK, Fehmi, **Aydınların Gözüyle CHP ve “Anadolu Solu”**, Ankara, Kim Yayınları, 2002
- ÇAVDAR, Tevfik, **Türkiye’nin Demokrasi Tarihi (1950 - 1995)**, 2. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 2000
- ÇOKER, Fahri, **Türk Parlamento Tarihi : Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem (1919 – 1923)** , Cilt : 1, Yayın No: 4, Ankara, TBMM Vakfı Yayınları 1994
- DERVİŞ, Kemal, ASKER, Serhan, IŞIK, Yusuf, **Kemal Derviş Anlatıyor: Krizden Çıkış ve Çağdaş Sosyal Demokrasi**, İstanbul, Doğan Kitap, 2006
- DURSUN, Davut, **Siyaset Bilimi**, 2. Baskı, İstanbul, Beta Yayınları, 2004
- DUVERGER, Maurice, **Siyasi Partiler**, (Çev.: Ergun Özbudun), 4. Baskı, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1993
- ECEVİT, Bülent, **Kurultaylar ve Sonrası**, Ankara, İleri Yayınları, 1972
- ERDOĞAN, Mustafa, **Türkiye Özgürleşebilir mi?**, Ankara, Liberte Yayınları, 2002
- _____, **Türkiye’de Anayasalar ve Siyaset**, 4. Baskı, Ankara, Liberte Yayınları, 2003
- ERKAN, Hüsnü, **Bilgi Uygarlığı İçin Yeniden Yapılanma**, Ankara, İmge Kitabevi, 2000
- GÖREN, Zafer, **Anayasa Hukuku**, Ankara, Seçkin Yayınevi, 2006
- HEPER, Metin, **Türkiye’de Devlet Geleneği**, İkinci Baskı, Doğu Batı Yayınları, 2006
- KABACALI, Alpay, **Türk Basımında Demokrasi**, İkinci Baskı, Yayın No:1638, Ankara, T. C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1999
- KAHRAMAN, Hasan Bülent, **Sağ Türkiye ve Partileri**, Ankara, İmge Yayınevi, 1995
- _____, **Yeni Bir Sosyal Demokrasi İçin**, İmge Kitabevi, Ankara, 1993
- KAPANİ, Münci, **Politika Bilimine Giriş**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1999
- KAPLAN, Sefa, **Kemal Derviş – Bir Kurtarıcı Öyküsü**, Metis Yayınları, 2001
- KARABEKİR, Kazım, **Paşaların Kavgası – İnkılap Hareketlerimiz**, İstanbul, Emre Yayınları, 2000
- KARADAĞ, Raif, **Muhteşem İmparatorluğu Yıkanlar**, 3. Baskı, İstanbul, Emre Yayınları, 2004
- KIŞLALI, Ahmet Taner, **Siyaset Bilimi**, 11. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 2005
- KİNZER, Stephen, **Hilal ve Yıldız - İki Dünya Arasında Türkiye**, Çeviren: Funda Keskin, Yayına Hazırlayan: Sulhiye Gültekingil, 1. Baskı, İstanbul, İletişim Yayıncılık, 2002

- KUŞÇUOĞLU, Cengiz, **Hüsamettin Özkan – Bir İktidar Öyküsü**, Metis Yayınları, 2001
- KUMAŞ, Rahmi, **CHP'nin Soyağacı**, İstanbul, Çağdaş Yayınları, 1999
- LİPSON, Leslie, **Politika Biliminin Temel Sorunları**, Çev: Doç. Dr. Tuncer Karamustafaoğlu, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No: 332, Ankara, 1973
- MARDİN, Şerif, **Jön Türklerin Siyasi Fikirleri (1895 - 1908)**, 7. Baskı, İstanbul, İletişim Yayıncılık, 2000
- MÜTERCİMLER, Erol, **Komplo Teorileri : Aynanın Ardında Kalan Gerçekler**, Alfa Yayınları, İstanbul, 9. Baskı, 2006
- NADİ, Nadir, **27 Mayıs'tan 12 Mart'a**, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul, 1999
- ŞENTÜRK, Hulusi, **Siyasetçinin Yol Haritası: Parti İçi ve Partilerarası Mücadele Taktikleri**, 1. Baskı, Okutan Yayınları, İstanbul, 2006
- ÖZBUDUN, Ergun, **Batı Demokrasilerinde ve Türkiye'de Parti Disiplini**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No:235, Ankara, 1968
- _____, **Türk Anayasa Hukuku**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2000
- ÖZKAN, Abdullah, **İşgal Yılları**, İstanbul, Boyut Yayıncılık, 2005
- _____, **Ulusun Şahlanması**, İstanbul, Boyut Yayıncılık, 2005
- _____, **Zafer**, İstanbul, Boyut Yayıncılık, 2005
- PAMUK, Şevket, **100 Soruda Osmanlı – Türkiye İktisadi Tarihi (1500 – 1914)**, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1990
- PARLA, Taha, **Türkiye'nin Siyasal Rejimi (1980-1989)**, 3. Baskı, İstanbul, İletişim Yayıncılık, 1995
- PİRİM, Oktay, **Deniz Baykal – Geleceği Etkileyecek Siyasi Liderler**, Doğan Kitap, İstanbul, 2007
- SANDER, Oral, **Siyasi Tarih – İlkçağlardan 1918'e**, 12. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 2003
- SARIBAY, Ali Yaşar, **Türkiye'de Demokrasi ve Politik Partiler**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2001
- TAYYAR, Şamil, **Refahiyol Tutanakları**, Ankara, Ümit Yayıncılık, 1997

- _____, **Operasyon Ergenekon: Gizli Belgelerde Karanlık İlişkiler**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2008
- TEMUÇİN, Turhan, **Parti mi Marti mi**, İstanbul, Kaynak Yayınları, 1985
- TOKATLI, Orhan, **Kırmızı Plakalar, Türkiye'nin Özal'lı Yılları**, İstanbul, Doğan Kitap, 1999
- TOKAY, Gül, **Makedonya Sorunu (1903 – 1908)**, İstanbul, Alfa Yayınları, 1995
- TOKGÖZ, Zübeyir, **Demokratikleşme Sürecinde Siyasi Partiler**, 1. Baskı, Günce Yayıncılık, Ankara, 1999
- TUNAYA, Tarık Zafer, **Türkiye'de Siyasal Partiler, Cilt 1: İkinci Meşrutiyet Dönemi (1908-1918)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998
- _____, **Türkiye'de Siyasal Partiler, Cilt 2: Mütareke Dönemi (1918-1922)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003
- _____, **Türkiye'de Siyasal Partiler, Cilt 3 : İttihat ve Terakki – Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000
- TUNCAY, Suavi, **Parti İçi Demokrasi ve Türkiye**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1996
- TURGUT, Nühket, **Siyasal Muhalefet**, 1. Baskı, Birey ve Toplum Yayıncılık, Ankara, 1984
- TÜRKÖNE, Mümtaz'er, (Editör), **Siyaset, (3.Kısım, 7.Bölüm: Siyasi Partiler)**, Lotus Yayınevi, İstanbul, 2003
- UYAR, Hakkı, **Türk Siyasal Yaşamında Cepheleşmelere Bir Örnek: Vatan Cephesi**, İzmir, Büke Yayınları, 2001
- ÜNAL, Tahsin, **Türk Siyasi Tarihi (1700 - 1958)**, 6. Baskı, İstanbul, Kemer Yayınları, 1998
- VELİDEDEOĞLU, Hıfzı Veldet, **İlk Meclis**, İstanbul, Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, 1999
- YAĞIZ, Süleyman, **Sol, İslam, Milliyetçilik, Türkiye'nin Geleceği: Ecevit Hep Haklı Çıktı**, Fast Yayıncılık, İstanbul, 2002
- YALÇIN, Soner, **Hangi Erbakan**, Genişletilmiş 5. Baskı, Ankara, Öteki Yayınevi, 1994
- YAYLA, Atilla, **Siyaset Teorisine Giriş**, 1.Baskı, Ankara, Siyasal Yayınevi, 1998
- YILMAZ, Turan, **Tayyip : Kasımpaşa'dan Siyasetin Ön Saflarına**, Ankara, Ümit Yayıncılık, 2001

ZÜRCHER, Erik Jan, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, 3. Baskı , İstanbul, İletişim Yayıncılık, 1998

MAKALELER

ADA, Turhan, “Türkiye’de Anayasa Hareketleri”, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 159, Kasım - Aralık 2005

AKGÜN, Birol, **Türkiye’de Siyasal Partilerin Kurumsallaşma Sorunu ve Demokratik İstikrar, Demokrasi ve Siyaset**, Türk Harb-İş Sendikası Yayınları, Ankara, 2007

AKŞİN, Sina, “Siyasal Tarih (1908 - 1923) ”, **Yakınçağ Türkiye Tarihi (1908-1980)**, Hazırlayan: Sina Akşin, İstanbul, Milliyet Kitaplığı, 2004

_____, “Siyasal Tarih (1950 - 1960)”, **Yakınçağ Türkiye Tarihi (1908-1980)**, Hazırlayan: Sina Akşin, İstanbul, Milliyet Kitaplığı, 2004

_____, “Siyasal Tarih (1995 - 2003)”, **Yakınçağ Türkiye Tarihi (1980-2003)**, Hazırlayan: Sina Akşin, İstanbul, Milliyet Kitaplığı, 2005

ALİEFENDİOĞLU, Yılmaz, “Türkiye Cumhuriyeti Anayasalarında Devlet Anlayışı”, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt: 26 , Sayı: 2, Haziran 1993

ARMAĞAN, Servet, “Türkiye’de Parlamento Seçimleri”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, Cilt: 33, Sayı: 3 – 4, İstanbul, 1968

BARLAS, Mehmet, “Kimler Geldi Kimler Geçti ve Neler Olmadı Ki”, **Sabah Gazetesi**, 16.04.2007

BİNGÖL, Yılmaz, AKGÜN, Şener, “Demokratlıktan Muhafazakar Demokratlığa: Demokrat Parti ile Adalet ve Kalkınma Partisi’nin Karşılaştırmalı Bir Analizi”, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Yıl: 9 , Sayı: 1, 2005

BEYDİLLİ, Kemal, “Osmanlı Siyasi Tarihi-Küçük Kaynarca’dan Yıkılışa”, **Osmanlı Devleti Tarihi – I. Cilt**, Editör: Ekmelettin İhsanoğlu, İstanbul, Feza Gazetecilik A.Ş., 1999

BURÇAK, Rıfkı Salim, “Çok Partili Hayata Geçişimiz Üzerinde II. Dünya Savaşı’nın Etkisi”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Yıl: 3, Sayı: 17, Eylül - Ekim 1997

DURGUN, Şenol, “Siyasal Partilerin İşlevsel(siz)liği”, **Demokrasi ve Siyaset**, Türk Harb-İş Sendikası Yayınları, Ankara, 2007

- ERDOĞAN, Mustafa, “Bir zamanların ANAP’ı”, **Tercüman Gazetesi**, 27.01.2005
- ERGÜDER, Üstün, “Türkiye’de Değişen Seçmen Davranışı Örüntüleri”, **Türkiye’de Siyaset: Süreklilik ve Değişim**, Derleyenler: Ersin Kalaycıoğlu, Ali Yaşar Sarıbay, Yayın No: 157, İstanbul, Der Yayınları, Bilatarih
- HANİOĞLU, Şükrü, “Siyasal Temsil Olayının Osmanlı İmparatorluğundaki Yeri”, **Türkiye’de Siyaset: Süreklilik ve Değişim**, Derleyenler: Ersin Kalaycıoğlu, Ali Yaşar Sarıbay, Yayın No: 157, İstanbul, Der Yayınları, Bilatarih
- HAYTOĞLUP, Ercan, “Türk Tarihinde Demokratik Hareketlerin Gelişimi”, **Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Sayı: 1, 1996
- KALAYCIOĞLU, Ersin, “1960 Sonrası Türk Siyasal Hayatına Bir Bakış: Demokrasi Neo-Partimonyalizm ve İstikrar”, **Türkiye’de Siyaset: Süreklilik ve Değişim**, Derleyenler: Ersin Kalaycıoğlu, Ali Yaşar Sarıbay, Yayın No: 157, İstanbul, Der Yayınları, Bilatarih
- KARAİNCİOĞLU, Nihal, “Türkiye’de Çok partili Sisteme Geçiş ve Demokrasi Sorunları”, **Türkiye’de Siyaset: Süreklilik ve Değişim**, Derleyenler: Ersin Kalaycıoğlu, Ali Yaşar Sarıbay, Yayın No: 157, İstanbul, Der Yayınları, Bilatarih
- KAYNAK, Mahir, “Büyük Sınav”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Yıl: 2, Sayı: 9, 1996
- KİLİ, Suna, “1876 Anayasası’nın Çağdaşlaşma Sorunları Açısından Değerlendirilmesi”, **Türkiye’de Siyaset: Süreklilik ve Değişim**, Derleyenler: Ersin Kalaycıoğlu, Ali Yaşar Sarıbay, Yayın no: 157, İstanbul, Der Yayınları, Bilatarih
- KOÇAK, Cemil, “Siyasal Tarih (1923 - 1950) ”, **Yakınçağ Türkiye Tarihi (1908-1980)**, Hazırlayan: Sina Akşin, İstanbul, Milliyet Kitaplığı, 2004
- MARDİN, Şerif, “Türk Siyasasını Açıklayabilecek Bir Anahtar Merkez-Çevre İlişkileri”, Çev.: Şeniz Gönen, **Türkiye’de Siyaset: Süreklilik ve Değişim**, Derleyenler: Ersin Kalaycıoğlu, Ali Yaşar Sarıbay, Yayın No: 157, İstanbul, Der Yayınları, Bilatarih
- MÜJDECİ, Mustafa, “Türk Basınında Milli Kalkınma Partisi”, **Ekev Akademi Dergisi**, Yıl: 9, Sayı: 25, 2003
- ORTAYLI, İlber, “Tanzimat Devri ve Sonrası İdari Teşkilat”, **Osmanlı Devleti Tarihi**, Cilt 1, Editör: Ekmelettin İhsanoğlu, İstanbul, Feza Gazetecilik A.Ş., 1999

- ÖZDEMİR, Hikmet, “Kopmanın Üç hali”, **Tarih ve Politika**, İstanbul, İz Yayıncılık, 1995
- _____, “Siyasal Tarih (1960-1980)”, **Yakınçağ Türkiye Tarihi (1908-1980)**, Hazırlayan: Sina Akşin, İstanbul, Milliyet Kitaplığı, 2004
- TANÖR, Bülent, “Siyasal Tarih (1980-1995)”, **Yakınçağ Türkiye Tarihi (1980-2003)**, Hazırlayan: Sina Akşin, İstanbul, Milliyet Kitaplığı, 2005
- TUNAYA, Tarık Zafer, “Osmanlı İmparatorluğundan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Rejimine Geçiş”, **Türkiye’de Siyaset: Süreklilik ve Değişim**, Derleyenler: Ersin Kalaycıoğlu, Ali Yaşar Sarıbay, Yayın No: 157, İstanbul, Der Yayınları, Bilatarıh
- TURAN, İlter, “Türkiye’de Siyasal Kültürün Oluşumu”, **Türkiye’de Siyaset: Süreklilik ve Değişim**, Derleyenler: Ersin Kalaycıoğlu, Ali Yaşar Sarıbay, Yayın No:157, İstanbul, Der Yayınları, Bilatarıh
- TÜRKÖNE, Mümtaz’er, “Milli Devlet-Laiklik-Demokrasi”, **Türkiye’de Siyaset: Süreklilik ve Değişim**, Derleyenler: Ersin Kalaycıoğlu, Ali Yaşar Sarıbay, Yayın No: 157, İstanbul, Der Yayınları, Bilatarıh
- WEBER, Max, “Meslek Olarak Siyaset”, **Sosyoloji Yazıları**, Çev.: Taha Parla, 7. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005
- TEZLER**
- AYAN, Ferit Tolga, “XIV. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi (1969-1973)”, Ankara, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2006
- ERTEN, Emre, “Türkiye’de temsil anlayışı ve milletvekillerinin parti değiştirmesi”, İzmir, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, 1996
- EŞTÜRK, Özlem, “Türkiye’de Liberalizm: 1983 – 1989 Turgut Özal Dönemi Örneği”, Hatay, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006
- KIDIŞ, Osman, “Atatürk Döneminde Recep Peker (1923- 1938)”, Malatya, Yayınlanmamış Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, 2006

POLAT, Yüksel, “XV. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi (1973-1977)”, Ankara, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2006

SÖĞÜTLÜ, Mahmut Yalçın, “Siyasi Parti Özgürlüğü”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006

YILDIZ, Ertan, “XIII. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi (1965-1969)”, Ankara, Yayınlanmamış Bilim Uzmanlığı Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2006

KİTAP (İNTERNET)

AYDOĞAN, Metin, “Ekonomik Bunalımdan Ulusal Bunalıma”, Umay Yayınları, İzmir, 2004,

http://www.1001kitap.com/Guncel/Metin_Aydogan/ekonomik_ulusal/ , Erişim Tarihi: 07.06.2007

MAKALELER (İNTERNET)

ASLAN, D. Ali, “12 Eylül 1980 askeri müdahalesi sonrası Türkiye’nin Siyasi Yapısı” , <http://www.akademikbakis.org/sayi11/makale/aliarslan.doc> , Erişim Tarihi: 11.06.2007

AVCI, Cemal, “Atatürk, Din ve Laiklik”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı: 18 Cilt: 6, 1990,

<http://www.atam.gov.tr/index.php?Page=DergiIcerik&IcerikNo=833> , Erişim Tarihi: 27.03.2007

BARDAKÇI, Murat, “Troyka Üçlü Arabadır” ,

<http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/07/21/155557.asp> , Erişim Tarihi: 08.06.2007

BERKAN, İsmet, “Ergenekon’un Yakın Tarihi”, 2008,

<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=252081> , Erişim Tarihi: 01.09.2008

BİLA, Fikret, “Baykal – Derviş yakınlaşması” ,

<http://www.milliyet.com/2002/08/16/yazar/bila.html> , Erişim Tarihi : 24.05.2007

BİRAND, Mehmet Ali, “Derviş, Baykal ve Cem (2)”,

<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=88199> , Erişim Tarihi: 14.05.2007

BOSTAN, Yahya, “Bahçeli Ergenekon’la nasıl mücadele etti” , 2008,

http://www.iyibilgi.com/artikel.php?artikel_id=24016 , Erişim Tarihi: 01.09.2008

BULAÇ, Ali, Yeni Demokrasi Hareketi (1), 26.12.1994,

<http://www.zaman.com.tr/yazar.do?yazino=309631> , Erişim Tarihi: 01.09.2008

CEMAL, Hasan, “Demokrat Türkiye Partisi Ne Yapar, Ne Yapamaz?”,

<http://arsiv.sabah.com.tr/1997/01/08/y01.html> , Erişim Tarihi: 24.05.2007

CEMAL, Hasan, “Derviş, Seçim erken olsun!’ diyor”,

<http://www.milliyet.com/2002/05/10/yazar/cemal.html> , Erişim Tarihi:
08.05.2007

ÇİÇEK, Kemal, “Ermeni Tasarısına Madde Madde Çürütme – 1”, 2007,

<http://www.zaman.com.tr/webapp-tr/haber.do?haberno=513921> , Erişim
Tarihi: 16.03.2007

ERGİN, Sedat, “Derviş Ne Yapmak İstiyor?” ,

<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=86429> , Erişim Tarihi: 14.05.2007

GÜLERCE, Hüseyin, “Ecevit bana da anlattı” , 2008 ,

<http://www.zaman.com.tr/yazar.do?yazino=715514&title=ecevit-bana-da-anlatti> ,
Erişim Tarihi: 01.09.2008

GÜRGÜR, Nuri, “Fazilet Partisi’nin öncesi ve sonrası üzerine” , Türk Yurdu Dergisi,

Temmuz 2001, http://www.turkyurdu.com.tr/Bas_yazi/gorusler0216.html ,
Erişim Tarihi: 28.05.2007

HALICI, Şaduman, “Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın Kuruluşu Sırasında Ali Fethi

(Okyar) Bey ile Mahmut Esat (Bozkurt) Beyin Polemikleri”, Atatürk
Araştırma Merkezi Dergisi, Say: 59, Cilt: 20, 2004,

<http://www.atam.gov.tr/index.php?Page=DergiIcerik&IcerikNo=124> , Erişim Tarihi:

27.03.2007

KIVANÇ, Taha, (Fehmi KORU), “Kara Kutular Konuşmaya Başlarsa”,
<http://yenisafak.com.tr/Yazarlar/?t=18.07.2008&y=TahaKivanc> , Erişim
Tarihi: 01.09.2008

KORUCU, Bülent, “Sahi Ecevit'e ne olmuştu?”,
<http://www.zaman.com.tr/yazar.do?yazino=715510&title=sahi-ecevite-ne-olmustu> ,
Erişim Tarihi: 01.09.2008

LAÇİNER, Ömer, “Klasik Partilerin Sonu, Yeni Oluşumlar ve Anayasa Mahkemesinin
Hukukla İlişkisi”, Birikim Dergisi, Sayı: 147,
<http://www.birikimdergisi.com/birikim/dergiyazdir.aspx?dyid=185> , Erişim
Tarihi: 14.08.2008

ÖZKÖK, Ertuğrul, “Saat 11.30 mektubu” ,
<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=261932> , Erişim Tarihi: 04.06.2007

SÖYLEMEZ, Haşim, “Kürt Siyaseti PKK’yı Aşamıyor”, Aksiyon Dergisi, Sayı: 575,
12.12.2005, <http://www.aksiyon.com.tr/detay.php?id=23001> , Erişim Tarihi:
28.08.2008

SUBAŞI, Necdet, “İslamcılık Neydi Ne Oldu?”,
<http://www.stargazete.com/yazdir/118403> , Erişim Tarihi: 20.08.2008

ŞAHİN, Haluk, “Parti Kapatmak Çare Değildir”, 23.05.2007,
<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=222036> , Erişim Tarihi:
01.09.2008

TOSUN, Hüseyin, “Türkiye’de Demokrasinin Gelişim Sürecine Genel Bir Bakış”,
Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı: 52, Cilt: 18, 2002,
<http://www.atam.gov.tr/index.php?Page=DergiIcerik&IcerikNo=226> , Erişim
Tarihi: 27.03.2007

TURGUT, Serdar, “Washington’da Ecevit Sonrası Planlanıyor” ,
<http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/05/31/133491.asp> , Erişim Tarihi: 07.06.2007

UYAR, Hakkı, “SCF’nin Yayın Organı: Serbes Cumhuriyet Gazetesi”,
<http://kisi.deu.edu.tr/hakki.uyar/3.pdf> , Erişim Tarihi: 27.03.2007

YETKİN, Murat, “Ecevit Gitsin, Özkan Gelsin” , 2001,
<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=19512> , Erişim Tarihi:
 01.09.2008

YİNER, Abdünnasır, “Meclis-i Mebusan’dan Büyük Millet Meclisi’ne”, 1999,
<http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=419> , Erişim Tarihi: 06.03.2007

ZÜRCHER, Erik Jan, “Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Siyasal Muhafazakarlık”,
 Çeviren: Özgür Gökmen,
http://www.let.leidenuniv.nl/tcimo/tulp/Research/ejz17_tr.pdf , Erişim Tarihi:
 26.03.2007

İNTERNET

“İttihat ve Terakki”, 2004, <http://www.dallog.com/kurumlar/itterak.htm> , Erişim Tarihi:
 05.03.2007

“Ademi-i Merkeziyetçilik”, 2004,

<http://www.dallog.com/kavramlar/ademimerkez.htm> , Erişim Tarihi: 05.03.2007

“31 Mart Vakası”, <http://www.tarihsayfam.com/ilginc-olaylar/31-mart-vakasi.html> ,
 Erişim Tarihi: 05.03.2007

“Milli İstihbarat Teşkilatı-Karakol Cemiyeti” ,

<http://tr.wikipedia.org/wiki/M%C4%B0T> , Erişim Tarihi: 13.03.2007

“Siyasi İnkılaplar”, <http://www.ait.hacettepe.edu.tr/egitim/ait203204/II1.pdf> , Erişim Tarihi: 20.03.2007

“Atatürk Döneminde Kurulan ve BMM’nde Temsil Edilen Siyasi Fırkalar ve Siyasal Olaylar”, <http://www.ait.hacettepe.edu.tr/egitim/ait203204/II2.pdf> , Erişim Tarihi: 20.03.2007

“Parti Tarihi”, http://www.chp.org.tr/index.php?module=content&page_id=144 , Erişim Tarihi: 23.03.2007

“Milli Mücadele Sonrası Siyasi Partiler – Çok Partili Döneme Geçiş” , http://farabi.selcuk.edu.tr/suzep/tarih/ders_notlari/bahar_yariyili/bolum_9/bolum09.html , Erişim Tarihi: 26.03.2007

“Demokrat Parti Dönemi Türkiye’si”, <http://www.aof.edu.tr/kitap/IOLTP/1269/unite05.pdf> , Erişim Tarihi: 30.03.2007

“Anayasa”, <http://www.aof.edu.tr/kitap/IOLTP/2293/unite05.pdf> , Erişim Tarihi: 12.04.2007

“1961 Anayasasına Göre Milli Güvenlik Kurulu ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Dönemi (1962 – 1983)”,

http://www.mgk.gov.tr/Turkce/Yazdirilabilir%20Surum/Tarihce/Tarihce_3.pdf , Erişim Tarihi: 11.04.2007

“Cumhuriyet Döneminde Alevilik”, <http://www.alevibektasi.org/tarihi13.htm> , Erişim Tarihi: 16.04.2007

“Türkiye Birlik Partisi”, http://tr.wikipedia.org/wiki/Turkiye_Birlik_Partisi , Erişim Tarihi: 16.04.2007

Yeni Türkiye Partisi Parti Programı, <http://www.belgenet.com/parti/program/yp-1.html>, Erişim Tarihi: 01.09.2008

www.zaman.com.tr arşivi

www.hurriyetim.com.tr arşivi

www.sabah.com.tr arşivi

www.milliyet.com.tr arşivi

www.tbmm.gov.tr arşivi

www.basbakanlik.gov.tr arşivi

www.haber10.com.tr arşivi

www.iyibilgi.com arşivi

DİZİN

A

Abdülhamit..... 27, 28, 30, 31, 32, 33, 35, 36, 38, 203
 Adalet ve Kalkınma Partisi .xi, xv, 73, 137, 138, 178, 185, 200, 207
 Amerika Birleşik Devletlerixi, 5
 Anavatan Partisixi, xiv, xv, 109, 178
 Anayasa xv, 1, 25, 26, 27, 28, 33, 41, 61, 80, 86, 91, 97, 99, 105, 107, 108, 115, 126, 134, 136, 169, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 199, 200, 203, 204, 205, 207, 212, 214
 Avrupa Birliğixi, 139

B

Bülent Ecevit... xiv, xv, 92, 97, 98, 99, 101, 102, 112, 114, 115, 116, 117, 128, 141, 142, 144, 164, 170, 193, 195, 197

C

Cumhuriyet.... xi, xv, 1, 6, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 66, 67, 73, 86, 93, 104, 113, 136, 162, 163, 179, 181, 182, 184, 186, 190, 191, 196, 199, 200, 211, 213, 214
 Cumhuriyet Halk Partisi.....xi, 1, 6, 66, 179

D

Demokrat Partixi, xiv, 1, 71, 72, 73, 76, 77, 178, 181, 207, 214
 Demokratik Sol Parti.....xi, xv, 112, 116
 Deniz Baykal..... 87, 121, 122, 170, 198, 205
 Doğru Yol Partisixi, xv, 110, 116

H

Hürriyet Partisi.....xi, 79, 179
 Hürriyet ve İtilaf Fırkası.....xi, 40, 45
 Hüsametdin Özkan 132, 133, 138, 144, 147, 157, 164, 205

İ

İsmail Cemxiv, 87, 123, 138, 147, 149, 158, 160, 170, 199
 İttihat ve Terakki Cemiyetixi, 34, 35, 36

K

Kemal Derviş v, vi, 134, 135, 138, 149, 153, 165, 166, 168, 169, 204

M

Meşrutiyet.... 1, 2, 28, 31, 33, 35, 36, 38, 39, 40, 46, 189, 206
 Milli Kalkınma Partisi xi, 71, 208
 Milli Nizam Partisi xi, 94, 182, 183
 Milli Selamet Partisi xi, 98, 183
 Milliyetçi Hareket Partisi xi, xv, 94

N

NATO xi, 138

O

Osmanlı İmparatorluğu 25, 26, 27, 30, 31, 33, 35, 39, 40, 42, 43, 44, 47, 50, 52, 53, 82, 189, 208, 209

P

Padişah..... 1, 27, 38, 44, 45, 47, 51, 53

S

Saadet Partisi xi, xv, 137, 185, 200
 Serbest Cumhuriyet Fırkası xi, 63, 64, 211
 Siyasi Partix, 4, 5, 6, 7, 9, 62, 97, 109, 115, 126, 127, 136, 137, 170, 181, 184, 185, 200, 203, 204, 206, 210, 214

T

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası..... xi, 61, 63, 213

Tez

Türkiye Büyük Millet Meclisi xi, 47, 51, 52, 91, 93, 100, 182, 209, 210

Türkiye Cumhuriyeti.. 28, 59, 60, 66, 85, 88, 91, 95, 105, 122, 139, 156, 207

Y

Yeni Türkiye Partisi.... xi, xv, 87, 147, 149, 167, 168, 179, 201, 215